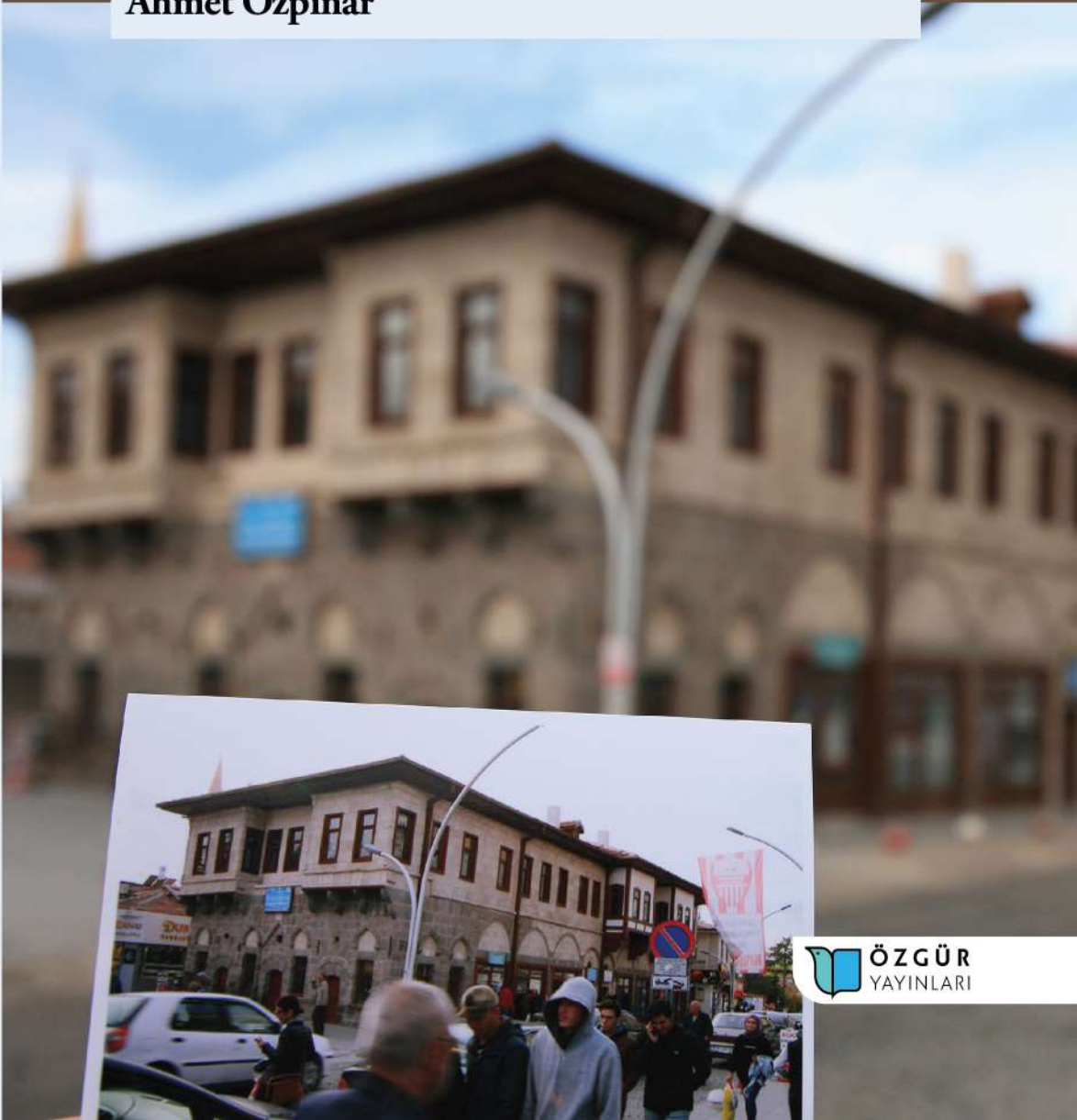

Kente Bakmak

Görsel Sosyoloji
Penceresinden Karaman

Ahmet Özpınar

ÖZGÜR
YAYINLARI

Kente Bakmak

Görsel Sosyoloji

Penceresinden Karaman

Ahmet Özpınar

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Kente Bakmak • Görsel Sosyoloji Penceresinden Karaman

Ahmet Özpınar

Language: Turkish

Publication Date: 2024

Cover design by Mehmet Çakır

Kapak fotoğrafı: Ahmet Özpınar

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (Paperback): 978-975-447-948-5

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub516>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Özpınar, A. (2024). *Kente Bakmak Görsel Sosyoloji Penceresinden Karaman*. Özgür Publications.

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub516>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Teşekkür

İnsanın üretip ortaya koyduğu her ürünün arka planında başka birçok insanın emeği, katkısı, desteği ve hatta kösteği vardır. Bu destek ve köstekler ürünün nihai biçimini almasını sağlar. Dolayısıyla vücuda getirilmiş hiçbir eser sadece üzerinde imzası bulunan kişiye ait değildir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasına destek olmuş birçok insan vardır. Hayatım boyunca desteklerini her zaman yanımda hissettiğim anneme, babama ve kardeşlerime; önemli anlarında yanlarında olamadığım eşime ve çocuklarıma; iyi ki biriktirmişim dediğim, dertlerimle dertlenen, dertleriyle dertlendiğim, mutluluğumu paylaştığım, mutluluğuna ortak olduğum arkadaştan öte dostlarıma; çalışma konusunu belirleme ve yazma sürecinde karşılaştığım her türlü sorunda beni cesaretlendiren, yüreklendiren ve ufkumu açan Prof. Dr. Köksal Alver'e; Prof. Dr. Mahmut Atay'a; gerek sosyolojik bilgi birikiminin artması gerek bu çalışma bağlamında sağladıkları her türlü destek, katkı ve özverilerinden dolayı Prof. Dr. Mustafa Aydın, Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın, Prof. Dr. Mehmet Ali Aydemir, Doç. Dr. Faruk Karaarslan, Doç. Dr. Uğur Çağlak, Doç. Dr. İbrahim Nacak ve Rauf Nacak'a; çalışma boyunca sağladıkları her türlü teknik desteklerinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Faruk Turğut, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Özil, Dr. Öğr. Üyesi Nuh Akçakaya ve Arş. Gör. M. Fatih Bağrıyanık'a; Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde görev yapmış ve yapmakta olan çalışma arkadaşlarıma; araştırma sürecinde kendi fotoğraf arşivlerini kullanmama müsaade eden (Foto Renk) Mustafa Koçak ve Adem Kocatürk'e; -çoğu ile bu araştırma sürecindeki görüşmeler sırasında tanıştığım, bundan sonra da türlü biçimlerde, çeşitli konularda görüşmeye devam etmeyi düşündüğüm- sorularına verdikleri samimi cevaplar ve hoş sohbetleri dolayısıyla görüşmecilerime; ben kendime inanmayı bıraktığımda bile bana inanmaya devam eden herkese en kalbi duygularla saygı, sevgi, şükran ve teşekkürlerimi arz ediyorum. Burada teşekkür etme imkânı bulamadığım, teşekkür etmeyi unuttuğum her kim varsa önce kendilerinden özür diliyorum, sonra kendilerine teşekkür ediyorum.

İçindekiler

Giriş	1
Görsel Sosyoloji ve Kent	5
Sosyal Bilimlerde Görsellerin Kullanımı	8
Görsel Sosyolojinin Temel Kavramları	16
Görmek ve Görünüşü	16
Gerçeklik, Anlam, Yorum	21
Sembol, İmge, İmaj	26
Fotoğrafın Sosyolojide Kullanımı	32
Kent Analizinde Görsel Sosyoloji Kullanımı	38
Sosyolojik Bir Olgu Olarak Kent	38
Kent Analizinde Görsel Sosyoloji Kullanımı	43
Bir Kentin Görsel Analizini Yapmak	47
Nitel Araştırmada Görsellerin Kullanımı	51
Fotoğraf Analiz Biçimleri	52
Karaman Kent Hafızası	57
Karaman Kenti	57
Karaman Kent Hafızası	72
Hafıza Mekânları	74
Anıtlar ve Heykeller	90
Hafızaya Kazınmış Figürler	97
İsimler, İsimlendirmeler ve Şehir Hafızası	109
Çarşı Yangını	116

Karaman Kent İmgesi	121
Coğrafya	122
Şehrin Silüeti	124
Tarih Bilinci ve Kent Kimliği	127
Şehir Simgesi	139
Karamanlı Kimdir?	145
Sosyal İmkânlar	154
Karaman'da Gündelik Hayat	159
Şehirde Ekonomi	160
Mahallede Yaşam	171
Boş Zaman Etkinlikleri	181
İl Olduktan Sonra	189
Üniversitenin Kurulması	193
Rahatsızlık Veren Mekânlar ve Olaylar	199
Kent Planlaması	209
Sonuç	219
Kaynaklar	223
Ekler	235

Giriş

Sanayi Devrimi'nin ardından ortaya çıkan endüstri kenti, yeni ilişki biçimlerinin kurulmasına zemin hazırlamıştı. Tarihte eşine az rastlanır biçimde yoğun nüfusun toplandığı mekânlar olarak modern kentler, Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni ihtiyaçların sonucuydu. Bu ihtiyaçlar büyük oranda, kırdan kente göç sonrasında kalabalık birlikteliklerin şekillenmesi ve bu birlikteliklerin bir arada yaşamasına ilişkin sorunların ürettiği ihtiyaçlardı. Kentler, barındırdıkları nüfus yoğunluğu sebebiyle bir yandan cazibe merkezi haline gelip daha fazla nüfusu kendisine davet ederken bir yandan da başka yerleşim birimlerinde yaşanmayan birtakım sorunlara yol açmıştı. Kent mekânının hem kendisinden hem de kentte üretilen yeni ilişkilerden kaynaklanan bu sorunların çözümüne ilişkin arayışın neticesinde sosyoloji disiplini ortaya çıkmıştır.

Bir mekân olarak kentler, mekân ve insan ilişkisiyle tasarlanmakta ve dönüşüm geçirmektedir. Kent sakinleri ve yöneticileri, türlü ihtiyaçları için kente şekil vermektedir. Yani insan, yaşadığı mekânı ihtiyaçlarına göre şekillendirmektedir. Ancak, kent sadece biçimlenen değil aynı zamanda biçimlendiren bir yerdir. İnsan kenti dönüştürürken, kent de insanı dönüştürmektedir. Bu bağlamda insan ve mekân ilişkisi diyalektik bir ilişkidir. Başka bir ifadeyle kent mekânında yaşayan insan, kentin hem öznesi hem de nesnesi konumundadır. Toplumsal ilişkiler değiştikçe kent de değişmekte, kent değiştikçe toplumsal ilişkiler de değişmektedir.

İnsan-mekân ilişkisi, insani eylemlerin kent yapısına sirayet etmesine sebep olur. Kentler, insani ilişkilerin yaşandığı mekânlar olduğundan, her türlü toplumsal ilişkinin izi kentte sürülebilir. Kentte yaşanan ticari, kültürel, siyasi ilişkiler şehrin dokusuna dahil olur. Aynı zamanda şehrin yapısı da bu ilişkilerin belirleyenlerindedir. Bu etkileşim neticesinde kent kültürü oluşur. Her kentin kendine has ilişkileri, yapılanması ve dolayısıyla kent kültürü mevcuttur. Bu farklılaşma, kentin görünümünü de şekillendirir.

Kent, içinde yaşayan insanların gerçekleştirdiği eylemlerin görünür hale geldiği mekândır. Yani bir kentin görünümü, kent sakinlerinin kentte gerçekleştirdiği eylemlerin bir sonucudur. Bu bağlamda kentler, diğer pek çok mekâna göre, göze daha fazla hitap eden mekânlardır. Başka bir ifadeyle kent mekânı aslında semboller, imajlar ve imgelerden müteşekkil, görsel bir mekândır.

Kentin göze hitap etmesi diyalektik bir sürece işaret eder. Kentliler bir yandan kenti görsel anlamda inşa ederken diğer yandan kent görünümü, kent insanının ilişki biçimini şekillendirir. Kentin silüeti, kentteki işaretler, semboller, heykeller, tabelalar vs. toplumsal eylemlerin sonucu ortaya çıkan gerçekliklerdir. Yani kentin görünür yanı bir anlamda kentin gerçekliğidir. Bu gerçeklik, kentliler tarafından farklı şekillerde anlamlandırılır ve yorumlanır. Kent gerçekliğinin kent sakinleri tarafından anlamlandırılması ve yorumlanması kent imgesini oluşturur. Bu imge de zamanla değişime ve dönüşüme uğrar ve kente dair yeni gerçekliklerin oluşmasına zemin hazırlar. Böylece yeni bir kent gerçekliği ortaya çıkar. İnsan ve mekân var oldukça bu süreç tekrar eder. Bu bağlamda kent, sürekli olarak inşa edilen bir mekân halini alır.

Kent sakinlerinin kent görselleriyle kurduğu iletişim, kentte yaşayanların hafızası açısından da önemlidir. Bir imajlar bütünü olarak kentler, sunduğu görüntülerle kentlilerin hafızasını biçimlendirir. Her gün aynı sembole, imgeye şahit olmak bir pekiştirici işlevi görür. Böylelikle kent imgesi sürekli yenilenecek kentlilerin kolektif hafızasının derinliklerinde yer tutar. Oradaki toplumsallığı keşfetmenin ve bir anlamda kent ile insan arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmanın bir yolu, kent sakinlerinin kolektif hafızasının derinliklerinde yer edinmiş olan kent imgesini ortaya koymaktan geçer. Bu imge, esasında gündelik hayat pratikleri sayesinde bedenlerde taşınır. Her birey kent imgesini, kolektif hafızanın bir ürünü olarak bedenselleştirir ve eyleme dönüştürür. Tam bu noktada kent imgesi, kolektif hafıza ve gündelik hayat pratikleri arasındaki ilişki açığa çıkar. Bu çalışma, söz konusu üç olgu arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması suretiyle bir kent sosyolojisi yapabileme imkânını görsellik bağlamında ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu anlamda bu çalışma, kent imgesinin görsel sosyolojinin imkânlarıyla kavranabileceğini varsaymaktadır.

Bu çalışma Karaman kentine odaklanmıştır. Karaman kentinin görünen yönlerinden hareket ederek, görünmeyen yönleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu çalışmada şehrin görünen yüzü ile şehir sakinlerinin toplumsal eylemleri arasındaki bağlantı anlaşılmasına çalışılmıştır.

Yani “görünüm” bir gerçeklik olarak kabul edilmiş ve bu gerçekliğin arkasındaki anlam dünyası keşfedilmeye çalışılmıştır.

Araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde görsel sosyoloji ve kente odaklanılmıştır. Görsellerin sosyal bilimler için sağladığı imkânlar ve bu imkânları sosyolojinin nasıl değerlendirebileceği bu bölümde tartışılmıştır. Antropoloji ve tarih disiplinlerinin görselleri bir veri kaynağı olarak nasıl ele aldıkları ortaya konularak, sosyolojinin izleyebileceği yola dair bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevenin çizilebilmesi için disiplinlerarası bir yaklaşım gözetilmiştir. Görseller kolektif üretimler olup toplumsal yaşantının görme duyusuna hitap eder. Bu bakımdan sosyoloji, görselleri bir veri kaynağı olarak ele alırken, en temelde bunların kültürel ürünler olduğunu dikkate alarak yola çıkar. Bu çalışma ekseninde bir görsel türü olarak fotoğraflar ele alındığından, önce fotoğrafın sosyoloji disiplininde kullanım olanaklarına, daha sonra görsel sosyoloji bağlamında yapılmış çalışmalara değinilmiştir.

Çalışmanın devamında sosyolojik bir olgu olarak kent mekânına ve kent analizinde görsel sosyolojinin bir araç olarak kullanılma imkânına odaklanılmıştır. Öncelikle insani ihtiyaçların bir sonucu olarak ortaya çıkan şehirlerin tanımları, kurulma sebepleri, türleri ve Sanayi Devrimi'nin ardından geçirdiği dönüşümler ele alınmıştır. Modern kentlerde ortaya çıkan toplumsal sorunlar ve bu sorunların çözümünde sosyolojinin aldığı aktif rolden bahsedilmiştir. Bu bağlamda kentlerin göç, nüfus, ekonomi, eğitim, gündelik hayat vb. başlıklarda, çeşitli istatistiki ifadeler ve gözlemlere dayanan verilerle ele alındıkları ortaya konulmuştur. Daha sonra kentlerin aynı zamanda anıtlar, meydanlar, geniş caddeler, semt ve mahalleler, isimlendirmeler ve mimari yapılarla, sembolik, imgesel ve anlamlı boyutlara sahip mekânlar olduğundan bahsedilmiş ve kent analizinde kent fotoğraflarından yararlanılabileceği iddiası öne sürülmüştür.

İkinci bölüm araştırmanın yöntemini içermektedir. Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmada görsel sosyoloji tekniği ile derinlemesine mülakat tekniğinin eş güdümlü kullanımı üzerinden saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Şehrin geçmişine ve bugününe ait fotoğraflar görüşmecilere mülakat soruları sorulmadan önce takdim edilmiştir. Bunu yapmaktaki temel amaç; görüşmecilerin henüz sorular sorulmadan önce vereceği bilgilerin de kıymete haiz olmasıdır. Böylelikle görüşmeciler herhangi bir yönlendirme etkisinde kalmadan albümü inceleyebilmişlerdir. Sonrasında yarı yapılandırılmış soru formu ile birlikte mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümler ise araştırma bulgularının yer aldığı bölümlerdir. Bu bölümler; kent hafızası, kent imgesi ve gündelik hayat

temalarından müteşekkildir. Üçüncü bölümde Karaman kenti hakkında genel bilgiler verildikten sonra Karaman kent hafızasında öne çıkan unsurlar, dördüncü bölümde Karaman kent imgesi, beşinci ve son bölümde ise Karaman'da gündelik hayat pratikleri anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Görsel Sosyoloji ve Kent

Pozitif bilimlerdeki ilerleme sayesinde elde edilen bir başarı olarak görülen Sanayi Devrimi'nin ardından, sosyal bilimciler, pozitif bilimlerin takip ettiği yolu takip etme gerekliliği kanısına varmışlardır. Doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerin sosyal bilimlerde de kullanılması toplumu açıklamak ve dönüştürebilmek için gerekli görülmüştür. Böylelikle tıpkı doğa bilimlerinde tespit edilen yasalar gibi sosyal bilimlerde de yasalar tespit edilebileceği düşünülmüştür. Yeryüzündeki tüm toplumlar birbirleriyle aynı özellikleri gösterirler ön kabulüne dayalı olarak, eğer bir toplumu oluşturan, şekillendiren, dönüştüren yasalar tespit edilebilirse, bu yasalar tüm toplumları açıklayabilecektir. Daha da ötesi toplamlara yön verebilmenin yolu bulunmuş olacaktır. Bu düşünce, sosyal bilimlerde pozitivist yöntemin gelişmesine sebep olmuştur. Pozitivist metodoloji sosyal gerçekliği nicel veriler üzerinden kavramaya çalışmaktadır. Pek çok veri sayısal olarak ifade edilebilir hale getirilmiştir. Temelde nasıl sorusunun cevabı aranır; sıklık, miktar ve yoğunluk ölçülmeye çalışılır.

Yorumsamacı yaklaşım ise sosyal gerçekliği daha çok anlama yoluyla kavramaya çalışmaktadır. Pozitivist metodoloji bireyi 'belirlenen' bir varlık olarak görürken, yorumsamacı yaklaşım bireyin 'belirleyen' yönüne odaklanır. Bu bağlamda birey davranışlarını şekillendiren dış dünyadan ziyade, bireyin iç dünyasına odaklanır ve anlamaya çalışır. Bireyin bütün davranışları kendi içinde tutarlı ve mantıklıdır. Bireyin her zaman etki-tepki şeklinde davranmadığını varsayarak, dışarıdan mantıksız olarak görünen pek çok davranışın bireyin dünyasında nasıl temerküz ettiğini araştırır. Temelde niçin sorusunun cevabı aranır.

Nicel ve nitel yöntemin yanı sıra karma metodoloji adı verilen yöntem de sosyal bilimlerde bir süredir kullanılmaktadır. Karma yöntem, nitel ve nicel yöntemi bir arada veya ardışık kullanma biçimidir. Nicel veya nitel yöntemin ayrı ayrı kullanıldığı araştırmalardaki eksiklikleri giderebilmek için kullanılmaktadır. Bu yöntemin avantajları verilerin onaylanmasını sağlaması ve çapraz doğrulamaya imkân vermesidir. Bu sayede bulguların tutarlılığı artmaktadır. Bunun yanı sıra araştırma sürecinde nitel veya nicel yöntemlerin araçlarını geliştirme fırsatı sunar.

Tanımlanmış bu yöntemlerin yanında sosyoloji yapmaya imkân tanıyan başka araçlar da vardır. Toplumu inceleyen bir disiplin olan sosyolojinin, toplumun ortaya çıkardığı farklı alanlara bigâne kalması mümkün değildir. Toplumsal üretimlerin tamamı sosyolojinin kapsama alanındadır. Söz gelimi, toplumsal iletişimin ortaya çıkardığı edebiyat, toplumsal edimlerin kayıt altına alındığı tarih, toplumsal ritüellerin gözler önüne serildiği antropoloji, gündelik hayatın içinde yer alan tipler sosyoloji disiplininin sosyal gerçekliği kavramada başvurduğu alanlardandır.

Edebiyat sosyokültürel ortama ait bir gerçekliktir. Edebiyatın kaynağı dildir. Dil toplumsallığın alameti farikasıdır. Bir toplumun gündelik yaşamının bütün bilgisi o toplumun dilinin içinde gömülü haldedir. Bireyler birbirleriyle bir dil vasıtasıyla tanışır, anlaşır ve dil sayesinde toplumsallaşır. Dil gerektiğinde tolere eden, gerektiğinde sınırları çizen bil olgudur. İhtimai hayatta neyin normal neyin anormal olduğu dil yoluyla ifade edilir. Nesilden nesile geleneğin aktarımı dil sayesinde mümkün olur. Arslan, düşünce kategorilere, kategoriler dile, dilse topluma dayalıdır (2007, s. 31-52) derken, dilin düşünce üzerindeki etkisini anlatmaya çalışır. İnsan; kavramlar, terimler, tanımlar, kodlar ve kategoriler sayesinde düşünebilir hale gelir. Düşünce dil sayesinde var olduğu gibi, dil sayesinde de dönüşür, ancak bu dönüşüm bir karşılıklık içerir. Dil düşünceyi dönüştürdükçe, düşünce de dili dönüştürmeye başlar. Dilin bir estetiğe ve sistematığe kavuştuğu alan ise edebiyattır. Edebiyat toplumsal hayata dair verdiği mesajlarla muhatabını değiştirir ve dönüştürür. Yunus Emre'nin "söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı" şeklinde özetlediği durum, dil ve edebiyatın gücünü anlatır. Bu noktadan bakıldığında edebi eserlerin toplumu değiştirci gücü sosyolojik eserlerin etkisinden fazladır. Edebi eserlerin dili gibi yazarları da toplumdan beslenirler. Neticede yazar da toplumsallaşmış bir bireydir ve yaşadığı toplumun genel atmosferinden etkilenir. Yazarın dili, üslubu, çekinceleri, sınırları, düşünce dünyası onun sosyokültürel geri planının bir tezahürüdür.

Edebiyat alanına bakıldığında sosyolojik veri sağlayan çeşitli örneklerle karşılaşılır. Örneğin, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*

romanı, Doğu-Batı ayrımında tarafını seçmemiş Türk insanını anlatır. Eskinin defedilip yeninin kurulması sürecini ele alır. Bu süreçte ortaya çıkan toplumsal sorunları sembolik bir dille aktarır okuyucuya. Roman aynı zamanda Türk modernleşmesinin sosyolojisini yapmaya imkân tanıyan bir kaynaktır. Yazarın yaşadığı dönemde gördükleri ve gördüklerinden hareketle kurduğu toplum tasavvuru sosyolojik öğeler içerir. Tanpınar, Türk toplumunun “geçirdiği değişim ve dönüşüm aşamalarını sosyal kurumlar, yapılar, anlayışlar ve tiplere bağlı kalarak irdelemiştir” (Çetin, 2012, s. 345). Bu eserler bir anlamda ortaya çıktıkları dönemin koşullarını yansıtır. Edebiyat sosyolojisi bu verilerden faydalanır. Sosyoloji, toplumsal durumları edebiyat birikimi sayesinde tahlil edebilir. Edebiyatın sunduğu bu imkânın yanı sıra tarih disiplini de sosyoloji için veri sağlayabilmektedir.

Her toplumun kendi tarihi vardır. Bu tarih nesilden nesile gerek sözlü gerek yazılı olarak aktarılır. Yazılı tarih kaynakları, toplumsal hayatı gözler önüne seren çok önemli kaynaklardır. Tarihsiz toplum, toplumsuz tarih olmaz. Her tarihsel olay bir toplumun içinde cereyan etmiştir, pek çok toplumsal olay da tarihi kayıtlara geçmiştir. Yasalar, yasaklar, değişiklikler, dönüşümler, devrimler, göçler, inkılaplar, antlaşmalar, ekonomik durum, siyasal durum, iç-dış ilişkiler, şeriyecilik (mahkeme kayıtları), nüfus sayımı gibi pek çok tarihi olay matbu halde kurumsal arşivlerde kendine yer bulur. Bu tür belgeler toplumla ilgili pek çok veriyi barındıran birincil kaynaklardır. Dönemin koşullarını anlamada çok kullanışlıdır. Yine dönem gazeteleri, dergileri, mecmuaları, resmi ilanları gibi kitle iletişim araçları dönemin koşullarını kayıt altına alan bilgilerle doludur. Bunların yanı sıra yönetim kademesinde bulunmuş figürlerin anıları, günlükleri ve hatıratları sosyoloji disiplinin görmezden gelebileceği veriler değildir. Buradan hareketle denilebilir ki tarih ve sosyoloji birbirinden bağımsız disiplinler değildir. Dolayısıyla tarihsel veriler de sosyolojinin ilgi alanına girer. Mesela Kemal Karpat çalışmalarında tarihsel kaynakları kullanarak o dönemki toplum hakkında tahliller yapmaktadır. Karpat olaylara tarihsel perspektiften bakıyor olsa da bu tahliller esasen sosyolojik veriler de içerir. Her ne kadar tarihin farklı bir dalı gibi görünse de antropoloji disiplini de sosyal bilimlerin alanında kendine has özelliklerini ortaya koymuş, sınırlarını belirginleştirmiş ve konumunu sağlamlaştırmış bir disiplindir.

Antropoloji bilimi de sosyolojinin yararlandığı kaynaklardan biridir. İnsan neslinin genel ve ortak fiziksel özelliklerinin neler olduğunu ortaya çıkarma iddiasından neşet eden antropoloji, daha sonraları bu fiziksel özelliklerin yerel dinamikler tarafından nasıl şekillendirildiği konusunu kapsamına almıştır. Toplulukların geleneklerinin, yaşadıkları çevrenin, diğer topluluklarla iletişim kurma biçimlerinin, dillerinin analizini yaparak etnografik veriler

sunar hale gelmiştir. Antropoloji disiplininin ortaya çıktığı dönemdeki pek çok disiplinden farkı, içinden çıktığı toplumu değil, dışarıdaki toplumları inceleme nesnesi haline getirmesidir. Böylelikle farklı toplumlarla ilgili veri havuzunun güçlenmesini sağlamıştır. Bu durum -tabiri caizse- ulusal ölçekli sosyal disiplinlerin kendi ulusları hakkında daha fazla söz söyleyebilmelerinin yanı sıra, ulus dışı araştırmalar yapmalarına da önayak olmuştur. Antropoloji disiplininin ortaya koyduğu bu etnografik veriler sosyoloji disiplini için de faydalı olmuştur. Sosyoloji, bu etnografik verileri temel alarak toplumsal pratikleri anlamaya ve açıklamaya yönelmiştir. Buna ek olarak sosyoloji disiplininin ilgi alanının genişlemesi ve farklı toplumları inceleme nesnesi haline getirme süreci meydana gelmiştir.

Sosyolojinin başvurduğu kaynaklardan bir diğeri de toplumsal tiplerdir. Toplumsal tipler somut görünümünün soyutlaştırılması ile elde edilir. Toplumsal tipler, ihtiva ettiği tüm özelliklerin, bir kişide toplanması mümkün olmasa da genel çerçeveyi çizmesi açısından sosyolojik bilgi üretiminde önemli bir yer tutar. Tipler makro anlatı olmaktan çok yerele odaklanmaktadır. Bazı toplumsal tipler neredeyse tüm toplumlarda mevcut olsa da diğer pek çok tip, içinden doğduğu topluma içkindir. Çünkü “toplumsal tipler, gündelik hayatımızın akışında süregelen toplumsal örüntülerle yoğrulmuşlardır” (Öztürk Aykaç, 2018, s. 88). Toplumsal tipler, genelin hatlarını çizme noktasında kullanışlı araçlardır. “Kurumları, yapıları, mekânları insan figürleri olmadan anlamak, açıklamak, kavramak mümkün değildir” (Aydemir, 2016, s. 8). Tipleştirmeler, sosyolojiye toplumsal durumun figürler üzerinden okunması imkânını sağlar. Toplumsal tipleştirmeler gerçek yahut kurgu olabilir. Tipleştirmelerin gerçek yahut kurgu oluşuna göre bu imkân toplumsal gerçeklik düzeyinde de olabilir, toplumsal algı düzeyinde de olabilir. Her iki durumda da tipler üzerinden toplumsal gerçeği gerçeklik yahut algı düzeyinde kavramak mümkün hale gelir.

Bu alanlardan biri de görselliktir, görsel kültürdür. Görsellik de toplumsal bir gerçekliktir. Görseller de bir dil oluşturur. Bu dil toplumsal bağlamından kopuk olursa, muhatabına mesajını iletmez. Dolayısıyla görsel kültür kaynağını toplumdan alan bir iletişim aracıdır. Sosyolojide görselliğin kullanımına geçmeden önce sosyal bilimlerde görsel kullanımı konusuna değinmek gerekir. Sosyal bilimler alanında görsel kullanımına dair örnekler sosyolojinin görsel kullanımına neden önem vermesi gerektiğiyle ilgili sebeplerin pek çoğunu ortaya koyacaktır.

Sosyal Bilimlerde Görsellerin Kullanımı

Sosyal bilimlerin her alanı inceleme nesnesini anlamak ve açıklamak adına kendine has metotlar geliştirmiştir. Bilimlerin uzmanlaşmasının tabii bir

sonucu olarak müstakil metotların geliştirilmesi bir müddet sonra her alanın kendi sınırlarını korumasında muhafazakâr refleksler geliştirmesine neden olmuştur. Bu durum bir taraftan sosyal gerçekliğin her disiplin tarafından net sınırlarla anlaşılmasını ve açıklanmasını sağlarken diğer taraftan sosyal gerçekliğin sadece bir boyutuna odaklanması problemini de beraberinde getirmiştir. Her alan kendisine has sınırlar ve metodolojiler üretirken aslında sosyal gerçekliğin bütününden ziyade kendi perspektifinin öngördüğünü açıklar hale gelmiştir. Bu uzmanlaşma sosyal gerçekliği bütüncül bir şekilde görmeyi imkânsız hale getirmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bütüncül bakış açısının kaybolması ve gerçeklik nedir sorusuna holistik bir yaklaşım üretilme ihtiyacı, disiplinlerarası perspektifi geliştirmeyi zorunlu kılmıştır. Bu noktada Wallerstein, disiplinlerarasılığı, uzmanlaşmanın körlük üretmesinin telafisi olarak formüle etmiştir. Aslında “farklı disiplinlerin kurulma sürecinin ardında yatan varsayım, sistemli araştırmanın gerçekliğin farklı alanlarında uzmanlaşılmasını gerektirdiği yolundaki inançtı ve gerçeklik rasyonel olarak farklı bilgi kümelerine ayrıştırıldı. Bu tür bir bölümlenme, etkin, yani entelektüel olarak üretken olma vaadi taşıyordu” (Gulbenkian Komisyonu, 2008, s. 16). Ancak beklentiler karşılanamadı. Savaşlar ve ekonomik krizler vaat edilen verim ve refahın sağlanamadığını ortaya çıkardı. Sosyal gerçekliğin daha farklı biçimlerde analiz edilmesi gerektiği tartışılmaya başlandı.

Nüfusun geçmişe kıyasla çok hızlı biçimde artması, bununla ilintili olarak üretim hızının ve kapasitesinin katlanması, yeni pazar arayışları, uluslar bazında çalışmalar yapan mevcut sosyal bilim -genellikle ulusla veya devletle sınırlı- bakış açısının önce bölgesel düzeydeki gerçekliğe sonra küresel düzeydeki gerçekliğe yönelmesine yol açtı. Demografi, siyaset ve ekonomi düzeyindeki paradigma değişiklikleri sosyal bilimlerin paradigmasının da değişmesi gerektiğini gösteriyordu. Geçmiş toplumlara uygun paradigmlar, mevcut toplumlara tanımlanamıyordu. Birden fazla ögeyi içinde barındıran, çokdeğişkenli toplumsal katmanlar, mevcut duruma uygun yeni tanımlamalar, yeni metotlar gerektiriyordu. Ancak tabiri caizse atomlaşmış disiplinler bu gerçekliği yakalama kapasitesinden uzaktı. Antropoloji gibi birkaç disiplin dışındaki pek çok disiplin bu vakte kadar kendi hinterlandından dışarı açılmamıştı. Şimdi ise daha büyük, daha kapsamlı araştırmaların yapılması icap ediyordu. Haliyle yeni bir vizyon gerekiyordu. Bu yeni vizyon ‘bölge araştırmaları’ şeklinde Amerika’da zuhur etti. “ABD, kazandığı dünya çapındaki yeni siyasal rol bağlamında farklı bölgelerin -özellikle bunların siyasal bakımdan etkin olmaya başlamalarından beri- güncel gerçekleri hakkında bilgiye ve uzmana ihtiyaç duymaktaydı. ... Böyle bir araştırma için de başta sosyal bilimlerin değişik disiplinlerinden olmak üzere, insan

bilimleri hatta doğa bilimlerinden kişilerin bir araya gelerek kendi disiplinleri açısından ortak ilgi alanı kabul edilen ‘bölge’yi (ya da onun bir bölümünü) incelemeleri isteniyordu” (Gulbenkian Komisyonu, 2008, s. 40). Siyasal, ekonomik, ideolojik veya bir anlamda sosyal bilimlere devlet eliyle yapılan bir müdahale olarak değerlendirilebilecek bu olgu sayesinde kendi alanında uzmanlaşmış disiplinlerin başka disiplinlerle dirsek temasında bulunmasının önü açıldı.

Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin belirli bir amaçla bir araya gelerek oluşturdukları sinerji birkaç sonuca birden sebep oldu. Bunlardan biri geçmişte aralarına çekmiş oldukları sınırların yapay olduğunu idrak etmeleri idi. Şu veya bu sebeple farklı disiplinlerin kendi kabuğuna çekilmeleri, kendi sınırlarını türlü şekillerde keskinleştirmeleri, sadece kendilerine has metotlar kullanma istek ve dirençleri, yeni toplumsal gerçekliklerle ilgili söz söylemelerini engeller hale gelmişti. Sosyal bilimler ayrı ayrı olarak tek başlarına yeni sosyal gerçeklikleri açıklayamaz hale gelmişlerdi. Bu idrak düzeyine bir kere erişildikten sonra sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin birbirlerine muhtaç olduğu kanaati pekişti. Bu noktadan sonra da birbirlerinden alışverişleri artmaya başladı. Teorik veya metodolojik düzeydeki bu alışverişler sosyal bilimlerin yeni sosyal gerçekliğe daha bütüncül ve daha farklı zaviyelerden bakabilmeleri gibi pratik faydalar sağlayarak konumlarını güçlendirdi. Böylece bugün disiplinlerarasılık olarak tanımlanan durum ortaya çıktı.

Disiplinlerarasılığa imkân tanıyan en önemli hususlardan birisi metodolojik geçişliliklerdir. Bu farklı disiplinlerin metodolojik olarak birbirinden istifade edebilmesi anlamına gelmektedir. Bu metodolojik geçişlilikler bir anlamda disiplinlerarası çalışmalara zemin oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerdeki disiplinlerarasılık tartışmaları adeta disiplinlerarası metotların üretilmesine sebebiyet vermiştir. Bu anlamda disiplinlerarası metot tek bir disipline hasredilemeyecek metotların varlığı anlamına gelmektedir. Örneğin görselliğin kullanımı sadece edebiyata, antropolojiye, sosyolojiye veya tarihe özgü metodolojik imkânlar üretmemektedir. Her disiplin ele aldığı konuyu görsellik üzerinden kendi perspektifi ile analiz edebilmektedir. Bu metodolojik esneklik aynı zamanda farklı disiplinlerin bakış açılarına alan açmayı gerektirmektedir. Bu anlamda görsellik her disiplinin başvurabileceği disiplinlerarası metodolojik bir imkândır. Örneğin antropoloji kırsal toplumlara ilişkin üretilmiş görsel veriler aracılığıyla ele aldığı konuyu açıklayabilmekteyken aynı görsellik sosyolojik çıkarımlara imkân tanıyabilmektedir. Yine aynı görsellik tarih disiplini açısından belge niteliği taşımaktadır. Örnekleri çeşitlendirmek ve derinleştirmek mümkündür. Özetle görselliğin farklı disiplinler açısından bir imkân olduğu ifade edilebilir. Hatta görselliğin alt disiplinler açısından da metodolojik bir imkân olduğu

bu çalışmanın sınırları içerisinde iddia edilmektedir. Bu bağlamda bir kentin görsel imkânlar kullanılarak sosyolojisinin yapılabileceği çalışmanın temel iddialarından birisini teşkil etmektedir.

Sosyal bilimler alanında görsel kullanımının ilk ve en etkin örneklerini antropoloji disiplininde görmek mümkündür. Margaret Mead ve Gregory Bateson'ın 1942 yılında yayınladıkları *Balinese Culture* eseri, Collier ve Collier'in 1986 yılında yayınladıkları *Visual Anthropology* eseri, Jean Rouch'un 1950 ve 60'larda Afrika üzerine çektiği yaklaşık 120 film, daha yakın zamanlarda John Gardner, Timothy Asch, Jay Ruby ve David ve Judith MacDougall gibilerin yaptıkları antropolojik filmler, antropoloji disiplininde görsel kullanımının örneklerindedir (Marshall, 2005; Grady, 2007; Harper, 2012). Farklı kültürleri inceleme ve bir anlamda tanıtma üzerine kurulmuş araştırmalar salt betimlemeye yönelik yazımın sınırlarına takılmışlardır. Ancak video ve fotoğrafla desteklenen araştırmalarda yazının yetmediği ve hatta araştırmacının katılımcı gözlem sürecinde fark edemediği detaylara rastlanır. Bu bakımdan fotoğraf ve video kullanımı antropolojik çalışmaların vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Ancak Ball ve Smith, antropolojik çalışmalarda fotoğraf kullanımıyla ilgili olarak şunları söylemişlerdir: "1920'lerin ortalarından kalma birçok önemli antropolojik etnografi, saha çalışmasıyla ilgili fotoğraflar içerir. ... Genellemek zordur, ancak fotoğrafların etnografik raporlara analitik amaçlardan ziyade kanıt için dahil edildiği görülmektedir. ... Bununla birlikte, araştırılan fenomenin kendisinin, açıkça görsel temsilden yararlanan, görsel bir eser olduğu bir antropolojik çalışma sınıfı da vardır: Kültürlerarası görsel sanatlar, plastik ve grafik, kostüm, öz dekorasyon, maskeler, mimari, dini ikonografi çalışmaları ve maddi kültürün diğer yönleri" (1992, s. 9-11). Günümüzde, video ve fotoğrafın sadece bir kanıt aracı olarak kullanıldığı antropolojik araştırmalarla, video ve fotoğrafın araştırmanın merkezine konumlandırıldığı çalışma sayıları oranlandığında, dengenin değiştiği, fotoğraf ve videonun kendisinin veri olarak ele alındığı çalışmaların görece arttığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Görsellik tarih disiplininin de vazgeçilemez malzemelerinden birisidir. Geçmişte kayda alınmış görsel malzemeler bugün tarihi anlamının önemli verilerinden birisidir. Bu görsel malzemeler sayesinde geriye dönük tarih tasavvurları üretilebilmekte bazı tarihsel çıkarımlar doğrulanabilmekte ya da yanlışlanabilmektedir. Örneğin tarih öncesi dönemlerle ilgili bilgiler mağara ve mezar resimlerine bakılarak elde edilebilirken, orta çağ dönemlerine ait kent gravürleri bugün orta çağ kentlerine dair tarihsel bir veriyi ifade etmektedir. Bu gravürlerden hareketle orta çağ nüfusunu, hane yapılanmasını, savaş teknolojilerini, kent savunmasını, dönemin giyim kuşamını anlamak mümkün hale gelmektedir. Benzer şekilde seyyahların notları arasına iliştiirdiği görsel

tasvirler ya da coğrafyanın görselliğini ölçeklendirerek ifade etmeye çalışan haritalar bugün tarihin kurgulanmasında hayati bir önem arz etmektedir. Bu haritalar tarihsel bir veri olarak imparatorlukların sınırlarını, toplumların yerleşim yerlerini, devletlerin kronolojisini anlamaya imkân tanımaktadır. Bu meyanda Burke'e göre (2003, s. 9-10), Altamira ya da Lascaux mağara resimleri, eski Mısır mezar resimleri, Roma katakomplarının üzerinde bulunan resimler, Bayeux duvar halısı, Joseph Vernet'in betimlediği Fransız limanlarından oluşan bir dizi resim; tarih öncesi Avrupa, avlanma gibi toplumsal âdetler, 17. yüzyılda Hıristiyanlığın erken dönem tarihi, toplumsal alışkanlıklar, sanat ve ulusların tarihi gibi konularda hem bir veri hem de birer kanıt olarak kullanılmışlardır. Bu ve buna benzer pek çok örneğe tarih disiplini de rastlamak mümkündür. Tarihte yer etmiş yahut tarihe mal olmuş pek çok görsel aynı zamanda tarihsel bir iletişim sürecini de gözler önüne serer. Ancak günümüzde iletişim sürecinde kullanılan görüntüler tarih disipliniinden daha çok halkla ilişkiler ve iletişim alanının inceleme nesnesi haline gelmiştir.

Esasen günümüzde çeşitli amaçlarla kullanılan pek çok görüntü en genel anlamda halkla ilişkiler ve iletişim alanının inceleme alanına girer. Netice itibarıyla görseller de tıpkı yazı ve ses gibi, gönderen ve alıcı arasındaki iletişim türlerinden biridir. Gönderenin kimliği duruma göre devlet veya iktidar gibi kurumsal yapılar, alıcısı vatandaş yahut küçük gruplar gibi sivil unsurlar olabilirken, gönderenin ve alıcının her ikisinin de sivil olduğu veya gönderenin sivil, alıcının kurumsal olduğu pek çok durum da mevcuttur. Halkla ilişkiler ve iletişim alanında 'medyum' diye tabir edilen pek çok araç bulunmaktadır. Bunlar basın, kitle iletişim araçları, sosyal medya, reklamlar, afişler, broşürler, kılavuzlar, logolar, kartvizitler, davetiyeler, biletler, LED ekranlar, grafikler, tablolar, illüstrasyonlar, resimler, tabelalar, posterler, pankartlar, dövizler, semboller, totemler, ikonlar, biblolar, damgalar, silüetler, çizgiler, şekiller, levhalar, renkler, rakamlar vb. şekilde farklı türlerde olabilir. Kimi zaman bunlardan birkaçı bir arada -biri diğerlerini içerecek- şekilde bulunabilir. Bütün bu türler görsel iletişimin sürdürülmesine katkı sağlarlar.

Görsel iletişimin sağlıklı olup olmadığı, görsel iletişimin boyutları, sonuçları, etkileri, hızı ve görsel iletişim kazaları gibi pek çok konuyla ilgilenen halkla ilişkiler ve iletişim alanında, görsel iletişimin gönderen-alıcı ilişkisi boyutundaki amaç ve sebepleri de analiz edilmektedir. Kabaca kurumsal ve bireysel amaçlar olarak nitelendirilebilecek sebepler şöyle sıralanabilir: Kitleleri kontrol altında tutmak, bilinçlendirmek, uyarmak, korkutmak, güven telkin etmek, engellemek, teşvik etmek, haberdar etmek, yönetmek, geçmişe referans vermek, ikna etmek, güç gösterisi, eğitmek, bilgilendirmek, yönlendirmek, yardımcı olmak, pazarlama, taraftar/yandaş toplamak,

duygulara hitap etmek, memnuniyetsizliği ifade etmek, duyguları açığa vurmak, tercihlerini göstermek, provoke etmek, tanıtmak... Kısaca muhatabı üzerinde şu veya bu şekilde bir etki bırakmak için kullanılan bütün görsel uyarılar halkla ilişkiler ve iletişim alanının vazgeçilmez malzemelerinden biridir. Yine de görsel kaynaklar halkla ilişkiler ve iletişim alanının tekelinde değildir. Disiplinlerarası çalışmaların yaygınlaştığı günümüz dünyasında görselliğin kullanımı sosyoloji disiplininin de inceleme alanına girer.

Sosyoloji disiplininde bir inceleme nesnesi olarak görselliğin kapsamı bir hayli geniştir. Filmler, videolar, resimler, fotoğraflar, ikonlar, semboller, belgeseller, totemler, anıt ve heykeller, haritalar, illüstrasyonlar gibi pek çok görsel öge nihayetinde toplumsal üretimlerdir. Bütün bunlar toplumsal gerçekliği anlama ve açıklama noktasında sosyoloji disiplinine veri sağlar. Sosyoloji disiplininde bir veri olarak görselliğin kullanımı kabaca iki grupta toplanabilir: Görselin toplumsal etkisinin incelenmesi, görsel kültür üzerinden toplumun incelenmesi. Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki esasen görseller tek boyutlu olgular değildir. Yani bir görsel, toplumu etkilerken aynı zamanda o görselin üretimi de sosyo-kültürel alandan beslenir. Yani görsel hem üreten hem de aynı zamanda üretilen bir olgudur. Görseller toplumsal olarak sürekli üretilen ve sürekli tüketilen devinimsel olgulardır. Bu bağlamda yapılan kaba ayrımın keskin sınırları yoktur. Görselin toplumsal etkisi, görseller ile algı, bilinç, hafıza oluşturma gibi süreçlerin incelenmesini içerir. Görsel kullanımı toplumsal hayatta ne gibi etkilere yol açmaktadır, görsel kullanımı sayesinde toplumlar yönetilebilir mi, görsel kültür bireylerin toplumsallaşma sürecinde ne derece etkindir gibi sorular ekseninde çalışmalar yapılması mümkündür. Hakeza mevcut görsellerin ortaya çıkış süreçleri üzerine yapılacak araştırmalar da toplumsal zemini işaret edebilir. Görseli ortaya çıkaran toplumsal süreçler nelerdir, toplumsal ilişkilerde görsel kullanım ihtiyacı nasıl ortaya çıkmaktadır, görsel üzerinden hangi toplumsal gerçekliklere ulaşılabilir, görseller nasıl değerlendirilebilir vb. sorular görsellerin arkasında yatan toplumsal gerçekliği keşfetmeye imkân vermektedir.

Göç, savaş, kriz, moda, gündelik hayat, kent ve kır hayatı, serbest zaman faaliyetleri, toplumsal hareketler, toplumsal tipler, görsel kültür ve görsel iletişim, sanat, estetik, ekonomi, siyaset, din, aile, statü, rol, tabakalaşma, azınlıklar veya dezavantajlı grupların hayatı, gelenekler, afet, salgın, spor, ötekiler, dışlanmışlar, teknoloji kullanımı, bağımlılar ve bağımlılıklar, normlar, ritüeller, ayinler, kültürleşme, toplumsal cinsiyet, suç, eğitim, rutinler, küçük gruplar, sapkın davranışlar, kimlik, çocukluk ve yaşlılık, sağlık ve hastalık, kültürlerarası geçişlilikler gibi toplumsal gerçekliğin farklı katmanlarına ait, sosyoloji disiplininin inceleme alanına giren pek çok konu -etik sebebiyle

görsel malzeme kullanılmayacak istisnai konular hariç- görsel malzemeler ışığında ele alınabilir.

Sosyoloji disiplini zaviyesinden görselleri bir veri kaynağı olarak görmenin çeşitli avantajları vardır. Görseller bir yandan toplumsal gerçeği gösteren, keşfetmeye imkân tanıyan, betimleyen, yerine göre tanımlayan olgular olduğu gibi, diğer yandan toplumsal dönüşümün gerekliliğine ikna eden, harekete geçmeye, aksiyon almaya zemin hazırlayan olgulardır. Bu bağlamda bir veri olarak görselliğin sosyolojide kullanımı, araştırmacı açısından, savlarını belgeleme, kanıtlama, destekleme imkânları sunabilir. Aynı zamanda görsellerin, tasviri güçlendirme, araştırma sürecinde hızlı davranma ve bu yolla zaman kazanma, araştırmacıyı nesnelliğe yaklaştırma imkânları da vardır. Bunlara ek olarak görseller muhatabı -bu noktada hem araştırmacı hem de araştırmayı okuyanlar- eyleme geçirmeye ikna etme imkânı sunarlar. Görseller araştırmacının sistematik ve verimli çalışmasına katkıda bulunmalarının yanı sıra gündelik hayatın gözden kaçan rutin olaylarının da incelenmeye değer olduklarını gözler önüne getirerek araştırılacak/incelenecek konu havuzunun genişlemesine imkân tanır. Görselliğin sosyolojide bir veri/kaynak olarak kullanıldığı alanlara belgesel, sinema, resim ve ikonografi örnek olarak verilebilir.

Sinema etkili bir iletişim aracıdır. Toplumsal değişimlerin izlendiği filmler vardır. Görsel sanatların bir ürünü olan sinema da sosyolojiye veri sunmaktadır. Geçmiş, bugünü veya geleceği konu edinen pek çok film temelde toplumsal gerçekliklerden ilham alır. Bu yönüyle filmler toplumsal gerçekliğin aynası durumundadırlar. Toplumsal aynası konumunda olan her şey sosyolojinin ilgi alanına girer. Örneğin *Dövüş Kulübü (Fight Club)* filmi sosyolojik veriler sunan filmlerden bir tanesidir. Şizofren bir bireyin davranışlarının, geniş kitleler tarafından kanıksanmasının ve onaylanmasının mümkün olup olmayacağını gösterir. Modern dünyanın birey üzerindeki baskısı, kapitalizm, risk toplumu, ağ toplumu, anarşi, gelenekler, yapı söküm, mikro faşizm, tüketim toplumu gibi sosyolojinin ilgi alanına giren pek çok kavramı bu filmde görmek mümkündür. Bu sebeple hâlihazırda film üzerine yapılmış akademik çalışmalar mevcuttur.

Truman Show ise kolektif bilinç eleştirisi ile ‘toplumsal’ kavramının kendisini tartışmaya açar. Toplumsal olan nedir? Toplumsal olan gerçek midir? Toplumsal düzende birey ne kadar özgür olabilir? Film bir bakıma da yapı-fail ilişkisinde bireyin konumunu sorgular. Birey mi toplumu şekillendirir yoksa toplum mu bireyi şekillendirir? Platon’un mağara alegorisinden de beslenen film, modern dönemde gündelik hayatın bir gözetleme ve denetleme sistemine dönüşümünü anlatır. Truman’ın kendisi,

şovdaki oyuncular, setin kendisi, şovun izleyicileri ve filmin izleyicileri farklı gerçeklik katmanlarına yerleştirilir. Neyin gerçek neyin sahte olduğu bulanık bir hal alır. Günümüz toplumlarında tartışılan sorunların pek çoğu filmde tartışmaya açılmıştır. *Modern Zamanlar* filmi ise makineleşmenin yaygınlaşması karşısında insanın değerini kaybetmesi riskini konu alır. Devasa fabrikalarda küçük bir figür haline gelen insanın mücadelesini anlatır. Ekonomi-politik eksenli bir filmidir. Zamanın ruhuna isyan eder. Emek sömürüsü ve emeğin metalaşması sürecine değinir. Kapitalist sistemde bir çarkın dışısından fazlasını ifade etmeyen insana odaklanır. Bütün bunların oluşturduğu zeminle, insanın teknoloji korkusunu göz önüne getirmeye çalışır. Makineleşmeye bağlı olarak zamanın hızlanmasını ve dilimlenerek planlanmasını, serbest zamanın daralması konusunu işler. Bu gibi konularla ilgili yazılı pek çok eser olmasına rağmen, dönemin koşullarını kısa ve öz bir biçimde seyirciye aktarma başarısını gösterir. Sosyoloji de böyle filmlerin hem seyircisi hem inceleyicisi konumundadır. Bunun gibi pek çok örnek sinema sosyolojisi alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İkonografi temelde sanat tarihinin konusu olsa da farklı toplumların farklı dönemlerdeki sanat anlayışını göstermesi açısından sosyolojik veriler sunar. Çoğunlukla din alanında karşımıza çıkan ikonlar din-toplum ilişkisi bağlamında örnekler sunmaya müsaittir. Belirli ikonların kullanım sıklığı, dinin, mensuplarına vermek istediği mesajın önemine işaret edebilir. İkonlar bir anlamda toplumda istenen veya istenmeyen davranışların neler olduğu hakkında bilgi veren sembolik ifadelerdir. Farklı dinlerde farklı ikonların mevcut olması, bazı ikonlara sık bazılarına seyrek rastlanılması, farklı dinlerde ortak ikonların kullanılması, bir takım toplumsal gerçekliklerle ilgili bilgiler verebilir. Tahrif edilmiş semavi dinlerde ve bölgesel yahut beşerî dinlerde dini sembollerin toplumsal gerçekliklerle eşgüdümlü olacağı açıktır. Neticede ikonlar bir ifade tarzıdır ve bir şeyler anlatmaya çalışırlar. Muhataplarına hitap edebilmek için üretildiği toplumun kültürel kodlarını da içermek durumundadırlar. Dolayısıyla ikonografik öğeler de içinden çıktıkları toplumun kültürel kodlarının göstergesidirler. Bu yönüyle de sosyolojinin ilgi alanında bulunurlar.

Bir sanat dalı olarak resim, beslendiği toplumun pek çok özelliğini içerir. Geçmiş de konu olsa kendi dönemini de konu olsa toplumsal bağlama bigâne kalmaz. “Sanatçı, içinde yaşadığı toplum-kültürün ve çağının bir bireyi olarak ondan aldıklarını kendi tininin süzgecinden geçirerek, yaratıcı gücü ile yapıtında ortaya koyar” (Soykan, 2005, s. 76). Resim, sanatçının bireysel yeteneklerini gösterse de onun toplumsallaşma süreci ile ilgili ipuçlarını da içinde barındırır. Bir kral yahut bir köylü portresi dönemin resim sanatının kimin hizmetinde olduğuna dair fikir vermesinin yanı sıra dönemin giyim

kuşamıyla ilgili söz söylemeyi de mümkün hale getirir. Dini içerikli resimler ise bir bakıma toplumsal inanç sisteminin tuval üzerindeki tezahürüdür. Manzara resimleri insan-doğa ilişkisinin boyutlarını göz önüne getirmesinin yanı sıra kentlerin silüetleri yahut köylerin durumunu da gösterebilir. Yine kır veya kent hakkında yapılmış resimler sayesinde dönemin iş ve çalışma şartları hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Hayvan resimleri dönemin toplumunda en çok değer verilen hayvanları içerebilir. Natürmort resimler hangi meyve sebzelerin kolaylıkla erişilebilir olduğu hakkında bilgi verebilir. Belirli bir dönemde belirli bir yerde farklı ressamlar tarafından yapılmış resimler kataloglandığında dönemin genel hatlarını görebilmek için çok değerli bilgiler sunar. Bunlara ek olarak resimler gerek kendilerini vücuda getiren sanatçılarla ilgili olarak, gerekse dönemin gündemde olan konularının neler olduğuyla ilgili olarak sosyologlara fikir verebilir. Savaş sahnelerinin resmedildiği resimlerden, çatışmaya konu olan unsurları keşfetmek mümkündür. Yine belirli konular ekseninde yığılmış resimler dönemin resim algısını da yansıtır. Neticede ressamlar resim üzerinden para kazandıklarından, gündemde olan konular yahut temalar üzerinde daha fazla resim çecektirlerdir. Bütün bunların yanı sıra tıpkı sosyal bilimlerin alanında olduğu gibi, fotoğraf da bir veri kaynağı olarak pekâlâ sosyolojide kullanılabilir.

Görsel Sosyolojinin Temel Kavramları

Görsel sosyolojinin temel kavramları sadece görüntü eksenli kavramlardan müteşekkil değildir. Pek çok durumda görüntünün kendisi, insani bir üretim sürecinin sonucudur. Bu üretim sürecinin kendi içinde bir toplumsallık barındırmasının yanı sıra, nihai ürünü gören gözlerin, algılama ve anlamlandırma süreçleri de toplumsaldır. Görsel sosyoloji için gerçek ve gerçeklik, anlam ve yorum en az görüntüler kadar önemlidir.

Görmek ve Görüngü

Görmek, duymak ve koklamak gibi istemli veya istemsiz bir şekilde gerçekleşen en temel insani duyulardan, davranışlardan biridir. Körlük, uyku hali veya göz kapaklarını bilinçli olarak kapalı tutma durumlarının haricindeki tüm zamanlarda sürekli olarak bir şeyler görürüz. İnsanın toplumsallaşma sürecinin temel öğelerinden biri görme duyusudur. Guy Debord görmeyi insanın ayrıcalıklı duyusu olarak tarif eder (2016, s. 39). John Berger (2011a, s. 7) “görme konuşmadan önce gelmiştir. Çocuk konuşmaya başlamadan önce bakıp tanımayı öğrenir” derken bu noktaya işaret etmektedir. Bireyin çevresinde olup bitenlere anlam verme sürecinde ilk dayanağı görme duyusudur. Ellul’a göre, birey görme olmadan, gerçekliği

kavrama ve kendini uzayda konumlandırma imkânından mahrum kalır. Görme, bireye göre bir evren inşa eder (2015, s. 8). Bu nedenle doğuştan görme engelli bireylerin toplumsallaşma süreçleri diğer bireylere oranla daha yavaştır. Çünkü görmek ve bilmek birbirine çok sıkı şekilde bağlı iki olgudur.

Görme ve bilgi ilişkisine iki şekilde yaklaşılabılır: Birincisi görmenin öğrenilmesi/bilinmesi, ikincisi görerek bilme. Esasen bu iki süreç birbirinden kopuk süreçler değildir, insan gördükçe bilir, bildikçe görür. Yine de kabaca bu iki ayırım üzerinde durmak gerekir. Görme bilmeden önce geldiği için bilgi-görme ilişkisinin başlangıcı fiziksel olarak görme sürecidir. Hayata gözlerini açan birey ilkin görerek bilgi edinmeye başlar. Dolayısıyla bilerek görme veya görmeyi öğrenme süreci daha sonraki bir süreçtir. Gombrich'e göre sonradan görme yetisi kazanan körün görmeyi öğrenmesi gerekir (Aktaran: Flanagan, 2017, s. 159). Ancak yine de ilk şart fiziksel olarak görmenin gerekliliğidir. Fiziksel olarak görmenin başladığı andan itibaren süreç sürekli olarak birbirini besleyen döngüye girer. Bu noktadan sonra hangisinin bir diğerine baskın olduğunu söylemek kolay değildir. Leppert görmenin zihinsel süreçlerle alakalı bir mesele olduğunu vurgular (2002, s. 16). Fiziki görme eylemi gerçekleştikten sonra, gördüğümüz şey hakkında fikir yürütmek, tanımlama, adlandırma, kategorilendirme, soyutlama gibi zihin dünyamızda pek çok faaliyet yürütürüz. Bu faaliyetlerin çoğu kişisel özelliklerimizden bağımsız değildir. Harper'a göre ne gördüğümüz, bakan kişinin fiziksel durumuna göre değişir (2012, s. 4). Bütün bunlar çoğunlukla gören kişinin kendine özgü birtakım gerçekliklerine işaret eder ancak sosyoloji için görmenin önemi bu noktadan sonra başlar. Kişisel özelliklerin yanı sıra herkesin kişisel tarihi/geçmişini görmeyi, toplumsallıkla ilişkilendirmeyi zorunlu kılar.

Kişisel geçmiş -ömrü boyunca tek başına yaşayan istisna insanlar dışındaki tek bir gerçekliğe işaret eder: Kişisel geçmiş denilen şey aslında toplumsal tarihtir. Bir ailenin içinde gözlerini açıp büyüyen, okullarda eğitim görüp iş hayatına atılan, iş hayatından emekli olup daha küçük bir grupla iletişim kurmaya devam eden her insanın kişisel hayatı aslında çevresindekilerin kişisel hayatlarıyla ilişkilidir. Bu ilişki sürecinde görme edimi önemli bir yer tutar. Görme bir anlamda toplumsallaşma sürecinin mayasıdır. Neyi göreceğimiz, neyi görmeyeceğimiz, nasıl göreceğimiz, neyi görmezden geleceğimiz, ne kadar göreceğimiz, gördüğümüzden ne anlayacağımız, gördüğümüzü başka kimlere gösterebileceğimiz, kimi görüp kimi görmeyeceğimiz, neyi gerçekten görmemizin gerektiği gibi görmeye ilgili normlar toplumsallaşma sürecinde sınırları belirlenen durumlardır. Ellul (2015, s. 10), "kültürüm beni, gördüğüm imajların bizzat kendileriyle donatmıştır" derken bir anlamda bu noktaya işaret eder. Robins de "görmek, dünyanın içinde

olmaktır; ‘dünyanın dokusu içinde yer almak’, dünyaya açık olmak demektir” (2013, s. 70) derken bir anlamda dünya ve toplum analojisi kurmuştur. Bu cümle, görmek, toplumun içinde olmaktır; “toplumun dokusu içinde yer almak”, topluma açık olmaktır şekline dönüştürüldüğünde anlamını kaybetmemektedir. Görmek hem fiziksel dünyanın hem toplumsal dünyanın içinde olabilmenin koşullarından biridir. Görme sayesinde hem fiziksel dünyaya hem de toplumsal dünyaya açık hale geliriz.

Görmek her ne kadar dünyayı tanımada temel dayanak olsa da görmenin zihinsel süreçlerle tamamlanması gerekir. Görmeyi zihinsel süreçlerle beraber tamamlayan eylem bakmaktır. Görmenin nihayete erdirilebilmesi için irade/bilinç gerekir. Berger (2011a, s. 8) yalnızca baktığımız şeyleri görebileceğimizi ve bakmanın bir seçme edimi olduğunu ifade eder. Bakarak, bakılan şeyin ulaşabileceğimiz bir alana getirilmiş olduğunu, ulaşılabilir düzeye getirilen şeyin de insanın, kendisini o şeyle ilgili bir duruma sokmasına yol açacağını belirtir. Ellul’a göre bakmak (2015, s. 7) çevremizdeki düzeni keşfetmemizi sağlar. Gerçekten de görmenin bir adım ötesi olarak nitelendirebileceğimiz bakma eylemi sayesinde çevremizde olan bitenden haberdar oluruz. Bakarak görme alanına dahil ettiğimiz her şey bize yeni bilgiler kazandırır. Bakmak ve görmek birbirinden ayrı değildir ancak bakmak gayri ihtiyari gördüklerimizden farklı olarak seçimlerimizin yahut tercihlerimizin bir sonucudur.

Sosyolojik bir gözle bakmak da bu tercihlerimizden bağımsız değildir. Alver’e göre bakış sosyolojik muhayyilenin temel taşlarından. Tıpkı görme gibi bakış da insanın bireysel ve toplumsal konumundan/durumundan bağımsız değildir. İnsanın bakışı ve bakış açısı onun bireysel özelliklerinin yanı sıra yediği içtiğiyle, yetenekleri ve sınırlılıklarıyla ve toplumsallaşma süreciyle ilgilidir. Bu nedenle “her bakış bir anlamda sınırlı bir bakıştır; ancak bir o kadar da temeldir” (2016, s. 53). Bu bağlamda sosyolojik bakış da içselleştirilmiş sosyolojik paradigmalardan ayrı değildir. Sosyolog, bir yandan toplumsallaşırken bir yandan da hâkim paradigmalardan birine yakınlık duyar. Haliyle sosyoloğun bakışı da yakınlık duyduğu paradigmanın sınırları içerisinde yer alabilir. Bu durumda “görünenin yani yorumlananın ve bilgi olduğuna hükmedilenin kişiye, bakışa, açığa, koşullara, siyasete, ideolojiye, dünya görüşüne, yaklaşıma dayalı olduğu unutulmamalı”dır (Alver, 2016, s. 54).

Görmek ve bakış tek taraflı bir eylem olarak düşünülür ancak görmenin bir başka boyutu daha vardır: Görülmek. Berger (2011a, s. 9) “bir şeyi gördükten hemen sonra, aynı zamanda kendimizin görülebileceğini de fark ederiz” der. Görülmek de en az görmek kadar önemli bir iletişim biçimidir.

Bireylerle görerek iletişim kurmamızın yanı sıra görülerek de iletişim kurarız. “Diğerleri bizi görürken aslında farkında olmadan biz de kendimizi görürüz. Aynı şekilde, diğerleri bize hitap ederken yine farkında olmadan biz de kendimize hitap ederiz; tıpkı serçenin kanaryanın ötüşünü kapması gibi biz de kendimizle ilgili diyalektleri toplarız” (Mead, 2017, s. 106). Pek çok insanın zihnini gün içerisinde meşgul eden “nasıl görünüyorum?” sorusu görmenin edilgen boyutunu ifade eder. Giyim-kuşam, bedensel temizlik ve bakım, jest ve mimikler, duruş biçimimiz vs. bu edilgen durumumuzu lehimize çevirmek için kullandığımız argümanlardır. Aktör, performans, takım, vitrin, sahne, rol, dramatik canlandırma, idealize etme, izleyici gibi sahne sanatlarına özgü kavramları, benlik, bilinç, toplumsallaşma gibi sosyolojik kavramlarla bütünleştirip, gündelik hayattaki eylemlerimizin esasen izleyici karşısında sunulan bir performans olduğunu iddia eden Goffman’ın (2018a) deyişiyle, toplumsalın içerisinde eyleyen insan, her daim görüldüğünü, izlendiğini hesaba katar. Başkasının bakışları eşliğinde sergilenen eylemler rol yapmayı beraberinde getirir. Bu eylemlerin amacı çoğunlukla izleyici yani toplum nezdinde iyi bir izlenim bırakmak ve böylece tabiri caizse makul insan olarak görünmektir. Goffman, bu sürecin nasıl inşa edildiğini, nasıl sürdürüldüğünü ve nasıl rutin haline getirildiğini inceler. Sahnenin önünde olduğumuz bu zamanlar, esasında görüldüğümüzün farkında olarak eylediğimiz zamanlardır. Böylelikle Goffman, görme, bakma, izleme ve görülme ile sosyoloji arasında da sıkı sıkıya bir irtibat kurar.

Bilim insanları uzun bir süredir görünmezlik formülleri üzerine çalışıyor olsa da geçmişten bugüne toplumsal ilişkiler çoğunlukla görme-görülme ekseninde ilerlemektedir. *Prestij* filminde, dublör kullanan bir illüzyonistin, alkışları sahnenin altında kabul ettiği bir bölüm vardır.¹ Gösterinin sonunda görünen ve alkış alan kişi artık o değildir, artık kendisi değildir, dublörüdür. Halbuki o, görülmek ve alkışları kendisi kabul etmek istemektedir. Gerçekten de insan gördüğü nispette görülmek de ister. Bu bağlamda nasıl ki görmek karşılıklı ise görülmek de karşılıklılık esasına dayanır. Görülmek bir anlamda varlığın ispatıdır, insan görülebilir olduğu sürece var olduğuna inanır. Görülmek aynı zamanda toplumsallaşma sürecinin bir parçasıdır. Ne zaman görüneceğimiz ve ne zaman görünmeyeceğimiz çoğunlukla toplum tarafından öğretilir yahut çevremizdekilerin hangi durumlarda görünüp görünmediklerini gözlemleyerek görülmek durumumuzu pekiştiririz. Toplum içinde bireyler pek çok eylemini görülüp görülmemeye durumuna göre gerçekleştirirler. Görünüp varlığımızı ortaya koyduğumuz gibi, ortalıklarda görünmemeye çalıştığımız zamanlar da olur.

1 Bakınız: Christopher Nolan tarafından 2006 yılında çekilmiş olan *The Prestige* filminin konuyla ilgili dakika ve saniyeleri: 1:00:40-1:01:07 ve 1:01:14-1:02:13.

Gelinen noktada açık olan durum görmenin toplumsal yönüdür ve bu toplumsal yön dolayısıyla göz ve görmek sosyolojinin en önemli duraklarından biri olmuştur. Öyle ki Simmel'e göre (2009, s. 222) "tek tek duyu organları arasında, tam anlamıyla eşsiz bir sosyolojik kazanımı mümkün kılan organ gözdür: birbirine bakan bireyler arasındaki bağ ve etkileşim. Var olan en dolaysız ve en saf etkileşimdir bu belki de. Sosyolojik bağlar, başka yerlerde kurulduklarında, nesnel bir içeriğe sahip olma ya da nesnel bir biçim üretme eğilimindedirler." Bireyler arasındaki etkileşimde gözün niteliği bununla sınırlı değildir. Ferratio ve Banks "görmek doğal bir eylem değildir. Bu anlamda görmek kişinin tarihselliğinden, dilden ve kültürden bağımsız bir süreç olarak gerçekleşmez. ... Günümüzde artan oranda 'görmeksizin bakmak' diye formüle edilebilecek yeni bir bakma biçiminden bahsedebiliriz. Çünkü görmek, bakmaktan farklı olarak zekâ ve yetenek isteyen bir eylemdir" demektedirler (Aktaran: Kurt, 2014, s. 41). Görme eyleminin tarihsellik, dil ve kültür boyutları bizi görme eylemini sosyolojinin merkezine almaya iter. Harper'a göre (2012, s. 4) "görmenin toplumsal bir inşa sürecinin sonucu olduğu fikri, görsel sosyolojinin merkezinde yer alır." İnsani eylemlerde görme eyleminin merkezi konumu felsefe tarihinde de tartışılmıştır. Türkçe'ye görüngü olarak çevrilmiş olan fenomen kavramının kökeni görünüş kelimesidir.

Görüngü kavramı muhtelif sözlüklerde, duyu organları vasıtasıyla algılanabilen, somut olan, var olduğundan emin olunan, aracısız, dolaysız ve doğrudan görülebilen, deneyimlenebilen, bilinebilen, kategorilerle ifade edilebilen, duyulabilen, nesnel, nitelikler, konumlar, olaylar ve ilişkilerin tamamı şeklinde tanımlanmaktadır (Cevizci, 1999, s. 341; Demir ve Acar, 2002, s. 177; Güçlü vd., 2003, s. 610). Felsefe tarihinde farklı zamanlarında görüngü kavramının kapsamına çeşitli anlam ve düzeyler eklense yahut çıkarılsa da kökenindeki 'görünüş' özü muhafaza edilmiştir.²

2 Görüngü kavramı üzerine inşa edilmiş başlı başına bir bilim alanı vardır. Fenomenoloji olarak adlandırılan bu bilim alanı sosyoloji disiplininde önemli bir yer tutar. Görüngü kavramından hareketle ortaya çıkan görüngübilim (fenomenoloji) tanımlarında duyu organlarıyla algılanan gerçekliğe vurgu yapılmaktadır. Görüngübilim kabaca deneyime dayalı somut olaylara ve hâlihazırda kurulu olan toplumsal ilişkiler ağı içerisine giren bireyin bu ilişkiler ağını kendi perspektifinden deneyimleme biçimine odaklanır. Görüngübilim duyu organları ile algılanan dünyanın dışında bir dünya olmadığından hareketle, bilgi alanımızın görüngünün bilgisiyyle sınırlı olduğunu/olması gerektiğini savunur (Abercrombie, Hill & Turner, 2006, s. 291; Cevizci, 1999, s. 342; Demir ve Acar, 2002, s. 177; Outhwaite, 2008, s. 284; Seyyar, 2007, s. 315; Ülken, 1969, s. 108). Alman filozof Edmund Husserl tarafından geliştirilen fenomenoloji, insan bilincinin emin olunabilecek tek fenomen olduğu noktasından hareket ederek çevremizde olup biten her şeyle ilgili bütün tecrübemizin bilincimiz sayesinde olduğunu savunur. Husserl, insan hayatında önemli yer tutan iyilik, güzellik ve aşk gibi pek çok değer kökeninde görünüşler ve fenomenler olduğunu öne sürer. Fenomenolojik sosyoloji alanının öncüsü Alfred Schütz, hocası Husserl'in bilinç odaklı bakışını sosyal meseleleri anlama yolunda bir mihenk taşı kabul eder. Schütz'e göre bilinç, gündelik hayatımızda karşılaştığımız tipik ve sürekli tekrar

Görüngü tamamıyla öznenen bağımsız bir unsur değildir. Kant'ın deyimiyle görüngü denilince “kendinde şey” olmayan yani öznenen irtibatsız bulunmayan şey anlaşılmalıdır. Dolayısıyla görüngü özne eliyle işlenmiştir. Öznelerin akılla görüngülere yönelmesi görüngülerin inşa olmasına imkân tanır. Bu zaviyeden bakıldığında görüngü anlama yetisiyle biçimlendirilmiş olanlardır. Akıl, temel bir kurucu kategori olarak, göz üzerinden fenomenler dünyasını anlamlandırarak belirli formlara büründürür. Bu yaklaşım düşünce tarihinde Kant'ın yaptığı önemli bir kırılma olarak kabul edilir. Zira öncesinde nesnelere zihnimizdeki tasarımları anlamı üretirken Kant ile birlikte görüngü, nesnelere tarafından değil akıl tarafından kurgulanan bir şey haline gelir. Nereden bakılırsa bakılsın görüngü, bilmenin öğrenmenin esas bir muhatabıdır. Aristoteles düşüncesinden hareket ettiğimizde görüngü zihnimizdeki tasarımlara, Kant'tan hareket ettiğimizde ise aklımızın kurguladığı inşalara konu olur. Bu anlamda bilmek, görüngü ile irtibat kurmak anlamına gelir. “Bir şey görülebildiği zaman o bir olgudur ve olgular yalnızca gerçeği barındırırlar” (Berger ve Mohr, 2007, s. 92). Görsellik tam da bu noktada sosyal bilimlerin temel ilgi alanı olur. Zira bireyler belirli görsellik biçimleri üzerinden toplumsal bilgi üretir, bu bilgiyi duyuş, düşünüş ve davranışa döker. Toplumsal gerçeklik ancak bu süreçlerle bir arada inşa edilir. Zihinsel bir faaliyet olan görme sayesinde toplumsallaşmanın önemli bir süreci gerçekleştirilir ve böylelikle bir benlik inşa edilir. Bu benlik ile bireyler toplumsallaşır, toplumsal eylemde bulunur ve gerçekliğin inşasına katkı sağlar.

Gerçeklik, Anlam, Yorum

Gerçek veya gerçeklik en temel anlamıyla kendi halinde bir varoluşa işaret eder. Yani gerçek olan şeyin gerçekliği, bireyin onunla iletişim kurmasına bağımlı değildir. Çeşitli sözlüklerde gerçek/gerçeklik insan bilincinden

eden eylemleri tipleştirir. Buna ek olarak Schütz, insanların birbirleriyle, hâlihazırda şartları ve kuralları belirlenmiş olan, anlamlı, öznelarası bir hayat alanında karşılaştıklarını varsayar. Bu noktada Schütz'e göre fenomenolojinin görevi insanların gündelik hayat alanını deneyimleme biçimlerini incelemektir. Gerek fizik dünyada gerek sosyal dünyada vuku bulan herhangi bir olayın yorumu kişiden kişiye değişir. İşte bu tipleştirmeler ve başkalarıyla edilen müzakereler sayesinde, ortak bir toplumsal düzen meydana gelir. Bu bağlamda Schütz'ün fenomenolojisi, sosyal dünyanın hâlihazırda keskin hatlar ve sınırlarla belirli olduğunu bireylerin bu yapıya ancak ve ancak entegre olabileceklerini öne süren pozitivist paradigmaya meydan okur. Schütz'ün fenomenolojisinde birey bir yandan toplum tarafından şekillendirilirken diğer yandan kendi bilinci ve eylemleri sayesinde toplumsal yapının değişimine ve dönüşümüne etki eder (Out-hwaite, 2008, s. 284; Schütz, 2018; Slattery, 2007, s. 232). Fenomenolojinin duyu organlarını merkezine almasının yanı sıra bireyin eylemlerinin salt yapı tarafından şekillendirilen eylemler olmadığını, bireyin bu ilişkiler ağında belirleyici konumda olduğunu savunması birbiriyle tutarlı görüşlerdir. Bu çalışma bağlamında duyu organları arasında gözün yeri ve önemi, bizi, toplumsal ilişkiler ağında yer alan bireyin, çoğunlukla gördükleri ve gösterdikleri sayesinde bu ağa katkı sağladığı sonucuna ulaşır.

bağımsız olarak varlığı kesin olan, varlığının yadsınması mümkün olmayan, kurmaca yahut düşsel olmayan, somut ve objektif olan, varsayımsal olmayan, değer yargılarına bağlı olmayan, olgusal olan, belli bir tözü olan yahut maddi, fiziksel veya nesnel bir varlığı bulunan, genelde görülebilen, müşahhas olan, geçmiş veya gelecekte akıl yoluyla çıkarılmaktan ziyade şimdide verilmiş ya da sunulmuş olan şeylerin tümünü ifade eder (Demir ve Acar, 2002, s. 170; Güçlü vd., 2003, s. 593; Seyyar, 2007, s. 376). Bireyin iletişimine ihtiyaç duymayan bu ‘gerçek’ tanımının yanı sıra gerçekliğin farklı boyutları vardır.

İnsan zihni için gerçeğe ulaşma fikri her zaman bir sorun olagelmıştır. İnsanlık, gerçekliğin ne olduğu ve gerçekliğe nasıl ulaşılabileceği üzerine düşünmüştür. Bütün bilme çabaları bu düşünme pratiğine işaret eder. Örneğin fiziki dünyadaki nesnelere gerçekliğine ulaşma yolunda gösterilen çaba, fizik, kimya, biyoloji gibi pozitif bilimlerin neşet etmesine sebebiyet vermiştir. Ulaşılan bu gerçeklik neticesinde, dünyada ve evrendeki pek çok olayın belirli yasalar etrafında cereyan ettiği keşfedilmiştir. Bu noktada gerçeklik kabaca, ‘şey’ merkezli gerçeklik ve ‘insan’ merkezli gerçeklik olarak ikiye ayrılabilir. Fiziki dünyadaki gerçekliklerin ve yasaların keşfedilmesi, şey merkezli gerçeklik kategorisine alınabilir. İnsan merkezli gerçeklik diyebileceğimiz, madde-insan ve insan-insan diyalektiğinden beslenen bir başka boyut ise keşiften ziyade ‘anlamanın’ ağırlıklı olduğu bir boyuttur.³ Gelineen noktada *Pratik Akılın Eleştirisi* isimli çalışmasıyla düşünce tarihinde ciddi bir kırılmaya sebep olan Kant’ın, varlık alanıyla ilgili söylediklerine kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

Kant’a göre “varlık alanı görünen (phainomenon), görünmeyen (noumenon) olmak üzere ikiye ayrılır, dahası iki türlü varlık alanı bulunmaktadır. Görünen varlık alanı bilinebilen, görünmeyen varlık alanı ise bilinemeyen, yalnızca var olduğu düşünülebilen bir ortamdır” (2001, s. 16). *Numen-fenomen* ayrımından hareket edildiğinde, anlamın ancak *fenomenler* alanından beslenebileceği görülür. Çünkü Kant’a göre, *numenin* bilgisine erişmek hiçbir zaman mümkün değildir. “Deney nesnelere ötesindeki,

3 Bu iki yaklaşım farkı sosyal bilimlerdeki temel metodolojik tartışmaya işaret eder. Bir taraftan değişmeyen durağan, sabit doğa nesnelere inceleme yöntemini ifade eden pozitivist metodoloji diğer taraftan doğa nesnelere çok farklı dinamikleri barındıran sosyal bilimlerin inceleme yöntemi ayrışır. Saint Simon, Auguste Comte ve Emile Durkheim doğa bilimlerinin metodolojisinin sosyal bilimlere uyarlanması gerektiğini öne sürerken, Windelband, Dilthey, Rickert gibi düşünürlerden etkilenen Weber ve yorumsamacı geleneğin düşünürleri sosyal bilimlerin kendisine has inceleme nesnelere olduğunu öne sürerek yorumsamacılığı ve anlamacılığı merkeze alır. Bu tartışmaların ayrıntıları için bakınız: Özlem, D. (2013). Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Yeni Bir Kavrayışa Doğru* içinde, Ankara: Metis Yayınları, ss: 53-66. ve Dikeçgil, F. B. (2017). *Ontolojiyi Hatırlamak Sosyolojide Yöntem Sorunu*. Konya: Çizgi Yayınları.

yani *noumenon*'lar olarak şeyler üzerine bir bilginin her pozitif ögesi, teorik akıl için tamamen haklı olarak olanaksız görülmüştür" (1999, s. 49)⁴. *Numen* ancak ve sadece akıl ile kavranabilir, üzerine sadece düşünülebilir bir katmandadır. *Numen* kıyasla *fenomen*lerin bilgisi ise akıl ve duyular sayesinde erişilebilir bir katmandadır. Bu sebeptendir ki insani bir süreç olan anlam yükleme eylemi *numen*lerden ziyade *fenomen*ler alanına yönelmiştir.

Her insan karşılaştığı herhangi bir nesneye yahut herhangi bir toplumsal olaya -kendi geçmişi ve birikimlerinin toplamından ibaret olan-kendi zaviyesinden bakar. İnsan zihni -ilk olarak gerek maddeden gerek düşünceden harekete geçsin her iki durumda da- gerçekliğe kendince bir anlam yükler. Seyyar'a göre anlam, "insanoğlunun dünyaya, hadiseler ve olgulara bir mana yüklemesi ve bu manaya göre tecrübe ediniş izahlarda bulunmasıdır" (Seyyar, 2007, s. 75). Bu bağlamda anlam gerçeklikle irtibat kurma yöntemidir. Gerçekliğe yüklenen anlam sayesinde gerçeğin bilgisi açığa çıkmaya başlar. Bu minvalde Edgar ve Sedgwick, anlama dair en etkili kuramlardan biri olan 'nomenklatürizm'in, antik felsefeye kadar geri gittiğini ifade ederler. "Bu, temel olarak, bir isim veya cins ismin anlamının, temsil ettiği nesne olduğu fikridir. Kuramın dayandığı varsayıma göre bir dilde lingüistik bir gösterge ile onun 'temsil ettiği' nesne arasında temelden veya doğal bir ilişki vardır" (2007, s. 218). Bu tanımdan anlamla ilgili iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi anlamın dayanağının ilkin olgusal şeyler olduğu sonucudur. İnsan karşılaştığı bir gerçeklik neticesinde anlamlandırma sürecine başlar. Henüz karşılaşmadığımız bir gerçeklik için anlamlandırma sürecini başlatmayız. İkinci olarak ise anlamın ve anlamının doğal bir şekilde gerçekleşebilmesi, gerçekliği kavramsallaştırmakla ilintilidir.

Gerçeklikle karşılaştıktan sonra ona bir ad verme ve bu ad sayesinde gerçekliğin zihinlerde temsil edilebilmesi gereklidir. Yani gerçekliğin önce zihin sonra dil⁵ yoluyla idrak edilmesi, anlamlandırma sürecinin başat aktörlerindedir. Dil sayesinde şeyler üzerine düşünebilir, düşündüklerimizi bir başkasına aktarabilir, başkalarının düşüncelerini anlayabilir hale geliriz. Dil sayesinde ortak değerler oluşturur ve geliştiririz. Gerçeklik, dil sayesinde temsil edilebilir hale gelir. Dil sayesinde, karşılıklı iletişim mümkün hale gelirken aynı zamanda dilin kendisi de bu iletişim sayesinde dönüşüme

4 Aynı kitabın farklı baskılarına referans vermemin sebebi, baskılar arasındaki çeviri farkından kaynaklanmaktadır. Her iki çeviriden de en anlaşılır olan kısımları kullanmayı tercih ettim.

5 Sosyal bilimlerin farklı alanlarında dil üzerine çalışmalar yapılmıştır. Dilin doğası, dilin sınırları, dilin yapısı, dil öğrenimi, dilin kökeni vb. konularda yapılan bu çalışmaların pek çoğunun neticesinde, dil oyunu, semantik bütüncülük gibi kuramların yanı sıra dilbilim gibi bilim dalları inşa edilmiştir. Bu çalışma bağlamında dilin anlam üzerindeki etkisine kısaca değinildiğinden dil konusunda detaya girilmemiştir.

uğrar. Anlama sürecindeki ‘dil’ boyutunun bizi ilgilendiren yönü, dilin toplumsal bir inşa sonucu ortaya çıktığı kabulüdür. Kültürün bir nişanesi veya alameti farikası olarak kabul edeceğimiz ‘dil’, bireyin tüm yaşantısında onu çepeçevre kuşatır. Bireylerin ana dilleri, toplumsallaşma sürecinde içinde buldukları kültürü onların önüne serer. Kısaca dil kültürün somut bir yansıması olması sebebiyle, kültürü çok iyi bir şekilde temsil eder. Gerçeklik ve anlam arasındaki bağlantıyı sağlayan köprülerden biri dil iken, dil ve anlam arasındaki bağlantıyı sağlayan köprülerden biri kültürdür.

Barnard, seçeneğin ve karmaşık toplumsal yapının olduğu yerde anlamın var olduğundan bahsederken (2010, s. 205) aynı noktaya işaret eder. Bireyin kendi dünyasının yanı sıra, içinde bulunduğu kültür, onun anlam dünyasını şekillendirir. Leppert’e göre anlamın ortaya çıkmasına sebep olan şey, kendi çıkarlarının peşinde koşan ve çoğunlukla çıkarları birbiriyle çatışan insan eylemlerinin bütünüdür ifade eden, toplumsal pratiklerdir (2002, s. 15). Dilthey, temel anlama ve üst düzey anlama şeklinde iki türlü anlamadan söz eder. Temel anlama, çıkarımda bulunmayı gerektirmeyen, aynı dil ve kültürü paylaşanların kolayca anlayabileceği bir zemini işaret eden, parçayı anlama şeklinde tarif ettiği basit ifade ve eylemleri anlamadır. Üst düzey anlama ise parçadan ziyade bağlamın veya bütünü anlaşılmamasını gerektirir. Üst düzey anlamının ön koşulu temel anlamının gerçekleşmemesidir. “Söz gelimi birisinin eylemini anlayamazsam, kültürünü ya da bir bütün olarak yaşamını araştırırım ya da okuduğum kitaptaki bir cümleyi anlayamazsam bütün kitabı yeniden okuyarak yorumlarım” (Güçlü vd., 2003, s. 67). Her iki durumda da açık olan, anlamının kültürel ortamla ilişkisinin hayati derecede önemli olduğudur. Anlamının gerçekleşmesi için önemli bir uğrak da yorumdur.

Gerçekliğe yüklenen her yeni anlam yeni bir yorumun habercisidir. Aynı gerçekliğe yüklenen farklı anlamlar o gerçeklikle ilgili farklı yorumların ortaya çıkmasına sebep olur. Yorum⁶, bireylerin benlik, bilinç ve kültürlerinin

6 Yorumu inceleyen yorum bilim (hermenötik), ilk bakışta anlaşılması güç olan eylem, metin, söylem gibi yaşanmış deneyimin ifadesi olanın incelenmesinin, daha özel bir yöntemle analiz edilmesi gerektiğini savunan, her türlü bilginin yorumlama sonucunda ortaya çıkacağını ileri süren kuramlar, yöntemler, yaklaşımlar bütünüdür. Genel olarak yorumbilim, yorumun iki türlü incelenebileceğini öne sürer. Birincisi, yorumu anlaşılacak istenen bireyin dünyasına girmekle mümkündür. Bir yorum ortaya koyan bireyin, hangi kişisel saiklerle böyle bir eylemde bulunmuş olabileceğinin anlaşılmasına çalışılır. İkincisinde ise o bireyin toplumsallaştığı kültürel zemine bakılır. Bu noktada yorumların nasıl doğrulanacağı konusu bir sorun olagelmıştır çünkü bir eylemin veya metnin farklı yorumları arasında genel geçer bir doğruluk-iyilik ilkesi yoktur. Bir yorum bir diğer yorumdan daha iyi veya daha kötü değildir. Bu soruna sunulan çözüm, parçanın bütünü içinde yer aldığını ve bütünü de parçalardan müteşekkil olduğunu her daim göz önünde bulundurarak bütün parça arasında sürekli mekik dokumak şeklinde tanımlanabilecek ‘hermenötik daire’dir. Ancak bu süreç de tamamen doğru bir yoruma ulaşmayı garanti etmez çünkü eylem, metin veya söylemin içinde gerçekleştiği mekân, zaman ve gelecek ile bunu anlamaya çalışanların içinde bulunduğu koşullar da farklılaşmıştır. Yine de yorumbi-

zemininde şekillenen (Mead, 2017), gerçekliğe yüklenen anlam sonucu ortaya çıkan tefsirdir. Dolayısıyla gerçekliğin, yalnızca ona bir anlam yükleyen bireydeki bir tezahürüdür. Bu bağlamda yorum, gerçeklik ve anlamdan daha öznel bir duruma işaret eder. Birey bir gerçeklikle ilgili yorumunu oluşturduğu andan itibaren o gerçeklik o birey için yeni bir gerçeklik halini alır. Böylece yorum sayesinde, gerçeklik dönüşüme uğramaya başlar. Gerçeklik artık kendinde şey olma durumundan çıkar. Birey düzeyinde yorumun çeşitlenmesi bir anlamda toplumsal düzeyde yorumların çeşitlenmesi demektir. Bu yorum çeşitliliğinin belirli bağlamlarda kesişmesi, çakışması, birleşmesi toplumsal değerlerin şekillenmesini mümkün kılar. Üzerine ittifak edilen yorumlar, mevcut toplumsal gerçekliklerin pekiştirilmesine ya da reddine veya yeni toplumsal gerçekliklerin ortaya çıkmasına neden olur. Böylelikle hem toplum hem birey bazında gerçekliğin inşası mümkün hale gelir.

Toplumsal gerçeklik, anlam ve yorum sayesinde, inşa edilebilir ve yeniden kurgulanabilir bir düzeye indirgenir. “Toplumsal gerçekliğin bir olmuşluk-bitmişlik olmadığı” (Akın, 2011, s. 76) ve sürekli bir yeniden inşa süreci olduğunu savunan Berger ve Luckmann’a göre birey, içine doğduğu toplumun edilgen bir üyesi değildir. Bireyler toplumsallaşma sürecine etkin bir şekilde katılırlar. Bireyler toplumsallaşma sürecinde karşılaştıkları toplumsal gerçekleri kendi kişisel görüş, fikir ve değerleri ile değerlendirir ve bunun sonucunda toplumsal gerçekliklere yeni anlamlar ve yorumlar yüklerler. Böylelikle toplumsal gerçeğe ilişkin kendi gerçekliklerini inşa ederler. Berger ve Luckmann’ın dışsallaştırma, nesnelleşme ve içselleştirme kavramları ile ifade ettiği bu süreç sonunda, yeni toplumsal gerçeklikler kurulur (2008). Alain Coulhon toplumsal gerçekliğin inşa edilen bir süreç olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir: “Bireyler toplumsal gerçekliği, görünür kalıplar inşa ederek ‘okunabilir’ ve böylece birbirlerine açık kılarlar. Eylemler bağlama göre sürekli olarak yorumlanır, bağlam da ayrıca bu eylemler aracılığıyla anlaşılır. Bazı görünümleri geriye dönük olarak yorumlamamızı ve şeyler ve olaylar hakkındaki yargılarımızı değiştirmemizi mümkün kılan bu metottur” (2015, s. 49).

Gerçeklik, anlam ve yorum gündelik hayatın her alanında her gün yeniden inşa edilen, biri diğerinden daha az önemli olmayan süreçlerdir. Gerçeklik, anlam ve yorum arasında birbirini takip eden düz bir çizgi, bir öncelik sonralık durumu veya bir hiyerarşi yoktur. Toplumsal dünyada her biri her an değişmeye müsait bir vaziyette buldukları gibi birbirlerini her daim değiştirip dönüştürme potansiyelini haizdirler.

limsel bu çabalar bizleri gerçekliğin doğru yorumuna biraz daha yaklaştırır (Abercrombie, Hill & Turner, 2006, s. 181; Güçlü vd., 2003, s. 1613; Seyyar, 2007, s. 1112).

Görselliğin bizatihi kendisi farklı gerçeklikleri ifade eder. Bireyler görselliğe bir anlam yükler. “Günümüzde çeşitli iletişim araçlarıyla dolaşıma giren görüntülerin anlamını nesne olarak kendisi hatta nasıl üretildiği değil, büyük oranda nasıl kullanıldığı yani hangi bağlam içinde sunulduğu belirlemektedir” (Toksoy, 2012, s. 12). Görsele yüklenen bu anlamla birlikte bir yoruma ulaşılır. Bu çalışma bağlamında Karaman görsellerine bir gerçeklik olarak yaklaşılacaktır. Bu gerçekliğe bir anlam yüklenecektir ve bu sayede gerçeklik hakkında bir yoruma ulaşılacaktır. Dolayısıyla gerçeklik, anlam ve yorum görsel sosyolojinin metodolojisini geliştirmede temel aşamaları teşkil eden basamaklar olarak değerlendirilecektir.

Görsel sosyolojinin metodolojisini geliştirmede temel aşamaları teşkil eden bir başka basamak ise sembol, imge ve imajdır. Çünkü sembol, imge ve imajlar gerçekliğin farklı görünümleridir. Semboller, imgeler ve imajlar sayesinde gerçeklikle ilgili görsel bir dil oluşur. Bu dilin oluşumu da toplumsal süreçlere işaret eder. Görsel dilin biçimlenmesinin zemininde, birey ve toplum arasında ilişkisel ve etkileşimsel bir iletişim yatar. Dolayısıyla bu dilin anlamlandırılması ve yorumlanması gerçekliğin bilgisine ulaşma noktasında bizlere fikir verebilir. Çünkü gerçeklik, bazen sembol biçiminde, bazen imge biçiminde, bazen de imaj biçiminde kendini gösterebilir. Bu üç kavram toplumsal gerçekliğin görsel yansımalarından müteşekkildir.

Sembol, İmge, İmaj

Gündelik hayatımız sembollerle⁷ çevrilidir. Semboller yaşantımızı basitleştiren ve sadeleştiren öğeler olarak hayatın akışını kolaylaştırır. Semboller olmasaydı basit bir gerçekliği çok kısa bir şekilde açıklamak için yazılacak birkaç satır metin⁸ bile hayatımızı çok daha zor hale getirirdi.

7 Sözlüklerde sembol ve simge kimi zaman aynı anlamda kimi zaman ise farklı anlamda tanımlanmıştır. Tanımın muhteviyatının zenginliğine göre bu fark ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi fiziki dünyadaki nesnelerin bir temsil edeni olarak değerlendirildiğinde sembol ve simge aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak toplumsal dünya bazı tanımlarda sembol ve simgenin farklı düzlemlere işaret ettiği görülmektedir. Mesela Mustafa Aydın’a göre semboller ve işaretler, simgelerin alt kategorileridir. Yani simgeler, sembol ve işaretlerden müteşekkil bir üst başlıktır. İşaretler temsil ettikleri nesnelere birebir örtüşen simgelerdir. Bir karayolunda yer alan hayvan resimli bir trafik tabelası, sürücülere uyarıcı ve üzerindeki hayvan resmine doğrudan gönderme yapan, anlamı herkesçe belli olan basit bir işarettir. Semboller ise işaretlere nazaran anlamı toplumsal bağlamda şekillenmiş daha karmaşık simgelerdir. Sembollerin anlamı o kültürün dinamikleri bilinmeden açığa çıkmaz. Dolayısıyla sembollerin toplumsal bağlantıları daha güçlüdür (Aydın, 2016, s. 35-40). Bu çalışmada sembol ve simgeler toplumsal dünya düzeyinde değerlendirildiğinden, farklı anlamlar ihtiva eden tanımlara itibar edilmekle beraber, anlam karmaşası oluşturmamak adına her ikisi de aynı anlamda kullanılmaktadır.

8 Bir metni oluşturan harfler de esasen birer semboldür. Ancak harflerin art arda dizilimi neticesinde elde edilen hece, sözcük ve cümleye nazaran semboller çoğunlukla herhangi başka bir şeyin önüne veya arkasına gelmesi gerekmeden tek başına bir anlam ifade edebilirler. Bu noktada bazı harflerin tek başına kullanıldıklarında da ‘anlam’ ifade ettikleri doğrudur. Mesela

Örneğin bir şehir haritasına bakarak o şehirde bir yere gitmek isteseydik ve semboller olmasaydı, haritayı anlamak çok zahmetli ve zaman alıcı bir süreç olurdu. Oysa otobüs durağı, hastane, müze, okul vb. yerler, yazı ile yazılmak yerine sembollerle ifade edilir. Böylece yazı yoğunluklu görünüm yerine görsele dayalı daha ferah bir haritalandırma imkânı doğar. Haritada gördüğümüz semboller sayesinde neyin nerede olduğunu kolaylıkla anlayabiliriz.

“Sembol, en genelde, başka bir şeyi temsil eden bir edim ya da şey demektir” (Marshall, 2005, s. 647). Bu anlamda semboller bir temsil objektedirler. Temsil objekti olabilmeleri, öncelikle temsil edebilecekleri bir varlığın gerekliliğine işaret eder. Dolayısıyla sembollerin ilk anda belirli gerçeklikleri temsil etmesi gerekir. Ancak burada şöyle bir soru sorulabilir: Temsil her durumda anlaşılır mıdır? Yani semboller sadece temsil etme kapasitelerinden dolayı mı değerlidirler yoksa temsil etme kapasitesinin yanında sembollerin başka özellikleri de var mıdır? Bu sorunun cevabı sembollerin fiziksel gerçeklikleri olduğu kadar toplumsal gerçeklikleri anlamlandırma kapasiteleriyle açıklanabilir.

Semboller, “bir şeyi gösteren, bir anlamı, bir düşünceyi görülenebilir kılan” (Akarsu, 1975, s. 150), “biçimsel yapısıyla soyut bir şeyi ya da kendinden daha karmaşık bir şeyi düşündüren” (Timuçin, 2004, s. 435), “bir düşünce, fikir ya da nesnenin yerini tutan, bir kavramı veya bir düşünceyi belirten” (Cevizci, 1999, s. 765), “insan, jest, formül, işaret veya maddî” olan (Ülken, 1969, s. 252), biçimler, şeyler, ifadeler, işaretler, davranışlar ve göstergeler olarak tanımlanabilir. Gündelik hayatta bayraklar, armalar, uniformalar, nişanlar, dini ilahiler, taşlar, yüzükler, anıtlar, kutsal kitaplar, yazılı taşlar, törenler, büyü formülleri, ev eşyası, kılık-kıyafet, ayinler, selâmlaşma tarzları, mimikler, masallar, mitolojiler, danslar (Ülken, 1969, s. 242 ve 252) vb. formlarda görebileceğimiz semboller en temelde toplumsal bir uzlaşmaya, anlaşmaya, sözleşmeye, geleneğe işaret ederler. Sembollerin anlaşılabilirliği onların toplumsal kökenlerine bağlıdır. Semboller, üzerinde ittifak edilmiş olgulardır. Bir sembolün tek bir anlamı olabileceği gibi birden fazla anlamı da olabilir. Semboller bazen yerel bir kültüre bazen tüm insanlığa hitap eden özel bir dildir. Her şeyden önce semboller insana özgüdür. Bilebildiğimiz dünyada insan dışında hiçbir canlı sembol kullanma ve sembollerle iletişim kurma kabiliyetine sahip değildir. Toplumsal gerçekliğin hem kuruluş hem de devamını sağlama aşamasında semboller toplumsal hayatın vazgeçilmez

büyük A harfi bir dersten alınan en yüksek notun sembolü olabilir veya V harfi Voltu ifade eden bir elektrik sembolü olabilir ancak bunlar münhasır bir konu özelinde anlamlı hale gelen, onun haricinde doğrudan toplumsal olmayan sembollerdir.

unsurlarıdır. “Sosyoloji rutin olarak saklı olanla, cylemde açık olamayanla, sembolle ve kültürle uğraşır. ... Sosyoloji eğer görünür içinde görünmeyeni çözmek için yakinen bakmazsa, o zaman başkaları böyle yapmak için kazançla gözlerini dikecektir” (Flanagan, 2017, s. 148). Kısaca semboller gündelik hayatı kolaylaştıran bir anlam yumağıdır. Gündelik hayatta semboller kadar önemli olan bir başka kavram da imgedir.

Sembollere nazaran daha soyut düzeyde yer alan imgeler kabaca, algı boyutunda ortaya çıkan gerçekliklerin zihinde bıraktığı tortudur. Yani semboller bir gerçeklik olarak ele alındığında, imgeler bu gerçekliğin zihinlerde bıraktığı ‘anlamı’ ifade eder. Gerçekliğin görünümü kaybolda da anlam zihinde yaşamaya devam eder. Bu yönüyle imgeler “*tasdik* değil *tasavvur* seviyesine daha yakındır” (Şaman, 2020, s. 53). Eski Türkçe’de hayal, suret, suret-i akliyye olarak da telaffuz edilen imgeler, zihinde farklı biçimlerde tekrar tekrar üretilen kopyalardır. İmgeler genel olarak duyuumsal imge ve zihinsel imge olmak üzere ikiye ayrılır.

Leppert “imgeler, bizlere bir şeyler söylemekten ziyade, bir kısmının sözcüklerle ifadesi çok zor olan bir olanak ve olasılıklar alanını -belli bir tarzda görünür kılmak suretiyle- önümüze koymaktadır” (2002, s. 17) derken imgeler alanının dış kaynaklı yönünü tarif eder. Yani bir imgenin oluşabilmesi gerçekliğin görünür, dolayısıyla algılanabilir olmasıyla mümkündür. Ancak Afşar Timuçin’e göre imgeler, sadece somut görünümünden ibaret değildir. “İmge, imgelemin doğrudan doğruya yaratısı olarak vardır. İmgelem, herhangi bir gereksinimle ya da boş bir edimle herhangi bir şey tasarladığında, imge oluşmuş olur. Ben bir kırk kulaklı kırk kuyruklu canavar düşleyebilirim ya da mimar yeni bir yapı tasarlayabilir” (Timuçin, 2004, s. 278). Timuçin bu imge türüne zihinsel imge demektedir. Cevizci tarafından yapılan benzer bir tanım ise şu şekildedir: “Zihinde bir imgenin oluşması, algı sonucunda olabileceği gibi, daha sonra bir algıyı düşünmek, çağrıştırmak, bir şeyi imgelemede kurmak yoluyla da olabilir” (Cevizci, 1999, s. 462). Bu bağlamda imgeler salt zihinsel tasarımlar olabilir. İmgeler sembollerden farklı olarak gerçekliğin görünümüne ihtiyaç duymayabilir.

Sembollerden farklı olarak imgeler birden fazla anlamı içerebilir. Mesela bir köpek imgesi zihinlerimizde birden fazla anlama işaret edebilir. Köpek imgesi bir yandan tehlikeli bölgeye giriş yapmakta olduğumuzu çağrıştırabilirken, diğer yandan sadakati temsil edebilir. Bir başka açıdan köpek imgesi insanın evcilleştirme/ehlileştirme yeteneğini ifade edebileceği gibi, bir hayvan barınağını yahut evcil hayvan alınıp satılan bir dükkânı da akla getirebilir. Bir köpek imgesi bunların yanı sıra avlanma bölgesine, açlığa-susuzluğa, grup halinde gezmeye, müdafaa etmeye, fedailiğe, sefilliğe, köleliğe, sınır

çizmeye işaret edebileceği gibi, Pavlov'un deneylerini de akla getirebilir. Yani bir köpek imgesi köpeğin kendine özgü farklı niteliklerini çağrıştırdığı gibi, köpeğin doğasında olmayan ancak bizim ona yüklediğimiz anlamlara da işaret edebilir. Rudolf Arnheim "Holbein'in Henry VIII portresi kralın bir resmidir, ama resmin kendisinden daha yüksek bir soyutlama düzeyinde yer alan krallığın ve zalimlik, güç, bolluk gibi niteliklerin de bir simgesidir. Dolayısıyla bu tablo, kralın kanlı canlı görsel görünümünden daha soyuttur, çünkü simgeleştirilen niteliklerin benzeri olan biçimsel şekil ve renk özelliklerini keskinleştirmektedir" (2015, s. 161) derken bu noktaya işaret etmektedir.⁹ Dolayısıyla imgenin bağlamı da önemlidir. Zihin dünyamızda oluşturduğumuz veya gerçek dünyadan duyumlayarak damıttığımız imgeler belirli bir bağlam içerisinde yerleştirilerek kullanılabilir hale gelirler.

İmgeler¹⁰ toplumsaldan ziyade daha bireysel/zihinsel/kognitif düzeydedir. Ancak bu durum imgelerin toplumsal olmadığı anlamına gelmez. Daha önce bahsettiğimiz gibi, bireylerin zihinsel süreçlerle inşa ettiklerinin yaygınlaşması ve ortak anlamlar dünyasını oluşturması toplumsallığın oluşumunu ve devamını sağlamada önemli bir etkidir. İmgeler de bu bağlamda ilkin zihinsel tasarımlar olarak ortaya çıksalar dahi zamanla toplumsal dünyanın içerisinde ortak anlamlara gelecek hale dönüşebilirler. Ancak sembollerden farklı olarak imgelerin zihin dünyasından çıkmamış, gün yüzü görmemiş, toplumun içine karışmamış bir yönü de vardır. Yani imgeler bir yönüyle toplumsal iken diğer yönüyle tamamen bireye özgü olabilirler. Bu yönüyle imgeler kişinin kendi anlam dünyasının doğasında özgürce uçmaya daha müsaittirler. Berger'e göre imgelerin bilinç alanından beslenmesi sayesinde

9 Michel Foucault, *Bu Bir Pipo Değildir* adlı eserinde konuyu farklı bir bakışla ele almaktadır. Rene Magritte'in çizdiği bir tabloda hareketle, imgelerin hiçbir zaman gerçekliğin yerini tutmadığından bahseder (Foucault, 2020).

10 Tarih ve sanat tarihi disiplininde imgelerin gösterdiği detayları çözümleyip yorumlayan yöntem 'ikonografi' olarak bilinir. Bu yöntemin temel amaçlarından biri geçmişte gündelik hayatın idame ettirilmesi için kullanılan basit veya karmaşık aletlerin formlarını ve çalışma biçimlerini imgeler sayesinde yeniden kurgulayarak, bu form ve biçimlerin zaman içinde ne gibi değişikliklere uğradığını tespit etmektir. Yine ikonografik yöntem kullanımı sonucu, imgelerin tanıklığı sayesinde, krallar, hükümdarlar, generaller, kahramanlar, savaşlar, afetler, gelenekler, ritüeller gibi pek çok tarihi kişi ve tarihi vaka hakkında çıkarımlarda bulunmak mümkün olur. Peter Burke, *Afişten Heykelle, Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları* isimli eserinde imgelerin önemini şu cümlelerle ifade eder: "İmgeler yazılı raporların atladığı pek çok önemli ayrıntıyı açığa çıkarır." "İmgeler geçmişin toplumsal düzenlemelerine ve her şeyden önce görüş ve düşünme biçimlerine tanıklık eder." "İmgeler çoğu kez, özellikle de okuma yazma oranlarının kısıtlı olduğu toplumlarda -bunlarla sınırlı olmasa da- sıradan insanların siyasal bilince ulaşmalarını sağlamıştır." Ancak ikonografik yöntem, çoğu zaman imgeleri kendi tarihi ve kültürel bağlamı içinde ele almadığı, tarihinin imgeyi yorumlarken kendi perspektifini/ tarafını bir kenara bırakmadığı, bir dizi oluşturan imgeler yerine tekil imgelere odaklanıldığı, başka disiplinlerin araştırmalarından faydalanılmadığı, bütünü göz ardı ederek parçaya yoğunlaştığı gibi gerekçelere bağlı olarak çıktılarının öznel olması nedeniyle eleştirilir (Burke, 2003, s. 36-213).

“imgeyi yaratanın kendine özgü görüşü de yaptığı kaydın bir parçası olarak kabul edildi. İmge Y'nin X'i nasıl gördüğünü kaydeden bir şey oldu” (2011a, s. 10). Böylelikle imgeler sayesinde bizim gördüğümüz şeyleri başkalarının nasıl gördüğü bilgisine erişme imkânımız ortaya çıkar. Bilinç düzeyinden taşan, süzülen imgeler kendi imgelerimizle buluşarak yeni anlamların yeni imgelerin kurulmasına, dolayısıyla yeni toplumsal gerçekliklerin inşasına zemin hazırlarlar. İmgeler ilkin *gösterenin* zihnimizdeki tasarımına denk düşerler ancak *gösterenin* kendini, kendi gerçekliğine benzer şekilde sunma imkânı olduğu gibi, kendi gerçekliğinden farklı olarak sunma imkânı da vardır. Gösterenin kendini farklı şekillerde sunması üzerine düşünüldüğünde imaj kavramı ile karşılaşılır.

Kökene *imago* olan imaj kavramı muğlak bir kavramdır çünkü imajlar kendilerini türlü şekillerde ve formlarda sunarlar. Nami Başer'e göre “*imago* bir yandan görünüştür, bu görünüş aldatıcı olabilir. Tıpkı ‘görünüşe aldanma’ ifadesinde olduğu gibi... Öte yandan yine *imago*, bu görünüşte kendisini dolu dolu gösteren ve doyurucu özellik olarak sunan ve bir olay, bir fenomen olarak kendisini oluşturan bir özellik taşıır” (Başer, 2020, s. 59). Dolayısıyla imajların ikili bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Ulus Baker'e göre “imajların deneyimlenmesi hakkında konuştuğumuz aşamada fenomenolojinin alanında kalırız, ontolojiye geçildiğinde, metafizik bir işlemin olması zorunlu görünür: imajlar dışarıdadırlar...” (Baker, 2018, s. 228). İmajlar günlük hayatta deneyimleyebildiğimiz semboller ve imgeler de olabilirler ancak onlardan tamamen farklı bir düzleme de işaret edebilirler. İmgeler ve sembollerden farklı olarak imajlar dış dünyaya da ait olabilirler. Roland Barthes bu durumu şöyle ifade eder: “imaj: benim dahil olmadığım herhangi bir imgedir” (Aktaran: Filmer, 2012, s. 411). Burada şöyle bir soru akla gelebilir: İmajları bir yönüyle bireyin dahil olmadığı bir dünya olarak ele aldığımızda neden halen onun üzerine fikir yürütmeye devam ederiz? Çünkü imajlar dış dünyanın ürünleri olarak ele alındığında dahi, toplumsal dünyayı etkileme yetenekleri sebebiyle üzerinde düşünülen kavramlardır.

Günümüz dünyasında imajlar gerçekliğin yerini almaktadır. Baudrillard'da *simulakrlar ve simülasyon*dan ve *sentetik imgeler*den ibaret olan toplumsal hayat (Baudrillard, 2003; Baudrillard, 2012, s. 29), imajların egemen olduğu toplumsal hayatı ifade eder. ‘Her şey imajdır’ paradigmasının, ‘imaj her şeydir’ paradigmasına dönüştüğü günümüz dünyası, imajlarla şekillenen bir dünya halini almış, günümüz dünyası artık sanal gerçeklik dünyası haline gelmiştir. “İmajın, bakışın sadece nesnesi değil aynı zamanda öznesi haline geldiğine tanıklık ediyoruz” (Şan, 2020, s. 6). Dolayısıyla imajlar, modern dünyanın bir nevi kurucusu konumuna gelmiştir. Bu bağlamda Jacques Ellul geçmiş ve bugün arasındaki farkı şöyle ifade ediyor:

“Bundan önce imajlar, bir hâkim metnin sadece resimlemeleriydiler. Dil şimdiye kadar en önemli unsurdu ve ilâveten metnin içeriğini apaçık hâlde getirecek ve okuyucuların dikkatini toplayacak imajlar vardı. Bu, onların biricik amacıydı. Günümüzde durum tersine döndü: imaj her şeyi içine alıyor. Ve sayfaları çevirirken, bütünüyle farklı bir zihinsel işlemi kullanarak bir imaj akışını izliyoruz. Metin yalnızca boş uzayları doldurmak, gedikleri kapatmak ve keza, eğer gerekliyse, imajlarda açık olmayabilen şeyi açıklamak için var. ... İmajlar bir zamanlar metnin resimlemeleriydiler. Bugün metin, imajların açıklamasına dönüşmüştür” (Ellul, 2015, s. 149).

Artık metin ve söylem etkisini kaybetmiş, imaj onun yerine geçmiştir: Söz düşmüş, göz yükselmiştir. Etkileyici imajlar, güçlü söylemlerden daha büyük dönüşümlere yol açar olmuşlardır. Baker’e göre yeni nesiller metinlerden ziyade imajlardan daha çok etkilenir hale gelmişlerdir (Baker, 2018, s. 228). Ellul “imajlar duyu tecrübemizin, düşünce sürecimizin, duygularımızın ve ideolojimizin günlük besinidir” (2015, s. 1) derken aynı noktayı işaret eder. Birey için imajlar, toplumsal hayatla iletişim kurmanın yegâne imkânı haline gelmiştir. Semboller, imgeler ve imajlar topyekûn bir dil oluşturmaktadır. Gombrich’e göre “bir temsilin biçimi, o temsilin amacı ve belli bir görsel dilin geçerlilik kazandığı toplumun gerekliliklerinden ayrılamaz” (1984, s. 73). Hal böyleyken günümüz toplumsal dünyasını anlamının yollarından biri, sembol, imge ve imajları ciddiye almak ve toplumsalı oluşturan ve dönüştüren bu dili analiz etmektir. Bu en temelde görselliğin sosyolojide kullanımını ifade eder.

Görsellik, görüntü, görüngü, gerçeklik, anlam, yorum, sembol, imge ve imaj, hepsi bir bütünün farklı yönlerine işaret eder. Görmekle anlam, sembolle gerçeklik, yorumla görüngü arasında etkileşime dayanan bağlar vardır. Bu kavramların hepsi birbirleriyle bir şekilde ilişki içerisindedirler. Aralarında keskin sınırlar olmadığı gibi, bir geçirgenlik vardır. Tüm bunlar görsel sosyoloji yapmaya imkân veren kavram setleridir. Bunlardan hareketle sosyal gerçekliği izah etme imkânı vardır. Fakat bunlar içerisinde bizim sınırlılığımızı fotoğraf oluşturmaktadır. Bir fotoğraf bazen bir sembol, bazen bir imge bazen de bir imaj olabilir. Gerçekliğin bazen kendisi, bazen gerçekliğe yüklediğimiz anlam, bazen de bir yorum olabilir. Bazen bir fotoğraf bunların hepsi birden olabilir. Çünkü “görünene en yakın imge fotoğraftır” (Dora, 2003, s. 156). Bu çalışmada özelinde belirtecek olursak söz konusu kavramların hepsi Karaman’ın gerçekliğini anlamada işlevsel bir rol oynamaktadır. Bu zaviyeden hareketle sembol, imge ve imaj kavramları, fotoğraf üzerinden, Karaman’ın anlaşılmasına imkân tanımaktadır.

Fotoğrafın Sosyolojide Kullanımı

Sosyolojik bir araştırmada görsel kullanımı, görsel sosyoloji alanının kapılarını aralar. Görsel sosyoloji, toplumsal ve kültürel gerçekliğin, insan davranışları ve kültürün maddi ürünlerinden müteşekkil olan görsel yönlerini gözlemlemek, tasvir etmek, tanımlamak, incelemek ya da kuramlaştırmak amacıyla imajların ve diğer görsel görüntülerin kullanıldığı yaklaşımların toplamıdır (Grady, 2001; Grady, 2007, s. 63; Harper, 1988, s. 55; Harper, 2005, s. 20; Harper, 2012; Marshall, 2005, s. 280; Pauwels, 2010, s. 546). Bu bağlamda görsel sosyoloji en geniş tanımıyla toplumsal olay ve olguları, imajlar üzerinden anlama, açıklama ve yorumlama çabasıdır. Görsel sosyolojide temel olan husus, görsellerin araştırma için farklı şekillerde elde edilmiş veriye destek olarak eklenmesi değil, araştırmanın merkezini bizatihi görsellerin oluşturmasıdır. Nisbet Gamze Toksoy'un deyişyle görsellerin "araştırmadaki konum alışları merkezidir ve araştırma sorunsalları görüntüler temel alınarak belirlenir" (Toksoy, 2019, s. 365). Yani görsel sosyoloji çalışmalarında yer alan görseller, araştırma için kullanılan temel kaynaklardır. Geleneksel sosyoloji çalışmalarında anket yahut mülakat verilerini desteklemek için görseller kullanılırken, geleneksel çalışmaların tersine, görsel sosyoloji araştırmalarında görsellere destek olarak anket yahut derinlemesine mülakat verileri kullanılabilir.

Film ve videolar, semboller, resimler, fotoğraflar, belgeseller vb. pek çok görsel öge görsel sosyolojinin veri kaynaklarını oluşturur. Bu gibi görselleri veri olarak kabul ederek zaman ve mekân bağlamında toplumsal değişim, toplumsal ilişkiler, toplumsal tipler, gelenekler, tabakalaşma, aile, din, ekonomi, siyaset, kent gibi pek çok sosyolojik konu çalışılabilir. Yani herhangi bir toplumsal ve kültürel gerçekliği yansıtan bütün görsel kaynaklar, görsel sosyoloji için birer malzeme olabilirler. Bu çalışmada -bir görsel türü olarak- fotoğraflar araştırmanın merkezi konumuna alınarak çalışılacağından fotoğrafın potansiyeli ve görsel sosyoloji için sağladığı imkânlarla değinmek yerinde olacaktır.

Resimler, semboller, haritalar vb. pek çok görsel ögeye kıyasla fotoğraflar, olanı yansıtmada noktasında daha güvenilir kaynaklardır. Berger'e göre fotoğraflar, aktarım, taklit yahut yorum değil gerçek birer belgedir (2011b, s. 71). Zeynep Sayın fotoğrafı "*doğanın aynası*" şeklinde tarif ederken aynı noktayı işaret eder (2015, s. 90). Her ne kadar fotoğrafçının, gerçeklerin bir kısmını saklama yahut çarpıtma imkânı olsa da diğer görsel türlerine göre bu olasılık fotoğrafta çok daha düşüktür. Becker (2016, s. 251), sanat fotoğraflarının bile toplumsal gerçekliklerle ilgili bilgiler barındırabileceğini ifade eder. Fotoğraflar, çoğu zaman sözcüklerin açıklamaya gücü yetmeyeceği

bazı gerçekleri dile getirirler (Berger ve Mohr, 2018, s. 11). Sontag fotoğraflar sayesinde öğrenilmiş bir olayın, hiç öğrenilmemiş olmasından daha iyi olduğunu savunur. Fotoğraflar sayesinde gerçeklik yeniden üretilir, dolaşıma girer ve yeni anlamlar kazanır (2011, s. 25-207). Fotoğraflar bir yandan toplumsal gerçeği gösteren, keşfetmeye imkân tanıyan, betimleyen, yerine göre tanımlayan olgular olduğu gibi, diğer yandan toplumsal dönüşümün gerekliliğine ikna eden, harekete geçmeye, aksiyon almaya zemin hazırlayan olgulardır.

Sosyoloji disiplinin çalışma alanına giren herhangi bir konu ile ilgili herhangi bir fotoğraf görsel sosyolojinin inceleyebileceği bir veri olarak değerlendirilebilir. Nasıl ki tarım işçileriyle yapılmış bir anket yahut derinlemesine mülakat ekonomi sosyolojisi alanında değer buluyorsa, tarla sahibi tarafından bir cep telefonu ile çekilmiş, tarlada çalışan işçileri içeren sıradan bir fotoğraf, yine ekonomi sosyolojisi için aynı değerde bir veri içerir. Tarla sahibinin fotoğrafı çekme amacı veya kullandığı teçhizatın önemi, fotoğrafın içeriğinin öneminden azdır. Teknik veya estetik kaygı gözetilmeksizin toplumsal bir gerçekliği gösteren her fotoğraf görsel sosyolojinin ilgi alanına girer. Yani ışık, kompozisyon, altın noktalar, silüet, bakış yönü, açı, lens, pozlama süresi gibi, fotoğrafın görünümüne etki eden pek çok faktör görsel sosyoloji için ikinci plandadır. Fotoğrafta asıl önemli olan, onun toplumsal bir gerçekliği işaret edip etmediğidir. Bu bağlamda toplumsal ve kültürel gerçekliğin görsel temsilini sağlayabilecek bütün imajlar sosyolojik açıdan incelenebilirler. Bu noktada şöyle bir soru sorulabilir: Fotoğraflar neden sosyolojinin konusu olabilirler? Bir fotoğrafı toplumsal yapan şey nedir?

John Grady'ye göre imajlar (bu bağlamda fotoğraflar) anlamlı insan eylemlerinin temsilidirler. İmajlar bir bağlamdan diğerine seyahat eden ve bu yolculukta üzerlerine yeni anlamlar yüklenen ikonik inşalardır. Bu yönüyle imajlar hem davranışsal hem de sembolik bilgiler içerirler. İmajlar, ilk bakışta kolaylıkla anlaşılacak şekilde öznel insan eylemlerinin bir sonucu olsalar da imajların fiziksel olarak var oluşları, toplumsal değerlerin somut/nesnel yönlerini ortaya koyar. Ayrıca imajlar bir hikâyeyi anlatmak veya bilgilendirme amacıyla kullanılırlar, ki bu durum imajların iletişimsel yönüdür (2007, s. 64-65). Yani fotoğraflar bir yandan ortaya çıktığı toplumsal koşulları gözler önüne seren, bir yandan toplumsal değerleri somut hale getiren, diğer yandan da ortaya koyduğu görüntüler sayesinde toplumsal iletişimi mümkün hale getiren insani üretimlerdir. Berger ve Mohr'a göre fotoğraflar "bir kültürel eser"dir (2007, s. 84). Haliyle fotoğraflar hem üretilen hem de tüketilen toplumsal ürünlerdir. Fotoğrafın toplumsal bir ürün olması onu sosyolojinin konusu haline getirir.

Bu bağlamda bir veri olarak fotoğrafın sosyolojide kullanımı, araştırmacı açısından, savlarını belgeleme, kanıtlama, destekleme imkânları sunabilir. Aynı zamanda fotoğrafların, tasviri güçlendirme, araştırma sürecinde hızlı davranma ve bu yolla zaman kazanma, araştırmacıyı nesnellığe yaklaştırma imkânları da vardır. Bunlara ek olarak fotoğraflar muhatabı -bu noktada hem araştırmacı hem de araştırmayı okuyanlar- eyleme geçirmeye ikna etme imkânı sunarlar. Fotoğraflar araştırmacının sistematik ve verimli çalışmasına katkıda bulunmalarının yanı sıra gündelik hayatın gözden kaçan rutin olaylarının da incelenmeye değer olduklarını gözler önüne getirerek araştırılacak/incelenecek konu havuzunun genişlemesine imkân tanır. Çoğu zaman bir fotoğraf karesi sayesinde o toplumla ilgili pek çok detay görülebilir hale gelir (Edgar ve Sedgwick, 2007, s. 265; Grady, 2007, s. 65; Light, 2006, s. 14; Prosser ve Schwartz, 2006, s. 108-109).

“Fotoğraf, tek sözcüğün ani bir hareketiyle bir tümceyi betimlemeden düşünceye kaydırıveren metnin tam tersine, salt olumsaldan başka hiçbir şeyin olamayacağı için (her zaman temsil edilen bir şeydir) etnolojik bilginin asıl hammaddesini oluşturan ‘ayrıntılar’ ortaya çıkarır. William Klein, Moskova’da, Bahar Bayramı, 1959’u fotoğraflarken bana Rusların nasıl giyindiğini (hepsinden önce hiç bilmediğim bir şey) öğretiyor: Bir çocuğun kocaman kumaş şapkasını, bir başkasının boyun bağını, yaşlı bir kadının başındaki örtüyü, bir gencin saç kesimini fark ediyorum. Bu tür ayrıntılara daha da derinlemesine girilebilir, Nadar’ın fotoğrafladığı erkeklerin çoğunun uzun tırnaklı olduğunu gözlemleyebilirim: İşte etnografik bir soru: Acaba belirli bir dönemde tırnaklar ne kadar uzun bırakılıyordu?” (Barthes, 2014, s. 43).

Fotoğraflar görsel sosyoloji açısından güvenli, tarafsız, karşılaştırılabilir, yeterli ve tutarlı bir veri kaynağı olarak görülürler. Toplumsal bir üretim olan fotoğrafın sosyolojinin hizmetine sunduğu potansiyeli, onu bir veri olarak gören görsel sosyoloji değerlendirir. Becker’a göre görsel sosyoloji sayesinde artık gündemde olmayan konular yeniden sosyolojinin gündemine gelebilir (2016, s. 250). Nasıl ki görünür dünya, kelimeler ve numaralarla temsil edilen dünyadan farklı ise görsel sosyoloji de geleneksel ampirik yöntemlerden farklı gerçeklere bağlandığı için sosyolojik tahayyül için yeni anlayış ve kavrayışlara yol açar (Harper, 2012, s. 4). Bu bağlamda görsel sosyoloji, sosyoloji disiplinini zenginleştirir. Grady’ye göre gün geçtikçe daha görsel bir sosyoloji daha sağlam bir sosyolojinin gerekli bir koşulu haline gelecek ve insanların işleri birlikte nasıl yaptıkları ve bu eylemlerin insan refahı için ne gibi sonuçları olduğunu anlamak için, imajlar, kelimeler ve sayıların yanı sıra bir inceleme aracı olarak görülecektir (2007, s. 70). Bu noktada geçmişten günümüze görsel sosyoloji alanının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde katkısı olmuş belli başlı eserlere hızlıca bir değinmek gerekmektedir.

Uluslararası literatüre bakıldığında toplumsal gerçekliğin analiz edilmesinde görsel sosyoloji tekniğini kullanan pek çok çalışma vardır. Ancak görsel sosyoloji tekniğinin ortaya çıkmasına öncülük eden önemli kaynaklardan biri John Collier ve Malcolm Collier'in 1967 yılında yayınladıkları, 1986 ve 1990 yıllarında yeni baskıları çıkan *Visual Anthropology Photography as a Research Method* eseridir. Gözlemin zorlukları ve fotoğrafın doğası, sahada fotoğraf makinesi kullanımı, fotoğrafçı, katılımcı gözlemci, fotoğraflar vasıtasıyla mülakat, saha araştırmasında film ve video kullanımı, görsel araştırmanın prensipleri, sabit ve hareketli imajların analizi, katmanları ve anlamları bulma gibi alt başlıklarla, görsel antropoloji çalışmasının nasıl yapılabileceğini ortaya koyan bu kitap (Collier ve Collier, 1990), görsel sosyoloji tekniğini kullanacak bir çalışmanın nasıl yapılacağıyla ilgili de çok değerli bir eser konumundadır.

Douglas Harper'a göre ilk görsel sosyolog Peter Henry Emerson'dur. Esasen yazar ve fotoğrafçı olan Emerson'un fotoğrafladığı konular, genellikle lagünlerde, bataklıklarda, uzun gelgit dairelerinde ve Doğu İngiltere kıyılarındaki nehirlerde yasal veya yasadışı yollarla yaşayan köylü çiftçiler ve varoş insanlardı. İş başındaki yılanbalığı avcılarını ve kır evlerini de fotoğraflayan Emerson, daha sonraları ortağı T. F. Goodall ile birlikte balıkçıların nasıl avlandıklarını, nasıl balık çiftlikleri kurduklarını, nasıl kaçak avlandıklarını, açık denizleri ve sığ suları nasıl yönettiklerini ve eski inançlarını ve batıl inançlarını nasıl sürdürdüklerini gözlemledi (Harper, 1988, s. 56; Harper, 2012, s. 22-23). Kanaatimizce Harper'ın ilk görsel sosyolog seçimini Emerson'dan yana kullanmasının altında yatan temel sebep, Emerson'un fotoğraflarının belgesel fotoğrafçılık kategorisinde değerlendirilebileceği fikridir. Çünkü en başından beri görsel sosyolojinin belgesel fotoğrafçılıktan beslendiği kabul edilmektedir. Bu noktadan hareketle Harper'ın, Emerson'a bir jest yaptığı söylenebilir çünkü netice itibarıyla Emerson bir sosyolog değildir.

John Grady'ye göre ise Howard Saul Becker'in 1974 yılında yayınlanan *Photography and Sociology*¹¹ makalesine kadar sosyologlar, araştırmalarında görsel kullanımını pek düşünmemişlerdi (2007, s. 63). Becker bu makalesinde fotoğraf ve sosyolojinin aynı tarihlerde ortaya çıktığını ve her ikisinin de toplumun araştırılması ve keşfi gibi projelere hizmet ettiklerini öne sürer. Lewis Hine, Mathew Brady, Timothy H. Sullivan, Alexander Gardner, Margaret Bourke-White, Walker Evans, W. Eugene Smith, Roger

11 Becker'in bu makalesi Berrin Yanıkkaya tarafından 2006 yılında Toplum bilim dergisinin 19. sayısında Türkçeye kazandırılmıştır. Bakınız: Becker, H. S. (2006). Fotoğraf ve Sosyoloji. *Toplum bilim* içinde, Çev.: Berrin Yanıkkaya, Sayı:19, ss: 45-67.

Fenton, Robert Capa, Frank Cancian, Roy Stryker, Dorothea Lange, Russell Lee, Arthur Rothstein, Edward Weston, Paul Strand, Robert Frank, André Kertész, Danny Lyon, Henri Cartier-Bresson, Alfred Stieglitz gibi fotoğrafçıların çektikleri fotoğrafların toplumsal gerçeklikleri yansıtmada noktasında ve bazı sosyal sorunların çözülmesi noktasında önemli işlevler gördüğünü ifade eder. Araştırmalarda görsel kullanmanın çeşitli sebeplerle bilimsel olmadığı ön kabulüne itiraz eden Becker, fotoğraf makinesinin tıpkı bir daktilo gibi kaydedebildiğini ve fotoğrafın iletişimi sağlayabildiğini öne sürer. Becker bu yönüyle fotoğrafın (daha çok belgesel fotoğrafın) sosyolojiye sağlayabileceği imkânları işaret ederek, fotoğraf aracılığıyla sosyolojik bir çalışmanın nasıl yapılacağına genel hatlarını çizer (Becker, 1974; Becker, 2006; Becker, 2016, s. 250). Bu noktadan hareketle görsel sosyolojinin ortaya çıkışı için 1974 yılı temel alınabilir. Görsel sosyoloji açısından bu makalenin önemi, fotoğrafları (veya görselleri) araştırmayı destekleyici yan ürünler olarak kullanmaktan ziyade, araştırmanın merkezi konumuna almak gerektiğini vurgulamasından kaynaklanır.

Erving Goffman'ın *Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet* (2020) isimli eseri de görsel sosyoloji için önemli bir konumdadır. Goffman bu çalışmasında toplumsal cinsiyet temsillerinin reklamlara nasıl yansıdığını ve bu sayede bireylerin kendi toplumsal cinsiyet görünümünü nasıl idealize ettiğini anlatır. Günün gazeteleri ve popüler dergilerindeki reklamlardan bir seçki yapan Goffman reklamlarda kullanılan model ve prototiplerin, gündelik hayatta toplumsal cinsiyet görünümümüzü nasıl şekillendirdiği üzerinde durur. Gündelik hayatta karşı cinslerin birbirlerine nasıl davrandıkları hususuna da değinen Goffman, yapıp ettiğimiz pek çok davranış kalıbının reklamlarda gördüklerimize benzediğini söyler. Esasen günümüzde bu tür davranışları çoğunlukla “*reklam kokan hareketler*” olarak değerlendirir ve eleştiririz. Ancak çoğunlukla kendi davranışlarımızın da bu tarz reklamlar sayesinde şekillendiğinin farkında olmayız. Toplumsal cinsiyetin teşhiri, fotoğraf çerçeveleri, toplumsal cinsiyetçi reklamlar, göreceli beden ölçüsü, kadını dokunmuş, işlev derecelendirmesi, aile ve tâbi kılınmanın ritüelleştirilmesi gibi başlıklardan müteşekkil olan kitapta günün gazeteleri ve popüler dergilerindeki reklamlardan derlenmiş görüntüler göstergebilimsel açıdan bir analize tabi tutulmaktadır. Goffman'ın bu kitabı da görselleri araştırmanın merkezine alması sebebiyle önemlidir.

Görsel sosyoloji alanında yayınlanmış en kapsamlı eserlerden biri Douglas Harper'ın *Visual Sociology* kitabıdır. Görsel etnografi, belgesel fotoğrafçılık, düşünümSELLİK, mekânın görsel sosyolojisi, toplumları karşılaştırmak, etnometodoloji göstergebilim ve özne, multimedya ve görsel sosyoloji, fotografik uyarım, fotografik ses ve sosyolojiyi görsel olarak öğretmek

başlıklarından oluşan kitapta görsel sosyolojiye kapı aralayan çalışmalardan başlayarak, görsel sosyoloji alanında geçmişten bugüne yapılmış pek çok araştırma gözler önüne serilmektedir. Kendisi de bir görsel sosyolog olan Harper, görsel sosyolojinin sosyoloji disiplinine sağladığı ve sağlayacağı katkıları anlatır. Görsel sosyoloji çalışmalarında kullanılan farklı tekniklerin yanı sıra fotografik uyarım (*photo-elicitation*) ve foto ifade (*photovoice*) olarak adlandırdığı teknikleri ve bu tekniklerle yaptığı ve öğrencilerine yaptırdığı çalışmalardan bahseder. Görsel sosyoloji alanında hem güncel bir eser olması hem de literatüründen tekniğine derli toplu bir güncel sosyoloji haritası çizmesi nedeniyle Harper'ın bu kitabı alanın kilometre taşlarındandır.¹²

1983 yılında görsel sosyoloji ile meşgul olan sosyologlar tarafından kurulan Uluslararası Görsel Sosyoloji Derneği'nin (*the International Visual Sociology Association – IVSA*) uhdesinde 1984 yılında yayın hayatına başlayan *Visual Studies*¹³ dergisi de hem yıllık toplantıları hem görsel sosyoloji alanında

12 İlk örneklerden günümüze değin görsel sosyoloji alanında birçok çalışma yapılmıştır. Bugün halen görsel kullanan bir araştırma için ilk etapta başvurulabilecek kaynaklar vardır. Michael Ball ve Gregory W. H. Smith'in 1992 yılında yayınladıkları *Analyzing Visual Data*, Marcus Banks'in 2001 yılında yayınladığı *Visual Methods in Social Research* ve 2007 yılında yayınladığı *Using Visual Data in Qualitative Research*, Michael J. Emmison ve Philip D. Smith'in 2007 yılında yayınladıkları *Researching the Visual Images, Objects, Contexts and Interactions in Social and Cultural Inquiry*, bazı başlıklarının değiştirilerek 2012 yılında yazarlarının arasına Margery Mayall'ın da eklendiği *Researching the Visual*, Douglas Harper'ın 2012 yılında yayınladığı *Visual Sociology*, Eric Margolis ve Luc Pauwels'in 2011 yılında editörlüğünü yaptıkları *The Sage Handbook of Visual Research Methods*, Luc Pauwels'in 2015 yılında yayınladığı *Reframing Visual Social Science Towards a More Visual Sociology and Anthropology*, Jon Prosser editörlüğünde 2005 yılında yayınlanan *Image-based Research A Sourcebook for Qualitative Researchers*, Gillian Rose'un 2016 yılında yayınladığı *Visual Methodologies an Introduction to Researching with Visual Materials* ve Jon Wagner'ın 1979 yılında yayınladığı *Images of Information* kitapları ile Howard Saul Becker'in 1995 yılında yayınladığı *Visual Sociology, Documentary Photography, and Photojournalism: It's (Almost) All a Matter of Context*, Jon Caulfield'in 1996 yılında yayınladığı *Visual Sociology and Sociological Vision, Revisited*, John Grady'nin 1991 yılında yayınladığı *The Visual Essay and Sociology*, 1996 yılında yayınladığı *The Scope of Visual Sociology*, 2001 yılında yayınladığı *Becoming a Visual Sociologist* ve 2007 yılında yayınladığı *Visual Sociology*, Douglas Harper'ın 1988 yılında yayınladığı *Visual Sociology: Expanding Sociological Vision*, 1997 yılında yayınladığı *Visualizing Structure Reading Surfaces of Social Life*, 2002 yılında yayınladığı *Talking About Pictures: A Case for Photo Elicitation* ve 2005 yılında yayınladığı *An Argument for Visual Study*, Diana Papademas'ın 2004 yılında yayınladığı *Editor's Introduction: Ethics in Visual Research*, Luc Pauwels'in 2010 yılında yayınladığı *Visual Sociology Reframed: An Analytical Synthesis and Discussion of Visual Methods in Social and Cultural Research* ve 2015 yılında yayınladığı *The "Visual Essay" as a Scholarly Format: Art Meets (Social) Science?*, Jon Prosser ve Dona Schwartz'ın 2006 yılında Türkçeye kazandırılan *Sosyolojik Araştırma Sürecinde Fotoğrafın Yeri* (orijinal adı: *Photographs within the Sociological Research Process*), Jon H. Rieger'in 1996 yılında yayınladığı *Photographing Social Change*, Clarice Stasz'ın 1979 yılında yayınladığı *Texts, Images and Display Conventions in Sociology*, Jon Wagner'ın 2002 yılında yayınladığı *Contrasting Images Complementary Trajectories: Sociology, Visual Sociology and Visual Research* ve 2006 yılında yayınladığı *Visible Materials, Visualised Theory and Images of Social Research* makaleleri görsel sosyoloji alanında klasik sayılabilecek kaynaklar arasındadır.

13 Derginin adı günümüze kadar 3 defa değişmiştir: 1984 ve 1985 yıllarındaki adı *Visual Sociology Review*, 1991-2002 yılları arasındaki adı *Visual Sociology*, günümüzdeki adı *Visual Studies*.

çalışmak isteyenlere sunduğu temalar ve hem de önemli görsel sosyolojik çalışmaların yayımlandığı bir platform olması sebebiyle görsel sosyoloji alanında önemli bir işlev görmektedir.

Ülkemizde görsel sosyoloji alanında yapılmış çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Yine de N. Gamze Toksoy'un 2007 yılında tamamladığı *Sosyal Bilimsel Düşünce İçinde Görüntülerin Yeri ve Fotoğrafın Potansiyeli* adlı doktora tezi, 2019 yılında yayınlanan *Görsel Sosyolojik Saha Araştırmaları ve Fotoğraf* adlı makalesi, Reyhan Varlı Görk'ün 2016 yılında yayınlanan *Bir Yöntem, Yöntembilim ve/veya Bir Sosyoloji Alanı Olarak Görsel Sosyoloji* adlı makalesi, Fatime Güneş'in 2017 yılında yayınlanan '*Görsel Sosyoloji*' *Üzerinden Mevsimlik Tarım İşçiliğini Anlamak: Eskişehir Alpu Örneği* adlı makalesi, *Toplumbilim* dergisinin 2006 yılında yayınlanan *Fotoğraf Özel Sayısı*¹⁴ ülkemizde görsel sosyoloji alanına dair yayınlanmış önemli kaynaklardan birkaçıdır. Bu çalışmada bir kentin görünür yanlarına odaklanılacağından, önce sosyolojik bir olgu olarak kenti ele alıp daha sonra kent analizinde görsel sosyoloji kullanımına değinmek gerekir.

Kent Analizinde Görsel Sosyoloji Kullanımı

Sosyolojik Bir Olgu Olarak Kent

Herhangi bir insani eylemin ortaya çıkışı tek bir sebebe indirgenemez, bir eylemin birden fazla sebebi olabilir. İnsan eylemlerinin bir sonucu olan şehirleşme de bu bağlamda birden fazla ihtiyacın hasıl olmasıyla ortaya çıkar. Şehirlerin¹⁵ ortaya çıkış sebepleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda ekonomik, askeri, siyasal vb. boyutlar dile getirilmiştir. Ancak bütün bunlardan önce söylenmesi gereken şey şudur: Şehir "köy örgütlenmesinin açmazları karşısında ortaya çıkmış bir örgütlenme biçimi olarak karşımızda bulunmaktadır" (Tuna, 2012, s. 33).

Sosyal bilimciler tarafından şehrin ortaya çıkışı genellikle iktisadi süreçlerle izah edilmektedir. Şehir konusuna iktisadi açıdan bakıldığında görülecek genel manzara şudur, tarımsal üretimin fazla vermesiyle ortaya çıkan artı

Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://visualsociology.org/>

14 Toplumbilim (2006), Fotoğraf Özel Sayısı, Sayı: 19, edt.: N. Gamze Toksoy.

15 Türkçede "kent" ve "şehir" kelimeleri birbirinin yerine kullanılacak kavramlardır. Dolayısıyla bu çalışmada ikisi de aynı anlamı ifade edecek şekilde kullanılacaktır. Lefebvre'in kent-şehir ayrımı (Lefebvre, 2017b) yerinde bir ayrım olmakla birlikte, İbrahim Nacak'ın şu deyişine de katılmamız mümkün değildir: "Şehirlerin doğal, kadim oluşumları olduğunu, medenileşme teamülü gösterdiğini; kentlerin ise modern planlamacılar tarafından oluşturulan tasarımları olduğunu düşünüyoruz" (Nacak, 2016, s. 385). Bu noktada ifade etmek gerekir ki sosyolojinin ortaya çıkışıyla sanayileşme ve kentleşme aynı zamana denk geldiğinden sosyolojinin asıl ilgi alanını -şehirlerden ziyade- kentler oluşturmaktadır.

ürünün depolanması, taşınması, satılması, dağıtılması gibi ihtiyaçlar yeni örgütlenme biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Bu gereksinim şehirlerin kurulmasına önyak olmuştur. Tuna'ya göre artı ürün üretme imkânı Batı dünyasından ziyade Doğu dünyasında daha fazlaydı. Dolayısıyla tarımsal artı ürün kaynaklı şehirler daha çok Doğu toplumlarında görülmektedir. Batı toplumlarında kurulan ilk şehirler ise Doğu toplumlarının bu zenginliklerine ulaşma ve el koyma amacıyla çoğunlukla deniz ulaşımının kolay olduğu noktalarda konuşlanmıştır (2012, s. 36). Henri Pirenne'e göre ticaretin yaygınlık kazanması, orta çağ şehirlerinin oluşumunda çok önemli etkiler yaratmıştır. Bu şehirlerin tarihini ticaret ve ekonomiden bağımsız düşünmek olanaksızdır (2014, s. 100). Max Weber aynı durumu şu şekilde ifade eder: “Şehrin belirleyici özellikleri arasına ticaretin çok yönlülüğünü katmak zorunludur”. Bu bağlamda Weber'e göre şehir bir yönüyle düzenli mal mübadelesinin gerçekleştiği bir pazar yeridir (2000a, s. 102-103).

Artı ürünün meydana getirdiği hasıla ile zenginleşen şehirler aynı anda başka zaruretleri ortaya çıkarmıştır. Satılmak üzere depolanan tarımsal ürünleri yabancılara karşı muhafaza etmek, ürünlerin, tüccarların ve pazar yerlerinin güvende olmasını sağlamak bu zaruretler arasında sayılabilir. Geçmişte kurulan birçok şehir bu savunma refleksi ile inşa edilmiştir. Louis Wirth'e göre en büyük özelliği “ticaret merkezi olmak ve loncalara ev sahipliği yapmak” olan tipik orta çağ şehri, etrafı surlarla çevrilmiş ve tahkim edilmiş bir yapı arz etmektedir. (2017, s. 228-229). Weber bu konuya biraz daha farklı bir açıdan bakarak, tarihi bir şehrin iktisadi bir niteliğe sahip olmasa bile bir kale veya garnizon etrafında örgütlenmiş bir yapı arz edebileceğini ifade eder ve bu tip şehirler için siyasi-idari şehir kavramını kullanır. Yani bir şehrin kurulması için ille de orada ekonomik ilişkilerin cereyan etmesi gerekmez. Bir kale veya garnizon inşası, o kale veya garnizonun ihtiyaçlarının karşılanması için farklı iş kollarını gerekli kılar. Böylece kale veya garnizon etrafında gelişen örgütlenmelerle birlikte yeni şehirler inşa edilebilir (Weber, 2000a, s. 112-117). Buradan hareketle denilebilir ki, şehirlerin ortaya çıkmasında tarım ve ticaret kadar askeri ve siyasi boyutlar da önemlidir.

Şehirler kurulduktan sonra etrafındaki köy kasaba gibi yerleşim yerlerini çeşitli yönlerden etkilemeye başlar. Üretim ve tüketim dengesinde kendi kendine yetmeyen şehirler çevrelerindeki kaynakları kullanma yoluna giderler. Köyler ve şehirler arasındaki bu etkileşim ve iletişim her ikisinde de çeşitli dönüşümlere yol açar. Şehrin avantajlarından faydalanmak isteyen köylülerle, köyün ürünlerine ulaşmak isteyen şehirliler arasında karşılıklı bir kazan-kazan ilişkisi şekillenmeye başlar. Bu karşılıklı ilişkinin ilerlemesi ve gelişmesi neticesinde bir noktadan sonra cazibe noktasına dönüşen şehirler köylü nüfusu mıknatıs gibi kendilerine çekmeye başlar. Böylelikle kırsal

alandan şehre doğru göç olgusu ortaya çıkar. Bu bağlamda Weber (2000b, s. 132) şehri “göçmenlerin toplandığı ortak bir yerleşim noktası olarak” tanımlar. Şehirler artık ekonomik, siyasi ve askeri vb. boyutların yanı sıra göçler sebebiyle de şekillenmiş örgütlenmeler haline gelir. Tüm bunların neticesinde kendine ait güçlü gerçekliklere sahip şehirler oluşmuştur. Şehirler ekonomik, ticari, siyasi, askeri ve demografik yönden kendi gerçekliklerini üreten ve aynı zamanda sakinleriyle birlikte bu gerçeklikleri dönüştürüp yeniden üreten bir konuma gelmişlerdir. Henri Lefebvre’ye göre henüz sanayileşme olgusu ortaya çıkmadan önce şehirler servet biriktirerek ciddi oranda zenginleşmiş, yeni zanaat alanları ortaya çıkmış, bilgi ve teknik gelişmiş ve sanat eseri sayılabilecek yapıtlar şehirlerde birikmiş ve çoğalmıştır (2017b, s. 22). Şehir bu eylem ve yapıtlar sayesinde yükselen bir değer haline gelmiştir. Şehirlerdeki bu birikim sanayileşme sürecinin itici güçlerini oluşturmuştur.

Sanayileşme ile birlikte, tarihi şehirlerin üzerinde yeni kentler kurulmaya başlanmıştır.¹⁶ Lefebvre sanayileşme kaynaklı kentleşmenin, şehirleşmeyi olumsuz etkilediğini savunur. Sanayileşme ile birlikte kentler “geleneksel şehrin morfolojisinin, pratik-duyusal gerçekliğinin ve bizatihi kendisinin parçalanmasından sonra işe koyulur” (2017b, s. 157). Wirth aynı durumu biraz daha farklı şekilde ifade eder. Ona göre modern şehirlerin ortaya çıkış sebebi devrimsel süreçlerdir. Kentler “ekonomik, siyasi, entelektüel ve toplumsal hayata dair yoğun bir devrim”in nihayet bulmuş halidir (2017, s. 230). Lefebvre’in *parçalama* kavramına nazaran Wirth’ün *devrim* kavramını tercih etmesi modern kentin oluşum sürecine daha olumlu baktığının ipuçlarını verirken bir yandan da tamamıyla şehirden kente yumuşak bir geçişin olmadığını ortaya koyar. Bu iki bakış açısı bir araya getirildiğinde kentlerin kimi zaman şehirleri parçalayıp yok ederek kimi zaman ise onlarla bütünleşerek kendilerini var ettikleri sonucuna ulaşılır.

Kentin doğuşuyla birlikte daha önce deneyimlenmemiş birtakım sorunlar da peyda olmuştur. Her şeyden önce sanayileşme ve kent daha önce tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar büyük toplumsal hareketlere yol açmıştır.

16 Tarihi bir şehrin üzerine kurulmamış, kendine özgü bir mekânda kurulmuş kentler de vardır. Amerika Birleşik Devletleri’nde yer alan Las Vegas ve Washington böyle kentlere bir örnek olarak gösterilebilir. Wirth bu gerçekliği şöyle ifade eder: “Şehir, birbirini takip eden kuşakların ortam ile etkileşiminin planlanmamış bir ürünü olabilir ya da belli bir amaçla kasten gerçekleştirilen bir etkinliğin sonucu olabilir. İmparatorun kendi adını yüceltme isteğiyle kurulmuş Antik şehirlerin olduğuna dair inanışlar vardır. Fabrikaya ek olarak kurulması kararıyla tasarlanan, Amerika’da kişilerin veya tüzel kişilerin bir ürünü olan şehirler de vardır. Amerika’da varlıklarını yasama organının kararına borçlu olan başkentler vardır. Planlanmış şehir ‘doğal’ şehirden sadece yapıca ayrılmaz; işlevsel bakımdan ve büyüme kapasitesi bakımından da ayrılır” (Wirth, 2017, s. 240). Ancak buna benzer kentlerdeki toplumsal sorunlar da tarihi şehirlerin üzerine kurulmuş kentlerin ortaya çıkardığı sorunlara büyük ölçüde benzerlik gösterir.

Don Martindale'in *korkunç nüfus patlaması* olarak ifade ettiği (2000, s. 39), sanayi kentlerine doğru oluşan yoğun göç dalgası, kentin hem hâlihazırdaki sakinleri için hem göçmenler için karşılıklı uyum sorunlarına yol açmıştır. Bundan öte ilk etapta göçmenlerin ikamet edeceği bölgelerin seçimi ve ayarlanması ve elbette göçmenlerin yaşayacağı barınakların inşası gibi farklı birtakım alt yapı sorunları kent için çözülmesi gereken başlıca sorunlardandır. Kentin demografik ve fiziki yapısındaki bu hızlı ve ani değişim ihtiyacı fabrikalara erişimin kolaylaştırılması amacıyla ulaşım ağının tasarlanması gereğini de gözler önüne sermiştir. Bunlara ek olarak sanayi öncesi şehirlerin belirli ölçülerde yaşayıp bir şekilde aştığı ticaret ağları, yeni iş kollarının kurulması, savunma, güvenlik, siyaset, eğitim, sağlık gibi sorunlar kentlerde tekrar ele alınması gereken olgulara dönüşmüştür. Çünkü yeni kentlerin sakinleri eski şehirlerin sakinlerinden daha heterojen bir görünüm arz ettiklerinden bireysel ihtiyaçlar ve sorunlar da kent mekânında çeşitlenmiş ve artmıştır. Birlikte yaşama sorunları olarak kavramsallaştırabileceğimiz bu sorunlar kent mekânında ortaya çıkmıştır. Daha önceden belirli bir kültür, ekonomi, ideoloji, din ve dile sahip olarak homojen halde yaşayanlar kente geldiklerinde kendilerinden farklı değerlere sahip insanlarla karşılaşmışlardır. Bütün bunlar kentlerde şehirlere nazaran daha farklı ilişki biçimlerinin kurulması gerektiğinin göstergeleridir. Tuna'ya göre bu süreç kentsel denetim, kentsel müdahale, kentsel planlama, kentsel düzenleme gibi durumlara yol açmıştır. Hatta kent sorunları kentin alanından taşarak çevresini de etkiler hale gelmiştir (2012, s. 39). Sanayileşmenin ortaya çıkardığı toplumsal sorunlar yine sanayileşmeyle beraber ortaya çıkan ve dolayısıyla bir anlamda kentleşme sorunlarından neşet eden sosyoloji disiplini var etmiştir. Haliyle kentin sorunlarının çözülmesi görevi sosyoloji disiplinine tevdi edilmiştir.

Herhangi bir sorunun çözümü için ilk önce sorunların tespit ve teşhis edilmesi lazım gelir. Sosyoloji disiplini de kent gerçekliğini tespit ve teşhis ederek işe koyulmuştur. Bunun için de öncelikle tarih, coğrafya, iktisat, siyaset bilimi disiplinlerinden faydalanarak geçmişten bugüne şehir/kent oluşumunun seyrine odaklanıp çeşitli şehir tipleri tespit etmişlerdir. Bu disiplinlerde kurulduğu alanın coğrafi yapısına, kurulduğu zamana, iklimine, nüfus yoğunluğuna, sakinlerinin mesleklerine, inanç sistemine, ekonomisine, mimari yapısına, yönetim biçimine, kurulma amacına, çevresiyle ilişkilerine göre türlü şehir tanımları yapılmıştır. Bu disiplinlerden farklı olarak sosyologlar modern kentin sakinlerinin ilişki biçimlerine ve bu ilişki biçimlerini etkileyen etmenlere odaklanmışlardır. Geleneksel şehirlerin belirli niteliklerinin tipleştirilmesi sayesinde modern kentlerin analizi için gerekli olan parametreler kabaca şekillenmiştir. Bu noktadan sonra sosyologlar modern kentin kendine özgü yönlerini tanımlamaya çalışmışlardır.

Wirth'e göre şehir, ortak âdet, hissiyat ve geleneklerin oluşturduğu kültürel bir ortamdır. "Sosyologlar şehirde, ... şehir hayatına katılan bir dizi mesleki ve kültürel grup görürler" (2017, s. 226). Lefebvre de buna benzer şekilde kenti, zamanın mekânla ilişkisi bağlamında bir etkileşim alanı olarak görür (2017b, s. 99). Korkut Tuna'nın deyişiyle herhangi bir sosyal olayı tayin eden iki ana olgu, zaman ve mekândır (2019, s. 102). Sosyologlar da bu bağlamda zaman ve mekân olgusunu dikkate almalıdır. Çünkü toplumsal bir mesele belirli bir zaman içinde ve belirli bir mekânda gerçekleşen eylemler bütünüdür. Kent sosyolojisi de esasen temelde bu iki noktaya bakar. Wirth'e göre kent analizi için bakılan parametrelerden bazıları şunlardır: Nüfusun büyüklüğü, yerleşim yerlerinin yoğunluğu ve yerleşim yerlerinde oturanların ve grup yaşamının farklılığı arasındaki ilişkiler (2002, s. 88). Buna ek olarak Wirth kente şu üç perspektiften bakılabileceğini ifade eder: "1- Nüfusu, teknolojiyi ve ekolojik düzeni kapsayan fiziksel bir yapı olarak, 2- Özgül toplumsal yapıyı, toplumsal kurumlar dizisini ve tipik toplumsal ilişkiler kalıbını içeren bir toplumsal örgütlenme sistemi olarak, 3- Tutumlar, düşünceler bütünü ve tipik ortak davranış kurallarından kaynaklanan ve toplumsal denetim mekanizmasına bağlı kişiliklerin bir araya getirilmesi olarak" (2002, s. 98). Nüfus yoğunluğundaki artış ve azalışın kent hayatında meydana getirdiği değişiklikler, kentte yaş ve cinsiyet gruplarının dağılımı, kentsel iletişim ihtiyaçlarının karşılanma biçimi ve kente özgü meslekler gibi meseleler (Wirth, 2017, s. 279-286; Park, 2017, s. 51-52) kent sosyolojisinin konuları arasında yer alır.

Weber'in üretici-tüketici şehirler, siyasi-idari şehirler tipleştirmelerine benzer şekilde (2000a, s. 101-117) kenti farklı şekillerde ele alan tipleştirmeler mevcuttur. McKenzie'ye göre kent nüfusunu oluşturan topluluklar, üretim faaliyetlerinin bel kemiğini oluşturan tarım, hayvancılık, madencilik gibi işlerle iştigal eden birincil hizmet toplulukları, bu ürünlerin dağıtımını noktasında rol alan ticaret toplulukları, ham ürünleri işleyip mamul ürün haline getiren sanayi toplulukları ve üretim ve dağıtıma hizmet eden ancak bunları gönüllülük esası çerçevesinde veya farklı sebeplerle yerine getiren ekonomik temelden yoksun sivil toplum toplulukları gibi dört türe ayrılabilir (2017, s. 111). Louis Wirth'ün Robert Ezra Park'ın *Şehir* kitabı için hazırladığı *Kent Topluluğu Üzerine Kaynakça* bölümü, kent sosyolojisinin ilgilendiği konular ve dolayısıyla kent sosyolojisi çalışmalarında bakılan parametreler için önemli bir kaynak durumundadır. Wirth kentlerin coğrafı, tarihi, istatistiki, ekonomik ve sosyolojik bağlamlarda tanımlanabileceğinden hareket ederek buldukları konumlara ve işlevlerine, yapısal öğelerine, örgütlenme biçimlerine, planlamalarına, iletişim araçlarına, mesleklere ve iş bölümlerine, doğurganlığa vb. pek çok kritere göre incelenebileceğini

ifade eder (2017, s. 219-222). Alver de buna benzer şekilde kent kimliğini oluşturan unsurları “coğrafi ve mekânsal özellikler, tarih, toplumsal ve kültürel özellikler, nüfus karakteri, üretim ve tüketim biçimleri, iklim ve elbette hayata yön veren tüm değerler” (2012a, s. 19) şeklinde ele alarak kent sosyolojisinin çerçevesini çizer.

Kentler bugüne kadar göç, nüfus hareketliliği, demografi, mekân, ekonomi, siyaset, gündelik hayat, tipler, meslekler, uzmanlaşma ve iş bölümü, eğitim, din, merkez taşra, hafıza, toplumsal hareketler, yerel yönetimler üzerinden tanımlanmış ve incelenmiştir. Bütün bu kavramlar kent sosyolojisinin alt başlıklarını oluşturmuştur. Kentler bu yaklaşımlarla, bu kavramlarla birlikte ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu bağlamda sosyolojide kentler, çeşitli istatistikî ifadelerle, gözlemlerle, sakinleriyle yapılan görüşmelere dayanan verilerle ele alınmıştır.

Kent gerçekliği bütün bunlara ek olarak farklı boyutlar gösterir. Kentler insan eylemlerinin bir sonucu ve “verili bir gerçeklik değil, inşa edilmiş bir gerçeklik” (Öztürk Aykaç, 2021b, s. 137) olduğundan çeşitli semboller, imgeler ve anlamlar barındırır. Park’ın deyişiyle kentler yalnızca bir fiziki mekanizma değildir, insan doğasının bir yansımasıdır, ürünüdür (2017, s. 37). Kentler gerek sakinleri üzerinde gerek misafirleri üzerinde türlü imgeler oluşturur. Bu bakımdan kentler bir yanıyla olgusal diğer yanıyla imgesel gerçekliklerdir. Alver’e göre kentler her yönüyle anlam yüklü bütünlüklerdir. Kenti anlamak için yapı ve hayat kadar olgu ve imge kavramları da önemlidir (Alver, 2012a, s. 10; Alver, 2012b, s. 482). Dolayısıyla bu durum kenti, kentin görseelliği açısından incelemeyi gerekli hale getirir.

Kent Analizinde Görsel Sosyoloji Kullanımı

Wirth’e göre kent sosyoloğunun temel problemi, birbirinden farklı özellikler barındıran insanların oluşturduğu, “yoğun nüfuslu yerleşim yerlerinde görece olarak sürekli bir biçimde gözlenen toplumsal eylemlerin ve örgütlerin biçimlerini keşfetmek olmalıdır” (2002, s. 86). Çünkü “kent biz modernlerin, yaşadığı yer olduğu kadar, yaşayıp eyleme biçimimizin kendisidir de” (Donald, 1995, s. 81). Kentler bu yönüyle sakinlerinin tekil imgelerinin bir araya gelerek oluşturduğu bütünlüklü bir imgeye sahiptir. Kevin Lynch (2019, s. 51) buna *halk imgesi* der. Bu bağlamda halk imgesi iki boyutlu bir yapı arz eder, birincisi halkın kente dair tahayyülleri, ikincisi bu tahayyüllerin bileşimi olan kent imgesidir.

Kent imgesi görme duyusu ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Çünkü kent algımız çoğunlukla kentte gördüklerimizle şekillenir. Robins’e göre kent, gözün hareketlerini öne çıkartan mekândır. Kent görsel tecrübelerin ve

karşılaşmaların meydana geldiği yerdir (2013, s. 217). James Donald'a göre kent, bir görme biçimidir ve bir görünürlük yapısından ibarettir (1995, s. 92). Kent görünür bir alan olmasının yanı sıra yeni görme biçimleri sunan bir alandır aynı zamanda. Köyde, kasabada ve eski şehirlerde gördüklerimizden çok daha fazlasını tek başına bir arada sunarken aynı zamanda bu görsel tecrübenin nasıl anlamlandırılacağı da kent tarafından öğretilir. İlk defa kentte karşılaştığımız görseller kent hayatının akışı içinde anlamlandırılabilir hale gelir. Kentten önce de aşına olduğumuz ancak kentte tekrar karşımıza çıkan görseller de yine kentin yeni durumu içerisinde anlamlandırılması gereken olgulara dönüşürler. Çünkü kent hayatının kendine özgü dinamikleri vardır. Sözgelimi “eşyalar, aynalar, cam pencereler, posta kartları, fotoğraflar gibi pek çok görsel nesne, kentte yayılmaya başlamıştır” (Urry, 2012, s. 464). Bu görsellere bakış biçimimiz diğer bir ifadeyle görme biçimimiz kentte dönüşüme uğrar. Kentsel ilişkiler bir anlamda görme ve görülme ekseninde şekillenir. Bireyler kenti gördükleri ölçüde, görüldüklerinin de farkındadırlar. Kent bireylerin görünürlükleri nispetinde var oldukları yerdir. Kameraların kent ortamında çoğalması (Robins, 2013, s. 229) tesadüf değildir. Sakinleri kenti izlerken, kent de sakinlerini izler.

Kentler, sakinlerine bir ufuk ve vizyon vaat eder. Yüksek bir noktadan seyredilen kentler başlangıç ve bitiş noktalarını, yoğun ve seyrek yerleşim alanlarını, ticari veya konut amaçlı imar edilmiş bölgelerini, dar ve geniş yollarını, düz ve kıvrımlı sokaklarını, müstakil evleri veya apartman dairelerini, parkları ve ibadethaneleri, çatıları ve bacaları vb. seyredenin gözü önüne getirir. Kentin görünümünü onun boyutları hakkında bir fikir verir. “Kentın boyutlarını bir anlamda görsel alan belirler” (Mazzoleni, 1990, s. 100). Simmel'e göre “şehrin ufkunun genişlemesi bir bakıma zenginlik ve refahının gelişmesiyle benzerlik arz eder; belli miktarda bir mülkiyet artışı nerdeyse kendiliğinden daha da fazla hızlı bir ilerlemeye yol açar. Muayyen bir sınır aşılar aşılmaz, yurttaşların ekonomik, kişisel ve entelektüel ilişkileri ve şehrin art bölge üzerindeki entelektüel tahakküm alanı geometrik bir ilerlemeyle artış ve büyüme gösterir” (2000, s. 179). Kent sakinlerinin ufukları ile kentin ufku arasında bir bağ kurulabilir ve kentin ufkunun gelişmesiyle, kentlinin ufkunun gelişmesi arasında bir bağ vardır denilebilir. Robins'in ifadeleriyle kentler uyumlu, okunaklı ve imajlanabilir oldukları zaman planlanabilen mekânlardır (2013, s. 219). Bu düşünceye benzer şekilde Peter Burke, 1944'te yerle bir edilen Varşova'nın, savaşın ardından, Bernardo Bellotto'nun tabloları ve gravürler sayesinde yeniden inşa edildiğini söylerken (Burke, 2003, s. 93) kentin görünürlük bütünü olduğunu dolaylı olarak ifade eder.

Her ne kadar kent imgesi kendinde şey olarak bir bütünlük oluştursa da Lynch kent algımızın bütüncül değil parçalı bir yapı arz ettiğini öne sürer. Kent algımızın oluşmasında pek çok duyumuzun işin içine girdiğini ve bunların bileşiminin kent imgesini oluşturduğunu ifade eder. Bu imgeyi analiz edebilmek için kimlik, yapı ve anlam bileşenlerinin göz önüne alınması gerektiğini söyleyen Lynch için kimlik, nesnenin diğer şeylerden ayrı bir varlık olarak, tek ve tekil olarak tanımlanmasını, yapı, nesnenin gözlemci ile ve diğer nesnelere uzamsal ve dokusal ilişkisini, anlam ise nesne ve gözlemci arasındaki duygusal bağı ifade eder (2019, s. 2-9). Bu bağlamda kent imgesi kimlik, yapı ve anlam boyutlarıyla incelenebilecek hale gelir. Lynch kent yapısının netliği ve kent kimliğinin canlılığının, kentin güçlü semboller oluşturmasına yol açtığını ifade eder. Ona göre kentler bu şartları sağladığında “anlam ve ilişkilerin kümelenmelerini ve organizasyonlarını sağlayacak bir zemin oluşturabilir. Böyle bir mekân hissi, her türlü insan faaliyetlerini geliştirir ve bireyi anı biriktirmeye teşvik eder” (Lynch, 2019, s. 132).

Kentler birbirinden farklı insanların toplumsal eylemde bulunduğu mekânlardır. Bu eylemlerin pek çoğu belirli bir süreklilik arz eder. Süreklilik arz eden eylemlerin zaman içerisinde rutin haline gelmesiyle bu eylemler görünürlik kazanmaya başlar. Sözelimi evlerine veya işyerlerine ulaşmak için toplu taşımayı kullananlar, bankamatik önünde sıra bekleyenler, kendileri için en çok kazanç sağlayacak yeri mesken tutan ayakkabı boyacıları, bir yerlere yetişmeye çalışan takım elbiseli ve çantalı insanlar, okul çıkışı servise binen öğrenciler vs. belirli bir rutin oluşturmaları sebebiyle göze çarpan görüntüler oluştururlar. Buna benzer şekilde kentte yer alan yapılar da belirli bir düzen ve intizam içerisinde bir süreklilik arz ederler. Kentin yüksek kesimlerine inşa edilmiş toplu konutlar, kent merkezinde yer alan çarşılar, kentin farklı noktalarına serpiştirilmiş parklar, kentin sınırlarında yer alan fabrikalar, haftanın farklı günlerinde kurulan pazar yerleri, kentin çöküntü alanlarında kalmış metruk binalar, kentin ana arterlerini oluşturan ve doğrusal bir düzlemde ilerleyen caddeler, kentin geçmişini gözler önüne seren tarihi yapılar vs. kentin rutinlerini oluştururlar. Bu gibi süreklilik arz eden görüntüler çoğunlukla kente özgüdür ve bu görüntülerin incelenmesi kent hakkında bilgiler verir.

Kentler, anıtlar, boşluklar, meydanlar ve geniş caddelerle (Lefebvre, 2017b, s. 82), yollar, işaret öğeleri, sınırlar, merkez noktalar ve semtlerle (Lynch, 2019, s. 8), sokaklar, surlar, isimler ve geleneklerle (Wirth, 2017, s. 233), sanat şaheseri mimari yapılarla¹⁷ (Tatar, 2012, s. 57), sakinlerinin göze

17 Burhanettin Tatar sanat değeri yüksek mimari yapıların şehirlerin aynası ve sembolik dilinin

görünür hale getirdikleri rutinlerle, sembolik, imgesel ve anlamlı boyutlara sahiptir. Kentlerin görünür yönünü oluşturan bu olgular aynı zamanda kent gerçekliğinin parçalarıdır. Dolayısıyla kent gerçekliği, istatistiki ifadeler, gözlemler, sakinleriyle yapılan görüşmelere dayanan veriler kadar, görünür yönlerinin de toplamından müteşekkildir. Kentin gerçekliği, olgular, semboller, imgeler, imajlar, anlamlar ve yorumlar sayesinde sürekli olarak değişim ve dönüşüm geçirir. Bu bağlamda kentler, sembol, imge, imaj, anlam ve yorum boyutlarıyla da incelenebilecek mekânlardır.

Kentin görsel yönüne odaklanan kent fotoğrafları onun bu sembolik ve imgesel yönünü gözler önüne seren, kenti anlamaya ve yorumlamaya imkân veren araçlardandır. İlhan Tekeli'ye göre kentin fotoğraflar yoluyla belgelenmesindeki amaç, kentin yapılarını, kent yaşantısının fiziksel bir yansıması olarak değerlendirerek ele almaktır (Tekeli, 2011, s. 181). Anıtlarıyla, meydanlarıyla, heykelleriyle, parklarıyla, caddeleriyle, sokaklarıyla, tarihi mekânlarıyla, fabrikalarıyla, merkeziyle, çarşısı ve pazarlarıyla, silüetiyle, kuş bakışı görünümüyle kısacası görünen yönlerinin fotoğraflarıyla bir kent, sosyolojik bir incelemenin nesnesi haline gelebilir. Kentin görünür yönlerinin incelenmesi kent sosyolojisinde görsel sosyolojinin bir araç olarak kullanımıyla mümkün hale gelir.

bir ifadesi olduğunu vurgular. Bu eserlerin şhrin sabitelerini oluşturduğunu ifade eder. Sanat eserlerinin o şhrin imgesi ve dokusu olduğundan hareketle, bu eserlerin yorumlanmasının aslında şhrin kendisinin yorumlanması ve anlamlandırılmasına kapı araladığından bahseder. Bakınız: Tatar, B. (2012). Bir Şehir Hermenötğine Doğru Konya'nın Sembolik Dili Üzerine Felsefi Düşünceler. *Kent Sosyolojisi* içinde, ed.: Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, ss: 43-60.

Bir Kentin Görsel Analizini Yapmak

Günümüz sosyal bilimlerinin pek çoğunun ortaya çıkışı Sanayi Devrimi'ne denk gelir. Çünkü Sanayi Devrimi yeni bir toplumsal gerçeklik ortaya çıkarmıştır. Bu yeni gerçeklik ise yeni toplumsal sorunlara neden olmuştur. Ortaya çıkan yeni sorunların üstesinden gelebilmek için sosyal bilimler kurulmaya başlamıştır. Sosyal bilimlerin kurulma süreci yeni sorulara yol açmıştır: Sosyal bilimler nasıl bir yöntem izlemelidir? Bu sorunun cevabı doğal olarak Sanayi Devrimi'ne sebep olan gelişmelerle ilgilidir. Nasıl ki doğa bilimlerindeki ilerlemeler ve gelişmeler Sanayi Devrimi'nin itici gücü olmuşsa, bu gücün ortaya çıkmasındaki dinamikler pekâlâ sosyal bilimler için de kullanılabilir. Doğa bilimlerinde kullanılan yöntem hâlihazırda kendini ispatlamış bir modeldir. Dolayısıyla aynı model toplumsal sorunların çözümü için de kullanılmalıdır görüşü hâkimdir.

Dönemin koşullarında başka bir ihtimalin olabileceği düşünülemez. F. Beylü Dikeçligil'in tabiriyle pozitivist paradigmanın nüfuzu başka türlüüne müsaade etmemiştir. Sosyal bilimler bilim olarak kendilerini kabul ettirebilmek için "pozitivist paradigmanın temel kabullerini benimsemek zorundaydı. Madde bilimlerinin yöntemi ve ilkelerini örnek almayan sosyal dünyaya dair bir inceleme alanının sosyal bilim olabilmesi mümkün değildi" (2017, s. 10). Bu bağlamda sosyal bilimler doğa bilimlerinin izinden giderek pozitivist/nicel yöntemi benimsediler.¹⁸ Pozitivist paradigmaya karşı çıkan

18 Pozitivist/nicel yöntem temelde insanın beş duyu ile algıladığı dünyayı temel alır çünkü pozitivist paradigmanın ontolojik temelleri gerçekliğin doğasını maddeye indirgemıştır. Araştırmaya konu edilebilecek herhangi bir konunun sınırı beş duyu organı ile algılanan maddi dünyadır. Bu sınırın dışında kalan gerçeklik nicel yöntemin ilgi alanına girmez. Nicel yöntem gerçekliği empirik yollarla ispatlama çabasıdır. Bu sayede gerçeklik yasalar ve kanunlar manzumesi şeklinde ifade edilebilen, genellenebilen, sayılara ve istatistiklere dönüştürülebilen, tekrar tek-

fenomenolojik/hümanistik paradigma ise, toplumsal gerçekliği anlama boyutuna odaklanmıştır. Böylece nitel araştırma yöntemi şekillenmeye başlar.

Nitel araştırma yöntemi bir yönüyle pozitivist paradigmaya itirazın sonucudur. Toplumsal gerçeklikleri kanunlar, yasalar ve genellemeler haline dönüştüren pozitivist sosyal bilim anlayışının, bireysel bilinçleri, sosyal alış-veriş ve etkileşimleri, ortak inşa süreçlerini, anlam ve yorum sürecini es geçtiği itirazı yorumsamacı/fenomenolojik/hümanistik paradigmanın özünü oluşturur. Toplumsal gerçekliklerin hâlihazırda kurulu bir mekanik sistem gibi nesilden nesile aktarıldığı hipotezine karşın yorumsamacı/fenomenolojik/hümanistik paradigma bu gerçekliğin dışarıdan müdahale ile değil bizatihi içeriden -bireylerin etkileşimlerinden- değiştiğini öne sürer. Toplumsal gerçeklik toplumsal etkileşim sürecinde an be an yeniden inşa edilen bir süreçtir. Bireylerin birbirleri ile olan münasebetleri neden-sonuç, etki-tepki ilişkisinden ve dikotomisinden ziyade deneyimleme, anlamlandırma ve yorumlama süreçlerinin ürünüdür. Toplumsal gerçeklik karşıtlıklardan ziyade sarmaşık misali karmaşık ve iç-içe geçmiş zıtlıklar ve örüntülerden ibarettir.

Hümanistik paradigmaya göre toplumsal gerçeklik esasen bilinçlerde imgelendiği kadarıyla var olur. Dolayısıyla toplumsal gerçeklik objektif değil subjektiftir. Bu gerçekliğin bilgisine ulaşmak için toplumsal olayları kendi bağlamında, kendi tarihsel koşullarında değerlendirmek gerekir. Toplumsal gerçeklik nesnelere aksine dışarıda bir yerlerde olmadığından olayların cereyan ettiği zemin, mekân, tekillik, kısmilik, otantiklik gibi faktörler göz önüne alınmak durumundadır. Belkıs Kümbetoğlu'na göre bu yaklaşım "görünenin değil özün önemi üzerinde durmaya" yol açar (2019, s. 30). Bu bağlamda yorumsamacı paradigmadan hareketle sosyal bilimlerde sembolik

rar test edilip sağlaması yapılabilen bir forma dönüştürülür. Sosyal bilimler tıpkı doğa bilimleri gibi deneyler yapan bir bilim olarak inşa edilir. Bu noktada araştırılan toplumsal olgular 'şey' olarak ele alınır. Bir toplumsal olgu ancak bir başka toplumsal olgu sayesinde açıklanabilir ilkesi kabul edilir. Bireysel bilinç saf dışı bırakılarak her türlü insan eyleminin 'dışarıdan' etkiyle ortaya çıktığı öne sürülür. Pozitivist paradigmaya göre şekillenen sosyal bilim araştırma desenlerinde araştırmacılar araştırdıkları 'şey'lerden bağımsız, değerlerinden arınmış ve objektif/ tarafsız iken, araştıranlar etkiye tepki vermesi beklenen ve üzerlerinde gerçek veya yarı-gerçek deneyler yapılan 'şey'lerdir (Creswell, 2012, s. 12; Dikeçligil, 2017, s. 43; Durkheim, 2013, s. 49; Kümbetoğlu, 2019, s. 140). Bu bağlamda araştırmaya katılan bireyler nesne gibi görülerek 'denek' olarak adlandırılır. Pozitivist/nitel araştırma yöntemi nedensellik ilkesi üzerine kuruludur. Olaylar ve olgular arasında neden-sonuç, etki-tepki ilişkisi kurulur. Olguların 'açıklanması' için uğraş verilir. Bu durumun bir sonucu olarak nicel araştırma yönteminde araştırma hipotezleri oluşturulur, evren ve örneklem, bağımlı-bağımsız değişkenler belirlenir, bu hipotezler yordandır, geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılır. Tarama araştırması, alan araştırması, deneysel çalışma, tepkisiz araştırma, survey/anket gibi veri toplama ve analiz teknikleri kullanılır (Creswell, 2012, s. 13; Dikeçligil, 2017; Gökçe, 1999; Neuman, 2016). Elde edilen sonuçlar sayısal veriler haline dönüştürülerek çıkarımlar yapılır.

etkileşimcilik, fenomenoloji, etnografi, etnometodoloji, eleştirel okul gibi yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Dikeçligil, 2017, s. 46; Kümbetoğlu, 2019, s. 30). Nitel yöntem de elbette bu yaklaşım tarzının bir ürünüdür.

Bu minvalde nitel araştırma yöntemi kabaca “durumları en doğal hallerinde inceleme esasına dayanan” (Buran, 2017, s. 43), gerçekliğin sayılarla ifade edilmesinin “mümkün olmadığı boyutları anlamak için” (Dikeçligil, 2017, s. 13) geliştirilmiş bir yöntemdir. Nitel yöntem toplumsal gerçekliğin verili halde olmadığını, bir inşa süreci olduğunu dikkate aldığı için sosyolojik gerçekliğin doğasını ‘açıklamaktan’ ziyade keşfetmeye ve ‘anlamaya’ odaklıdır. Dolayısıyla “niteliksel araştırma, sosyal olanın bilgisinin insanların kendi ifade ve anlatılarından derlendiği bir araştırma özelliği gösterir” (Kümbetoğlu, 2019, s. 38). Bir başka ifadeyle “nitel araştırmacılar inceledikleri insanlardan fikirler ödünç alır ve onları doğal ortam bağlamına yerleştirir” (Neuman, 2016, s. 233). Bu doğal ortam tarih, zaman, mekân, kültür gibi insani üretimler zeminini işaret eder.

Bu zemin çerçevesinde Lawrence W. Neuman’a göre nitel yöntem aracılığı ile değişkenler yerine motifler, temalar, ayrımlar ve fikirler incelenir (2016, s. 233). Kümbetoğlu’nun ifadeleriyle gündelik hayatın sıradan veya rutin görünen yönleri nitel araştırmacının dikkatini çeker. Bireylerin deneyimledikleri dünyayı algılama, değerlendirme, şekillendirme ve inşa etme yolları anlaşılmaya çalışılır (2019, s. 47). Bu yönüyle nitel araştırma yöntemi bilgiyi dışarıdan değil içeriden yani bilgiyi oluşturan insanlardan derlemektedir. Bu derlemeyi sağlayabilmek için de çeşitli stratejiler ve teknikler kullanılır.

Nitel desenler olarak ifade edebileceğimiz stratejiler, anlatı araştırması, fenomenolojik araştırma, kuram oluşturma, etnografi (kültür analizi), durum/vaka çalışmaları, temellendirilmiş kuram (gömülü teori), eylem araştırması, tarihsel araştırma ve söylem analizi şeklinde sıralanabilir (Creswell, 2017, s. 13-14 ve 187; Seggie ve Akbulut Yıldırım, 2017, s. 27). Nitel yöntemde desen tercihlerine göre değişkenlik gösteren farklı teknikler mevcuttur. Bu teknikler gözlemlenme, doküman toplama ve inceleme, mülakat/görüşme, çeşitli istatistiksel verileri derleme, görsel imgeleri inceleme olarak ele alınabilir (Buran, 2017, s. 43; Erdüyan, 2017, s. 84; Kümbetoğlu, 2019, s. 47; Neuman, 2016, s. 233; Ulutaş, 2017, s. 285). Strateji ve teknik seçimler incelenecek veri türlerini belirlemekle de ilgilidir. Nitel yöntemde araştırılmak istenen konuya göre veri kaynakları çeşitlenir. Birincil ve ikincil kaynaklar şeklinde gruplandırılacak bu kaynaklar görüşme/mülakat dökümleri, tarihi dokümanlar, ses kayıtları, anlatılar, mektuplar, günlükler, anılar, raporlar, fotoğraflar, videolar, dergiler, tanıtıcı broşürler, reklamlar,

kartvizitler, davetiyeler, sergiler, filmler, kitaplar, belgeseller, illüstrasyonlar, çizimler, grafiklerin yanı sıra bir semt yahut şehrin farklı meydanları, binalar veya miting alanında geçici olarak bir araya gelmiş insanlar olabilir (Erdüyan, 2017, s. 84-85; Kümbetoğlu, 2019, s. 145; Neuman, 2016, s. 233). Bunlara ek olarak nitel araştırma yöntemi araştırmacının değerlerini değersiz görmez; araştırmacının duruşu, hisleri, duyguları, düşünceleri ve yorumları birer veri gibi değerlidir. Netice itibarıyla araştırmacı değerlerinden bağımsız bir varlık değildir.¹⁹

Neuman nitel araştırmalarda çoğunlukla tümevarımsal temellendirilmiş kuram yaklaşımının benimsendiğini ifade etse de (2016, s. 233), nitel araştırmalar tümevarım ve tümdengelim sürecini bir arada kullanabilir. Araştırma sürecinde elde edilen bilgilere göre sorular değiştirilebilir, yeni başlık, tema ve örüntüler oluşturulabilir. Yani aşamalı bir şekilde tümevarım yapılmaya çalışılır. Belli bir noktadan sonra bir bütünlük oluşabilir. Ortaya çıkan bu bütünlüklü bakışın ardından veriler tekrar değerlendirilebilir. Böylece tümdengelim süreci başlar (Creswell, 2017, s. 186). Çalışma belli bir doygunluğa erişene kadar araştırmacı, bu süreci mekik dokur gibi yönetir.

Nitel yöntem nicel yöntemden farklı olarak geçerlik ve güvenilirlik kaygısı taşımaz. Genellemeler yerine derinlik ve zenginlik nitel yöntemin bilimsel yönünü oluşturur. Ancak bu durum nitel yöntemin kuralı ve düzensiz bir araç olduğu anlamına gelmez. Araştırma esnasında göz önüne alınması gereken etik hususlar bulunmaktadır. Nitel yöntemde önemli olan, kullanılacak desen ve tekniklerin konuya uygun olarak seçilmesi ve bilgi edinme, analiz ve aktarım/sunuş sürecinde tutarlılık, açıklık, sağlamlık, orijinallik/otantiklik, doğruluk, dürüstlük ve dengelilik ilkelerinin ön planda tutulmasıdır. Nitel araştırmada tarihsellik önemli olduğu için elde edilen verilerin tarihsel bağlamı ve ortaya çıkış koşulları göz önüne alınmalıdır. Doküman incelemesi gibi durumlarda belgenin doğruluğu, üzerinde değişiklik yapıp yapılmadığı kontrol edilmelidir (Dikeçligil, 2017, s. 43-44; Kümbetoğlu, 2019, s. 52; Neuman, 2016, s. 286; Ulutaş, 2017, s. 286). Nitel araştırmanın güvenilirlik ve geçerliğine yönelik tartışmalar ile nicel araştırmanın soyutlama mantığına getirilen eleştiriler üçüncü bir yöntem sayesinde aşılmaya çalışılır. Bu yöntem karma araştırma yöntemi olarak adlandırılır.²⁰ Sosyal bilimlerde kullanılan

19 Bu bağlamda Kümbetoğlu'na göre nitel veriler üç grupta toplanabilir: "1. Çevresel veriler, araştırmanın içinde yer aldığı sosyal, kültürel, psikolojik, demografik ve fiziksel özelliklere ilişkindir. 2. Süreçle ilgili veriler, araştırma sürecinde karşılaşılan olaylar, ilişkiler, pratikler ve bunların araştırmaya etkilerine ilişkin verilerdir. 3. Algılara ilişkin veriler, araştırılan grubun hakkında olabildiği gibi, araştırma grubunun süreç hakkında düşündüklerine ilişkin veriler de olabilir" (Kümbetoğlu, 2019, s. 43).

20 Karma araştırma yöntemi çoklu yöntem kullanma sürecini ifade eder. Veri toplama, veri analizi ve veri yorumlama süreçlerinin tümünde ya da birkaçında hem nicel hem de nitel yöntemden

yöntemlere bu genel bakışın ardından bu çalışma için önem arz eden nitel yöntem ve görsel sosyoloji ilişkisine değinmek gerekmektedir.

Nitel Araştırmada Görsellerin Kullanımı

Sosyal bilimlerde her şeyin veri olarak kullanılabilme potansiyeli vardır. Nitel araştırma yöntemi içerisinde değerlendirilebilecek bir yaklaşım olan görsel sosyoloji yaklaşımı da bu bağlamda görsel materyalleri veri kaynağı olarak kabul eder. Görsel veriler nitel araştırma yönteminin doküman/ belge inceleme başlığı kapsamında ele alınabilir. Mayring'e göre insani eylemlerin yorumlanmasına aracılık edebilecek her şey belge olarak kabul edilebilir (2000, s. 36). Creswell görsel dokümanı görsel etnografi kategorisi içinde değerlendirir (2017, s. 190). Harper'a göre görsel etnografi, kültürü görünür hale getirerek anlama çabasıdır (2012, s. 11). Görsel sosyoloji yaklaşımı da kültürün görünür yönlerine odaklanır. Görsel sosyolojinin veri kaynakları göze hitap eden, anlama ve yorum sürecine kapı aralayan videolar, filmler, sanatsal yapıtlar, binalar, fotoğraflar, çizimler, haritalar, resimler vb. ürünlerdir.

Görsel sosyoloji yaklaşımında görsel dokümanlar birincil veri kaynakları olarak değerlendirilir. Bu bağlamda hazır/bulutlu görseller ve araştırmacı veya katılımcılar tarafından üretilen görseller (Pauwels, 2010, s. 548) birer belge olarak ele alınır ve incelenirler. Kümbetoğlu'na göre nitel bir araştırmada doküman incelemesi için analiz birimi olarak kelimeler, temalar, cümleler, paragraflar seçilebilir. Dokümanlar betimsel ve sistematik analizin yanı sıra araştırmacının yorumlarını da içerecek şekilde incelenebilir. Betimsel

faydalanmak karma yöntem olarak tanımlanır. Karma yöntemde açıklamanın anlamayı veya anlamının açıklamayı desteklemesi söz konusudur. Bu saikle nitel ve nitel araştırma verileri karma yöntemde harmanlanarak kullanılır. Karma yöntemin verilerin çapraz incelenmesi ve doğrulanması, açıklamanın anlamlı olup olmadığı, daha iyi evren ve örneklem seçimi gibi avantajlar sağladığına inanılmaktadır. Karma yöntemde dönüştürücü karma yöntemler ve iç-içe karma yöntemler deseni gibi desenlerin yanı sıra yakınsayan paralel karma model, açımlayıcı sıralı karma model, keşfedici sıralı karma model gibi modeller ortaya çıkmıştır. Bu desen ve model farklılıkları araştırma sürecinde nitel veya nicel yöntemin hangisinin daha baskın olarak kullanıldığıyla ilgilidir. Karma yöntem kullanılan çalışmalarda kimi zaman nicel yöntem kimi zaman nitel yöntem daha baskın olarak kullanılmaktadır. Karma yöntemde esas olan fikir üçgenleme/nirengi (triangulation) olarak kavramsallaştırılır. Üçgenleme/nirengi verilerin -nicel veya nitel yöntemde kullanılan- farklı kaynaklardan toplanması ile birlikte analiz ve raporlama aşamasında da bu durumun sürdürülmesidir. Üçgenleme kavramı, karma yöntem, çoklu yöntem veya çoklu model desenleri ifade etmek için, yöntemin doğruluk ve geçerliliğini ifade etmek için, farklı karma yöntemlerin bütünleşmesini ifade etmek için ve son olarak nicel ve nitel yöntemin aynı çalışma içinde kullanımını ifade etmek için kullanılan bir metafor haline gelmiştir. Verilerin toplanmasında, araştırmacı ve değerlendirmeci seçiminde, veri setine yaklaşım ve yorumlamada, araştırma tekniklerinin seçiminde olmak üzere dört farklı üçgenleme türünün varlığından bahsedilebilir. (Bal, 2016, s. 77; Creswell, 2017, s. 14-16; Denzin & Lincoln, 2018, s. 562; Kümbetoğlu, 2019, s. 79). Üçgenleme ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Flick, U. (2018). Triangulation. *The SAGE Handbook of Qualitative Research* içinde, edt.: Norman K. Denzin ve Yvonna S. Lincoln, Sage Publications, ss: 777-804.

analiz herhangi bir ekleme çıkarma yapmadan verilerin özgün hallerini analiz etmektir. Sistematik analiz biçiminde veriler arasındaki nedensellik ilişkileri ve zıtlık ve benzerlikler tespit edilmeye çalışılır. Yorumlama kısmında ise betimsel ve sistematik analiz neticesinde ortaya çıkan verinin araştırmacı tarafından anlamlandırılmasına ve yorumlanmasına çalışılır (2019, s. 146-154). Buradan hareketle görsel verilerin de betimsel ve sistematik analize tabi tutulabileceği ve elde edilen verilerin araştırmacı tarafından yorumlanabileceği söylenebilir. Dokümanlar görsel içeriğe sahip olduğunda görselin sunduğu verilerin yanı sıra, görselin ortaya çıktığı koşullar yani görselin bağlamı da göz önüne alınır.

Nitel araştırma yönteminde görsel dokümanlar, içerik analizi, bağlam analizi, görsel antropoloji, bilişsel antropoloji, kültürel çalışmalar, görsel semiyotik ve ikonografik çalışmalar, psikoanalitik ve sosyo-psikoanalitik imge analizi, söylem analizi, sosyal semiyotik görsel analiz, konuşma (jest, mimik vb.) analizleri, sembolizm, yapısalcılık, etnometodoloji, göstergebilim, belgesel fotoğrafçılık, sinema ve televizyon analizleri, görsel etnografi gibi çeşitli yaklaşımlarla incelenirler (Ball ve Smith, 1992, s. 3-21; Harper, 2005, s. 20; Harper, 2012, s. 18-20; Kasapoğlu, 2008, s. 29-36; Rose, 2016; TÜBA, t.y, s. 21-28). Bu yaklaşım çeşitliliğinin temel sebebi nitel araştırmada kullanılan veri kaynaklarının farklı türlerde olmasıdır. Görsel sosyoloji perspektifi bu yaklaşımların biri veya birkaçından faydalanır.

Fotoğraf Analiz Biçimleri

Bir görsel biçimi olan fotoğrafların görsel sosyoloji perspektifinden incelenmesi için yukarıdaki yaklaşımlardan bazıları kullanılabilir. Nitel araştırmada bir doküman türü olarak fotoğraflar, en temelde hazır/bulutlu fotoğraflar ve araştırmacı veya katılımcı tarafından üretilmiş fotoğraflar olarak kategorilendirilebilir. Buluntu fotoğraflar araştırmacı tarafından bir şekilde erişilmiş fotoğrafları ifade eder. Kamuya açık halde sergilenen fotoğraflar, reklam ve tanıtım fotoğrafları, geleneksel ve sosyal medyada yayınlanan fotoğraflar, fotoğrafçıların portfolyoları, vesikalık fotoğraflar, aile albümleri gibi fotoğraflar buluntu fotoğraflar kategorisinde değerlendirilir. Başka bir ifadeyle hazır/bulutlu fotoğraflar, ortaya çıkış sebebi araştırmacıdan bağımsız olan fotoğraflardır. Araştırmacı veya katılımcı tarafından üretilmiş fotoğraflar ise araştırmacı tarafından araştırma amacıyla çekilmiş fotoğraflar olabileceği gibi, katılımcılar tarafından kişisel sebeplerle çekilmiş fotoğrafları veya araştırma sürecinde çekilmiş fotoğrafları ifade eder. Bunlara ek olarak hazır/bulutlu fotoğrafların yanı sıra araştırmacı tarafından üretilen fotoğrafların bir arada kullanıldığı bir başka kategori daha vardır. Araştırmacı bu noktada

buluntu fotoğrafların yeni hallerini çekerek araştırılan konunun geçmiş ve güncel durumu arasındaki farkları anlamaya çalışır.

Bir belge olarak fotoğrafın incelenmesiyle ilgili olarak farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Barthes'ın *studium* ve *punctum* kavramsallaştırması bir fotoğraf incelemesinde göz önüne alınabilecek yaklaşımlardan biridir. Barthes'a göre *punctum* fotoğrafa ilk baktığımız anda birdenbire hissettiklerimizi imler. *Punctum* fotoğrafın vurucu gücüdür. Henüz fotoğraf üzerinde düşünme fırsatı bulmadan fotoğraftan anladıklarımızdır. Öyle ki bu his ve bu anlam fotoğrafın içeriğinden bağımsız da olabilir. *Studium* ise fotoğrafa katılma, kendini verme sürecini ifade eder. Fotoğrafta anlatılanı anlama gayretidir. Bir nevi fotoğrafın üzerinde çalışmak fotoğrafa odaklanmaktır (Barthes, 2014, s. 39-40). Barthes'ın bu yaklaşımı göstergebilimsel bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Emmison, Smith ve Mayall'ın fotoğraf analizi için önerdiği kavramlar daha fazla ve çeşitlidir. Buna göre fotoğraflar, içerdiği zıtlıklar (binary oppositions), kadrajlama biçimi (frames), fotoğrafın türü (genre), fotoğraftakiyle özdeşleşme durumu (identification), fotoğrafın hikayesi (narrative), fotoğrafı detaylı çözümleme (reading), fotoğrafın düz anlamı (denotation), fotoğrafın yan anlamı / ima ettiği (connotation), fotoğraftaki gösterge ve gösterilen (signifier/signified) ve fotoğraftaki öznenin durumu/ pozisyonu (subject position) başlıkları bağlamında incelenebilir (2012, s. 73-76). İyi bir fotoğraf analizi için bu yaklaşımlardan faydalanılabilir ancak görsel sosyoloji perspektifinde fotoğrafın bir belge olarak ele alınıp incelenmesi tek başına yeterli görülmez.

Üretiminden tüketimine bir kültür ögesi olan fotoğraf anlattığıyla, çağrıştırdığıyla, bağlamıyla, gösterdiğiyle, yansıttığıyla, onu deneyimleyenlerde bıraktığı intiba ve hissettirdiğiyle yani anlamıyla birlikte incelenmelidir. Dolayısıyla fotoğrafların kendisinden elde edilen verilerin yanı sıra araştırmaya katılanların fotoğraflara yüklediği anlamlar da ortaya çıkarılmalıdır. Bu bağlamda görsel sosyoloji araştırmaları üç farklı şekilde yapılmaktadır.

Fotoğrafik uyarım / foto çıkartım / fotoröportaj (photo-elicitation / photo-interview) tekniği, araştırmacının derinlemesine görüşme esnasında katılımcılara fotoğraflar göstermesi suretiyle, katılımcıların fotoğraflara yükledikleri anlamların keşfedilmesi sürecidir. Fotoğraftan ve katılımcılardan elde edilen veriler araştırmacının kendi analiz ve yorumları ile harmanlanır. Foto ifade / foto-ses / foto hikâye (photo voice / photo novella) tekniğinde ise araştırma konusuna uygun olarak katılımcılardan fotoğraflar çekmeleri istenir. Çekilen fotoğraflar üzerine katılımcılarla görüşme yapılarak çektikleri fotoğrafların anlamı irdelenir. Elde edilen veriler araştırmacının analiz

ve yorumları ile harmanlanır. Foto ifade tekniği, eylem araştırmalarında, katılımcıların duyarlılık ve farkındalıklarını artırma ve onları güçlendirme (empowerment) amacıyla da kullanılır. Yeniden fotoğraflama / tekrar fotoğraflama (repeat photography / rephotography) tekniği daha çok tarihsel bakış açısıyla ilintilidir. Araştırmacı kendi çektiği veya bulduğu fotoğraflardaki mekânları, konuları, insanları veya olguları aynı açıdan yeniden fotoğraflar. Geçmişten güncel, değişimin görsel kaydını tutar. Böylece fotoğraflar arasında bir karşılaştırma imkânı ortaya çıkar. Katılımcılara, bu değişim ve kendileri için ne anlam ifade ettiği sorulur. Bu sayede yerelin bilgisine ulaşılır. Araştırmacı güncel demografik veriler ve katılımcılardan elde ettiği verilerle birlikte, değişimi kendi bakış açısıyla yorumlar (Avcı, 2019, s. 239; Ersoy ve Avcı, 2019, s. 140-141; Grady, 2007, s. 65-70; Harper, 2005, s. 29; Harper, 2012, s. 91-206; Kasapoğlu, 2008, s. 35-36; Özdamar, 2016, s. 34-35; Pauwels, 2010, s. 554; Rieger, 1996, s. 6; Varlı Görk, 2016, s. 30-32; Yavuz, 2020, s. 152-167).²¹ Bazı görsel sosyoloji çalışmalarında bu tekniklerden ikisi bir arada kullanılabilir. Söz gelimi fotoğraflık uyarım tekniği ile yeniden fotoğraflama tekniğini aynı araştırmada kullanmak mümkündür. Dolayısıyla görsel sosyoloji araştırmalarında birden fazla teknik kullanma imkânı vardır.

Bu araştırmada Karaman'ın kent hafızası, kent imgesi ve gündelik hayatı, kent sosyolojisi ve görsel sosyoloji bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırma neticesinde anlam örüntülerine ulaşmak hedeflendiği için nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır.

Öncelikle geçmiş dönemlere ait Karaman fotoğraflarına ulaşılmıştır. Söz konusu fotoğraflar kişisel arşiv niteliğindedir. Karaman'ın eski stüdyo fotoğrafçılarından Mustafa Koçak'ın, Karaman fotoğraflarından ibaret olan kişisel arşivi, kendisinin rızası ve onayı ile alınmıştır. Bu fotoğraflar Mustafa Koçak tarafından tarayıcı marifetiyle dijital ortama aktarılmış fotoğraflardır. Fotoğrafların çoğunluğu siyah beyaz, bir kısmı ise renklidir. Daha sonra görsel sosyoloji yaklaşımında kullanılan yeniden fotoğraflama tekniği ile Karaman'a ait geçmiş fotoğrafların (hazır/bulutlu fotoğraflar) güncel hali yeniden fotoğraflanmıştır. Eski ve yeni fotoğraflardan müteşekkil bir Karaman albümü oluşturulmuştur.²² Albümün hazırlanma amacı hem mülakatı harekete geçirmesi hem de hatırlamayı kolaylaştırmasıdır. Aynı zamanda geçmiş ve günümüz Karaman'ındaki dönüşümün katılımcılar tarafından somut bir şekilde görülebilmesi hedeflenmiştir. Bu albüm görüşme başlamadan önce katılımcılara takdim edilerek incelemeleri sağlanmıştır.

21 Güncel ve Türkçe bir kaynak olarak detaylı bilgi için bakınız: Yavuz, O. (2020). *Antropoloji ve Fotoğraf Yöntem ve Temsil Üzerine*. İstanbul: Eşpas Yayınları.

22 Bakınız: Ek 3: Araştırma İçin Hazırlanan Albümden Görüntüler

Karaman fotoğraflarından oluşan albüm hazırlandıktan sonra yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır.²³ Çünkü yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği araştırmacı ve katılımcı için çeşitli esneklikler sağlamaktadır. Bu tekniğin temelinde yatan fikir, hazırlanan görüşme kılavuzunda araştırma konusu ile ilgili genel soruların -sınırları keskin olmayacak şekilde- belirlenmesi ve görüşme esnasında genel sorular altında daha özel sorulara inebilme imkânı vermesidir. Görüşme devam ederken görüşme kılavuzundaki soruların yerinin değiştirilebilmesi, yeni soruların eklenebilmesi yahut mevcut soruların kılavuzdan çıkarılabilmesi mümkündür. Katılımcının verdiği bilgiler neticesinde belli sorulara odaklanılabilir ve o sorular üzerinden daha derin bilgilere erişilebilir. Görüşmenin seyrine göre araştırmacının rolü değişebilir; araştırmacı bazı sorular üzerinde ısrarla durabilir, katılımcı konunun kapsamı dışına çıktığında tekrar konu eksenine dönme noktasında müdahale edebilir, bilgi alamayacağını fark ettiği bazı soruları eleyebilir (Bal, 2016, s. 163-164; Gökçe, 1999, s. 104; Mayring, 2000, s. 56).

Çalışma kapsamında çoğunluğu Karamanlı olan ve geçmiş fotoğraflardaki Karaman'ı tanıyan, Karaman'ı deneyimleyen katılımcılarla yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniğiyle görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler esnasında fotoğrafik uyarım tekniği kullanılarak katılımcıya eski ve yeni Karaman fotoğrafları gösterilmiştir. Bir yandan anlatılar sayesinde Karaman hafızası, imgesi ve gündelik hayatı ile ilgili veriler toplanmış bir yandan da mülakatı harekete geçiren bir unsur, hatırlamaya yönelik bir araç olarak fotoğraflardan faydalanılmıştır. Bu sayede görüşme sırasında hatırlanması güç olabilecek değişiklikleri katılımcıların hatırlayabilmeleri sağlanmıştır. Araştırmaya katılan görüşmeci dağılımı yoğun olarak -en az 15 yıldır Karaman'da ikamet eden- Karamanlıları kapsamakla birlikte toplam görüşmeci sayısının yaklaşık 4'te 1'i Karamanlı olmayan şehir sakinlerinden seçilmiştir. Böyle bir tercihin temel sebebi Karamanlı olmayıp Karaman'da ikamet eden şehir sakinlerinin kent imgelerini ve kentteki gündelik hayat pratiklerini anlayabilmektir.

Derinlemesine görüşmelerin ilk aşamasında 6 katılımcı ile görüşülmüştür. Bu görüşmeler deşifre edilerek Karaman kent hafızasında, kent imgesinde ve gündelik hayatında baskın olan ve öne çıkan unsurlar tespit edilmiştir. Bu tespitler neticesinde yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan bazı sorular kaldırılmış, yerine yeni sorular eklenmiş ve genel olarak görüşme formu daha sade bir hale getirilmiştir. Diğer yandan görüşme için hazırlanan albüme yeni fotoğraflar ekleme ve bazı fotoğrafların albümden çıkarılması gerektiği fark edilmiştir. Bu değişikliklerden sonra saha görüşmelerine devam

23 Bakınız: Ek 1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

edilmiştir. Toplamda 41 katılımcı²⁴ ile görüşüldükten sonra saha verilerinin tekrar etmeye başladığı dolayısıyla doygunluğa ulaştığı anlaşılacak görüşme süreci sona erdirilmiştir. Katılımcıların seçiminde amaca yönelik örneklem ve kartopu örneklem bir arada kullanılmakla birlikte olabildiğince her yaş ve meslek grubunu temsil eden bir örneklem seçimi için özen gösterilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler sayesinde kent hafızası, kent imgesi ve kentteki gündelik hayat pratikleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Araştırma konusu Karaman şehir merkezi ile sınırlıdır. Dolayısıyla araştırma için seçilen fotoğraflar da Karaman ili merkez ilçesi ile sınırlıdır. Mekânsal değişimin kent hafızası, kent imgesi ve gündelik hayata olan etkisi incelendiği için buluntu fotoğraflardan vesikalık, portre, iç mekân, doku vb. fotoğraflar elenerek şehrin uğrak ve önemli görülen mekânlarının yer aldığı fotoğraflar seçilmiştir. Araştırma kapsamında seçilen fotoğraflar 1960-1980 dönemi buluntu fotoğraflar ve çoğunlukla bu fotoğrafları nirengi olarak araştırmacı tarafından 2019-2020 yıllarında üretilmiş güncel fotoğraflardır.

Araştırmanın temel varsayımı kent sosyolojisi araştırmasında fotoğrafın bir veri olarak kullanılabilmesi düşüncesidir. Kent fotoğrafları kullanılarak yapılan derinlemesine görüşmeler sayesinde kentle ilgili sosyolojik bilgi elde edilebileceği fikri araştırmanın çıkış noktasıdır. Araştırmanın temel sorusu fotoğraflardan yola çıkarak Karaman hakkında hangi sosyolojik verilere ulaşılabileceğidir. Bu temel sorunun altında ise Karaman kent hafızasında hangi unsurların öne çıktığı, Karaman kent imgesinin hangi dinamikler üzerine inşa edildiği ve Karaman'da gündelik hayat pratiklerinin neler olduğu sorgulanmaktadır.

Karaman Kent Hafızası

Karaman Kenti

Arkeolojik kalıntılardan elde edilen bilgilere göre Karaman'ın (Lârende) tarihi M.Ö. 8000'li yıllara dayanmaktadır. Çeşitli dönemlerde Hitit, Frig, Lidya, Pers, Roma, Bizans, Arap hakimiyeti altına girmiştir. (Cengiz, 2014, s. 13; Gümüşçü, 2001, s. 29; Tapur, 2009, s. 52-55). M.S. 11. yüzyılda Türk hakimiyeti başlamıştır (Uysal vd., 1992, s. 34). Moğol istilası, Haçlı seferleri ve Anadolu Selçuklu Devletinin dağılmasının ardından 250 yıl kadar Karamanoğlu Beyliğinin hüküm sürdüğü Karaman, Karamanoğlu Beyliği ve Osmanlı Beyliği arasında farklı zamanlarda cereyan eden mücadele ve savaşların ardından, muhtelif kaynaklara göre 1471-1472-1475 yıllarında Osmanlı topraklarına katılmıştır (Başkan, 2018, s. 189-194). Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Konya'nın ilçesi haline gelen ve adı Karamanoğlu Beyliğinden dolayı Karaman'a çevrilen şehir, 21 Haziran 1989'da il hüviyeti kazanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 70'inci kenti olmuştur. Karaman'ın ilçeleri merkez ilçe, Ayrancı, Başyayla, Ermenek, Kâzım Karabekir ve Sarıveliler'dir.

Karaman, İç Anadolu bölgesinin Güneyinde, Mersin, Antalya ve Konya şehirlerinin arasında yer alır. Şehrin Güneydoğusundan Güneybatısına kadar orta Torosların uzantısı Bolkar Dağları, Batısında Hacıibaba Dağı, Kuzeyinde sönmüş volkanik bir dağ olan Karadağ yer alır. Ova üzerine kurulan Karaman'ın tarım alanları (Karaman Ovası) şehrin Kuzeydoğu ve Kuzeybatı istikametinde uzanır. Şehir merkezinin denizden yüksekliği 1033 metredir. Karasal iklime sahip olan merkez ilçe yılın büyük bölümünde güneşli ve rüzgârlıdır. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlıdır. Son yıllarda çevresine yapılan barajlar nedeniyle kış mevsimi daha ılıman hale gelmiş olup kar yağışı azalmıştır.

Karaman'da tarımsal faaliyetlerin geçmişi ilkçağa kadar dayanmaktadır. İlkçağdan günümüze Karaman bir tarım kenti olagelmıştır. Karaman'da hububat, bakliyat, sanayi bitkileri, yem bitkileri, yağlı tohum bitkileri, yumrulu bitkiler, meyve, bağ ve sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır. Karaman'da ekilebilir tarım alanı 327058 hektar olup bu rakam Türkiye'de toplam ekilebilir alanın yüzde 1,42'sine tekabül etmektedir (TÜİK, 2020a). 2019 yılı verilerine göre Karaman'da tarla ürünleri üretiminde en yüksek pay buğday üretimine aittir. 87 bin 704 hektar alandan 211 bin 915 ton ürün alınmıştır. Bu anlamda Karaman Türkiye'de buğday üretiminde 33'üncü sıradadır. Meyve üretiminde ise en yüksek pay elma üretimine aittir. 2019 yılı verilerine göre 20 bin 678 hektar alandan 485 bin 363 ton ürün alınmıştır. Bu veriye göre Karaman Türkiye'de elma üretiminde 2'inci sıradadır. Karaman'da sebze üretiminde ilk sırayı 1918 hektar alandan elde edilen 82 bin 553 ton ile karpuz almıştır. Karaman 2019 yılı karpuz üretiminde Türkiye'de 14'üncü sırada yer almıştır. (Karaman TOM, t.y.). Karaman merkez ilçede tarım arazileri çoğunlukla ovada yer alır. Sulama imkânlarının ve tarımda makineleşme oranının artmasını müteakip mısır, şeker pancarı, elma, buğday, arpa, fasulye, nohut, karpuz, kavun, ayçiçeği gibi pek çok üründe yüksek rekolte sağlanmaktadır.

Karaman adı hayvancılık alanında üne sahiptir. Akkaraman ve morkaraman koyun ırkları Türkiye'de en çok yetiştirilen türdür. Ancak 2019 verilerine göre Karaman küçükbaş yetiştiriciliğinde 676 bin 377 hayvan ile Türkiye genelinde 28'inci sıradadır. Yine 2019 verilerine göre Karaman 71 bin 134 büyükbaş hayvanla 70'inci sırada, yumurta tavuğu alanında 1 milyon 115 bin 922 hayvanla 21'inci sırada, arı kovanı sayısı alanında 43'üncü sırada yer almaktadır. Karaman'da hayvancılık faaliyetlerinin bir sonucu olarak 2019 yılında 138 bin 710 ton süt, 530 ton bal üretilmiş ve 1100 ton su ürünü (balık) yetiştirilmiştir (Karaman TOM, t.y.). Bu verilere göre Karaman'da tarımsal faaliyetin hayvancılıktan fazla yapıldığı sonucuna ulaşılabilir.

Karaman Türkiye'de işsizlik oranının düşük olduğu illerdendir. 2019 yılı iş gücü istatistikleri bölgesel verilerine göre Konya Karaman bölgesinde işsizlik yüzde 8,1 olarak ölçülmüştür. (TÜİK, 2020d). 2019 yılında Türkiye genelinde işsizlik oranının yüzde 13,4 olduğu göz önüne alındığında Karaman'da işsizlik oranının Türkiye ortalamasından 5,3 puan az olduğu dikkat çekmektedir. İşsizlik verilerinin düşük olma sebeplerinden biri şehir nüfusuna oranla istihdam olanaklarının fazla olmasıdır.

Karaman ekonomisinin can damarını tarım ürünleri oluşturmaktadır. Tarımsal üretim şehrin ticaret ve sanayisinin şekillenmesinde belirleyici unsur olmuştur. Şehirde yetişen ve üretilen ürünlerin pek çoğu yine şehirde işlenerek

mamul madde haline getirilmektedir. Karaman genelinde faaliyet gösteren firma türünde 2017 yılı Karaman sanayisi sektörel dağılım verilerine göre ilk üç sırada gıda ürünleri imalatı, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve imalatı, diğer madencilik ve taş ocakçılığı yer almaktadır. Gıda ürünleri imalat sektöründe faaliyet gösteren 84 firmada 14 bin 514 personel istihdam edilmektedir. Bu rakam sektördeki toplam firma sayısının yüzde 24,28'ine, toplam istihdamın yüzde 75,23'üne tekabül etmektedir. Karaman'da gıda imalatı alanında faaliyet gösteren 4 firma İstanbul Sanayi Odası'nın ilk ve ikinci 500 kuruluşu arasında yer almıştır. 2018 yılı verilerine göre Karaman Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı 3 bin 552 üye bulunmaktadır. Bunlar arasında birinci sırada yer alan makine yedek parça ambalaj mukavva mobilya imalatı sektörü üyeleri yüzde 14,61'lik paya sahiptir. İkinci sırada ise yüzde 13,63'lük pay ile hububat bakliyat üretim alım satım sektörü üyeleri gelmektedir (KTSO, 2018, s. 31-37). 2019 yılı verilerine göre Karaman'da toplam girişim sayısı 11 bin 426'dır (TÜİK, 2020c). Bu verilerden hareketle şehir ekonomisinin temelini tarımsal ürünlerin oluşturduğu ve sanayi üretiminin lokomotifinin de bisküvi fabrikaları olduğu söylenebilir.

Bisküvi fabrikaları çoğunlukla 3 vardiya halinde üretim yapmakta olup Karaman için ciddi bir istihdam kaynağıdır. Aynı zamanda bu fabrikalar alt sektörlerin oluşumuna sebep olmuştur. Ambalaj sanayinin gelişmiş olmasının yanı sıra bisküvi fabrikalarının ihtiyacı olan pek çok makine ve otomasyon sistemi Karaman'da yerli imkânlarla üretilmektedir. Meyve suyu, süt ürünleri, palet fabrikaları da Karaman'da kendine yer bulmaktadır. Karaman'da üretilen elma ve vişne işlenerek meyve suyuna dönüştürülmektedir. Yoğun elma üretimi de soğuk hava depoları gibi kendi alt sektörlerini oluşturmuştur. Tarımsal üretimin fazla olmasının doğal bir sonucu olarak Karaman çevresinde kullanılan tarım ve ziraat aletlerinin birçoğu Karaman'da üretilmektedir. Karaman ve çevre illerde üretilen sütler toplanarak Karaman'da işlenmektedir. Yine tarıma dayalı sanayinin bir sonucu olarak Karaman'da bulgur ve makarna fabrikaları yaygındır: Türkiye genelinde adı bilinen iki büyük firma Karaman merkezlidir. Karaman'da tarımsal üretimin sonuçlarından biri de yem sanayisinin gelişmiş olmasıdır. Karaman'da üretilen ürünler iç pazara sunulmasının yanı sıra yurtdışına ihraç edilerek ülkeye döviz girişi sağlamaktadır. Üniversite'nin kurulmasıyla birlikte sanayi üniversite arasında yapılan iş birliği protokolleri ile daha kaliteli ve verimli hammadde ve mamul madde üretilmeye çalışılmaktadır.

Büyük çaplı üretimler kadar küçük çaplı üretim ilişkileri de Karaman ticari ve ekonomik hayatı için önem arz etmektedir. Haddizatında büyük işletmelerin kökenleri küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin zamanla büyüyüp gelişmesiyle fabrikalar kurulmaya

başlanmıştır. Fabrika ürünlerinin büyük bölümü şehir dışı ve ülke dışına satılmaktadır ancak küçük ve orta boy işletmelerin ürünleri çoğunlukla şehir içinde tüketilmektedir. Bu bağlamda Karamanlıların gündelik hayatta kurduğu ticari ilişkiler daha çok bu küçük işletmelerle. Yani Karaman ekonomisinin iç dinamikleri esnaf ve zanaatkarlar çerçevesinde şekillenmektedir. Geçmişten bugüne şehirde icra edilen mesleklere bakıldığında²⁵ ticari hayatın yoğun olduğu ve bu sebeple mesleklerin çok geniş bir yelpazede yayılım gösterdiği görülebilir (Uca ve Ülker, 2016, s. 20). Büyük işletmeler gibi küçük işletmelerin de genel olarak şehrin nimetleri ekseninde şekillendiği söylenebilir. Şehirde tarım ve hayvancılığın yaygın olması ve Karaman'ın konumu itibarıyla ticaret yolu üzerinde bulunması, Karaman'da icra edilen meslekleri biçimlendiren unsurların başında gelmektedir. Tarımdan beslenen değirmenler, bulgurhaneler, sebze-meyve pazarı ve odun pazarı, hayvancılıktan beslenen mandıralar, dokuma tezgâhları, saman pazarı ve hayvan pazarı, ticarettten beslenen hanlar ve bedestenler şehrin potansiyelinin ticari hayata yansımalarını göstermektedir.

Fotoğraf 1: Belediye İş Hanı önünden kent merkezi. Ahmet Özpmar.

Günümüzde varlığını devam ettiren demirciler, semerciler, helvacılar, ayakkabıcılar, konfeksiyoncular-manifaturacılar çarşıları/sokakları geçmişten bugüne Karaman'da ticari hayatın teşkilatlı (örgütlü) olduğunu dolayısıyla

25 Geçmişten günümüze Karaman'da icra edilen mesleklerle ilgili kapsamlı bir çalışma için bakınız: Uca, A., & Ülker, A. (2016). *Geçmişten Günümüze Karaman'da Meslekler*. Konya: Palet Yayınları.

kurumsallaştığını gözler önüne sermektedir. Buradan hareketle Karaman ticaretinde ahiliğin güçlü olduğu söylenebilir. Elbette günümüzde ahilik teşkilatı diye bir olgu kalmamış, esnaf ve sanatkârlar, fırıncılar ve manavlar odası gibi çeşitli odalar ve borsalar kurulmuştur ancak Karaman'da yine de her sene ahilik haftası kutlamaları yapılmakta, temsili olarak bazı pabuçlar dama atılmaktadır. İdari anlamda ahilik değişip dönüşmüş olsa da ticari ahlak bağlamında Karaman'da halen ahi öğretileri yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Gündelik hayatta Karaman ekonomisinin yansımaları kolaylıkla seçilebilir durumdadır. Her şeyden önce fabrika servisleri Karaman'ın neredeyse bütün caddelerinden geçer. Sabit bir yerde beklemek kaydı ile günde altı kere aynı servis aracını görmek mümkündür. Belli saatlerde trafiğin bir kısmını bu servis araçları oluşturur. Servisi kullananların bildiği önceden belirlenmiş duraklardan organize sanayi bölgesine işçi taşınır. Duraklar servis bekleyen olmadığına bilinebilecek bir fiziki yapıda değildir. Bir kaldırım veya bir köşe başı, bir bakkalın önü ya da dolmuş durağının yakını servis durağı olabilir. Nerelerin durak olduğunu dışarıdan bir gözle tespit edebilmek ancak o durakta birilerinin servis beklemesiyle mümkün hale gelir. Duraklarda bekleyen sayısının mahallelere göre farklı olması beklenen bir durumdur ancak bazı duraklarda servisi kullanmayacak olanlara da rastlanır. Fabrika işçilerinin çok büyük bir oranı kadın olduğundan bazı duraklarda bu kadınların yanlarında bir erkek görmek mümkündür. Tanıdığı kadını sokak köpeklerinden veya onu bir şekilde rahatsız edecek kişilerden korumak için kadın servise binene kadar bu erkek durakta koruma vazifesi görür. Bu noktada şunu da hemen ifade etmek gerekir: Fabrikalarda yıllardır çalışan kadınlar vardır ancak fabrikada çalışma olgusu Karaman halkı açısından çoğunlukla evlilik öncesi çeyiz hazırlığı niyetiyle yapılan bir eylem olarak algılanır.

Fabrikaların zaman içinde standart hale getirdiği formlar fabrika işçilerini çarşıda, pazarda, cadde ve sokakta ayırt edilebilir hale getirmektedir. Bu işçiler için çarşı ve pazar işleri genelde hızlıca halledilmesi gereken işlerdir. İşleri bir an önce hallederek eve gidip, ev işlerini yapıp, ertesi günkü mesai için dinlenmiş olarak uyanmaları gereklidir. Haliyle hem formalı hem hızlı hareket eden bu insanlar şehirde hemen fark edilirler. Bu haliyle fark edilmeseler bile yanından hızlıca geçtikleri kişiye gelen bisküvi kokusu onları fark edilir hale getirir. Benzer şekilde çapaya veya *elmaya gitmek* için bekleyenler ellerinde tuttıkları çapalardan yahut taşıdıkları eşyalardan dolayı hemen fark edilirler.

Karaman il olduktan sonraki ilk milletvekili seçimleri 1991 yılında yapılmıştır. 1991'den 2018'e kadar yapılan bütün genel seçimlerde Karaman'ın seçimlere katılma oranı Türkiye ortalamasının -en az 3,8 en fazla

9,3 puan- üstündedir (TÜİK, 2020c). Bu veri ışığında Karaman seçmeninin Türkiye siyasetine aktif katılımının olduğu ve seçme-seçilme hakkını yüksek oranda kullandığı görülmektedir.

Tablo 1: 1991-2018 Yılları Arası Karaman ve Türkiye Geneli Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

1991-2018 Yılları Arası Karaman ve Türkiye Geneli Milletvekili Genel Seçim Sonuçları (*)										
Parti Adı		2018	2015-1Kas	2015-7Haz	2011	2007	2002	1999	1995	1991
Ak Parti	TR	42,6	49,5	40,9	49,8	46,6	34,3	-	-	-
Ak Parti	Kar	53,5	64,4	55,4	57,3	51,3	38,2	-	-	-
ANAP	TR	-	-	-	-	-	5,1	13,2	19,6	24
ANAP	Kar	-	-	-	-	-	9,4	6,4	12,5	20,8
CHP	TR	22,6	25,3	25	26	20,9	19,4	8,7	10,7	-
CHP	Kar	16,2	15,2	15,6	18,9	15,2	18,2	9,2	9,9	-
DSP	TR	-	0,1	0,2	0,3	-	1,2	22,2	14,6	10,8
DSP	Kar	-	0,1	0,2	0,2	-	1,3	16,5	16,7	8
DYP	TR	-	0	0,1	0,2	-	9,5	12	19,2	27
DYP	Kar	-	0	0,1	0,2	-	7,6	10,9	13,8	18,3
FP	TR	-	-	-	-	-	-	15,4	-	-
FP	Kar	-	-	-	-	-	-	19,9	-	-
Genç Parti	TR	-	-	-	-	3	7,2	-	-	-
Genç Parti	Kar	-	-	-	-	1,1	3,4	-	-	-
HDP	TR	11,7	10,8	13,1	-	-	-	-	-	-
HDP	Kar	1,6	1,3	1,6	-	-	-	-	-	-
İyi Parti	TR	10	-	-	-	-	-	-	-	-
İyi Parti	Kar	11,5	-	-	-	-	-	-	-	-
MHP	TR	11,1	11,9	16,3	13	14,3	8,4	18	8,2	-
MHP	Kar	15	16	22,5	18,3	18,7	13,2	31,6	11,4	-
RP	TR	-	-	-	-	-	-	-	21,4	16,9
RP	Kar	-	-	-	-	-	-	-	33,4	29,7
Saadet Partisi	TR	1,3	0,7	2,1	1,3	2,3	2,5	-	-	-
Saadet Partisi	Kar	1,6	1	2,8	1,9	3	2,9	-	-	-
SHP	TR	-	-	-	-	-	-	-	-	20,8
SHP	Kar	-	-	-	-	-	-	-	-	22,7

TR: Türkiye, Kar: Karaman. * Veriler TÜİK'ten derlenmiştir. (TÜİK, 2020c)

Tablo 1'de görüldüğü üzere Karaman halkının 1991'den 2018 yılına kadar yapılan seçimlerdeki ana tercihleri sağ partilerdir.²⁶ Ak Parti, Fazilet Partisi, İyi Parti, Milliyetçi Hareket Partisi, Refah Partisi oyları her seçimde Türkiye ortalamasının üzerinde iken Cumhuriyet Halk Partisi, Demokratik

26 TBMM 19-27. dönemler arası Karaman milletvekilleri: Abdullah Özbey (RP), Zeki Ünal (RP, FP ve Ak Parti), Seyit Osman Sevimli (MHP), Fikret Ünlü (DSP ve CHP), Hasan Çalış (MHP), Yüksel Çavuşoğlu (Ak Parti), Mevlüt Akgün (Ak Parti), Lütfi Elvan (Ak Parti), Recep Konuk (Ak Parti), Recep Şeker (Ak Parti), Selman Oğuzhan Escer (Ak Parti), İsmail Atakan Ünver (CHP) (Uca vd., 2015, s. 267-284).

Sol Parti, Halkların Demokratik Partisi oyları Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.

Karaman siyasetinin izlerini genel seçim sonuçlarının yanı sıra mahalli idareler seçimi, halk oylamaları ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de sürmek mümkündür. 1989 yılında -Karaman henüz il olmadan önce²⁷- yapılan yerel seçimlerden itibaren²⁸ 2019 yılına kadar yapılan bütün yerel seçimlerde Karamanlılar seçimlere Türkiye ortalamasının üzerinde katılım sağlamışlardır. Yine aynı verilere göre Karamanlıların yerel seçimlerde tercih ettikleri adaylar çoğunlukla²⁹, genel seçimlerde tercih ettikleri partilerin gösterdiği adaylar olmuştur (TÜİK, 2020f). 1999 seçimlerinden bugüne bu durum daha belirgin hale gelmiştir.

2007-2017 yılları arasında yapılan halk oylamalarında Karamanlıların seçime katılma oranları 2007 yılında Türkiye ortalaması ile aynı iken (yüzde 78) 2010 ve 2017 yıllarında Türkiye ortalamasının üzerindedir (yüzde 86,4 ve yüzde 88,7) (TÜİK, 2020g). Bu yıllarda yapılan halk oylamalarında Karamanlıların tercihi iktidarda bulunan Ak Parti'nin söylemleri ile örtüşmektedir. 2014 ve 2018 yıllarında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine Karamanlıların katılım oranı da yine Türkiye ortalamasının üzerindedir. 2014 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılım oranı yüzde 83,9 olurken, 2018 yılında yapılan seçimlere katılım oranı yüzde 90,4 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020h). Her iki seçimde de Recep Tayyip Erdoğan'ın Karaman'dan aldığı oy oranı Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmiştir.

Bütün bu veriler ışığında Karaman sakinlerinin siyasal tercihleri üzerine şunlar söylenebilir: Karaman seçmeni sandığa ve dolayısıyla milli iradeye sahip çıkmaktadır. Geçmişten bugüne yapılan bütün seçimlerde seçimlere katılma oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Karamanlıların milletvekili seçimlerinde yüksek oranda oy verdiği partiler milliyetçi, muhafazakâr, mukaddesatçı, maneviyatçı ve hizmet odaklı söylem üreten partiler

27 1989 yılı mahalli idareler seçim sonuçları için Konya ili verilerinden faydalanılarak Karaman merkez ve şu anki ilçeleri seçilmiş olup, elde edilen verilerden hareket edilmiştir.

28 1890'dan 2020 yılına kadar Karaman'a hizmet etmiş belediye başkanları Mustafa Ağa, Ali Ramiz Çelebi, Durmuş Ali Efendi, Tartanoğlu Emin Efendi, Ali Efendi, Mustafa Efendi, Mehmet Ağa, Bekir Efendi, Ahmet Hilmi Birant, Hüseyin Avni Bey, Hacı Ömer Kayserilioğlu, Mehmet Ziya Çelebi, Faik Kayserilioğlu, Faik Türegün, Ahmet Öktem, Yusuf Ziya Göncü, İbrahim Kayserilioğlu, Abdullah Sabri Ülgen, İbrahim Baran, Mehmet Armutlu, Kemal Kaynaş, Özcan Genç, Abdülkerim Kılınç, Mestan Koçbaş, Mustafa Taş, Hayati Çağlayan, Hasan Özkaymak, Adem Güngörer, Yaşar Evcen, Hikmet Altın, Halil İbrahim Gülcan, Ali Kantürk, Kamil Uğurlu, Ertuğrul Çalışkan ve Savaş Kalaycı'dır (Duru, 2010, s. 286-287; Uysal vd., 1992, s. 358-359; Uca vd., 2015, s. 309).

29 1989 yılı mahalli idareler seçim sonuçlarına göre Karaman'da en yüksek oyu SHP adayı Yaşar Evcen olarak Karaman Belediye Başkanı seçilmiştir. Yaşar Evcen 1989-1999 yılları arasında 2 dönem Karaman Belediye Başkanı olarak görev yapmıştır (Uca vd., 2015, s. 308).

olmuştur, Karamanlıların değerlerine uygun olmayan söylemler geliştiren partiler baraj altında kalmış veya bu partilere muhalefet rolü verilmiştir. Yerel seçim sonuçlarına bakıldığında karşılaşılan manzara Karaman'ın toplumsal dinamiklerine uygundur. Karamanlı seçmen, belediye başkanlığı seçimlerinde, tercih ettiği partinin adayı ile adayın geliştirdiği hizmet odaklı söylem üzerinden oy verme davranışını şekillendirmektedir. Yılmaz'a göre bu durum özellikle 1994-1999 seçimlerinde belirgindir (Yılmaz, 2019, s. 705). 1989 yılında belediye başkanı seçilen Yaşar Evcen sol kökenli olmasına rağmen ilk döneminde Karaman'a yaptığı hizmetlerden dolayı ikinci kez başkan seçilmiştir. Halbuki aynı dönemde Türkiye genelinde Refah Partisi'nin Türkiye'nin pek çok ilinde belediye başkanlığı seçimlerini kazandığı görülmektedir. Benzer şekilde 2004-2009-2014 yıllarında Ak Parti adaylarını belediye başkanı olarak seçen Karaman seçmeni, 2019 yılında yapılan belediye başkanlığı seçimlerinde Ak Parti adayına karşı MHP adayı Savaş Kalaycı'yı belediye başkanı seçmiştir. Savaş Kalaycı'nın geliştirdiği söylem Ak Parti adayı Mahmut Sami Şahin'in geliştirdiği söyleme göre Karaman seçmeninde daha fazla karşılık bulmuş gibi görünmektedir. Ancak Karaman seçmeni Ak Parti kadrolarını tamamen devre dışı bırakmamış, Ak Parti'yi dengeleyici ve denetleyici bir muhalefet unsuru olarak il genel meclisi rolüne uygun görmüştür.

Karaman'da siyaset gündelik hayatın içinde kendine fazlasıyla yer bulmaktadır. Metropollere nazaran küçük bir şehir olan ve dolayısıyla insanların birbirini daha yakından tanıdığı Karaman'da muhabbet sürecinde konu bir şekilde şehrin ve ülkenin sorunlarına gelir. Yakın ilişkiler sebebiyle hararetle geçen tartışmalar neticede tatlıya bağlanır. Bu bağlamda Karaman'da siyaset bir muhabbet unsurudur. Belki de Karaman'dan pek çok bakan çıkması³⁰ şehrin siyasetle iç içe olmasıyla ilintilidir.

Karaman'ın il olmadan önceki nüfusunu net bir şekilde tespit etmek mümkün olmamakla birlikte tarihi kaynaklara göre Lârende nüfusunun toplamı "1518'de 16751 kişi, 1584'te 18340 kişi, 1897'de 30135 kişi olarak belirtilmektedir" (Aktaran: Tapur, 2009, s. 40). Türkiye genelinde 1927'de ilk defa yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre Karaman merkez ilçe nüfusu 8 bin 182 kişidir. 1927 yılından 1990 yılına kadar bu nüfus 9,3 kat artmıştır (Uysal vd., 1992, s. 93-94). Bu tarihlerde görülen nüfus artışı 1927'den 2000'e kadar yükseliş trendinde azalmalar olmakla beraber devam etmiştir. Yükseliş trendini frenleyen etkenler birinci ve ikinci dünya savaşıdır. Yine de nüfus artışının süreklilik göstermesi önemli bir veridir.

30 Bakanlık yapmış Karamanlılar: Fikret Ünlü, Işın Çelebi, İbrahim Hulusi Öktem, İrfan Baran, Lütfi Doğan, Lütfi Elvan, Mehmet Faruk Sükan, Mehmet Sadı Koçaş, Nimet Baş (Çubukçu), Ömer Dinçer (Uca vd., 2015, s. 267-284).

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre 2000-2019 yılları arasında Karaman nüfusu artmaya devam etmiştir. 2000 yılı Karaman nüfusu 214 bin 461 kişi iken 2019 yılı verilerine göre Karaman nüfusu 253 bin 279 kişidir. Nüfusun 63 bin 10'u köyde 190 bin 269'u şehirde ikamet etmektedir (TÜİK, 2020b). Türkiye geneli şehir nüfusunun toplam nüfusa oranı yüzde 92,8 iken Karaman şehir nüfusunun toplam nüfusuna oranı yüzde 75,12'dir. 2007-2019 yılları arasında nüfus artış hızı zaman zaman Türkiye ortalamasının üzerine çıksa da genel olarak Türkiye ortalamasının altında kalmış ve 2018-2019 yılları arası binde 5,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Türkiye ortalaması binde 13,94'tür. Nüfus yoğunluğu bakımından da Türkiye ortalamasının altında seyreden Karaman'da 2019 yılı itibarıyla kilometrekareye 29 kişi düşmektedir. 2019 yılı verilerine göre yurtdışına giden göç 946, yurtdışından gelen göç 888 olup net göç hızı binde -2,98 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020c). Geçmiş yıllara nazaran Karaman'ın göç alıp verme hızında bir düşüş olduğu göze çarpmaktadır. 2019 yılı verilerine göre Karaman nüfusuna kayıtlı olup başka ilde ikamet edenlerin sayısı 158 bin 430 kişidir (TÜİK, 2020i). Başka bir ifadeyle Karaman'ın mevcut nüfusunun yarısından fazlası kadar bir nüfus (yüzde 62,6) farklı illerde ikamet etmektedir. Bu nüfus başta Konya (50 bin 180 kişi) olmak üzere, İstanbul (27 bin 351 kişi), Antalya (19 bin 326 kişi), İzmir (14 bin 634 kişi), Ankara (10 bin 322 kişi) ve Mersin'de (8 bin 827 kişi) yoğunlaşmıştır.

Bazı tarihi olaylar neticesinde şehirde yoğun göç hareketi yaşanmıştır. Bu göç hareketliliklerinden biri Osmanlı'nın Karaman'ı hakimiyeti altına aldığı döneme denk gelir. Bazı tarihi eserlere göre Karaman şehri bu dönemde yerle bir edilmiş ve halkı büyük oranda sürgüne gönderilmiştir. İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra zapt olunan Karaman şehrindeki nüfusun bir kısmı İstanbul'un Fatih, Çarşamba, Yedi Kule ve Narlıkapı semtleri gibi farklı bölgelerine yerleştirilmişlerdir (Duru, 2010, s. 98). Bazı tarihi eserlerdeki tutarsızlıklar ve Karamanoğlu tarafgirliği göz önüne alındığında bu bilgilere tamamiyle güvenilmese de fethin ardından yapılan iskân politikaları tarihi kaynaklarda yer etmiş bir gerçekliktir. Dolayısıyla Karaman tamamiyle yerle bir edilmemiş olsa da pek çok ailenin İstanbul'a göç ettirildiği bilinmektedir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Karaman'dan çeşitli zamanlarda göç hareketlerinin olduğu açıktır. 1571'de Kıbrıs'ın fethinin ardından bu bölgeye de Karaman'dan göçlerin olduğu bilinmektedir ancak kaç ailenin göç ettirildiği bilinmemektedir. Yine Balkanlara yerleştirilen nüfusun bir kısmının Karaman'dan gönderildiği bilinmektedir. Türkleştirme politikalarının bir sonucu olarak Kıbrıs ve Rumeli'ye Karamanlı Yörük ve Türkmen gruplar gönderilmiştir (Tapur, 2009, s. 49). Atatürk'ün anne soyunun da bu gruplar

arasında yer aldığı ve *Konyarlar* olarak adlandırıldığı ifade edilmektedir (Güler, 2008, s. 99). Osmanlı dönemi göçlerinin ardından Cumhuriyet döneminde de Karaman'dan göç hareketlilikleri olmuştur. Sayısı kesin olarak belli olmamakla birlikte on bin kadar Karamanlı Ortodoks Türk, Lozan antlaşmasının ardından 1924 yılında Yunanistan'a gönderilmiştir.³¹

Cumhuriyet dönemi Karaman nüfusuna etki eden önemli olaylardan biri de çarşı yangınıdır. 19 Eylül 1964 tarihinde Karaman çarşısında çıkan yangın, iki yüz kadar dükkânı içindeki mallarla birlikte küle çevirmiştir. Cumhuriyet Parkı Güneyinden Attariye Camisine kadar olan alanda etkili olan yangın sonrası Karaman esnafı zor durumda kalmıştır. Dükkânı yanmayan esnaf da bir süre başka yerlerde ticari faaliyetlerine devam etmek zorunda kalmıştır. Hâlihazırda dönemin Türkiye'sinin ekonomik koşulları kötü iken yangın olgusuyla karşı karşıya kalan pek çok esnaf Avrupa'ya göç etmeyi düşünmeye başlamıştır. Bu bağlamda 1961 ve 1964 yıllarında Almanya ve Hollanda ile yapılan iş gücü anlaşmaları çerçevesinde yangından zarar görmüş Karaman esnafına Avrupa'ya göç için öncelik tanınarak kolaylık sağlanmıştır. Yangından sonra ilk etapta yedi yüz kadar Karamanlı Avrupa'ya göç etmiştir (Uca ve Ülker, 2017). Avrupa'nın işçi ihtiyacının devam etmesi sebebiyle sonraki yıllarda da Karaman göç vermeye devam etmiştir. Almanya ve Hollanda'nın yanı sıra Avusturya, Belçika, Fransa ve İsveç gibi ülkelerle yapılan anlaşmalar Karamanlıların göç seçeneklerini artırmıştır.

Avrupa'ya göç edip düzen kuran Karamanlılar zamanla ailelerini ve akrabalarını da yanlarına almışlardır. Bu durumun bir sonucu olarak günümüzde Karaman'da neredeyse her ailenin bir gurbetçi akrabası bulunmaktadır. Bu bağlamda yaz ayları gurbetçiler için de Karaman'da ikamet edenler için de bir bakıma hasret giderme zamanıdır. Yoğun göçün bir neticesi olarak özellikle Almanya ve Hollanda'da güçlü bir Karaman diasporası oluşmuştur. Yine göçün belirli köy ve kasabalarda yoğun etkisi görülmektedir. Örneğin Karaman'a bağlı Yollarbaşı köyünün kış nüfusu ve yaz nüfusu arasında 2-3 kat fark vardır. Karaman'daki pek çok köyde bulunan kerpiç evlere nazaran betonarme evlerin yaygın olduğu Yollarbaşı farklı bir köy görünümü arz eder. Yaz tatillerini köyde geçiren gurbetçilerin evleri, pencerelerindeki panjurlar sebebiyle kolaylıkla tespit edilebilir. Kış boyu pencere panjurları kapalı olan evler, sahiplerinin Avrupa'da ikamet ettiklerinin göstergesidir. Şehir merkezinde de benzer konutlar mevcut olmakla beraber dışarıdan bir gözlemlerle bunları tespit etmek zordur.

31 Yunanistan'da önemli görevlerde bulunmuş Karamanlısı ailesi mensuplarının, Lozan antlaşması kapsamında, Karaman'dan gönderilen aileler arasında olduğu inancı halk arasında yaygın olsa da Murat Bardakçı bu iddiaları yalanlamaktadır (Bardakçı, 2004).

Karaman'dan Avrupa'ya göç Karaman'ı sosyo-kültürel açıdan değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Göçmenler Avrupa'da Türk, Türkiye'de Avrupalı olarak görülmektedirler. Bu durumun bir göstergesi olarak göçmenler halk arasında "Alamancılar" olarak nitelendirilmektedir. Yaz aylarında tatil için memleketine dönen gurbetçiler, esnaf için ciddi bir gelir kapısı olmuştur. Öyle ki bazı esnaflar yıllık kazanç hesaplamalarını gurbetçiler üzerinden değerlendirirler. Gün boyu dükkânından dışarı çıkma şansı olmayan ve dolayısıyla şehirdeki gurbetçi yoğunluğunu gözle görme durumu olmayan pek çok esnaf, o sene gelen gurbetçi sayısını yaptığı satış üzerinden kabaca hesaplayabilir, geçmiş yıllarla kıyaslayabilir. Avrupa ülkelerinde alıştığı ve aradığı ürünleri bulamayan gurbetçiler alışverişlerini Karaman'da yapmaktadırlar. Kılık kıyafetten gıdaya, konserve ürünlerden ziynet ve süs eşyalarına memleketlerine özgü pek çok ürünü Karaman'dan tedarik etmektedirler.

Göçün Karaman'a doğrudan ve dolaylı etkileri ayrı bir çalışma olacak kadar fazladır ve bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır ancak bir örnekten daha bahsedilebilir. Karaman'da evlilik kurumu inşasında göç olgusu öncelikli olarak sorgulanan bir konudur. Gençler arasında müstakbel eş adayının gurbetçi olup olmadığı önemli bir detay olarak görülmektedir. Ebeveynler açısından da müstakbel gelin veya damat adayının gurbetçi olup olmaması ilk sorgulanan konulardandır. Kimi aileler gurbeti fırsat olarak görürken kimileri ise gurbete kız vermek istememektedir. Göçmenlik ve gurbetçilik Karaman toplumsal hayatının benzer alanlarında kendini gösteren, üzerine konuşulan bir olgudur.

Karaman geçmişten günümüze bir eğitim merkezi olagelmıştır. Varlığı tarihi belgeler sayesinde bilinen ancak günümüze kadar ulaşamamış medreselere ek olarak günümüze kadar ayakta kalmayı başarmış Hatuniye Medresesi bu duruma bir örnektir. 18 ve 19. yüzyılda Karaman'da 20 medrese, 12 iptidai okul, 3 darülhuffaz/darülkurra, 1 rüştiye mektebi, 1 idadi mektebi, 2 kütüphane bulunmaktadır (Cengiz, 2014, s. 104-105; Güney, 2018, s. 223-237). Söz konusu rakamlar nüfusa oranla şehirde yoğun bir eğitim-öğretim faaliyetinin sürdüğünü göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra sadece ilkokul ve ortaokul eğitiminin verildiği Karaman'da lise düzeyinde eğitime 1956-1957 eğitim-öğretim döneminde Karaman Lisesi ile başlanmıştır. Günümüzde şehirde birçok okul inşa edilmiş ve şehrin bir bölgesi orta öğretim yerleşkesine dönüştürülmüştür. Güncel verilere göre Karaman'da Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı 401 okul ve kurum, 2 bin 790 derslik, 3 bin 626 öğretmen, 47 bin 998 öğrenci bulunmaktadır. Derslik başına düşen ortalama öğrenci sayısı ilkokul/ortaokul düzeyinde 17, genel ortaöğretim düzeyinde 18, mesleki ve teknik

öğretim düzeyinde 16'dır (Karaman MEM, t.y.). 2018 yılı verilerine göre Karaman'da 7 kütüphane ve bu kütüphanelerde 133 bin 457 kitap bulunmaktadır. Kütüphane kullanıcı sayısı ise 154 bin 834 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2020c). Bunların yanı sıra Karaman'da mesleki eğitim merkezi, halk eğitim merkezi, akşam sanat okulu ve çeşitli kurslar vasıtasıyla eğitim faaliyetleri sürdürülmektedir. Şehirde özel okul sayısında artış görülmektedir. Fabrikatörlerin, vakıf ve derneklerin, zengin birkaç girişimcinin ortaklaşa kurduğu özel okullar ana okulundan lise seviyesine kadar eğitim vermektedir.

26 Mayıs 2007'de kurulan Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi şehirdeki tek üniversitedir. 10 fakülte, 3 yüksekokul, 6 meslek yüksekokulu, 3 enstitü ve 21 uygulama ve araştırma merkezinden müteşekkil olan Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi 56 lisans, 74 ön lisans, 70 lisansüstü program, 15 bin 940 öğrenci ve 711 akademik personel ile eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir (KMÜ, 2020). Üniversite'nin temel amacı Türk dili, gıda, tarım ve enerji alanlarında Türkiye'de adından söz ettirmektir. Karaman'da henüz özel üniversite bulunmamaktadır.

Üniversite'nin kurulması şehirde birtakım dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Tek bir yerleşkede kurulan üniversite şehrin çehresini değiştirmiştir. Geçmişte şehrin dışı olarak görülen bu alan günümüzde şehirle bütünleşmiş, iç içe geçmiştir. Yeni yapılan konutlar, yurtlar, stüdyo daireler, apartlar, lokanta ve kafeteryalar üniversite civarında yoğunlaşmaya başlamıştır. Üniversite çevresi bir anlamda şehrin cazibe merkezi haline gelmeye başlamıştır. Şehir bu yöne doğru gelişimini hızlandırmıştır.

Üniversitenin kurulması şehirdeki canlılığı da artırmıştır. Yemeğini çoğunlukla evinde yiyen Karamanlılar üniversitenin kurulmasıyla birlikte artan lokanta, restoran, kafe, kahveci, tatlıcı gibi olanaklardan ailecek faydalanmaya başlamıştır. Geçmişte yaz ayları haricinde akşam vakti cadde ve sokakları boş olan Karaman'da günümüzde gece yarısına kadar hareketlilik devam etmektedir.

Başka bir açıdan bakıldığında üniversite okumak isteyen ancak maddi gücü bulunmayan Karamanlı öğrenciler, ailelerinden kopmadan Karaman'da üniversite okuyabilir hale gelmişlerdir. Bu öğrenciler hem üniversiteli olma şansına erişmekte hem de farklı illerden Karaman'a gelen üniversite öğrencilerinin Karaman'da yaşadıkları sorunları çözmeleri noktasında yardımcı olmaktadır. Benzer şekilde geçmişte merkezi sınavlara girebilmek için farklı şehirlere aileleri ile giden öğrenciler artık bu sınavlara kendi şehirlerinde daha az stresle girebilmektedir.

Üniversitenin kurulması Karaman'ın ulaşım ağını da değiştirmiştir. Üniversite civarında yapılaşmanın ve okullaşmanın yoğunlaşması ile birlikte,

yeni çizilen dolmuş ve otobüs hatlarında bu kısma önem verilmiştir. Yeni çizilen hatlar sayesinde otogardan veya tren garından tek toplu taşıma aracıyla üniversiteye ulaşım mümkün hale gelmiştir. Benzer şekilde üniversite ve çevresinden hareket eden toplu taşıma araçları şehrin neredeyse her bölgesine ulaşmaktadır.

Karaman sağlık hizmetleri alanında son yıllarda ciddi atılım yapmıştır. Karaman devlet hastanesi Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Tıp Fakültesine bağlanarak Karaman Eğitim ve Araştırma Hastanesi adını almıştır. Diş hastanesi yeni binasına taşınarak teçhizat sayısı artırılmıştır. Bunların yanı sıra özel hastane ve özel poliklinik sayısında da ciddi artış olmuştur. Bu durum Karaman sakinlerinin tercihlerinin bir sonucu olmakla birlikte, yurt dışında yaşayan Karamanlı gurbetçilerin yaz tatillerinde Karaman'a geldiklerinde tedavi olabilmelerini sağlamıştır. Ancak Karaman'da verilen sağlık hizmetleri henüz Türkiye ortalamasının altındadır. Karaman'da 2018 yılı verilerine göre 598 yataklı toplam 6 hastane bulunmaktadır. Türkiye'de bin kişi başına 2 hekim düşerken, Karaman'da bin kişi başına 1 hekim düşmektedir. Türkiye'de yüz bin kişi başına toplam 283 hastane yatak sayısı düşerken Karaman'da bu rakam 237'dir (TÜİK, 2020c).

Karaman'da kültürel faaliyetler geçmişten günümüze artarak devam etmektedir. Valilik, belediye ve kültür müdürlüğüne ek olarak şehirde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının muhtelif zamanlarda gerçekleştirdikleri organizasyonlar, kent sakinlerini bilgilendirme, eğlendirme işlevlerini yerine getirmektedir. Her yıl düzenlenen Türk Dil Bayramı ve Yunus Emre'yi anma etkinlikleri ve Mevlana'nın Konya'ya uğurlanması törenleri ile kent hafızası tazelenmektedir. Karaman'da yardımlaşma kültürü de gelişmiştir. Vakıf ve dernekler aracılığıyla yiyecek, giyecek ve barınma gibi ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmaktadır. Karaman'da 2019 verilerine göre 4 sinema salonu, 3 tiyatro salonu ve 1 müze bulunmaktadır. 2019 yılında 44 bin 369 sinema seyircisi, 9 bin 467 tiyatro seyircisi, 10 bin 263 müze ziyaretçisi olduğu kayıtlara geçmiştir (TÜİK, 2020c). Bu bağlamda Karaman sakinlerinin sinema, tiyatro ve müze ziyareti gibi aktivitelere zaman ayırdığı söylenebilir.

Karaman denilince akla gelen önemli konulardan biri Türk dil fermanıdır. 13 Mayıs 1277'de Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından ilan edilen ferman, Türkçe'nin resmi dil (devlet dili) olarak kullanılması gerektiğini buyurmaktadır. Bu dönemde Anadolu'da bilim dili olarak Arapça, saray ve edebiyat dili olarak Farsça kullanıldığı dikkate alındığında (Koraş, 2018, s. 66) fermanın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Devlet dili halka sirayet eder, dolayısıyla devletin dili halkın dilini dönüştürür. Her ne kadar o dönemde halk dili özünde Türkçe olsa da bu ferman ile birlikte resmi dil,

saray dili, edebiyat dili, bilim dili Türkçe olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda ana diline yani Türkçe'ye sahip çıkma eyleminin Karaman tarihiyle sıkı bir ilişkisi vardır. Karamanlı halk şairi Yunus Emre'nin eserlerinde de bu durum görülmektedir. Karamanlılar çeşitli alfabeler kullansalar da Türkçe'den vazgeçmemişlerdir. Karamanlı Ortodoks Türklerin kullandığı Grek/Yunan alfabesi ile yazılan Karamanlıca³², Arap harflerinin Türkçe'ye uyarlanarak kullanıldığı Osmanlı Türkçesi ve günümüzde Latin harfleri ile kullanılan Türkçe, Karaman'da içerik bakımından diğer dillerden esintilerin daha az olduğu bir Türkçedir.

Karamanlıların gündelik hayatta kullandığı kelimeler çok büyük oranda Türkçedir. Söz gelimi oyun bozanlık etmek anlamına gelen *cıllamak*, lokma anlamına gelen *dukım*, geçiştirmek atlatmak anlamına gelen *savmak*, koşmaktan yavaş yürümekten hızlı anlamına gelen *seyirtmek*, ayakta beklemek anlamına gelen *dinelmek*, azar azar anlamına gelen *azaraktan* gibi kelimeler konuşma dilinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Benzer şekilde Karamanlıların Türkçe'nin en belirgin özelliklerinden olan büyük-küçük ünlü uyumuna dikkat ettiği görülür. Örneğin konuşma dilinde yumurta *yumurtaya*, tavuk *tavıka*, çamur *çamura* dönüşmüştür. Bu yönüyle Karaman'da kullanılan Türkçe'nin İstanbul Türkçesi'ne göre daha sade, duru ve berrak bir Türkçe olduğu söylenebilir.

Tarihi geçmişi sebebiyle Karaman önemli bir turizm kentidir. Antik çağdan günümüze pek çok uygarlığın mesken tuttuğu Karaman'da bu uygarlıkların izini sürmek mümkündür. Höyükler, Roma ve Bizans kalıntıları, ilk Hıristiyanlık yerleşmeleri, Selçuklu, Karamanoğlu, Osmanlı eserleri şehrin tarihi dokusunu oluşturmaktadır. Pınarbaşı ve Canhasan Höyükleri paleolitik, neolitik ve kalkolitik döneme tarihlendirilmekte, kazılarda hayvan, bitki ve madeni eşya kalıntlarına rastlanmaktadır. Taşkale'de yer alan ve yüksek kaya kütesinin insan eliyle oyulmasıyla oluşturulmuş Manazan Mağaraları geçmişte bu bölgede yaşamış insanlarla ilgili ipuçları vermektedir. Aziz Pavlos ve Barnabas tarafından inşa edildiğine inanılan Derbe Kilisesi kalıntıları inanç turizmi açısından önemlidir. Karadağ eteklerinde Bizans dönemine ait manastır, sarnıç, havuz, kilise, anıt mezar, konut ve askeri yapı kalıntıları yer almaktadır. Şehir merkezinde Çeşmeli Kilise, Karaman Kalesi, Aktekke (Mader-i Mevlana), Hacı Beyler, İmaret, Yunus Emre, Dikbasan, Araboğlu, Nuh Paşa, Karabaş Veli ve Yeni Minare Camileri korunabilmiş ve günümüzde ayakta olan yapılarıdır. Camilerin yanı sıra Selçuklu,

32 Karamanlıca hakkında örnek bir çalışma için bakınız: Kaya, P. (2016). *Karamanlı Türkçesi Üzerine Dil Çalışması: "Yenovefa Hikayesi" (Çeviri Yazı - Dil İncelemesi - Dizin)*. Ankara: Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Ens. Türk Dili ve Edebiyatı ABD Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Karamanoğlu ve Osmanlı eseri türbeler, medreseler, çeşmeler, hamamlar, mescitler ve sivil mimari yapılar şehrin geçmişini gözler önüne sermektedir (Tapur, 2009, s. 122-134). Beşerî unsurların yanında Karaman turizmi için önem arz eden doğal güzellikler de mevcuttur. Etrafındaki yerleşim yeri kalıntılarında bağımsız olarak, ylık atlarına, volkanik bir kratere ve ova manzarasına sahip olan Karadağ bu güzelliklere bir örnektir.

Şehir merkezi ve çevresinde yer alan tarihi eserler Karaman'ın tarihine ışık tutmaktadır. Geçmişten bugüne farklı uygarlıklara ev sahipliği yapan Karaman'da antik çağlardan itibaren tarım ve hayvancılık yapıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Karaman'ın tarihin her döneminde önemli bir şehir olduğu söylenebilir. Ancak Karaman'ın turizm imkânları henüz yeterince değerlendirilememektedir.

Karaman mimari yapılarına bakıldığında baskın unsurun Karamanoğlu mimarisi olduğu görülür. 250 yıl kadar bölgede hüküm süren Karamanoğulları, şehrin imarına önem vermiş ve çok sayıda yapı inşa etmiştir. Akif Emre'nin ifadeleriyle şehrin hafızası mimariye yansımıştır (2017, s. 16). Karamanoğulları mimarisinin yanı sıra şehrin farklı noktalarında Selçuklu ve Osmanlı mimari yapı örnekleri ile de karşılaşılır. Farklı mimari desenlerde inşa edilmiş ibadethane, bedesten, çeşme, hamam, medrese, türbe, konak gibi pek çok yapıyı Karaman'da bir arada görmek mümkündür.

Karaman tarihinde şehrin kültürel, ekonomik, siyasi, askeri, dini ve edebi kimliğine katkı yapmış önemli şahsiyetler vardır. Karamanoğlu Beyliğinin temellerini atmış olan Nurettin Bey nam-ı diğer Nure Sufi, üç yıl kadar Karaman'da ikamet ettikten sonra annesini (vefatının ardından) Karamanlılara emanet edip Konya'ya giden Mevlâna Celaleddin Rumi, Türk dil fermanını ilan eden ve Karamanoğlu Beyliğinin en önemli devlet adamlarından olan Karamanoğlu Mehmet Bey, Risaletü'n Nushiyye ve çeşitli Divanlar kaleme almış, sade bir dille tasavvufi şiirler yazmış, iyiliği, güzelliği, sevmeyi ve seilmeyi öğütleyerek halkın gönlünü kazanmış, varlıklarını vakfedip mütevazı bir hayat sürüp şehrin manevi iklimini olumlu anlamda beslemiş olan Yunus Emre nam-ı diğer Kirişçi Baba, Karaman'da yetişmiş olup Osmanlı'ya önemli deniz zaferleri kazandırarak *Kaptan-ı Derya* unvanını alan, *Kitab-ı Bahriye*'nin yazarı ve dönemin en gelişmiş dünya haritalarından birini çizen Pirî Reis, Karaman'da dünyaya gelip Osmanlı'nın kuruluş zeminini hazırlayan ve Osman Gazi'nin kayınbabası olan Şeyh Edebâli ve halk arasında şark fatihi olarak anılan Kafkas kolordusu ve Doğu cephesi komutanlıkları yapmış Kurtuluş Savaşı kahramanlarından Kazım Karabekir gibi isimler şehrin toplumsal hafızasında yer etmiş önemli şahsiyetlerden birkaçıdır.

Karaman bulunduğu konum itibarıyla Türkiye'nin pek çok şehrine ulaşım imkânına sahiptir. Geçmişte önemli ticaret yollarına ev sahipliği yapmış olan Karaman günümüzde de önemli bir kavşak durumundadır. Hicaz demiryolu hattının günümüzde aktif olarak kullanılan İstanbul-Adana kısmı Karaman'dan geçmektedir. Yolcu ve yük taşımacılığı için önem arz eden bu hat için Karaman önemli bir duraktır. Yakın zamanda yüksek hızlı trenlerle Ankara'ya ulaşımın sağlanması için de çalışmalar devam etmektedir. Karaman aynı zamanda Mersin'i İç Anadolu'ya bağlayan bir geçit durumundadır. Bu bağlamda Mersin limanından ülkeye giriş yapan ürünlerin iç bölgelere dağıtımını Karaman yoluyla gerçekleştirmektedir. Aynı şekilde iç bölgelerden Mersin limanına ihracat amaçlı gönderilen ürünler de Karaman üzerinden taşınmaktadır.

Karaman şehir içi toplu taşıma sisteminde belediye otobüsleri, dolmuşlar ve taksiler kullanılmaktadır. Belediye otobüsü ve dolmuş rotaları şehrin gelişim ve dönüşümüne göre zaman zaman güncellenmektedir. Bunların yanı sıra şehrin büyük bölümünün düz bir coğrafi zeminde bulunması sebebiyle ulaşım aracı olarak at arabası, üç tekerlekli (tripörtör), bisiklet ve motosiklet sıklıkla kullanılmaktadır. Şehir merkezinde otomobil yoğunluğu ve trafik sıkışıklığı göze çarpmakla beraber 2019 yılı verilerine göre Türkiye'de bin kişi başına düşen otomobil sayısı 150 iken Karaman'da 143'tür. Şehirde kayıtlı 91 bin 378 motorlu kara taşıtının 36 bin 138'ini otomobiller oluşturmaktadır (TÜİK, 2020c).

Karaman Kent Hafızası

Akıp giden zamanın içerisinde varlık bulan insan, her daim geçmiş tecrübelerini göz önünde bulundurarak yaşamını idame ettirmeye çalışır. Kendisinin lehine veya aleyhine olan eylemlerin neler olduğu bu tecrübeler neticesinde ortaya çıkar. Haliyle insanın gelecek tasavvuru geçmişteki deneyimler sayesinde inşa edilir. Bu deneyimler yumağı esasen bireysel hafızaya işaret ederken, bireysel hafızanın parçalarını oluşturan anılar, Paul Ricoeur'a göre (2017, s. 67) geçmişe ait olan şeyleri ortaya seren kurmaca olmayan gerçeklikleri ifade eder. Anıların birikmesiyle şekillenen hafıza, Richard Sennett'e göre (2017, s. 10) "geçip giden zamanın bilincinde" olma durumudur. Bireysel hafıza bir bakıma hayatta kalma dürtüsünün ana duraklarından biridir. Bu bağlamda hafıza mefhumu insanı insan yapan olgulardan biridir.

Bireysel hafıza; tecrübeler, zihinsel süreçler, alışkanlıklar ve tekrarlar (Connerton, 2019) neticesinde oluşup pekişmektedir. Ancak bireysel hafıza toplumdaki izole olmuş bir hafıza biçimi değildir. Bireyin belleği, içinde yaşadığı toplumdaki diğer bireylerin belleğiyle etkilenir. Çünkü en öznel tecrübelerimiz

bile içinde yaşadığımız sosyal koşullar ve sosyal çevre tarafından şekillendirilir (Karaarslan, 2017, s. 31). Başka bir ifadeyle bireysel hafıza bir anlamda grup hafızasının bir parçasıdır. Her şeyden önce hafıza mefhumunun önemli unsurlarından biri olan hatırlama, çoğunlukla bir grup içinde ortaya çıkar. Maurice Halbwachs (2016, s. 358) hafızanın önemli göstergelerinden biri olan hatırlamanın toplumsal bağlamını şöyle ifade etmektedir: “Bireyler anılarını, toplumsal hafızanın çerçevelerinden yardım alarak canlandırırılar.” Ona göre bireysel hafızanın cisimleşmesi ancak ve ancak bir toplum içinde mümkün hale gelir. Dolayısıyla bireysel hafıza ile toplumsal hafıza arasında sıkı bir ilişki vardır.

Bireysel hafıza toplumsal bir çerçeveye ve dolayısıyla toplumsal hafızaya ihtiyaç duyarken, toplumsal hafıza da Halbwachs’a göre (2018) tarih, zaman, mekân ve uzam gibi süzgeçlerden geçerek şekillenir. Yani toplumsal hafıza mefhumu bu temeller üzerine inşa edilir. Tarih, zaman, mekân ve uzamdan bağımsız bir toplumsal hafızanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Hafıza denildiğinde akla ilk olarak “geçmiş” gelse de bu geçmişin hem kurulabilmesi hem de hatırlanabilmesi için bir mekâna ihtiyaç duyulur. Jan Assmann bu gerçekliği şöyle ifade etmektedir: “Belleğin mekâna ihtiyacı vardır, mekânsallaştırma eğilimi içindedir” (2018, s. 47). Dolayısıyla toplumsal hafıza için mekân, en az tarih ve zaman kadar önemli bir unsurdur.

Bir mekân olarak kentler, köy, kasaba gibi yerleşim birimlerine nazaran toplumsal hafıza bakımından daha mümbit yerlerdir. Çünkü kentteki çevresel uyaranlar daha fazla ve sosyal ilişkiler daha karmaşıktır. Bu yönüyle kentler “*anuların biriktiği*” mekânlardır. Halbwachs (2018, s. 145) kentlerin toplumsal işlevler ve geleneklerin çeşitliliği sayesinde birbirinden farklılaştığını söylerken bir anlamda bu noktayı işaret etmektedir. Faruk Karaarslan’a göre (2019, s. 22) “her bir grup ve alt grup hafızasını nitelendirmek için toplumsal hafıza kavramını kullanmak mümkündür. Örneğin; Türkiye sınırları içinde İç Anadolu Bölgesi’nde yaşayanların hafızasını toplumsal hafıza olarak adlandırabileceğimiz gibi Ankara’da yaşayanların hatta Çin’in Mahallesinde ikamet edenlerin hafızasını nitelendirmek için de toplumsal hafıza adlandırmasını kullanmak mümkündür”. Buradan hareketle toplumsal hafızanın bir alt alanı olarak kent hafızası kavramsallaştırması yapılabilir.

Kent hafızası, kentte şekillenmiş hafızayı ifade eder. Kentte şekillenmiş hafıza ise ilk etapta kentteki mekânları akla getirir. Çünkü kentler çoğunlukla sahip oldukları mekânlarla hatırlanan yerlerdir. Kente özgü bu tip mekânlar da hafıza mekânları olarak nitelenebilir. Gökberk Yücel hafıza mekânlarının toplumsal hafıza için aracı mekanizmalar olduğunu (2020, s. 263) ifade ederken kent hafızası için mekânın önemini ortaya koyar. Bu bağlamda hafıza mekânları, şehir sakinlerinin etkileşimde bulunduğu ve toplumsal hafıza ile kent mekânı arasındaki ilişkinin perçinlendiği mekânlardır.

Hafıza Mekânları

İnsan ve mekân ilişkisi kadim meselelerden biridir. İnsan hem bir varlık olarak dünya mekânında yer kaplar hem de yeni mekânlar inşa ederek kendi varlığını ve mevcudiyetini mekân üzerinden ispat eder. İnsan aynı zamanda inşa ettiği mekânda yeniden var olur ve o mekân sayesinde kendisini yeniden inşa eder. İnsan mekânı, mekân da insanı besler. Bu ilişki süreci yeni mekânların inşasına, yeni mekânlar ise yeni insan tiplerinin ortaya çıkmasına sebep olur. Bu bağlamda insan ve mekân birlikteliği, bitimsiz bir inşa sürecidir. Bu süreç tüm hızıyla devam ederken bazı mekânlar bazı insanlar için diğer mekânlardan farklılaşmaya başlar.

Her şehirde, o şehirde ikamet edenlerin hafızasına kazınmış mekânlar vardır. Böyle mekânlar şehirlî için özel bir anlam taşır. Mekâna özel anlamlar yüklemek, mekânla kurulan çeşitli ilişkilerin bir sonucudur. Mekânla ünsiyet kurmak olarak tabir edilebilecek bu durum, o mekânla zorunlu bir bağ kurmaktan ziyade zamanla ve kendiliğinden gelişen bir sürece tekabül eder. Yani bir mekân, -her gün okula veya işe giderken yanından geçilen bir yer olmasından ziyade- onunla kurulan farklı ilişkiler ve bu ilişkiler sonucunda ona yüklenen farklı anlamlar neticesinde hafızada yer tutar. Böylelikle bazı mekânlar sıradan mekânlar olmaktan çıkıp özel mekânlar haline gelir.

Karaman şehri söz konusu olduğunda, şehirde yaşayanların hafızasına yer etmiş özel mekânlar vardır. Araştırma kapsamında görüşlerine başvuru K7, hafızasında yer eden mekânları varlık-yokluk ikileminde değerlendirmiştir:

“Aktekke³³ Meydanı³⁴ ve Atatürk Parkı’³⁵ Karaman’dan çıkardığımızda yokluğunu çok hissederiz. Dolayısıyla şu an Karaman’da varlığını en çok hissettiğimiz mekânlar buralar.” (K7)

Şehir hafızasının en temel yönlerinden birine işaret eden bu ifadeler, bir mekânın hafızada ne kadar yer kapladığını anlayabilmek için önemlidir. Bir mekânı hayatımızdan çıkardığımızda karşılaştığımız boşluk hissi, o mekânın şehir hafızasında kapladığı alan açısından bir sağlama yapma imkânı sunar. Eğer bir mekân bir şehirden çıkarıldığında yokluğu hissedilmiyorsa, o mekânın şehir hafızasında yeri olmadığı anlaşılabilir. Bir başka deyişle bir mekânın şehir hafızasında kapladığı yer, o mekânın varlığını ne kadar fazla hissettiğimizle doğru orantılıdır.

33 Aktekke Camisinin resmi adı Mader-i Mevlâna Camisidir.

34 Resmi adı 15 Temmuz Demokrasi Meydanı’dır.

35 Parkın resmi adı Cumhuriyet Parkı’dır. Ancak halk arasında çoğunlukla Atatürk Parkı olarak adlandırılmaktadır. Mekân isimleri de şehir hafızasının önemli konularından biri olup isimlendirmeler ve isim değişiklikleri ile ilgili başlıkta bu konu daha kapsamlı bir şekilde ele alındığı için burada üzerinde durulmamaktadır.

Şehir hafızasında yer tutan mekâna dair bir başka gösterge, K13'ün ifadelerinde açığa çıkmaktadır:

“Karaman Kalesi, Aktekke Camisi, Hacı Beyler Camisi, Araboğlu Camisi, Dikbasan Camisi, Kocabaş Veli³⁶ Camisi bir yerde Karaman’la ilgili mevzu geçtiğinde bahsettiğimiz yerler. Karamanoğlu devrinin hatıralarından kalanlar bunlar yani.” (K13)

Anılan mekânların şehir hafızasındaki yeri, bu mekânlar hakkında konuşmakla ilintilidir. Yani Karaman’daki mekânlarla ilgili bir konu konuşulurken, akla ilk anda gelen mekânlar veya hakkında daha çok konuşulan mekânlar, Karaman şehir hafızası için önemli olan mekânların nereler olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu ifadelerden ortaya çıkan bir başka sonuç ise şehir hafızasının önemli bir bölümünü şehirdeki tarihi eserlerin oluşturduğudur. Anılan mekânlardan Karamanoğlu devrinden kalan mekânlar olarak bahsedilmiştir. Mekânın zamanda kapladığı alan yani bir mekânın eski veya yeni olup olmadığı o mekânın hafızada yer edip etmeyeceğinin göstergelerindedir. Bu anlamda tarihi geçmişe sahip olan mekânlar Karaman şehir hafızasında öncelikli mekânlar haline gelmektedir. Zaman ve mekân boyutu bu ifadelerde “hatıra” imlemesi ile kodlanarak şehir hafızasında kendine yer bulmuştur.

Benzer şekilde K16 da Karaman’daki tarihi eserlere atıf yapmış ve bu tarihi eserlere yüklediği anlamı biraz daha açık bir şekilde ifade etmiştir:

“Aktekke³⁷, İmaret, karşısında hamam³⁸. Bunlar bize atalarımızdan gelen emanetler. Osmanlılar’da ve İslamiyet’te bir kaide varmış. Vatandaş İmaret’te bedava yer, hamamda yıkanır, camide ibadetini yaparmış. Bu üçlü yer önem kazanır bizde.” (K16)

“Atalarımızdan” ifadesi Karaman şehir hafızası bağlamında bir başka noktaya işaret etmektedir. Zikredilen mekânlar zaman ve mekân ilişkisinin yanı sıra, insan ve mekân ilişkisine ev sahipliği yapmaktadır. “Atalarımız” vurgusu ilk etapta mekânın, insani eylemin bir ürünü olması boyutunu göz önüne getirmektedir. Bu mekânların Karaman şehir hafızası için önemli olmasının sebeplerinden biri bu mekânları inşa edenlerin “atalarımız” olmasıdır. Bu ifade şehir hafızasında, mekânın insanla anlam kazanmasına bir örnektir. Mekânla kurulan ünsiyet soy üzerinden yürümekte olup, mekâna “emanet” gözüyle bakılmasına sebep olmaktadır. Bu yönüyle mekân, şehir hafızasında “emanet” olarak kodlanmaktadır. Dikkat ve ihtimama işaret eden

36 Karaman’da Kocabaş Veli adında bir cami bulunmamaktadır. Bahsedilen caminin adı Karabaş Veli (Siyahser) Camisidir. Görüşmeler sırasında -tıpkı dil sürçmesine benzer şekilde- bu tip hafıza sürçmeleri yaşanmıştır.

37 Aktekke Camisinin resmi adı Mader-i Mevlâna Camisidir.

38 Aktekke (Mader-i Mevlâna) Camisinin yanında yer alan Süleyman Bey Hamamı.

“*emanet*” kavramı, Karaman şehir hafızasında bu mekânlara yüklenmiştir. Başka bir ifadeyle tarihi mekânlar “*emanet*” olarak görülmeleri sebebiyle şehir hafızasının önemli unsurları haline gelmişlerdir.

İfadelerin devamında Karaman şehir hafızasını oluşturan bir başka unsur göze çarpmaktadır: Mekân ve işlev. Bir mekân ancak bir işleve haiz ise değerlidir. Yani mekân ve insan ilişkisinde, mekânın önemli rollerinden biri onun insan için kullanışlı olup olmamasıdır. Yemek yeme ihtiyacının karşılanması için İmaret, temizlenme ihtiyacının karşılanması için Süleyman Bey Hamamı, ibadet ihtiyacının karşılanması için Aktekte Camisinin kullanılması şehir hafızasında bu mekânların, işlev yönüyle öne çıkmasına sebep olmaktadır. Bu mekânlar temel ihtiyaçlara cevap verebilen yönleri sayesinde Karaman şehir hafızasının önemli mekânları haline gelmişlerdir. Araştırmaya katılan görüşmecilerden K20, mekân, işlev ve hafıza ilişkisini şu şekilde ifade etmiştir:

“En başta Aktekte, Hacı Beyler, Hatuniye³⁹, Yunus Emre, Kale, İsmet Paşa Caddesi Karaman’ın olmazsa olmazı. İsmet Paşa, Karaman’da benden önceki jenerasyonun da birbirine anlatageldiği hikayelerle dolu. Mesela 30 metrelik yol için aynı hikayeleri bulamazsınız. İsmet Paşa bildiğim kadarıyla 60’lı yıllardan beri var olan bir yer. Orada birçok insanın amısı vardır, esnafın amısı vardır. O caddenin olmadığı bir Karaman düşünemiyorum mesela. ... Şimdi daha kolay yürümek, şimdi daha güzel oldu aslında ama gençliğimizin anıları olduğu için çok kıymetli.” (K20)

Fotoğraf 2: İsmet Paşa Caddesinden bir görünüm. Ahmet Özpinar.

39 Halk arasında Hatuniye olarak bilinen medresenin diğer adı Nefise Sultan Medresesidir.

K20'ye göre tarihi yapılar, tarihi eser olmaları sebebiyle Karaman şehir hafızası için olmazsa olmaz niteliktedir. Ancak bunların yanı sıra gündelik hayatta bir yerden başka bir yere ulaşmaya vesile olan İsmet Paşa Caddesi de şehir hafızasında önemli bir yer tutmaktadır. Tarihi eser sayılamayacak kadar yeni olan bu caddenin şehir hafızasında önemli hale gelmesinin sebebi, caddenin yoğun bir şekilde kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İsmet Paşa Caddesi Karaman şehir merkezinde en çok kullanılan caddedir. Bu bağlamda caddenin işlev değeri çok yüksektir. Cadde, şehirde yaşayan herkesin bir şekilde kullandığı, işlerini hallettiği, vakit geçirdiği, ayak üstü muhabbet ettiği bir yer olması sebebiyle “anıların” biriktiği bir mekân haline gelmiştir. Caddede biriken anıların bir başkasına anlatılagelmesi caddenin aynı zamanda hafızayı devam ettirici bir mekân olduğunu göstermektedir. K31 caddenin hafıza devam ettirici rolünü şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Tarihi eserler Karaman’ın tarihi için önemli, İsmet Paşa Caddesi de geçmişten günümüze nesilden nesile bize aşılana, yazın iki ucundan araç trafiğine kapatılıp üzerinde çitlek (ayçiçeği çekirdeği) çitlenerek yürünen bir caddedir. İsmet Paşa Caddesini yıkıyorum desen üzülecek çok kişi vardır Karaman’da.” (K31)

Caddenin nesilden nesile üzerinde çekirdek çitlenen bir yer olarak aşılması, onun işlev boyutuyla öne çıkmasına ve bu yönüyle Karaman şehir hafızasını devam ettiren önemli mekânlardan biri haline gelmesine sebep olmaktadır. İşlevli olması sebebiyle şehir hafızasına kazınan mekânlarla ilgili olarak K41 şunları söylemiştir:

“Benim zihnimde çok eski şeyler var. Mesela parklar öyleydi benim çocukluğumda. Mesela işte Sulupark⁴⁰ ve Koyunlu Park⁴¹, adları da böyle yani bizim zihnimizde balen. Onlar bizim çocukluğumuzda yapıldı, benim çok gidip geldiğim yerler değildi -şimdiye göre belki oturulacak yerler bile değildi belki- ama şehrin ortak bir mekânı haline gelmişti oralar. 80’lerin sonu 90’ların başında o parkların yapılmasından memnun kalınmıştı. Buralar daha şehrin o çorak şeyinden farklı, yeşillenmişti oralar, benimsenmiş mekânlardı. Mesela yazın Sulupark hareketliydi hatırlıyorum. Çocukluğumuzdan bugüne bir mekân, yer tarif ederken bile oraya atıfla tarif ediyorsun.” (K41)

K41’in ifadelerinden anlaşıldığı üzere tarihi eserler ve caddelerden farklı olarak parklar da şehir hafızası için önemli mekânlardandır. Sulupark ve Koyunlu Park bu bağlamda işlev yönüyle hafıza oluşturucu mekânlardandır. Günümüzde alternatiflerinin çoğalması sebebiyle geçmişteki kadar uğrak yerler olmasa da anılan parklar, geçmişten günümüze şehir sakinleri tarafından sıklıkla kullanılan, bilinen, hatırlanan, üzerinde konuşulan mekânlardandır. Bu parklar buluşma mekânlarıdır. Şehir sakinleri dinlenmek ve sosyalleşmek

40 Asıl adı Mehmet Bey Parkı’dır.

41 Asıl adı Türk Dili Parkı’dır.

sebebiyle de buraları kullanmaktadırlar. Yine bu parklar adres tarif ederken mihenk taşı kabul edilebilecek düzeyde sık kullanılmaları sebebiyle Karaman şehir hafızasının önemli mekânlarından.

Mekânlar üzerinden Karaman şehir hafızasını oluşturan bir başka unsur, mekânların sakinlerine hissettirdikleridir. Bazı mekânlar o mekânı kullananlara daha yoğun duygular hissettirmektedirler. Bu bağlamda K33 kendisini iyi hissettiği mekânları şöyle ifade etmektedir:

“Aktekke Camisi, Kale, Yunus Emre Camisi bana sıcak gelir. Buralar bana uhrevi anlamda iyi hissettiren yerler. Kalenin içine her ne kadar giremesek de orada hep durmasını isterim yani.” (K33)

Bazı mekânların uhreviyatının fazla olması o mekânların şehir sakinlerinin hafızasında yer etmesine sebep olmaktadır. Benzer şekilde K34 mekânların kendisine hissettirdikleri ile ilgili olarak “huzur” vurgusu yapmaktadır:

“Birinci sırada Aktekke Camisi gelir benim için, vaktim uygunsa veya sabah namazından sonra bahçesinde oturmayı çok severim, huzur bulduğum bir yerdir. Sonra Hatuniye Medresesi gönülümde yer etmiş önemli bir yer. Hatuniye hem tarihi eser hem de son iki üç seneye kadar ciddi bir eğitim platformuydu, STKların buluşma noktasıydı. Özellikle orada proje yürüttük, mesela oranın ruhu, oranın ambiyansı benim çok hoşuma giderdi.” (K34)

Mekânın hem “huzur” vermesi hem tarihi yapı olması ve hem de kullanışlı olması Karaman şehir hafızasında nerelerin önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Hatuniye Medresesinden bahsederken kullanılan “ruh”, “ambiyans” gibi kelimeler, medresenin hafızadaki karşılığını açık eden ifadelerdir. Bu bağlamda medrese hem tarihi olması hem mimari anlamda estetik olması hem de buluşma mekânı olması sebebiyle “gönülde yer etmiş”, Karaman şehir hafızasında “ruhlu olan mekân” şeklinde kendine yer bulmuştur.

Mekânlar hakkında konuşurken kullanılan “uhreviyat”, “ruh”, “ambiyans” gibi kavramlar esasen mekânla kurulan maddi bağdan farklı olarak manevi bağa işaret etmektedir. Yani mekânın tarihi olması veya kullanışlı olmasının yanında mekâna atfedilen değer “maneviyat” üzerinden şekillenmektedir. K36’nın ifadeleri bu manevi bağa işaret etmesi açısından önemlidir:

“Aktekke Camisini çıkarırsak Karaman özelliğini kaybeder. Orada Hz. Mevlâna’nın aile efradı var, yani bu Karaman’a özgü bir şey, olmazsa olmaz. Manevi bir değeri var. Yunus Emre Camisini çıkarırsak olmaz. Binbirkilise var Karaman’a özgü bir şey, çıkarırsak yine Karaman kalmaz.” (K36)

K36’ya göre Karaman’ın değeri, barındırdığı mekânların manevi yönünden mülhemdir. Bu mekânlar hem manevi değer atfedildiğinden hem de biricik olmalarından dolayı hafızalara kazanmıştır. Öyle ki K36’ya göre bu mekânlar Karaman’dan çıkarıldığında, Karaman, Karaman olmaktan çıkıp özelliğini kaybedecektir.

Şehir hafızasını oluşturan mekânlar sadece insan emeğinin ürünü olan yerler değildir. Bir şehre özgü yükselti alçaltı gibi yeryüzü şekilleri de şehir hafızasını oluşturan mekânlardandır. Karaman şehri söz konusu olduğunda, şehrin Kuzeyinde yer alan Karadağ bu mekânlara bir örnektir. K23 Karadağ ile ilgili şunları söylemektedir:

“Karaman denilince aklıma kesinlikle Karadağ geliyor. Karadağ olmazsa Karaman olmaz gibime geliyor. Karaman sonuçta Karadağ’ın verimli ovası üzerine kurulmuş. Tarım arazilerimiz hep o tarafta.” (K23)

K23 Karaman ve Karadağ arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Şehrin temel geçim kaynağının tarım olduğu göz önüne alındığında, sönmüş volkanik bir yanardağ olan Karadağ’ın, püskürttüğü lav ve küller sayesinde çevresindeki ovayı verimli hale getirmesi sebebiyle, Karadağ ile Karaman arasında bir bağ kurulması anlamlı hale gelmektedir. Öte yandan çoğunlukla düz bir coğrafya üzerinde yerleşik halde bulunan Karaman’da, Karadağ gibi bir yükseltinin olması durumu bile başlı başına Karadağ’ın, şehir sakinleri için önemli bir mekân haline gelmesine sebep olmaktadır. Karadağ düz ovada birden yükselmesi ve bu sebeple çevresinden farklılaşması sebebiyle Karaman şehir hafızası açısından “farklı” bir görünüm arz etmektedir. Gerek düz ovada sivrilen bir yükselti olması gerek ovayı verimli hale getirmesi sebebiyle Karadağ şehir sakinlerinin hafızasında yer etmiş önemli mekânlardandır.

Görüşmelerden elde edilen verilerin gösterdiği üzere genel olarak Karaman şehir hafızasını oluşturan, devam ettiren ve hafızada yer eden mekânlar yukarıda bahsedilen mekânlardır. Bu mekânların Karaman şehir hafızasında öne çıkma sebepleri varlığını ve yokluğunu hissetme, üzerine sıklıkla konuşma ve ilk akla gelme, zaman-mekân boyutu bağlamında tarihi eser olup olmaması, insan-mekân boyutu bağlamında emanet düzleminde, işlev ve kullanılabilirlik, hisler ve duygular, biriciklik ve farklılık düzleminde kendini göstermektedir. Yani Karaman şehir hafızasında öne çıkan mekânlar genel olarak bu bağlamlarda kendini açık etmektedirler. Buradan hareketle şehirler için önem arz eden, şehir sakinleri için hafızada yer eden mekânları bu başlıklarda gruplandırabilmek mümkündür. Görüşme verilerinden derlenen bu mekânlar bir bütün olarak Karaman şehir hafızası için kritik önem arz etmekle birlikte bazı tekil mekânlar şehir sakinleri için diğer mekânlara göre daha fazla öne çıkmaktadır. Tekil olarak bazı mekânların öne çıkması o mekânlarla ilgili daha fazla hatıranın olmasından kaynaklanmaktadır. Söz gelimi Karaman Kalesi ve geçmişte kale etrafında yer alan evlerle ilgili olarak Karaman şehir hafızasının halen canlı olduğu görüşmeler sırasında kendini belli etmiştir.

Karaman Kalesi

Karaman tarihinde önemli işlevleri yerine getirmiş olan Karaman Kalesi, şehir sakinlerinin gündelik hayatında ve dolayısıyla hafızasında da yer etmiştir. Günümüzde Karaman Kalesi tarihi eser olması sebebiyle hâlihazırda bir hafıza mekânı olduğu gibi yakın geçmişe kadar çevresindeki evlerde yaşamın devam etmesi sebebiyle de önemli mekânlardan biri haline gelmiştir.

Fotoğraf 3: Geçmişte Karaman Kalesi ve çevresi. Mustafa Koçak arşivi.

K20 Karaman Kalesi ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Kale üzerine çıkıp Karaman’ı seyretmeyi çok severdik. O zamanlar izin veriliyordu. Sonra tabii tabirif edilince haklı olarak koruma altına alındı. Kale bölgesi tabii böyle değildi, şimdi kamulaştırıldı, yeşertildi ama eskiden kerpiç evlerden oluşmuş mahalle vardı orada. Kaleye gezmeye giderdik.” (K20)

Karaman Kalesi şehir merkezinde yer alan tepe şeklindeki bir yükseltinin üzerine inşa edilmiştir. Günümüzden 20-30 yıl önce henüz Karaman’da dikey mimari bu kadar yaygınlaşmamış iken kale şehrin en yüksek yerlerinden biri konumundadır. K23’ün ifadelerinden anlaşılacağı üzere şehir sakinleri şehir panoramasını görmek için kale surlarına tırmanmaktadırlar. Yani Karaman Kalesi şehir sakinleri için seyirlik manzara sunan bir mekândır. Bu özelliği sebebiyle kale şehir hafızası için önemli mekânlardan biri olmuştur. K23 ise kalenin görünürlüğüne vurgu yapmaktadır:

“Kale -çocukluğumdan beri- özellikle geceleri ışıklandırmaları sebebiyle Karaman’a dışarıdan gelirken ilk gözüme çarpan mekân. Daha Karaman gözüklemeden Kale görünüyor.” (K23)

K23’ün söyledikleri, bir mekânın hafızada nasıl yer ettiğiyle ilgili önemli bir ipucu vermektedir. Geceleyin şehir ışıklarının arasından sıyrılarak ilk göze çarpan mekân olarak kalenin “çocukluktan” itibaren şehir hafızasının oluşmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Demek ki bir mekânın hafıza oluşturmasının yollarından biri de onun görünürlüğüdür. Yani bir mekân

gece veya gündüz etrafından farklılaşan bir görünüm arz ettiğinde hafızaya yer etmektedir. Bu durum daha önce K23'ün Karadağ ile ilgili ifadelerinde yer alan yoruma benzer niteliktedir. Ancak Karadağ çevresinden farklılaşan doğal bir oluşum olarak hafızalara yer etmişken, Karaman Kalesi insan yapısı olarak çevresinden farklılaşması sebebiyle hafızaya yer etmiştir. Kalenin aydınlatılması sebebiyle uzak mesafelerden seçilebilir hale gelmesi, şehrin “çocukları” için kalenin özel bir mekân olarak görülmesi için yeterlidir. K34 ise kalenin işlev yönünden bahsetmiştir:

“Kale Karaman’ı temsil eden Karaman’ın girişinde bir merkezi oluşturuyor. Kalede eskiden konserler olurdu, kalenin içi o zaman sahne şeklindeydi, orada yapılan programlar çok hoşuma giderdi, Karaman’ın tutkalı gibi görürüm kaleyi.” (K34)

Tarihi özelliği sebebiyle şehrin önemli sembollerinden biri konumunda olan Karaman Kalesinin sosyal etkinlikler amacıyla kullanılması da onu şehir hafızasının canlı mekânlarından biri haline getirmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere bir mekânın yoğun kullanımı o mekânı hafıza mekânı haline getirmektedir. Yoğun kullanılan mekânın aynı zamanda tarihi bir mekân olması ise bu durumu pekiştirmektedir. Bu bağlamda K34'ün kale için “Karaman’ın tutkalı” benzetmesi yapması kalenin birkaç özelliği birden bünyesinde barındırması ile ilgilidir.

Günümüzde Karaman Kalesi tek başına tarihi bir eser olsa da geçmişte kale, çevresindeki evlerle bir bütünlük oluşturmaktadır. K26 görüşme sırasında kalenin eski ve yeni fotoğraflarını gördükten sonra şunları söylemiştir:

“Kale de Karaman’ın sembolü. Geçmişte -fotoğraflarda da gösterdiğin gibi- o bölgede yerleşme başlamış, sonradan dağılmış, o yüzden.” (K26)

Fotoğraf 4: Günümüzde Karaman Kalesi ve çevresi. Ahmet Özpmar.

Karaman'ın eski ve yeni fotoğraflarına bakıldığında akla ilk gelen fikir K26'nın ifade ettikleri ile aynıdır. Çünkü bilindiği üzere kaleler şehirlerin savunma merkezidirler ve ova üzerinde kurulmuş şehirlerde sivil konutlar savunma merkezlerinin etrafında konumlandırılırlar. Bu yönüyle kale fotoğraflarına bakıldığında kalenin etrafında konut görme isteği hasıl olur. Ova üzerinde kurulmuş bir şehir olan Karaman'ın geçmiş fotoğraflarına bakıldığında kalenin etrafında mevcut olan evler eski şehir merkezinin neresi olduğunu bir anda gösterir. K26'nın kale için "sembol" ifadesini kullanması bir anlamda bu düşüncenin tezahürüdür. Eski fotoğraflara bakınca zihinlerde, şehrin kalenin etrafında kurulduğu ve daha sonra çevreye yayıldığı düşüncesi oluşmaktadır. Bu bağlamda kale çevresindeki evlerle beraber düşünülecek şekilde şehrin hafıza mekânlarından biri haline gelmektedir. Ancak günümüzde kale etrafında eski evlerden sadece ikisi muhafaza ve restore edilmiş, diğerleri yıkılarak, kale çevresi ağaçlandırılmıştır. Kale ve çevresindeki konutlarla ilgili olarak Karaman şehir hafızası bu noktada iki farklı gerçekliği gözler önüne sermektedir. Görüşmecilerden bir grup, kalenin etrafındaki evlerin yıkılmış olmasını olumsuz olarak değerlendirirken, diğer grup o günkü koşullar sebebiyle bu durumun olağan ve gerekli olduğunu ifade etmektedir. K27 kalenin etrafındaki evlerin yıkılmasını olumsuz olarak değerlendirenler arasındadır:

"Karaman Kalesinin etrafında evlerin olduğu halini de hatırlıyorum hayal meyal. Orayı da Yaşar Evcen betonlaştırdı sağ olsun! Beypazarı gibi bir yer yapılılabildi burası. Dokuya uygun tek katlı iki katlı evler korunabilirdi. Kalenin etrafına ağaçları doldurdun kaleyi kaybettin. Orası koruluk haline geldi. Kale görünmüyor. Bu marifet değil yani. Ağaçlandırılacaksa ona göre ağaçlandır, bodur ağaç dik yani." (K27)

K27'nin eleştirilerinin birkaç boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Birincisi, kale, çevresindeki konutlar sayesinde daha değerlidir. Tarihi eserlerin çevresinde devam eden gündelik hayat, şehrin geçmişiyle bağlarını koparmadığını gösterir. Bu durum aynı zamanda şehir hafızasının devamlılığını sağlar. Şehir sakinleri kaleyi sadece turistik bir mekân olarak veya seyirlik bir mekân olarak görmek yerine kullanışlı ve hayatına devam eden bir hafıza mekânı olarak görürler. İkincisi daha önce K23'ün değindiği görünüm boyutuyla ilgilidir. K27, kalenin etrafına dikilen ağaçların kalenin görünmesini engellediğini söylemektedir.⁴² Daha önce göz ve görünme ile ilgili bahsettiklerimiz bu ifadelerde kendini göstermektedir. "Kale görünmüyor", "kaleyi kaybettin" ifadeleri kalenin görünmez hale gelmesinin onu kaybetmeye sebep olduğunu

42 Gerçekten de görüşmelerde kullanmak üzere oluşturacağım albüm için kaleyi fotoğraflamaya gittiğimde bu durumu ben de yaşadım. Eski fotoğraflarla aynı açıyı yakalamak noktasındaki gayretim, kalenin çevresini kuşatan ağaçlar nedeniyle sekteye uğradı. Ancak fotoğrafları farklı açılardan veya daha uzaktan çekerek bu sorunu aşabildim.

ortaya koymaktadır. Çünkü fiziki dünyada sadece görebildiklerimizi var kabul ederiz. Kalenin görünmemesi onun Karaman şehir hafızasında zamanla silikleşmesine, bir zaman sonra da -çevresinde vakit geçirmeyenler için- tamamen unutulmasına neden olacaktır. K5 de benzer şekilde kale etrafındaki konutlardan bahsetmiştir:

“Kalenin çevresine o günkü CHP’lilerin de aklı yetmedi. Oradaki konutları -Ankara’da Batıkent projesi gibi örnekler vardı- orada Kavaslar’ın evi -Hürrem Dayı’nın evinden hem daha büyüktü görkemliydi hem de alışıp işçiliği daha iyiydi- ve Nalıncıların evi iki örnek evdi, gerisi pek iyi değildi de. Kalenin dış kale orta kale duvarları korunmalıydı.” (K5)

K5 genel olarak kale çevresindeki evlerin yıkılmasına olumsuz bakmakla birlikte bazı evlerin zaten pek iç açıcı olmadığını söylemektedir. Yine de esasen bölgenin ihya edilmesi için -başka şehirlerden örnek vererek- uğraş verilmesi gerektiğini ancak o dönem bunun akıl edilemediğini söylemektedir. Kalenin etrafındaki evlerin yıkılmasına olumlu bakan görüşmecilerden K4 şunları söylemiştir:

“Hisar Mahallesi de değişti, yeni yeni evler yapılıyor. Kalenin etrafındaki evler daha bu işler başlamadan önce yıkıldı. Davarı var kuzusu vardı herkesin, hisardan⁴³ sürüler geçirdi. Kale antika olsun diye o evler yıkıldı. Çarık çürük evlerdi zaten. Caddelere göre yıkık dökük evlerdi. Pis pis otururlardı. Kalenin etrafında eskisinden eser kalmadı. Bir hamamla, camiyle, Kavaslar’ın eviyle, Nalıncıların evi⁴⁴ kaldı.” (K4)⁴⁵

K4’e göre kalenin şehir hafızasında iyi bir şekilde yer edebilmesi için etrafındaki evlerden arındırılması gerekmektedir. K15 ve K14 de aynı düşüncüyü paylaşmaktadırlar:

“Kalenin etrafındaki evler oturulacak gibi değildi, iyi oldu yıkıldığı. Kale meydana çıktı hiç olmazsa. Orada bir ev var iyi, Kavaslar’ın evi, Nalıncılar var bir de.” (K15)

“O kalenin düzelmesinde, tertiplenmesinde, kalenin eskiden kenarı mahalleydi bocam, kale kalelikten çıkmıştı, evler kapatmıştı kaleyi ama şimdi güzel.” (K14)

Kale etrafındaki evler konusunda görüşmeciler birbirinden farklı fikirler beyan etseler de esasen şehir hafızası açısından ortak bir noktaya işaret etmektedirler: Kalenin tarihi eser olması, görünür olması ve kullanışlı olması.

43 Kalenin bulunduğu tepenin adı Hisar tepesidir.

44 Nalıncı Evi.

45 Karaman üzerine araştırma yapan Karamanlı bir araştırmacı olarak, sahaya çıkmadan önceki beklentim kale etrafındaki evlerin yıkılmış olmasının şehir sakinleri tarafından olumsuz bir durum olarak değerlendirileceği idi. Çünkü bana göre kalenin etrafındaki evler -belki romantik bakış açısının sonucu olarak- yıkılmaması gereken yerlerdi. Ancak bu romantikliğin saha gerçekleriyle tam olarak uyuşmadığını bu görüşme sırasında fark ettim.

Bazı görüşmeciler evlerin yıkılması sayesinde kalenin görünürlüğünün arttığını ve böylece kalenin öne çıktığını savunurken bazı görüşmeciler kalenin etrafındaki evlerin kale ile bütünlük oluşturduğunu ve bu sebeple o evlerin yıkılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Şehir hafızası açısından bakıldığında her halükârda ortak olan fikir kalenin görünür olmasıdır. Kale görünür olduğu müddetçe şehir hafızası için önemli bir mekân olmaya devam edecektir. Karaman şehir hafızası için önem arz eden mekânlardan biri olan Aktekke Camisi ve Aktekke Meydanı ile ilgili ifade edilenler, bu mekânların diğer mekânlara göre şehir hafızasında daha fazla yer kapladığını göstermektedir.

Aktekke Camisi ve Meydan

Aktekke Camisinin bulunduğu alan geçmişten günümüze şehrin merkezi konumundadır. Geçmişte çarşı ile kale arasında uğrak bir alan olan mekân bugün de bu vasfını sürdürmesinin yanı sıra çevresine yapılan meydan sayesinde şehir sakinlerinin daha fazla vakit geçirdiği bir yere dönüşmüştür. Aslen Karamanlı olmayıp görevi gereği 3,5 yıldır Karaman'da ikamet eden K21, Aktekke Meydanının hafızada nasıl yer ettiğiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“En fazla Aktekke Karaman’ı temsil eder çünkü en merkezi konumda, en çok bilinen, herkesin bildiği bir alan yani. Şehir dışından gelenler bile birkaç ay içerisinde Aktekke’yi öğreniyorlar. Ankara’da Kızılay’da herkes buluşur burada Aktekke öyle. Hem eski hem merkezi hem herkes bir şekilde ismini biliyor.” (K21)

Fotoğraf 5: Aktekke Camisi ve meydan. Ahmet Özpunar.

K21'in ifadelerine göre, Aktekke meydanı sadece Karamanlılar için değil Karamanlı olmayanlar için de hafızada yer etmiş mekânlardandır. Meydanın merkezi konumda bulunması, gündelik hayatta onu buluşma mekânı haline getirmektedir. K21 Aktekke Meydanını Kızılay Meydanı ile kıyaslarken, Aktekke Meydanının tarihi, coğrafi yönüne ve işlevine vurgu yapmaktadır. Gerçekte meydanın kendisi tarihi olmamakla birlikte, Aktekke Camisinin tarihi eser konumunda olması, caminin hemen yanında yer alan meydanın da tarihi bir alan olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Yine meydanın şehir merkezinde bulunması, kullanımının fazla olmasına sebebiyet vermektedir. Bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde meydanın Karaman şehir hafızasında önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüşmecilerden K1 mekânın maneviyatına vurgu yaparak Aktekke Camisinin kendisi için önemini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Aktekke Camisinin verdiği manevi iklimin etkisinden dolayı gözüüm kapalı Karaman’a getirilsem o meydandan anlarım Karaman’da olduğumu.” (K1)

Caminin manevi iklimi K1'in şehir hafızasında Aktekke Camisinin yer etmesine sebep olmuştur. Öyle ki K1 gözü kapalı Karaman'a getirildiğinde dahi Aktekke'den yayılan maneviyatı hissederek Karaman'da olduğunu anlayacağını iddia etmektedir. Daha önce bahsedildiği üzere bazı mekânların şehir sakinlerine hissettirdiği duygular o mekânların hafızada yer etmesine sebep olmaktadır. Mekânın yaydığı maneviyatı ve hissettirdiği duyguları günümüz pozitivist bilim anlayışı ile ölçmek mümkün olmasa da önemli olan görüşmecilerin bu duyguyu yaşadıklarını anlatmalarındır. Hafıza mefhumu ve duygular ölçülemez olgular olmakla beraber insanın iç dünyasını yansıtmaları sebebiyle yorumlayıcı anlayış için önem arz etmektedir. Dolayısıyla yorumlayıcı perspektiften bakıldığında, hafızada yer tutan mekânlar yaydığı maneviyat ve misafirlerine hissettirdiği duygular yönünden de ele alınabilir. Görüşmecilerden K22 Aktekke Camisinin yaydığı maneviyatın sebebini şu şekilde ifade etmiştir:

“Aktekke Meydanına durup çevrenize baktığımızda Tren garını, Hacı Beyler Camisini, Aktekke'yi, Hatuniye'yi, Kaleyi, İmaret'i görürsünüz. O noktayı Karaman'dan çıkardığımızda Karaman biter. Burada bir manevi güç de var, Mevlâna'nın orada ayak izi var.” (K22)

K22'ye göre Aktekke'nin çevresine yaydığı manevi gücün temelinde Mevlâna'nın ayak izi vardır. Cami içerisinde Hz. Mevlâna'nın ailesinin kabir ve sandukaları bulunmaktadır, haliyle Mevlâna'nın geçmişte bu bölgede yaşamış olması, vaktini bu mekânlarda geçirmiş olması, onun burada “*ayak izi*” bırakmasına sebep olmuştur. K22'nin hafızasında bu mekânın önemli olması bu maneviyatla ilgilidir. K22'nin Aktekke ile ilgili bahsettiği bir başka durum daha vardır. Meydanın çevresine bakıldığında Karaman şehir hafızası için önemli olan başka mekânları görme imkânı vardır. Yani Aktekke Meydanı şehirdeki

diğer hafıza mekânları ile görme seviyesinde doğrudan ilişki kurulabilecek bir konumdadır. Bu bağlamda Aktekke Meydanı Karaman'daki pek çok hafıza mekânının kesişim noktasındadır. Dolayısıyla Aktekke Camisi ve Meydanı kent hafızasının kesiştiği noktada olması itibarıyla da özel bir hafıza mekânı konumundadır. Aktekke Camisinin Güneyinde yer alan Hacı Beyler Camisi de Karaman kent hafızasında kendine yer bulmuş önemli mekânlardandır.

Hacı Beyler Camisi

Hacı Beyler Camisinin kent sakinleri için önemi büyüktür. Cami günümüzde bir ibadethane olarak kullanılmaktadır ancak geçmişte kütüphane işlevi de görmüştür. Bu durum caminin kent hafızasında iki boyutlu bir şekilde yer etmesine sebep olmuştur. Birinci boyut caminin tarihi yapı olması, ikinci boyut ise ibadethane ve kütüphane olmasıdır. Yani Hacı Beyler Camisi hem tarihi yönüyle hem de işlev yönüyle Karaman şehir hafızasına kazınmıştır.

Fotoğraf 6: Hacı Beyler Camisi kütüphane olarak kullanılırken. Mustafa Koçak arşivi.

K4 caminin kütüphane olarak hizmet verdiği dönemi şöyle anlatmaktadır:

“Hacı Beyler Cami o zaman Halkçıların⁴⁶ elindeydi. Başka yapacak yer de yoktu orayı kütüphane yaptılar. ... Kenardan gelenler namaz kılıyordu ama bunlar da o yüz numarayı⁴⁷ yapınca iş değişti tabii. Sonra Faruk Sükan iktidara geldi, hepsini kovaladı: “Çıkım, ... gidim lea” dedi.” (K4)

46 Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını kastetmektedir.

47 Tuvalet.

Fotoğraf 7: Hacı Beyler Camisi kütüphane olarak kullanılırken. Mustafa Koçak arşivi.

Herhangi bir mekânın asıl yapılış amacı dışında kullanılması herkesi rahatsız eden bir durumdur. Ancak K4 bu işlev değişikliği ile ilgili olarak ilginç bir durum tespiti yapmaktadır: *“başka yapacak yer de yoktu”*. Dönemin şartlarında caminin kütüphane olarak kullanılmasını meşru bir zemine oturtan bu ifadenin devamında K4 camiye tuvalet yapıldığını söylemiştir. Bu durum şehir hafızasının derinlerinde yatan rahatsızlığı artırmış olmalı ki, sonuçta mekânın asıl yapılış gayesine döndürülmesine sebep olmuştur. Ancak caminin kütüphane olarak kullanılması uzun süre boyunca Karaman sakinlerinin hafızasından silinmemiştir. Bugün bile halk arasında camiye Hacı Beyler denmesinin yanında *kütüphane cami* de denmektedir. Görüşmecilerden K2 fotoğraf albümüne bakarken ilk etapta caminin adını hatırlayamamıştır:

“Kütüphane dediğimiz cami bu. Erveli burası şeydi ya, devlet kullanırdı burayı, kütüphaneydi evet.” (K2).

Caminin amacı dışında kullanılması her ne kadar olumsuz bir durum olsa da o dönem için şehirdeki kütüphane ihtiyacını karşılaması bakımından önemlidir. Nitekim K19, caminin kütüphane olarak kullanıldığı dönemle ilgili şu sözleri sarf etmiştir:

“Ben kütüphaneyi hatırlarım tabii girdik. Eskiden ansiklopediler falan bulamazdık, giderdik. Orada gördük biz ansiklopedileri.” (K19)

K19 için Hacı Beyler Camisi ansiklopedileri ilk gördüğü yerdir. K19’un hafızasına Hacı Beyler Camisi kendisine bir ilki yaşatan kütüphane olarak

kazınmıştır. Daha önce karşılaşmadığımız bir olayla ilk kez karşılaştığımızda genellikle içinde bulunduğumuz olay, zaman ve mekânı birbiri ile ilişkilendirerek belleğimize kaydederiz. Hacı Beyler Camisi de Karaman şehir sakinleri için bir ilk yaşatmış ve hafızalara tarihi eser olması ve ibadethane olmasının yanında bu ilki yaşatan mekân olması yönüyle kazınmıştır. Belki de yaşı o günlere yetenlerin camiye halen kütüphane cami olarak adlandırmaları bu durumla ilgilidir. Bu noktadan hareketle bir mekânın, misafirlerine yaşattığı ilkler nedeniyle hafızalara yer ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Karamanlı olmayan ve 11 yıldır Karaman'da ikamet eden K30, camiyle ilgili bu tarihi gerçekliği bilmemekte ve kendisi için caminin önemini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Görsel açıdan Hacı Beyler Cami Karaman’ı yansıtır bence. Aktekke’nin önündeki meydan saat kulesine kadar yapaylık hissettirir bana ama Hacı Beyler Cami yapay değil hem yalnız başına bir yer hem de iki caddenin kesişiminde yer alıyor. Bir yandan gökle bağı var bir yandan şehir hayatının içinde bir yer. Benim dine yüklediğim anlamı o mekân aslında gösteriyor. Kapısı da çok ilgimi çeker, kapının yönü, konumu, güneşi alış biçimi vs. bu durumu destekleyen şeyler bence.” (K30)

Fotoğraf 8: Hacı Beyler Camisinin günümüzdeki hali. Ahmet Özpmar.

K30, camiye günümüzdeki hali ile bilen bir şehir sakinidir. Dolayısıyla camiye günümüzdeki hali ile değerlendirmektedir. Caminin kendisi için önemi onun asli görevi ile ilgilidir. Hacı Beyler Camisinin K30’un belleğinde önemli bir tutmasının birkaç sebebi birden vardır. Birincisi Hacı Beyler Camisi -karşısında yer alan ve tarihi olmayıp sonradan yapılan Aktekke

Meydanına göre- daha doğal bir mekândır. Bu noktada mekânların hafızada yer edilişleriyle ilgili olarak doğallık-yapaylık ikileminden de bahsedilebileceği ortaya çıkmaktadır. Bir mekân doğal olması sebebiyle hafızada yer edebileceği gibi yapay olması sebebiyle de hafızada yer edebilir. Nitekim K30 kendisi için Hacı Beyler Camisinin önemini anlatırken hafızasında yapay olarak kodladığı Aktekte Meydanını örnek vermektedir.

Hacı Beyler Camisini tanımlarken onun yalnızlığına yapılan vurgu ise daha önce de ele alınmış olan duygu ve mekân boyutuyla ilgilidir. Hacı Beyler Camisi bu bağlamda yalnızlık duygusu hissettirmesi sebebiyle K30'un hafızasında yer etmiştir. Cami hem iki caddenin⁴⁸ kesişim noktasında yer almaktadır hem de yalnız başınadır. K30 bu durumu dünya hayatı ve ahiret hayatı üzerinden görmekte ve caminin yerle ve gökle aynı anda bağlı olduğunu söylemektedir. Kendisinin dine yüklediği anlamı cami üzerinden aktarmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki, mekânlar onlara yüklediğimiz anlamlar sayesinde hafızamızda yer işgal ederler. Farklı mekânlara atfen söylenen "huzur", "rub", "ambiyans" kavramları Hacı Beyler Camisi için de geçerli olup, bu cami de din ve dünya ilişkisi bağlamında Karaman şehir hafızasında kendine yer bulmaktadır.

Bunlara ek olarak K30'un Hacı Beyler Camisinin kapısı ile ilgili söyledikleri de dikkat çekicidir. Hacı Beyler Camisinin kapısı Güney-Batı yönüne bakmaktadır. Bu sebeple öğle vakitlerinden itibaren güneş almaktadır. Kapıya vuran güneş ışığı hava kararana kadar devam etmektedir. Bu durum camiden farklı bir renge sahip olan kapının daha dikkat çekici hale gelmesine sebep olmaktadır. Daha önce mekânın hafıza oluşturma sebeplerinden biri olarak mekânın çevresine göre gösterdiği farklılıktan bahsedilmişti. Hacı Beyler Camisi söz konusu olduğunda ise farklılığın yanına kapısının aldığı güneş eklenmektedir. Mekânla ilgili hafıza oluşturan diğer etkenlerin yanına mekân ve ışık boyutu eklenmiştir. Bu noktadan hareketle mekânların hafızada yer etme sebeplerinden biri de mekânın aydınlık ve karanlık oluşudur denilebilir. Nitekim bazı mekânlar karanlık olmaları sebebiyle, bazı mekânlar da aydınlık olmaları sebebiyle hafızalarda yer eder.⁴⁹

48 İsmet Paşa Caddesi ve 1. İstasyon Caddesi.

49 Aydınlık ve karanlık kavramları burada fiziksel anlamda ışığı kastederek kullanılmıştır ancak hafızamızda yer eden mekânları soyut anlamda aydınlık ve karanlık olarak kategorilere ayırdığımızda, bazı mekânları ferah, bazı mekânları kasvetli olarak kaydettiğimizi fark ederiz. Çoğu zaman mekânları bir başkasına tarif ederken de bu kategorilerden faydalanırız. Hafızamızdaki bazı mekânlar loş, kasvetli, metruk ve iç karartıcı iken bazı mekânlar ferah, temiz ve mutluluk vericidir. Bu bağlamda mekânın aldığı ışık ile mekâna dair duygularımız ve devamında mekâna dair anılarımız arasında bir ilişki vardır.

Anıtlar ve Heykeller

Anıtlar ve heykeller şehir hafızasını yansıtan objelerdir. Şehir tarihinde iz bırakmış, şehir sakinleri için önem arz eden kişi ve olaylar, anıtlar ve heykeller sayesinde hatıralarda yaşamaya devam eder. Anıtlar ve heykeller biçim ve estetik yönleri sayesinde şehir mobilyalarından kabul edilir ve evdeki süs eşyalarına benzer şekilde şehirde en çok dikkat çekecek yerlere konumlandırılırlar. Anıt ve heykellerin görünürlüğünü artırmayı amaçlayan bu çabanın altında görme ve hatırlama ilişkisi yatmaktadır. Karaarslan'a göre anıt ve heykeller her görüldüğünde bellekte tekrara sebep olmaktadırlar (2019, s. 51). Sık görünenin unutulmaması, nadir görünenin ise unutulmaya yüz tutması "gözden vak olan gönülden de vak olur" atasözü ile betimlenmektedir. Bu meyanda şehrin gözde yerlerine konumlandırılan anıt ve heykeller, "unutturmama" işlevini yerine getirir.

Unutturmama işlevinin bir başka yönü hafızanın canlı tutulmasıdır. Kolektif hafızanın canlı tutulması, bu hafızanın yeni nesillere aktarılması ile mümkündür. Kültür aktarımı sözlü olarak gerçekleştirilebileceği gibi görsel olarak da gerçekleştirilebilir. Bu açıdan bakıldığında anıtlar ve heykeller, temsil ettikleri değer ve anlamları bilmeyen şehir sakinleri için hafıza oluşturucu bir işlev görürler. Şehir tarihinde iz bırakmış bir olayı bilmeyen şehir sakinleri anıtlar ve heykellerin anlamını merak ederek araştırmaya koyulur. Şehre dair yabancı olduğu meseleleri anıt ve heykeller üzerinden öğrenmeye başlar. Bu noktada anıt ve heykeller toplumsal hafızayı devam ettirici objelere dönüşürler.

Fotoğraf 9: Karaman'da yer alan heykellerden bir kolaj. Ahmet Özşınar ve Adem Kocatürk arşivi.

Karaman’da yer alan anıtlar ve heykellerle ilgili görüşlerine başvurduğumuz K4, anıt ve heykellerle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Heykelle meykelle bu memleket yürümez yeşenim. Memleket, çalışıp para kazanmayla, bir iş yapmayla, vatandaşı çalıştırmayla bir iş olur.” (K4)

Şehrin kalkınması için çalışmanın ne denli önemli olduğu herkesin malumudur ancak anıt ve heykellerle ilgili bu ifadeler anıtlar ve heykellerin toplumsal hafıza için önemini göz ardı etmektedir. K5 ise K4’ün söylediklerinin toplumsal katmanda yaygın bir görüş olduğunu teyit edercesine şu cümleleri sarf etmiştir:

“Bu heykeller anıtlar, yeni şeyler bunlar, 15 yıldır ortaya çıktı. Üzücü olan heykele pek alışkın bir kültürümüz, saygı duyan bir kültürümüz yoktu, bilmezdik, bilinç yoktu. Heykelin güzelliği, estetikliği, düzgün yapılmışlığını geçtim heykel kavramına toplum alışkın değil.” (K5)

Türk-İslam kültüründe temsil biçimleri içerisinde anıt ve heykeller yer almaz. Dolayısıyla Cumhuriyet’in ilanına kadar olan dönemde anıtlar ve heykeller gündelik hayatta sık karşılaşılan objeler değildir. Türkiye’de anıt ve heykellerin artışı Cumhuriyet’in ilanından sonraki döneme tekabül eder. Bu açıdan bakıldığında anıt ve heykellerin henüz 70-80 yıldır gündelik hayatta kendine yer bulduğu görülmektedir. Haliyle toplumsal hafızada bir temsil biçimi olarak anıt ve heykeller yeterli derecede kabullenilmemiş ve önemsenmemiştir. K4 ve K5’in ifadeleri bu anlamda toplumumuzun anıt ve heykellere bakışını özetleyen iki ifadedir. Ancak anıt ve heykeller toplumsal hafıza inşasında büyük öneme sahip temsil biçimleridir. Bir şehirdeki anıt ve heykeller sayesinde şehir tarihi hakkında genel bir bilgi edinmek mümkündür. Gerek şehrin hafızasını yansıtmaya noktasında gerekse yeni neslin hafızasını inşa etme noktasında anıt ve heykeller önemli işlev görmektedir.

Fotoğraf 10: Karaman’da yer alan anıt ve heykellerden bir kolaaj. Ahmet Özpmar.

Karaman şehir hafızasında önem arz eden olaylardan biri çarşı yangınıdır. Çarşı yangınından etkilenen pek çok esnaf Avrupa'ya göç etmiştir. Abdulvahap Taştan'a göre 1960'lı yıllar hâlihazırda dış göç olgusunun en yoğun yaşandığı yıllardır (2017, s. 78). Ancak Karaman özelinde bu yoğunluğun temel sebebi çarşı yangınıdır. Bu göç şehrin kaderini değiştirmiştir. 2014 yılında Hollanda Karamanlılar Vakfı tarafından yaptırılarak Karaman tren garı önüne yerleştirilen göç anıtı bu anlamda şehrin hafızasını yansıtan bir objedir. "Gurbetçi emeklisi" olan K9, göç anıtıyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Bunun öncülüğünü bizim gurbetçiler yaptırdı. 1961-1962'de Karaman'dan yurtdışına giden ilk kişiyi sembolize ediyor bu. Elinde tahta bavulla, kara trenle yurtdışına gidiyor. Hollanda Karamanlılar derneği yaptırdı bunu." (K9)⁵⁰

Fotoğraf 11: Karaman tren garı önündeki Göç Anıtı. Ahmet Özpınar.

Anıttaki kişinin kim olduğu meçhuldür. Ancak dirseğini tahta bavuluna yumruğunu yanağına dayamış bir halde düşünen "ilk gurbetçi"yi temsil eden bu anıt, Karaman tarihini bilenlere anlamlı gelmektedir. Görüşmeler esnasında görüşmecilerden pek çoğu Göç Anıtı fotoğrafına ilgi göstermiş ve anıtla ilgili şunları söylemişlerdir:

"Bu istasyonun önündeki göç anıtı güzel hence, Karaman'ı yansıtıyor. Çarşı yangını ve göçü hatırlatıyor." (K10)

50 Anıtın üzerinde Karaman'dan yurtdışına işçi göçünün 50. yılı anısına yaptırıldığı yazmaktadır ve yurtdışına ilk işçi göçünün tarihi 1964 olarak kabul edilmiştir. K9 ise işçi göçünün tarihini 1961-1962 yılları olarak kabul etmektedir. Bu durumda K9'un hafızası yanlış olabileceği gibi resmi kayıtlardaki işçi göçü ile (varsa) gayri resmi ilk işçi göçünün tarihleri farklı olabilir.

“En beğendiğim anıt göç anıtı benim. Tabi biraz Karaman’ın tarihini bildiğimiz için o anıt çok anlamlı geliyor yani. O yangından dolayı insanların yurtdışına gitmelerini anlatıyor. Çok güzel o anıt.” (K32)

“Şu göç anıtı çok hoşuma gitmişti. Karaman yurtdışına ciddi göç vermiş, onları temsil eden güzel bir anıt diye düşünüyorum.” (K34)

“Şu şey çok sembolik ve güzel düşünülmüş. Karaman çok fazla göç verdiği için dışarıya... İstasyonun önüne koydukları var ya, he göç, o çok boş düşünülmüş.” (K41)

K10 ve K32 Karamanlı olmadıkları halde göç anıtının çarşı yangını ile irtibatlı olduğunu bilmekte ve göç anıtını anlamlı bulmaktadırlar. Bu bağlamda göç anıtından hareketle, anıt ve heykellerin doğma büyüme o şehirli olmayanlara, yaşadıkları şehir tarihini bilme merakı verdiği söylenebilir. Bu merak neticesinde yaşanan şehirle kurulan ünsiyetin artması muhtemeldir. Böylece anıt ve heykellerin şehrin misafirlerine şehir hafızasını öğrenme imkânı sağladıkları söylenebilir. Yani anıt ve heykeller sadece şehir sakinlerinin hafızasını canlı tutmakla kalmamakta, şehre dışarıdan gelenler için de hafıza oluşturucu işlev görmektedir. Hem Karamanlı olup hem de bir “gurbetçi çocuğu” olan K1, görüşme esnasında göç anıtı fotoğrafını gördükten sonra şunları söylemiştir:

“İstasyon önündeki göç anıtı anlamlı çünkü Karaman gerçekten 1964 çarşı yangınıyla birlikte Avrupa’nın kapılarını açtığı bir şehir. Kayıpederim, babam yurtdışında çalışanlardan. Biz de bir gurbetçinin çocuğuyuz. Biz hiç gitmedik ama babamızın yolunu çok gözledik. Belki şu an Avrupalı tabirinin pek anlamı yok ama bizim çocukluğumuzda Avrupalı demek Avrupa’dan gelmek bir statü göstergesiydi. Çünkü Avrupa’dan gelirken oranın maddesini de kültürünü de getiriyordu sana. Radyo, televizyon geldi. Bak şu Avrupalı, bu Avrupalı denilirdi. Şimdi herkes gidip gelebiliyor Avrupalı olmanın bir anlamı kalmadı. Gurbetçiler orada biriktirdikleri paralarla Karaman’a ev yaptırıyorlar. Eskiden en iyi evleri Avrupalılar yaptırıyordu. ... Yine Avrupalı bir tanıdığın olması demek ekonomik bir dayanak demektir. Gurbetçiler çevresi için ekonomik destek idi, bir tanıdığı sıkıştığı zaman para gönderirdi.” (K1)

Şehirdeki bir anıt üzerine bu denli konuşabilmek ancak o anıtın şehir sakinleri için gerçekten önem arz etmesiyle açıklanabilir. K1 için göç anıtı hasreti ifade etmektedir. Babasının izne geleceği günleri ipe çektiğini ifade ederken göç olgusunun psikolojik ve duygusal yönlerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Karaman’da hasret ve özlem duyguları şehir hafızasına kazanmış durumdadır çünkü şehir sakinlerinin pek çoğunun yurtdışında yaşayan aile ve akrabaları bulunmaktadır.

K1’in ifadelerindeki “Avrupalı” tabiri önemlidir. Karaman şehir hafızasında “Avrupalı”, “Alamanca”, “gurbetçi” gibi kavramlar yoğun yer kaplamaktadır. Bu kavramlar toplumsal temelde farklı bir statüyü göstermektedir. İlk

etapta çaresizlik nedeniyle başvurulmuş göç olgusu daha sonradan statü göstergesi haline gelmiştir. Karaman şehir hafızasında “*Avrupalı*” olmak günün koşullarında Karaman’da olmayan teknolojik ürünlerin Karaman’a gelmesi demektir. Bu teknolojik ürünleri getirmek beraberinde getiren kişiye saygınlık kazandırmaktadır. Benzer şekilde “*Avrupalı*” tabiri yangından sonraki ilk dönemde fakirlik ile eş anlamlı iken zamanla zengin, varlıklı kimse ile eş anlamlı hale gelmiştir. Yangında her şeyini kaybederek Avrupa’ya gidenler zamanla ekonomik anlamda refaha ermişlerdir. Bu durum doğal olarak toplumsal statülerinde değişmeye sebep olmuştur. “*Avrupalı*” artık gariban değil “*para biriktiren*”, “*ev yaptıran*”, borç alan değil “*borç verebilen*” olarak nitelenir hale gelmiştir. Karaman şehir hafızasında “*Avrupalı*” demek sadece kendi ekonomik refahını sağlamış kişiyi değil, çevresinin de ekonomik sorunlarına çözüm olabilen kişiyi ifade eder hale gelmiştir. Bu bağlamda göç anıtı Karaman şehir hafızasında bu ve bunun gibi hem kişisel hikayeleri hem de toplumsal bir olayı temsil etmesi bakımından önemli bir objedir. Şehir sakinlerinin pek çoğu için göç anıtı farklı hikayeleri bünyesinde toplayan bir anıttır. Bu yönüyle hem hafızayı yansıtmaya bakımından hem de hafıza oluşturmaya bakımından diğer anıtlara nazaran öne çıkmaktadır.

Karaman şehir hafızasında öne çıkan bir başka anıt Kül Tigin anıtıdır. K7’nin ifadeleriyle:

“Türkçe’nin başkenti olduğunu iddia eden bir şehirde Göktürk kitabeleri sıcak bir anıttır.” (K7)

Karamanoğlu Mehmet Bey’in 13 Mayıs 1277’de ilan ettiği “iddia edilen” Türk Dil Fermanı, Karaman şehir sakinlerinin değer atfettiği olaylardandır.⁵¹ Karaman sakinleri Karamanoğlu Mehmet Bey’in ilan edip etmediği tartışmalarının üzerinde durmayıp fermanı sahiplenmektedir. Yani gerçeklik fermanın Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından ilan edilip edilmediği seviyesinde değil fermanın sahiplenilmesinde kendini göstermektedir. Şehir sakinleri için fermanla ilgili tek gerçek onun Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından ilan edilmiş olmasıdır. Şehir hafızasının ürettiği ve devam ettirdiği bu gerçeklik üzerine şehir sakinleri yeni anlamlar yüklemekte ve onu kendilerince yorumlamaktadırlar. Bu sahiplenme biçimi kendini yeniden oluşturmaya ve fermanın ötesine geçerek Türkçeyi sahiplenme noktasına

51 Fermanın bahsederken “*iddia edilen*” tabirini kullanmamın nedeni tarih disiplini bu konunun nihai çözüme kavuşturulamamış olmasıdır. Murat Bardakçı, “*Türkçe fermanı hakikaten Karamanoğlu Mehmed Bey’e mi ait?*” başlıklı köşe yazısında Erdoğan Merçil’in “*Türkiye Selçuklularında Devrinde Türkçe’nin Resmî Dil Olmasını Kim Kabul Etti?*” başlıklı bildirisine atıfla Karamanoğlu Mehmet Bey’in o dönem için böyle bir ferman yayımlayabilecek yetkiye sahip olmadığını ifade etmektedir. Murat Bardakçı’nın köşe yazısı için bakınız: <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2678785-turkce-fermani-hakikaten-karamanoglu-mehmed-bey-mi-ait>, Erdoğan Merçil’in bildirisini için bakınız: <https://belleten.gov.tr/tam-metin/2536/tur>

varmaktadır. Karaman sakinleri ve idarecileri Karaman'ı Türkçe'nin başkenti ilan etmektedirler. Ferman "*gerçekliği*" üzerine yüklenen bu yeni anlam ve ondan çıkarılan yorumlar şehir hafızasını başka bir noktaya götürmektedir. Orhun abideleri ile ferman arasında bağlantı kurulmakta ve ferman üzerinden inşa edilen gerçeklikle birlikte Orhun abideleri de sahiplenilir hale gelmektedir. Görüşmecilerden K1 "*köprü*" tabirini kullanarak bu durumla ilgili şunları söylemektedir:

"Orhun Kitabeleri Anıtının Karaman'ın dil şehri olmasıyla bağlantısı var. Karaman Türk Dilinin başkenti diyoruz ama Orhun kitabeleriyle Türk Dili arasında bir köprü kurulması anlamında bu anıt önemli." (K1)

Şehir hafızasında Türk Dili vurgusunun ağırlığını ortaya koyan bir başka örnek K23'ün ifadelerinde görülmektedir:

"Bence Karaman'a yapılan en mantıklı anıtlardan birisi, Karaman'ın merkezine -Türk Dil başkenti olarak- bu Orhun Abidesinin bir tanesinin dikilmesi oldu. Yanlış hatırlamıyorsam bu Kültigin Anıtı. En mantıklı anıtlardan birisi bu." (K23)

Orhun Abidelerini temsil eden anıt, şehir hafızasındaki gerçekliğin yeniden anlamlandırılmış ve yorumlanmış halidir. Anıt fermanın tarihi kökenine atıf yapmaktadır. Hafızanın esasen bir zaman ve mekân birlikteliği olduğu göz önüne alındığında tarihe yapılan bu tür göndermeler şehir hafızasının temellerinin güçlenmesini sağlamaktadır. Görüşmecilerden K41, "*Orhun Abideleri, ya bu da işte biraz milliyetçi falan arkadaşların şeyi*" derken anıtın işlev yönüne işaret etmektedir. Kül Tigin Anıtı şehir hafızasının milliyetçi yönünü hem açığa çıkarmakta hem de milliyetçiliği yeniden üretmektedir. K36'nın ifadeleri bu görüşü destekler niteliktedir:

"Şehir içinde diğer Türk Devletlerini de gösteren, kültürel bağı gösteren heykeller anıtlar lazım." (K36)

Kül Tigin Anıtı sayesinde Karaman şehir sakinlerinin tarihle bağ kurmaları sağlanmaya çalışılmakta ve bu sayede yeni bağlantıların önünün açılması hedeflenmektedir. Daha önce söylenildiği gibi Kül Tigin Anıtı hem hafızayı devam ettirme hem de yeniden oluşturma işlevini görmektedir. Görüşmeler sırasında öne çıkan bir başka anıt Koyun Anıtıdır. Koyun Anıtı Karaman hafızasında çeşitli şekillerde yer etmiştir. Görüşmecilerden K8 Koyun Anıtı hakkında olumsuz düşünenlerdendir:

"Koyunlara karşıyım. Kötü bir imajı olduğu için koyun konusu beni rahatsız ederdi, hani karamanın koyunu sonra çıkar oyunu muhabbeti var ya. Karaman koyunu bir koyun cinsidir, Ankara keçisi gibi, Van kedisi gibi." (K8)

"*Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu*" atasözündeki koyun tabiri şehir hafızasında farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bir grup, atasözüne ilham

veren tarihi rivayeti doğru kabul ederek koyun kılığına girmiş askerlerle Moğol ordusunu veya Osmanlı ordusunu mağlup etmeyi gurur verici bir hadise olarak kabul etmektedir. Yani bu grup koyun hadisesini askeri bir başarı olarak görmekte ve yapılanın meşru olduğunu “*savaşta her şey mübah*” mottosuna dayandırmaktadır. Bu bakış açısıyla anıtın anlamlı olduğunu Karaman tarihi için önemli olduğunu savunmaktadır. K8’in de dahil olduğu bir başka grup anıtın Karaman imajının olumsuz anlamda etkilediğini savunmaktadır. Anıtın yapılma amacının bir cins olarak Karaman koyununun temsil edilmesi olduğunu ancak günümüzdeki anlamıyla -bu bağlamdan kopup-tarihi bir olaya dayandırıldığını ve hatta zihinlerde Karamanlı ile koyunu -Karamanlılara hakaret eden bir yönü olduğu noktasında- bir tuttuğu gibi bir algıya sebep olduğunu öne sürmektedir. Bu noktada anıtların oluşturduğu hafıza olgusunun da zaman içerisinde değiştiği söylenebilir. Belli bir amaçla inşa edilen anıt ve heykeller zaman içerisinde kendilerine yüklenen farklı anlamlarla yeni yorumlar kazanmaktadırlar. Şehir sakinlerinin yüklediği yeni anlamlar o anıt ve heykellerin gerçekliğini değiştirmekte, şehir sakinlerinin hafızasını yeniden biçimlendirmektedir.

K23 koyun anıtının yapılış amacı itibarıyla bir cins olarak Karaman koyununu temsil ettiğini söylemekte, günümüzde başka anlamlara geldiğinden söz etmekte ancak bu anlamıyla dahi Koyun Anıtının Karaman için önemli olduğunu ifade etmektedir:

“Koyun heykeli de aslında Karaman’ın girişinde elmacı güzelinin yanında iyi duruyordu. Ben onu seviyordum. Bir yanda elmacı güzeli ve sepetinde elmalar vardı. Yanında bir tane beyaz koyun duruyordu. Benimi hoşuma gidiyordu. Aslında onlar da Karaman’a yakışıyordu, Karaman’ı ifade eden şeylerdi. Karamanlılar işte Karaman’ın koyunu sonra çıkar oyunu, bak koyun koyun koyun gibi, yani koyunun sürü halinde hareket eden, sürüye uyan bir hayvan olmasından dolayı koyunla anılmaktan çok hazzetmiyorlar ama ünlü olan Karamanlıların koyun gibi olması değil zaten. Karaman’ın koyun yetiştirmesi, koyunculukla çok uğraşmaları... Bence Karaman için koyun güzel bir simge. Bence Karaman’da koyun olmalı kesinlikle bir yerlerde, Koyunlu Parkta var biliyoruz.” (K23)

K23’e göre koyun Karaman’ı ifade eden sembollerden birisidir. Koyun Anıtı yüzünden Karamanlıların zihninde Karamanlı eşittir koyun gibi bir algı oluşmuş olsa da Koyun Anıtı Karaman şehrini temsil etmesi sebebiyle önemlidir. K34 de K23’ün görüşlerine benzer şekilde şunları söylemiştir:

“Koyunun daha çok ön plana çıkarılması gerektiğini düşünüyorum -Koyunlu Parkta duruyor ama herkesin görmediği bilmediği bir yer-. -Bir yere gittiğimiz zaman Karamanlıyım deyince “Aaa! Karaman’ın koyunu sonra çıkar oyunu” mevzusu oluyor- her ne kadar koyun Karaman’ı kötü bir algıyla tanıtıyor olsa da Karaman en azından bu noktada tanınıyor.” (K34)

Koyun Anıtı Karaman şehir sakinlerinin zihinlerinde olumlu ve olumsuz anlamlar çağrıştırsa da temel özelliği şehir hafızasının önemli öğelerinden biri olmasıdır. Beğenilse de beğenilmese de şehirde varlığı şehir sakinlerinin neredeyse tamamı tarafından bilinen, şehri olumlu veya olumsuz biçimde yansıttığı düşünülen Koyun Anıtı ile ilgili ortaya çıkan asıl özellik onun Karaman ile bütünleşmiş olmasıdır. Oluşturduğu algının olumsuz olması sebebiyle anıtın kaldırılmak istenmesi dahi esasen anıtın şehir hafızasında ne denli yer kapladığını göstermektedir. K34'ün "*Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyumu*" atasözü ile ilgili ifadeleri anıt için de söylenebilir. Koyun Anıtı, Karaman sakinleri için şehrin simgesi konumunda olup hem tarihi bir meseleyi hatırlatıcı hem de hayvancılığı yansıtıcı işlevi ile Karaman'ın hafıza oluşturuca objelerinden biridir.

Hafızaya Kazınmış Figürler

Her toplumsal grupta o toplumsal grubun diğer üyelerinden daha fazla öne çıkan figürler bulunur. Bu figürler zaman içerisinde fikirleri, düşünceleri, tutumları ve icraatları sayesinde daha geniş katmanlara hitap eder hale gelirler. Öne çıkan figürlerin daha geniş katmanlara hitap eder hale gelmesiyle birlikte bu figürler daha fazla insan tarafından sahiplenilmeye başlanır. Fikirleri, düşünceleri, tutumları ve icraatları daha geniş kitleler tarafından benimsenip kabullenilmeye başlar. Böylelikle bu figürler içinden çıktıkları topluma mâl olurlar.

Belli bir zaman sonra figürler ile yaşadıkları mekân eşleştirilir ve bazı şahsiyetler bazı şehirlerle birlikte anılır hale gelir. Benzer şekilde bazı şehirler de bazı figürler ile anılır hale gelir. İnsan ve mekân ilişkisinden mühlhem olan bu olgunun örnekleri Bursevi, Konevi gibi şehir adlarıyla anılan figürlerde, İskender'in şehri anlamına gelen İskenderun yahut kurucusunun adıyla anılan Washington gibi şehir isimlerinde görülebilir. Her iki durum da toplumsal hafızanın mekân ve insanı bir arada kodladığını göstermektedir. Karaman şehri söz konusu olduğunda Karaman şehir sakinlerinin değer verdiği, unutamadığı ve Karaman ile özdeşleştirdiği tarihi, siyasi ve sivil figürler bulunmaktadır.

Tarihi Figürler

Bir şehrin tarihine mâl olmuş figürler günümüzde hayatta olmasalar da geçmişte o şehrin insanına yahut daha geniş bir kitleye faydası dokunmuş kimselerdir. Böyle kimseler şehir sakinleri için unutulmayan, her zaman hatırlanan, yeni nesillere tanıtılan figürlerdir. Karaman şehir sakinlerinin hafızalarında yer eden önemli kişilerin kimler olduğu sorulduğunda pek çok şehir sakinin aklına ilk etapta Karamanoğlu Mehmet Bey gelmektedir. K27

“Karaman’ı Karaman yapan Karamanoğlu Mehmet Bey yanı” (K27) derken Karamanoğlu Mehmet Bey’in şehir için önemini ifade etmektedir. Aynı şekilde K22, Karamanoğlu Mehmet Bey’in şehir için önemini “Karamanoğlu Mehmet Bey’i çıkarırsanız Karaman, Karaman olmaktan çıkar” (K22) sözleri ile ifade etmektedir. Karamanoğlu Mehmet Bey her şeyden önce şehrin ismini aldığı bir figür olması sebebiyle şehir hafızasına yer etmiştir.

Görüşlerine başvurduğumuz K1, Karamanoğlu Mehmet Bey’in kendisi için önemini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Karamanoğlu Mehmet Bey ile Karaman özdeşleşir. Hem isminden dolayı hem de beylik olarak zamanında Osmanlı Devleti’ne kafa tutan bir yönetim sistemini oluşturduğu için onunla özdeşleştiririm Karaman’ı.” (K1)

Bu bağlamda Karamanoğlu Mehmet Bey yalnızca şehrin ismini aldığı bir figür olmaktan daha fazla anlam ifade etmektedir. K1’e göre Osmanlı Devleti ile mücadele edecek kadar güçlü bir beylik ile ve o beyliğin kurucusu ile ismen özdeşleşmiş olmak önemlidir. K1’in yönetim sisteminin gelişmişliğine bağladığı bu başarının perde arkasında elbette başka önemli toplumsal olgular yatmaktadır. Günün koşullarında bölgenin ve bölge sakinlerinin idari anlamda örgütlü ve yönetme kabiliyetine sahip olmaları, yönetim sistemi oluşturmalarına temel teşkil etmektedir. Ancak böyle bir temel neticesinde bir beylik belirli bir güce ulaşabilir. Dolayısıyla Karaman ve civar bölgedeki yönetim anlayışının bölge insanının toplumsal dinamikleri ve zihniyeti ile ilgili olduğu ve böylece beyliğin toplumsal bir karşılığı olduğu söylenebilir. Yani Karamanoğlu Beyliği ve Karamanoğlu Mehmet Bey bölgenin toplumsal anlamda temsilcisi ve bölge insanının genel fikirlerinin, temayüllerinin yansıtıcısı konumundadır.

Günümüzde şehrin isminin Karaman olması itibarıyla Karamanoğlu Mehmet Bey, şehir sakinlerinin hafızalarında yer almaya devam etmektedir. Ancak Karamanoğlu Mehmet Bey ismi sayesinde oluşan hafıza ileride bir gün şehrin isminin değişmesi ile değişecek değildir. Çünkü Karamanoğlu Mehmet Bey ismi şehrin pek çok yerinde gündelik hayatta kullanılan isimlerden biri haline gelmiştir. Üniversite gibi bir devlet kurumunun yanı sıra, parklara, fırınlara, heykellere verilen bu isim Beyliği ve Beyliğin Bey’ini hatırlatıcı işlev görmeye devam etmektedir. İsmi yaşatılması gündelik hayatta hafızanın tekrar tekrar oluşturulmasını ve devam ettirilmesini sağlamaktadır.

Karamanoğlu Mehmet Bey’in yanı sıra Yunus Emre de Karaman şehir hafızası için önemli aktörlerdendir. Görüşmecilerden K22 Karamanoğlu Mehmet Bey ile ilgili söylediklerinin aynısını Yunus Emre için de söylemektedir: “Karaman’dan Yunus Emre’yi çıkarırsanız Karaman, Karaman olmaktan çıkar” (K22). Yunus Emre Karaman sakinleri tarafından

sahiplenilmiş ve şehir sakinlerinin hafızasına nakşolmuş tarihi bir kişiliktir. Öyle ki K22 Yunus Emre ile Karaman'ı özdeşleştirmekte, Yunus Emre'nin olmadığı bir Karaman'ı kabul etmemektedir. K19 ise Karaman şehir sakinlerinin Yunus Emre'yi sahiplenmesinin altında yatan temel dinamikleri şöyle açıklamaktadır:

“Yunus Emre divanının Karaman nüshasının bulunması ve Yunus Emre'nin kendi topraklarında yaşadığını iddia eden şehirlerden bizim elimizde daha fazla belge olması hasebiyle Karaman deyince ilk akla gelen isim Yunus Emre'dir benim için.” (K19)

Günümüzde muhtelif şehirler Yunus Emre'nin kendi şehirlerinden olduğunu iddia etseler de Yunus Emre ile ilgili akademik çalışmaların çoğunluğu kendisinin Karamanlı olduğunu ortaya koymaktadır. Hâlihazırda Yunus Emre divanının Karaman nüshasının bulunması bu gerçekliği pekiştirmektedir. Karamanlı olmayıp Karaman'da ikamet eden K30 Yunus Emre ve Karaman ilişkisine dair şunları söylemiştir:

“Yunus Emre'yi Karamanlı ve Eskişehirli olduğuna dair yapılan tartışmalar esnasında çok duydum. Karamanlı oluşunun aslında daha belirgin olduğu, kanıtların bu yönde olduğu ama bu yönde reklam / tanıtım yapılmadığı için Karaman'la bir türlü özdeşleşemediğini duydum. Şehrin manevi havasına da geçmişten gelen bir etki bıraktığını izlenimini ben de ediniyorum bazen.” (K30)

K30'un söyledikleri Karamanlı olmayanların Karaman ve Yunus Emre ile ilgili belleğini ortaya koymaktadır. Karamanlıların Yunus Emre'yi sahiplenmesini -bu bağlamda şehir insanının gerçekliğini- “milliyetçilik” kefesine koyup şehrin hafızasını görmezden gelenler için K30'un Yunus Emre ve Karaman ile ilgili ifadeleri önemlidir. Karaman ve Yunus Emre, Karaman dışında da birlikte anılmaktadır. Yani insan ve mekân ilişkisi bağlamında Yunus Emre ile Karaman bir arada kodlanmaktadır. K30, Yunus Emre'nin şehrin manevi havasına bir etki bıraktığını bazen hissettiğini söylemektedir. Bu durum daha önce mekânlar bahsinde mekânın maneviyatı şeklinde söz edilen duruma benzemektedir. Bazı mekânların hafızalarda yer etme sebebi o mekânın yaydığı maneviyattır. Benzer şekilde bazı figürlerin de maneviyat yaydığı kabul edilmektedir. Yunus Emre'nin yaydığına ve şehre sirayet ettiğine inanılan bu manevi güç K30'un -insan mekân bağlamında- bir aktör ve bir şehir bağının hafızada nasıl yer ettiğine önemli bir örnektir.

Manevi yönüyle Karaman şehir hafızasında yer etmiş bir başka önemli aktör Mevlâna Celaleddin Rumi'dir. İnsan mekân perspektifinden bakıldığında bir insan olarak Mevlâna ile bir mekân olarak Konya toplumsal hafızada bir arada kodlanmıştır ancak Karaman ve Mevlâna ilişkisi de en az Konya-Mevlâna ilişkisi kadar önemlidir. Mevlâna'nın aile efradına ait kabir ve sandukalar Karaman Aktekte Camisinde bulunmaktadır. Mevlâna'nın

Karaman ile ilişkisine bu zaviyeden bakıldığında K22'nin görüşleri önem kazanmaktadır:

“Mevlâna Karamanlıdır, Konyalı değildir. Mevlâna 7 yaşında Karaman'a gelmiştir 21 yaşında Karaman'dan gitmiştir. Çocukluğunu burada geçirmiştir, eğitimini burada almıştır, kültürünü burada kazanmıştır. Celaleddin-i Rumi iken Karaman'da Mevlâna olmuştur, Konya'ya Mevlâna olarak gitmiştir.” (K22)

Fotoğraf 12: Aktekke Camisi içinde yer alan, Mevlâna'nın aile efradına ait kabir ve sandukalar. Ahmet Özpmar.

Mevlâna'nın Karaman ile kurduğu bağ Karaman şehir hafızasında yansımaları bulmaktadır. Karaman sakinlerinin hafızasında Mevlâna Karaman'da yetişmiş, bu mekânla hemhal olarak Mevlâna haline gelmiştir. Dolayısıyla Mevlâna için Karaman, Karaman için Mevlâna önemlidir. Mevlâna'nın “geçmişinin” Karaman'da bulunması hem tarihi açıdan hem manevi açıdan hem de “emanet” kavramı açısından onun Karaman şehir sakinlerinin hafızasında önemli bir yer tutmasına sebep olmuştur.

Karamanlıların kent hafızasında başka aktörler de yer almaktadır. Piri Reis, Mustafa Kemâl Atatürk ve Kazım Karabekir Paşa gibi figürler Karaman şehir sakinlerinin en çok hatırladığı tarihi şahsiyetlerdendir. Bu tarihi şahsiyetlerin yanı sıra Karaman tarihine mâl olmuş, şehir sakinleri tarafından hatırlanan siyasi figürler bulunmaktadır.

Siyasi Figürler

Şehir hafızasında tarihi figürler kadar siyasi figürler de ön plana çıkar. Tarihi figürler şehrin geçmişiyile kurulan bağın bir neticesi olarak hatırlanır ancak siyasi figürlerin hafızalarda yer etmesi bugünle ilgilidir. Yani bugün şehirde yaşayan hiç kimse tarihi figürlerle aynı dönemde yaşamamış ve birebir iletişim kurma imkânı bulamamıştır. Ancak pek çok şehir sakini şehrin hafızasına yer etmiş siyasilerle birebir iletişim kurmuştur. Birebir iletişim kurma durumunun yanı sıra, siyasi figürleri tarihi figürlerden daha hatırlanabilir kılan bir başka özellik, siyasi figürlerin davranış, tutum ve icraatlarının yakın dönemlerde gerçekleşmiş olması sebebiyle bugünün şehir sakinini etkilemeye devam etmesidir. Çocuklukta yaşanan bir olaya kıyasla bir gün önce yaşanan bir olayın daha detaylı bir şekilde hatırlanabilmesine benzer şekilde, tarihi figürlere kıyasla milletvekilliği, bakanlık ve belediye başkanlığı yapmış siyasi figürler daha detaylı bir şekilde hatırlanabilen yönleri ile hafızalarda yer almaya devam etmektedir.

Bu bağlamda Karaman şehir hafızasında İbrahim Öktem unutulmayan aktörlerden biridir. K15, İbrahim Öktem'i Karaman'a yaptığı eğitim yatırımlarından dolayı hatırladığını söylemektedir:

“İbrahim Öktem maarif sitesini yaptı oraya, sanat okulunu yaptı, Karaman Lisesi'ni yaptı. CHP'liydi. Onun hayrı dokundu Karaman'a.” (K15)

K15'in İbrahim Öktem'den bahsederken kullandığı “hayrı dokundu” ifadesi önemlidir. Hayrı dokunmak, faydası olmak, katkı sağlamak, emek vermek gibi tabirler insani ve toplumsal hayatta hafızalara yer etmeyi sağlayan unsurlardandır. Bize veya çevremize iyiliği dokunan insanları kolay kolay unutmuyoruz. İbrahim Öktem de Karaman'a yaptığı eğitim yatırımlarından dolayı Karaman'a iyiliği dokunan bir insan olarak kodlanmış ve bu sebeple unutulmamış, şehir sakinlerinin hafızalarında yaşamaya devam etmekte olan bir aktördür. Benzer ifadeleri Işın Çelebi için de duymak mümkündür:

“80'lere kadar Karaman'da kanalizasyon yoktu, düdene veya suya tuvalet yapılırdı. Karamanlı ürikli (ürük asit) su içiyordu. Işın Çelebi Karaman'ın kanalizasyonunu -10bin yıllık kente kanalizasyon yapılması için destek verdi- dünya bankasından ödenek çıkmasına destek verdi, kanalizasyon çalışması o zaman başladı.” (K5)

Bu ifadeler Karaman şehir hafızası ile ilgili birkaç gerçekliği birden ortaya koymaktadır. Karaman 1989'da il olmuştur ancak K5 1980'lere kadar Karaman'da kanalizasyon altyapısının olmadığını ifade etmektedir. Yani il olmasından 9-10 yıl öncesine kadar Karaman'da kanalizasyon sistemi yoktur. 9-10 yıl sonra il olacak kadar gelişmiş kabul edilen bir ilçenin kanalizasyon ağına sahip olmaması şehir sakininin sanki “büyük bir köy”de yaşadığı hissine kapılmasına sebep olacak kadar önemli bir olaydır. Şehrin önemli bir ihtiyacı

1980'lere kadar çözülebilmüş değildir. Bu durum şehir hafızası ile ilgili birinci gerçekliktir ve hafıza ile ilişkisi sorunun ne kadar devam ettiği ile ilgilidir. Yani bir olgunun hafızada kalıcı olmasına sebep olan etkenlerden biri, olgunun zaman boyutudur. Olgu zamanda kapladığı yer kadar toplumsal hafızada yer etmektedir. Günlük siyasi çekişmelerin ertesi gün unutulması bireysel ve toplumsal yaşamda bu olayların kapladığı zaman diliminin küçüklüğü ile ilgilidir. Oysa yıllara yayılan bir zaman diliminde süregelen bir sorunu unutmak çok güçtür. Bu açıdan Karaman şehir hafızasında kanalizasyon sorunu zaman ve hafıza boyutu bağlamında bir gerçekliktir ve bu sebeple halen hatırlanmaktadır. İkinci gerçeklik ise kanalizasyon sorununu Işın Çelebi'nin çözmesidir. Sorunun kendisi unutulmazken sorunu çözüme kavuşturanlar da şehir hafızasında yer etmektedirler. Bu noktada zaman dilimi bakımından sorunun çözüme kavuşturulması sorunun kendisi kadar uzun sürmemiş olsa da sağladığı fayda sebebiyle en az sorunun kendisi kadar çözen aktörün unutulmamasına sebep olmuştur. Yani Işın Çelebi'nin Karaman şehir hafızasında yer etmesinin önemli sebeplerinden biri şehir için sağladığı *“marjinal fayda”* dan kaynaklanmaktadır.

Görüşmecilerden K35 ise Fikret Ünlü'nün Karaman'ın önemli aktörlerinden biri olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Fikret Ünlü -solcuydu bize ters bir insandı ama- kendi döneminde Karaman'a yatırım getirenlerden biriydi. Mesela bu albümdeki fotoğraflar arasında olimpiik yüzme havuzu var. Bu havuz o dönemde Türkiye'de 3'üncü veya 4'üncü havuzdu yani. Yine Karaman'a o dönemde bilgisayar lisesi kazandırdı ki Türkiye'de o dönemde 3 tane vardı biri Karaman'daydı.” (K35)

K35 Fikret Ünlü'den bahsederken “solcuydu bize ters bir insandı ama” diyerek söze başlamış, sözlerinin devamında Fikret Ünlü'nün kendisi ve şehir için neden önemli bir figür olduğunu açıklamıştır. Buradan hareketle denilebilir ki kişisel hafızamız sadece kendi siyasal görüşümüze yakın olan insanların icraatlarını önemli görmemekte, aynı dünya görüşünü paylaşmadığımız figürlerin olumlu veya olumsuz icraatlarını da kaydetmektedir. Yani kişisel belleğimiz yarar-zarar boyutunu daha ön planda tutmakta, siyasi veya ideolojik kodları daha arka plana atmaktadır. Bu durum -K35'in ifadelerinde cisimleştiği şekliyle- toplumsal hafızanın çalışma ilkelerinden birini açığa çıkarmaktadır. K35 için Fikret Ünlü dünya görüşü kendisinden farklı olsa da şehre olimpiik yüzme havuzu yapması ve bilgisayar lisesi kurması sebebiyle önemli bir aktördür.

Bunlardan başka Lütfi Elvan, Ömer Dinçer, Nimet (Çubukçu) Baş, Faruk Sükan, Hasan Çalış gibi isimler hem Karamanlı olmaları sebebiyle hem de milletvekilliği ve bakanlık dönemlerinde Karaman'a yaptıkları

hizmetler sebebiyle unutulmamış, isimleri ve hizmetleri görüşmeler sırasında hatırlanan figürlerdendir.

Karaman şehir hafızasında milletvekilleri ve bakanlar kadar hatırlanan bir diğer grup belediye başkanlarıdır. Şehrin bugünlere gelmesinde etkisi olmuş pek çok belediye başkanı, görüşmeler sırasında görüşmeciler tarafından hatırlanmıştır.

Örneğin Kemal Kaynaş için K11, “*Kemal Kaynaş, Karaman’ı Karaman eden adam*” ifadesini kullanırken K9 “*Karaman Kemal Kaynaş’ı unutmaz hocam. Adam imzasını attı. Mesela -eski halin⁵² oradan beccelere⁵³ kadar-şimdiki Perşembe pazarının kurulduğu yerdeki yolun⁵⁴ açılması için çok uğraştı*” demektedir. Kemal Kaynaş belediye başkanlığı döneminde şehrin önemli ihtiyaçlarından biri olan cadde ve sokakları genişletmiş ve bu sebeple şehre imzasını atan, “*Karaman’ı Karaman eden adam*” olarak kodlanmıştır. K6, “*Caddeleri açınca Karaman’ı güzelleştirdi. Ufacık ufacık, daracak daracak sokaklar vardı, genişletti, ferahlattı*” demektedir, K29 “*İsmet Paşa Caddesi yoktu, orayı Kemal Kaynaş küürüdü*” ifadelerini kullanmakta, K4 ise bu ifadeleri biraz daha genişleterek “*Yollar açılınca arazisini satan, parası olan ev yaptırmaya başladı. Öyle öyle mahalleler kuruldu, şehir yavaş yavaş güzelleşmeye başladı*” demektedir. Bu ifadeler hem Karaman şehrinin Kemal Kaynaş dönemindeki halini hatırlatmakta hem de Kemal Kaynaş’ın şehir hafızasında neden önemli bir aktör olarak öne çıktığını ortaya koymaktadır.

Kemal Kaynaş’ın şehir hafızasından silinmemesinin bir başka nedeni ise cinayete kurban gitmesidir. K28 “*Kemal Kaynaş’ın öldürülmesi Karaman’ı mutsuz etti*” derken toplumsal hafızanın başka bir yönüne işaret etmektedir. Şehir için hâlihazırda önemli bir aktörün ölümü, şehir sakinlerinin hafızasında o aktörün daha fazla yer etmesine sebep olmaktadır. Kemal Kaynaş öldürülmemiş olsa da unutulmayacak bir aktördür ancak cinayete kurban gitmesi Karaman şehir hafızasındaki yerini pekiştiren unsurlardan biri olmuştur. Buradan hareketle sıra dışı durumların toplumsal hafıza için önemli olduğu söylenebilir. Hayatın olağan akışında normal kabul edilen “ölüm” olgusunun cinayet sebebiyle sıra dışı hale gelmesi hem katilin hem de maktulün unutulma ihtimalini azaltan bir etkidir. Bu bağlamda görüşmecilerin pek çoğu gibi K3 de katili, maktulü ve cinayet nedenini unutmamıştır:

“*Kemal Kaynaş’ı Ali Esnek öldürdü, onun için kredi çekmedi diye.*” (K3)

52 Günümüzde Alparslan Türkeş Parkının bulunduğu alan.

53 Hacı Celal Mahallesinin adının halk arasında kısaltılarak kullanılan hali.

54 Günümüzde Kemal Kaynaş Caddesi olarak adlandırılmıştır.

Şehrin unutamadığı belediye başkanlarından bir diğeri de Halil İbrahim Gülcan'dır. Görüşmecilerden K23 Halil İbrahim Gülcan'ı neden unutamadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Belediye başkanlarından aklıma net Halil İbrahim Gülcan geliyor. Karaman merkezinde bir Alparslan Türkeş Parkı var. Hem büyük bir yeşil alan hem otopark ihtiyacını gideriyor, o büyük bir hizmet. Taribi çeşmelere benzeyen sebil çeşmeler yaptırdı. Eski çeşmeler taşındı ve suları aktı. Yani Allah razı olsun o dönemde bir şeyler yapılmaya çalışıldı Karaman’da.” (K23)

Halil İbrahim Gülcan'ın unutulmama sebebi da şehir için yaptığı icraatlardır ve elbette bir belediye başkanından beklenen de zaten şehre katkı sağlaması, şehrin sorunlarını çözmesidir. Ancak Halil İbrahim Gülcan bir belediye başkanı olarak şehrin hafızasına saygı duyması sebebiyle de hafızalarda yer etmiştir. Şehrin hafızası konumunda olan çeşmelerin onarılmasını ve şehrin işlek yerlerine taşınmasını sağlayarak hafızayı canlandırıcı bir etkide bulunmuştur. Şehir sakinleri çeşmelerinden sular akan tarihi çeşmeleri gördükçe geçmişi yeniden hatırlamaya başlamıştır. Halil İbrahim Gülcan -diğer icraatlarına ek olarak- şehrin hafızasını canlandırması sayesinde hafızalara yer etmiş önemli bir aktör haline gelmiştir.

Görüşmeler sırasında görüşmeciler tarafından en sık anılan belediye başkanı Kâmil Uğurlu'dur. Kâmil Uğurlu günümüze yakın dönemde belediye başkanlığı yapmış olması sebebiyle unutulmamış olabilir diye düşünülebilir ancak onun hafızalarda yer etmesine sebep olan başka etkenler de vardır. Görüşmecilerden K7, Kâmil Uğurlu için şunları söylemektedir:

“Kâmil Uğurlu'nun “kelebek kanadındaki yaşamlar” diye bir benzetmesi vardı. Kelebeğin kanadı tozlu görünür. Daha estetik görünsün diye biz o tozu üflediğimizde kelebek uçamaz hale gelir. Kelebek kanadı gibi, bu şehirde tozlu görünen, bu şehri daha az modern gösterdiğini düşündüğümüz insanlar aslında bu şehri uçuran insanlardır. Kâmil Uğurlu da mesela şehrin hem geçmişini biliyordu hem de şehrin bugününi inşa etme kaygısı vardı.” (K7)

Geçmişi bilmek hafızayı bilmektir. Şehir tarihini bilmek şehir hafızasının farkında olmaktır. Bir şehrin inşasında o şehrin hafızasını dikkate almak şehir sakinleri tarafından takdir edilmeyi beraberinde getirir. Takdir etmek kişinin yüzüne karşı tebrik ifadeleri kullanmak kadar, kişinin gıyabında onu övmek ve zaman geçse de onu unutmamak, daima hatırlamaktır. Kâmil Uğurlu başkanlık yaptığı dönemde belki tebrik edilmemiş olabilir ancak Karaman şehir hafızası onu gıyabında takdir ve tebrik ediyor görünmektedir. K33 *“Kâmil Uğurlu iyiydi ama Karaman harcadı onu maalesef”* derken belki de bu durumu kastetmiş olabilir. Kâmil Uğurlu'nun şehir hafızasında bu denli yer etmesinin sebebi şu ifadelerde kendini ortaya koymaktadır:

“Belediye başkanlarından Kâmil Uğurlu var mesela ilk o geliyor aklıma. Şehrin çehresini, yüzünü değiştirdi. Herkes -su anki de aynı şekilde- kaldırım değiştirir ama misal o 1. İstasyon Caddesinin çehresini farklı dokunuşlarla, bir ufukla değiştirdi. Bugün otogara bakılınca, otogar halen eski otogar -bu albümdeki fotoğraflarda da tadilatlı hali var mesela- ama bir şehre girilmiş gibi değildi. Şimdi hiç olmazsa bir şehre girilmiş görünüyor, bir şemsiye ile iş değişti yani. Ufukla yaptı, estetik kattı yani.” (K35)

“Kâmil (Uğurlu) bey zamanında bana göre Karaman’da bazı ufak tefek yerlerde yenilikler yaptı. Proje farklılığı geldi, yenilik geldi, bilgi birikimi geldi. Bugün halen Kâmil beyin izlerini görüyorum.” (K13)

“Onun haricinde Karamanlı olmamasına rağmen şehre değişik vizyon katma çabasından dolayı Belediye başkanlarından Kâmil Uğurlu diyebilirim. Karaman’a yatırım yapmış, Karaman’a mâl olmuş Belediye başkanlarından birisi bence. Kâmil Uğurlu Karaman’ın vizyonunu değiştirdi, şehri biraz daha genişletip alternatif merkezler kurma yolunda çaba gösterdi. Mesela 2. TOKİ tarafındaki spor komplekslerinin başlatılması, semt spor sahalarının projelendirilmesi ve açılması onun dönemine denk gelir.” (K39)

“Yani şimdi şöyle mesela şehircilik noktasında bir ufuk vardı adamda, daha böyle bir vizyon sahibi bir kişiydi.” (K40)

Bu ifadelerin hepsinde ortak olan nokta “ufuk”, “vizyon”, “estetik” ve “farklılık”tır. Bir belediye başkanı olarak Kâmil Uğurlu hakkında en çok kullanılan tabirler bunlardır. Buradan hareketle Kâmil Uğurlu’nun Karaman şehir sakinlerinin “ufuk”, “vizyon”, “estetik” ve “farklılık” beklentilerini karşılamış olduğunu söylemek mümkündür ve yine buradan hareketle bu kavramların şehir hafızası için önemli kavramlar olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla şehir hafızası geçmiş ile bugünü harmanlayan ve bunu yaparken de şehrin kimliğine ve dokusuna uygun davranan aktörleri unutmamaktadır. Kâmil Uğurlu, Halil İbrahim Gülcan ve Kemal Kaynaş gibi isimlerin yanı sıra Özcan Genç, Hasan Özkaymak, Yaşar Evcen, Ali Kantürk ve Ertuğrul Çalışkan, Karaman şehir hafızasında yer etmiş ve görüşmeler sırasında isimleri zikredilmiş siyasi figürlerdendir.

Sivil Figürler

Karaman şehir hafızasında öne çıkan bir başka grup bazı sivil aktörlerdir. Bu aktörlerin bir kısmı ise fabrikatörlerdir. Fabrikatörlerin Karaman için önemini K13 şöyle özetlemektedir:

“Yangın hadisesinden sonra Almanya’ya kölelik yapmaya gittik. İyi mi oldu? ... Niye o işyerlerini buralarda biz yapmadık da biz oralardan işçi getirmedik de biz oralara işçi gönderdik? O günkü siyasilerin sahip çıkamayışı, ileriye göremeyişi, bu müllete çalışacak, rızkını temin edecek yerler veremeyişi var. Karaman’ın dört çocuğu verdi bunu: Sami Özdağ, Yılmaz Babaoğlu, Boynukalın kardeşler, Abdullah Tayyar” (K13)

K13'ün ifadeleri Karaman şehir hafızasında yer etmiş üç gerçekliği birden ortaya koymaktadır. “*Yangın hadisesi*” Karaman çarşı yangınıdır. Çarşı yangını pek çok dükkân içindeki malzemelerle birlikte kullanılamaz hale getirmiş ve şehir esnafının ekonomik anlamda zor günler yaşamalarına sebep olmuştur. İkinci gerçeklik yangından sonra gerçekleşen Avrupa'ya göç olgusudur. Yangın nedeniyle her şeyini kaybederek ekonomik sıkıntı yaşayan pek çok esnaf çareyi Avrupa'ya göç etmekte bulmuştur. Üçüncü gerçeklik ise yangından sonra bir türlü ekonomik büyümeyi yakalayamayan Karaman'a kurulan bisküvi fabrikalarının şehrin kaderini değiştirmesidir. Karamanlının çalışıp rızkını temin edeceği bu fabrikaların kurucuları, şehir sakinleri için unutulmaz figürler haline gelmişlerdir. Görüşmecilerin pek çoğu görüşmeler esnasında bisküvi fabrikalarının kurucularından sitayişle bahsetmişlerdir. Ancak fabrikatörler yalnızca sağladıkları istihdam sebebiyle değil Karaman için yaptıkları ile de hafızalarda yer etmişlerdir. Örneğin K29 Bifa fabrikasının kurucusu Yılmaz Babaoğlu için şunları söylemektedir:

“En başta Yılmaz Babaoğlu... Bifa ilk açıldığında daha Karaman'da kimse bisküvi fabrikasını bilmiyordu. Çok çalıştı. Belirli yaşa gelmiş sosyal güvencesi olmayanları Bifa'ya alıp sigorta yapıp emekli olmalarını sağladı. Okul açtı, cami açtı, su sebili yaptırdı, yurtların eksiklerini tamamladı, hayra öncülük etti.” (K29)

Şehir insanı için istihdam sağlamak şehir hafızasında yer etmek için başlı başına önemli bir etken iken Yılmaz Babaoğlu, Sami Özdağ, Boynukalın kardeşler ve Abdullah Tayyar gibi aktörler şehir sakinlerine faydalı olma noktasında gayret göstermişlerdir. Şehre hem istihdam yönünden hem de farklı şekillerde fayda sağlamaları sebebiyle Necati Babaoğlu, Ziya Duru, Ömer İnekçi, Adnan Özdağ gibi isimler de görüşmeler esnasında zikredilmiştir.

Fabrikatörler şehir insanı için istihdam oluşturmuşlar ve şehir sakinlerinin bazı ihtiyaçlarına cevap vermişlerdir. Haliyle şehir hafızasında fabrikatörler önemli bir yer tutmaktadır. Ancak görüşmeler esnasında ortaya çıkan ilginç bir grup daha vardır. Bu grup şehrin meczuplarıdır. Meczupların şehir hafızasında yer etmeleri şaşırtıcı gelebilir. Ancak şehre görünürde faydası olmayan hatta zararı olacağı düşünülen figürler, toplumsal hafızada kendilerine yer bulmaktadırlar. Görüşmecilerden K40, şehir sakinleri için unutulmaz figürlerden biri olan Muammer Baran⁵⁵ ile ilgili şunları söylemektedir:

55 Muammer Baran'ın meczup olmadan önceki halini bilenler, kendisinin Fransızca öğretmenliği yaptığını ve o dönemde çevresindeki öğrencilerin -ve hatta kendilerinin- matematik, fizik, kimya ödevlerine yardım ettiğini anlatıyorlar. Bu yönüyle Muammer Baran meczup olmadan önce çevresindeki insanlara faydalı olmaya çalışan bir aktör olarak şehirde tanınır hale gelmiştir. Ancak günümüzde şehir sakinlerinin pek çoğu onu, giydiği kırmızı kıyafeti ve sarı çizmeleri

“Mesela bir Muammer Baran amca vardı bizim gençliğimizde. Allah rahmet eylesin, mesela unutmuyorum adamı, unutamıyorum. Türkçeyi müthiş bir şekilde kullanmasını, kendine has giyimi tarzını ve o kibarlığını unutmuyorum.” (K40)

K40’ın ifadelerinden yola çıkıldığında Muammer Baran’ın şehir için pratik bir fayda sağlamadığı düşünülebilir ancak yine de şehir hafızasında önemli bir aktör olarak anılmaktadır. Bu durumun sebeplerinden biri Muammer Baran’ın sıra dışı bir figür olarak görülmesidir. Daha önce değinildiği üzere sıra dışı mekânlar ve sıra dışı figürler unutulmazlar. Muammer Baran da özellikle giyimi ve makyajıyla sıradanlıktan çıkmış bir karakterdir. K39 ve K41’in ifadeleriyle “*şebre renk katan, renkli simalardandır*”.

Türkçeyi güzel kullanmak ve kibarlık, sıra dışılık olarak addedilmemesi gerekirken, kendisini bu hasletlerle hatırlıyor olmak toplumsal düzlemde Türkçenin güzel kullanılmadığını ve kibarlığın yerini kabalığın aldığına işarettir. Çünkü hâlihazırda toplum genelinde bulunan özelliklerin yine o toplumdaki bir kişide bulunması o kişiyi özel yapmayacaktır. Ancak Muammer Baran’ın bu yönleriyle hatırlanıyor olması toplumda Türkçe’nin güzel kullanılmadığına, insanların birbirlerine kaba davrandığına ve bu durumun sıradan bir olgu haline geldiğine, Muammer Baran’ın ise genel ahvale uymayarak sıra dışı davrandığına işaret etmektedir. Muammer Baran’ın yanı sıra Recep Armutlu da sıra dışı davranışları ile şehir hafızasının hatırlanan figürlerindedir. K23 Recep Armutlu’nun sıra dışı davranışlarını şöyle özetlemektedir:

“...sonra camide imam azarlamalarıyla ve sokakta küfrederek cevap vermesiyle meczup Recep Armutlu...” (K23)

Genel kabullere uymayan ve toplumun normal kabul ettiği davranışları sergilemeyen figürler genellikle hafızalardan silinmezler ancak bu örneklerde daha fazlası vardır. Muammer Baran hayatta iken Türkçeyi güzel kullanması ve kibarlığı sayesinde şehir sakinlerinin gönüllerine hitap etmiştir. Kendisiyle iletişim kuran herkese güler yüzle ve tatlı bir dille hitap etmesi, onun sadece kılık kıyafetiyle değil bu yönüyle de hatırlanmasına sebep olmuştur. K11 Muammer Baran’ın şehirde ne denli sevildiğini şöyle açıklamıştır:

“Muammer Baran’ın cenazesine Karaman sığmadı. Eski garajın oralar sığmadı. Öyle kalabalıktı. O da insan bu da insan. Birisi patron birisi Muammer Baran. Onun için insan olmak lazım.”⁵⁶ (K11)

ile, yüzüne sürdüğü allık ve dudaklarına sürdüğü ruj ile, İstiklal Marşı okunurken “hazır ol”da durup verdiği asker selamı ile, okuduğu Karaman-Bekir Sıtkı Erdoğan şiiri ile, Türkçeyi güzel kullanması ile ve konuşurken kullandığı tatlı dil ile hatırlanmaktadır.

- 56 Gerçekten de 30 Nisan 2004’te kılınan cenaze namazı Karaman tarihinde en yoğun katılımlı cenaze namazlarından biri olmuştur. Askerlik şubesi arkasında bulunan eski musallaya sığmayan kalabalık 30 metrelik yola (Atatürk Bulvarı) taşmış, Muammer Baran’ın tabutu musalla taşına değil yol üzerinde kurulan bir platformun üzerine konularak cenaze namazı için alan açılmaya çalışılmıştır.

Muammer Baran K11'in kişisel hafızasında "insan" olarak kodlanmıştır. İnsan olarak kodlanmasının sebebi, bir insana yakışır şekilde davranışlar sergilemesidir. Bu yönüyle "İstanbul beyefendisi" gibi "medeni" davranan Muammer Baran, sıra dışı görünümünden ziyade şehir sakinlerine söylediği güzel sözlerle bir "gönül insanı" olarak şehir hafızasında kodlanmış aktörlerdendir.

Muammer Baran ve Recep Armutlu gibi şehrin hafızasında yer etmiş pek çok figür bulunmaktadır. Şehre ilmiyle faydası dokunup pek çok öğrenci yetiştiren Mehmet Ali Kırboğa nam-ı diğer Karasakal Hoca, Necati Yeniçel, hafız Mehmet Emin ve Abdullah Sivacı; şehrin ekonomik olarak zorluklar yaşadığı dönemde doktorluk yapan Baha Müderrisoğlu, Ali Haydar Savaşan, Mehmet Armutlu ve Ziya Güven; şehre okullar, yurtlar, Kur-an kursları ve camiler inşa ettiren Rafet Nas ve Mehmet Çavaş; kendilerini vakıflara ve hayır işlerine adanmış Esat Kantar ve Mustafa Kamer; şehre doğumevi yapılması ve üniversite kurulması için verdiği uğraşlarla tanınan Kemal Bayat gibi figürler, görüşmeler sırasında isimleri zikredilen, şehir hafızası için önemli, hayırsever ve gönül insanı kabul edilen aktörlerdendir.

Karaman şehir hafızasında öne çıkan bir başka grup kültür elçileri olarak adlandırılabilirler. Karamanlı şairler Bekir Sıtkı Erdoğan ve İbrahim Şaşma; Karaman tarihini anlatmak için çabalayan Tahsin Ünal ve Talat Duru; farklı tarihlerde ve farklı noktalardan çektiği siyah-beyaz ve renkli Karaman fotoğraflarıyla şehrin hafızasını tutan Mustafa Koçak; sanayide künde-kârî sanatı ile uğraşan Ahmet Kızılay; Hisar dergisi kurucularından eski anayasa mahkemesi üyesi Mehmet Çınarlı; Karaman'ın Türkçe ile ve Yunus Emre ile anılması için emek veren Baha Kayserilioğlu, Refet Sayın, Dr. Mehmet Armutlu, Ömer Kayserilioğlu, Cengiz Tartanoğlu; Karaman turizm derneğinin öncüsü avukat Baha Müderrisoğlu; Karaman'a müzenin kurulması için emek veren Veysel Demirgören, Ahmet Sait Erdoğan, doktor Durmuş Ali Gülcan gibi isimler Karaman şehir hafızasında yer etmiş, unutulmaz figürlerdir.⁵⁷

Sivil figürler olarak adlandırdığımız bütün bu isimler şehre sağladıkları maddi veya manevi katkılar sebebiyle görüşmeler sırasında öne çıkan aktörlerdir. Şehir sakinleri bu aktörlere önem atfederek onları hafızalarında

57 Bu isimlerin birçoğu Karaman için birden çok faaliyette bulunmuşlar ancak isimleri metin içinde tekrara düşmemek adına birer defa kullanılmıştır. Örneğin Baha Kayserilioğlu hem Dil Bayramı etkinlikleri ve Yunus Emre'yi anma törenlerinin fikir mimarlarındandır hem de Karaman'da müze kurulması için emek verenler arasındadır. Benzer şekilde Doktor Mehmet Armutlu hem doktorluk yaparken hastalarını ücretsiz tedavi etmesi ile anılmakta hem de Dil Bayramı etkinlikleri için verdiği çabayla hatırlanmaktadır.

ölümsüzleştirirler. Fotoğrafın, anı ölümsüzleştirilmesi gibi hafıza da bireyleri ölümsüzleştirir. Aktörü ölümsüzleştirmek onu unutmamak ve anmaktır.

İsimler, İsimlendirmeler ve Şehir Hafızası

Şehir için önemli bir aktörün unutulmasını engellemek, isminin şehir sakinlerinin zihinlerinde pekişmesini sağlamak, unutulması durumunda hatırlanmasını kolaylaştırmak veya böyle bir aktörü bilmeyenlerde bilmeye yönelik bir merak uyandırmak için, aktörün ismi şehrin muhtelif noktalarına verilir. Böylece her gün üzerinde yürünen bir cadde, işi düşünce uğranılan bir sokak veya yaşanan bir mahalle şehir sakinleri veya toplum için önemli figürlerin isimleriyle adlandırılır. Her şehirde olduğu gibi Karaman'da da toplumsal hafıza ve şehir hafızası için önemli olan aktörlerin isimleri mahallelere, caddelere, sokaklara, kamu kurum ve kuruluşlarının binalarına, park-bahçe vb. yerlere verilmiştir.⁵⁸

Hafıza ve isimlendirme ilişkisi söz konusu olduğunda ilk etapta şehir isimleri akla gelir. Bir şehrin isminin nereden geldiği şehir sakinleri tarafından çoğunlukla merak edilen bir durumdur. Bu durumun altında yatan sebeplerden birisi şehir sakinlerinin kendilerini ait hissettikleri şehirlerinin köklü bir tarihe sahip olduğunu ispatlama çabasıdır. Bu durum öylesine yaygındır ki -Karaman şehrinin isminde herhangi bir ihtilaf söz konusu olmamakla birlikte- Türkiye'de pek çok şehrin adının nereden geldiği ile ilgili birden fazla rivayet vardır. Dolayısıyla isimler ve tarih ilişkisi bir nevi isimler ve hafıza ilişkisidir. Bu bağlamda isimlendirmeler hafıza oluşturucu bir işlev görürler.

Şehir sakinleri bir yandan şehirlerinin isimleri ile ilgili rivayetleri nesilden nesile aktarırken bir taraftan da şehirleri veya ülkeleri için önemli gördükleri olay ve kişilerin isimlerini caddelere, sokaklara ve şehrin farklı yerlerine verirler. Önemli olay ve kişilerin unutulmaması amacıyla yapılan bu eylem şehrin hafızasını oluşturan unsurlardandır. Şehir sakinleri adına isimlendirme yetkisini elinde bulunduran şehir yöneticileri şehrin farklı noktalarına verecekleri isimleri seçerken mümkün olduğunca şehrin kolektif hafızasına uygun düşen isimleri tercih ederler. Çünkü “toplumsal hafıza sistemi içinde isim geleneği ve kültürü, gündelik hayatın işleyen bir referans sistemi olarak önemli bir yer tutar. Bu bağlamda isim vermeye ilgili kolektif hafızanın canlılığı hem geçmişin şimdiki zamana taşınması hem de gelecekte kimliği var kılma ve sürdürme arzusunun bir yansımasıdır. İsimler toplumsal hafızanın sürekli tekrarlanan ve güncellenen kodlarıdır” (Çelik, 2017, s.

58 Şehir sakinlerinin bireysel olarak dükkânlarına, şirketlerine verdiği isimlerden ziyade şehir idarecilerinin verdiği isimler kastedilmektedir.

65). Bu bağlamda bir şehirdeki cadde, sokak, park-bahçe vb. yerlerin adları genellikle şehir için önemli tarihi, siyasi veya sivil figürlerden seçilir. Bunların dışında şehir tarihi için önem arz eden bir olay veya ülke tarihine damgasını vurmuş önemli bir şahıs ismi de seçilebilir.

Karaman şehri göz önüne alındığında şehrin mahalle, cadde, sokak, park-bahçe ve kamu binalarına verilen isimlerde belirli unsurlar öne çıkmaktadır. Örneğin şehrin siyasi hafızası verilen isimlere etki etmektedir. Çoğunlukla milliyetçi ve muhafazakâr partilerin seçim kazandığı Karaman'da, cadde, sokak ve muhtelif yerlere verilen isimlerde bu durum görülmektedir. Görüşmecilerden K6 bu durumu verilmeyen isimler üzerinden şöyle ifade etmektedir:

“Deniz Baykal Parkı yok, Bülent Ecevit Parkı yok çünkü solcular.” (K6)

Şehirde isim koyma yetkisi belediyelerde dolayısıyla aktör olarak belediye başkanlarındadır. Belediye başkanları bir yere isim verirken diğer etkenlerin yanı sıra kendi ideolojilerine yakın kişilerin isimlerini tercih ederler. Hâlihazırda kendilerini seçen kitlenin beklentisi de genellikle bu yödedir. Yani siyaset bir seçme seçilme olgusunun ötesinde hafıza ile de ilişkilidir. Bu ilişki karşılıklı bir ilişkidir. Şehrin siyasi görüşü şehir hafızasına yansır, şehir hafızası da şehrin siyasi görüşüne yansır. Bu ikisi birbirini besleyen unsurlardır. Siyasetin hafızayı, hafızanın da siyaseti ürettiği bir döngü vardır. Türkiye’de yaygın belediye başkanlığı uygulamalarına bakıldığında, göreve yeni başlayan belediye başkanlarının genellikle yaptıkları ilk icraat, yeni kurulmuş bir mahalleye, yeni açılmış bir caddeye veya sokağa isim vermeleridir. Karaman’da geçmişten günümüze siyasetin izleri verilen bu isimlerde görülebilir. Başka bir ifadeyle Karaman şehrinde mahalle, cadde, sokak, park-bahçe vb. yerlerin isimlerine bakıldığında şehrin siyasi geçmişini/hafızası kendini gösterir. K6’nın ifadelerine bu zaviyeden bakıldığında şehrin çoğunlukla “sağ”cı belediye başkanları tarafından yönetildiği ve verilen isimlerin de bu minvalde olduğu görülmektedir. Görüşmecilerden K32, *“Alparslan Türkeş, bulvardan dolayı kazanmış. Özcan Genç ismini caddeden dolayı biliyorum”* derken şehrin caddelerine verilen isimlerin genel itibarıyla “sağ” siyasetten olduğunu ve isimlendirme mefhumunun hafıza oluşturu işlevini gözler önüne sermektedir. K32, Karamanlı olmayan bir Karaman sakini olarak Özcan Genç ismini ilk defa Karaman’daki bir cadde sayesinde duyduğunu ifade etmektedir.

Fotoğraf 13: Siyasi figürlerin isimlerinin yer aldığı tabelalardan bir kolaj.

Şehirdeki muhtelif noktalara siyasi isimlerin verilmesi konusunda bir görüş birliği yoktur. Kimi görüşmeciler siyasilere isimlerinin verilmesine olumlu bakarken kimi görüşmeciler hoş karşılamamaktadır. K9, K32 ve K33 siyasilere isimlerinin verilmesi ile ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

“Abartılıyor hocam. Yani bu siyasi isimler falan bence abartılı. O ismi oraya veren affedersen yalalaklık yapıyor yani. İlim adamını ver, din adamlarının ismini ver. Ömer Dinçer’i, Lütfi Elvan’ı ben ne yapayım? Yaşıyor adam, belki ona sorsan o da razı değil isminin verilmesine.” (K9)

“Hangi partiden olursa olsun siyasi isimlerin verilmesine karşıyım. Karaman’ın değeri olursa olur tabii. Ama o da hayatta iken olmaz bence. Sonuçta bu bir siyasi, adını bir yere verirsin, yarın bir gün bir yanlış yapar sonra Karaman’ın adı da lekelenir.” (K32)

“Tamam güzel bu isimleri koyalım ama yarın başka bir ideoloji geldiğinde kendi isimlerini koyuyor yani. ... Bir de özellikle yaşayanların isimleri mesela, Ermenek’te Lütfi Elvan ismini koymuşlar caddeye, bir de müsteşar yardımcısıyken koymuşlar yani. Müsteşar Yardımcısı Lütfi Elvan diye cadde ismi koymuşlar yani. Yani gerek yok abi, yarın biri gelince değiştirecek yani bunu.” (K33)

Bu noktada şehir hafızası ve siyaset ilişkisi ile ilgili bir durum ortaya çıkmaktadır. Hafıza mefhumu esasen bugünü değil geçmişini işaret eden bir mefhumdur. Yani toplumsal hafıza zamanla şekillenen bir olgudur. Henüz üzerinde toplumsal bir konsensüs oluşmamış kişi ve olayların toplumsal katmanlarda kabul görmesi ancak üzerinden belli bir zaman geçmesi ile mümkündür. K9, K32 ve K33 henüz hayatta olan aktörlerin isimlerinin

şehre verilmesini bu sebeple hoş karşılamadıklarını ifade etmektedirler. İsimlendirme ve hafıza ilişkisi ekseninde yaşayan figürlerin isimlerinin şehre verilmesi K32'nin ifade ettiği riski içinde barındırmaktadır: *“yarın bir gün bir yanlış yapar sonra Karaman'ın adı da lekelenebilir.”* Bu ifade hafıza oluşturma amacıyla verilmiş bir ismin yapabileceği bir “yanlışın” şehre mâl olacağını iddia etmektedir. İsimlendirmenin hafıza oluşturma açısından ne kadar güçlü olduğu bu ifadelerde açığa çıkmaktadır. Bir aktörün veya bir olayın adının şehre verilmesi hafıza oluşturma sürecini olağanüstü derecede hızlandırabilecek bir etkidir.

İsimlendirmelerin bu gücünün farkında olan K1 ve K10, şehre verilen isimlerin siyasi isimler olmaması gerektiğini, şehre hizmet etmiş olanların isimlerinin verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir:

“Bence güzel isimler verilmiş Karaman'daki yerlere. Vefa olması lazım. Yakışır yani, zaten buraya hizmet etmişler.” (K10)

“Karaman'a hizmet eden, katkısı olan kişilerin isimlerinin verilmesi de bence uygun. Dışarıdan gelenler bu ismi göriince Karamanlı olduğunu bilir, şehre katkısı var. Aslında olması gereken şeyler bunlar.” (K1)

Şehre siyasilerin isimlerini vermek tamamen olumsuz bir durum değildir; hayatta olan aktörlerin isimlerini vermek şehir sakinleri için bir sorun olarak görülmektedir. Bu bağlamda “Karaman'a hizmet etmiş” siyasilerin isimleri “vefa” duygusu ile şehrin muhtelif yerlerine verilebilir. Zaten vefa duygusunun da toplumsal hafıza ile ilişkisi vardır. Toplumsal anlamda vefa duygusu bugünü değil geçmiş işaret eder. Bu haliyle “Karaman'a hizmet etmiş” tarihi, siyasi veya sivil figürler aynı zamanda şehir hafızasına yer etmiş figürler konumundadır. Örneğin isimlerinin bir yere verilmesi bağlamında Karaman şehir hafızasında ön plana çıkan isimler şunlardır: Piri Reis, Kazım Karabekir, Atatürk, Turgut Özal, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş, Fahrettin Paşa ve Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi Togan. Bu figürlerin bir kısmı tarihi şahsiyetler iken, bir kısmı siyasi aktörler, bir kısmı da sivil figürlerdir. Daha önce bahsedildiği üzere kent hafızasında öne çıkan bu isimler sadece Karaman kentine özel isimlerden ibaret değildir. Ülke genelinde bilinen, içselleştirilen ve sembol haline gelen şahıslar veya olaylar da Karaman şehir hafızasında kendine yer bulmaktadır. Şehre verilip görece uzun bir zaman dilimi boyunca korunan bu sembol isimler hafızayı pekiştirici işlev görür. Ancak bazı dönemlerde bu isimler değiştirilmektedir. Şehirde yerleşmiş isimlerin değiştirilmesi toplumsal belleği sekteye uğratan unsurlardandır. Şehir sakinlerinin alışageldiği isimler değiştirildiğinde toplumsal hafızada kesinti olmaktadır.

İsim Değişiklikleri

Şehrin muhtelif yerlerine verilmiş isimler bir yönüyle şehrin hafızasını yansıtmakta, bir yönüyle şehrin hafızasını oluşturmakta iken bir diğer yönüyle gündelik hayatı kolaylaştırmaktadır. Üzerinde ittifak edilmiş, herkesin bildiği isimler üzerinden bir yerleri tarif etmek bile başlı başına şehir hafızasını oluşturan unsurlardandır. Şehir hafızasına yabancı olanlar dahi belli bir zaman sonra bu tip isimleri öğrenir ve şehir sakinleri ile iletişimini buna göre kurar. Ancak toplumsal bir uzlaşma aramadan, herhangi bir sebeple isim değişikliği yapılması şehir sakinleri kadar şehre yabancı olanların da şehir hafızalarında karışıklığa yol açar. Karaarslan'a göre: "Bir yeri adlandırmak, oraya dair bir tanım yapmak ve kimlik biçmek anlamına geldiğinden dolayı yer adlarının değiştirilmesi, dil üzerinden hafızanın yeniden inşa edilme çabasının göstergesidir. Yer adlarının değiştirilmesi, verilen yeni adların kullanımının yaygınlaştırılması, gün geçtikçe eski adların silikleşmesi ve unutulması anlamına gelir. Bu durum esasında toplumsal hafızadaki kayıtların silinmesi, yeni veriler ile formatlanmasıdır" (2019, s. 179). Toplumsal eşgüdümle yapılan isim değişiklikleri ise kısa vadede etkisini hissettirecek değişikliklerdendir.

K1 kodlu görüşmeci toplumsal uzlaşmaya dayalı isim değişiklikleri ile ilgili olarak "*Tabi kanun değil, Allah yasası değil değiştirilebilir isimler. Mesela 15 Temmuz sürecini yaşadık. Bu FETÖ'yle ismi anılanlar anında değiştirildi. Yani isim verilirken çok uç isimler değil üzerinde uzlaşmış isimler konulabilir, ortak değerlerimizle ilgili isimler konulabilir*" derken isim değişikliklerinin mutabakata dayalı yönünden bahsetmektedir. Sadece Karaman şehrini değil tüm Türkiye'yi olumsuz anlamda etkilemiş, tüm toplumsal katmanlarda infial yaratmış ve tepkiyle karşılanmış bir darbe teşebbüsünün ardından, şehir sakinlerinin beklentileri ile şehir yöneticilerinin iradeleri ortak bir paydada buluşmuş ve FETÖ ile anılanların isimleri şehirden silinmiştir. Bu durum bile başlı başına isimlendirmeler ve hafıza ilişkisine örnektir. İsimlerin şehirden silinmesi hızlı bir unutma sürecine yol açacaktır. Ancak şehir sakinlerinin beklentileri ile şehir idarecilerinin iradelerinin kesişmediği durumlar daha fazladır. Bu tür örneklerde şehir sakinlerinin hafızası ile mevcut durum çakışmakta ve ortaya karmaşık bir durum çıkmaktadır. Görüşmecilerden K6 ve K9 bu durumu şöyle özetlemektedir:

"Karışıklığa yol açıyor, bildiğin yeri bilmez hale geliyorsun. Yeni nesil yeni adını bilecek biz eski adını bileceğiz, ne olacak ondan sonra?" (K6)

"Telefonla konuşurken işte neredesin, işte falanca bulvardayım diyor. Ya orası neresi? Bu sefer eski usule dönüyoruz. Nere? Pancarın ora. Alparslan Türkes Parkını bilmem ben ama eski hal dedin mi bilirim. Zorluk yaşıyor canım, kalıcı bir şey olmuyor ki hocam, her siyasi geldi mi değişiyor." (K9)

Yapılan isim değişiklikleri önce kişisel hafıza üzerinde olumsuz etkiye bulunmaktadır. Şehir sakinleri alışageldikleri isimler yerine yeni isimler verildiğinde kendilerini boşlukta hissetmektedirler. Tıpkı zihnimizin kavramlar ve kategoriler üzerine bir dünya inşa etmesi ve inşa ettiğimiz o dünya üzerinden kendimizi ifade etmemiz gibi şehirle ilgili muhayyilemiz de şehirdeki isimler üzerinden gerçekleşmektedir. Uzun bir süre boyunca kullanılan hafızamıza yer etmiş isimler bizim için şehrin anahtarı konumuna gelirler. Barındığımız konutun konumunu zihnimizde keskinleştirirken, şehir üzerine düşünürken, şehirde bir noktadan başka bir noktaya giderken veya bir başkasına adres tarif ederken şehir hafızasından bize nakledilip kendi kişisel hafızamıza yer etmiş isimlerden faydalanırız. Şehrin cadde ve sokaklarına, park-bahçe ve binalarına verilmiş isimler bireysel ve toplumsal hafıza için kilometre taşı veya kerteriz noktası gibi işlev görürler. Bu noktaların ismi değiştirildiğinde önce bireysel hafızada sonra toplumsal hafızada sorunlar ortaya çıkar.

Şehir hafızasını devam ettiren ana unsurlardan biri olan isimler değiştirildiği anda “*eski nesil*” ve “*yeni nesil*” ayrımı peyda olur. Aynı şehirde yaşayan insanlar arasında, kullanılan isimler üzerinden önce bir kopukluk daha sonra bir ayrışma meydana gelir. Farklı dili konuşan insanların birbirleriyle anlaşmakta güçlük çekmesine benzer şekilde farklı isimleri kullanan şehir sakinleri aynı noktada buluşmakta zorlanırlar. Bu durumu aşmak için çoğunlukla artık “*eski*” olarak tabir edilen isimlere dönüş yapılır. Şehir hafızasının değişime direnmesi olarak ifade edilebilecek bu duruma örnek teşkil edecek şekilde K27 ve K35 şunları söylemektedir:

“Senin adın kütükte Hasan’dır ama çocukluktan beri herkes sana Bayram diyordur, benim açımdan Bayramısın yani. Benim için senin kütükteki ismin önemli değil.”
(K27)

“Yani halkın nezdinde Mut Caddesi diye oturmuş bir şey var, şu an 60 yaşında bir insanı Zeytin Dalı bulvarına ikna edemezsin yani, anlatamazsın. Böyle oturmuşluk varken niye böyle bir şeyi kırıyorsun? Yeni açılan bir caddeye, bulvara koy. Bugün 30 metrelik yolun adını istediğin kadar değiştir, adı Atatürk bulvarı kondu ama halk dilinde hep 30 metrelik yol olduğu için bunu kırmak zor.” (K35)

İsim değişiklikleri güçlü ve etkili bir yöntem olmakla birlikte toplumsal uzlaşıya dayanmadan yapılan değişikliklerin karşı tepki görmesi olağandır. Yıllar boyu kullanılagelmiş ve geniş bir kitlenin ortak dili haline gelmiş isimlendirmeler değiştiğinde gösterilen tepki yeni halini görmezden gelmektir. Yukarıdaki örneklere benzer şekilde şu anki adı İmaret Orta Okulu olan okulun halk arasında halen Gazi Okulu şeklinde, Bölük yazı köyünün Masara şeklinde, Narlıdere köyünün Avgan şeklinde, Başharman köyünün Zengen şeklinde, Boyalıtepe köyünün Kameni şeklinde kullanılması bu

direnci gösteren örneklerden birkaçıdır. Halkın gösterdiği direnç ve siyasi iradenin değişip bu beklentileri karşılar hale gelmesi ile birlikte isimler eski hallerine iade edilmektedir. Yakın zamanda Boyaltepe köyünün adının tekrar Kamenî'ye, Başharman köyünün adının tekrar Zengen'e dönüştürülmesi böyle bir durumdur. Görüşmecilerden K41 şehir sakinlerinin rızası alınmadan yapılan isim değişiklikleri ile ilgili şunları söylemiştir:

“Mesela Uğur Mumcu kültür merkezi yaptılar, Karaman'da acayip tepki çaktı o zaman, CHP yaptı. Halil İbrahim hoca⁵⁹ da gitti Atatürk Kültür Merkezi yaptı. Yaşar Evcen, eski garaj meydanı var ya oranın adını Muammer Aksoy meydanı yaptı. Sonra ne oldu gelir gelmez Muammer Aksoy meydanının adını değiştirdiler adamlar. Köriin gözüne sokar gibi böyle siyasi şeyler yapmamak lazım.” (K41)

Karaman şehir hafızasında şehri kuşatan değerlere uygun olmayan isimlerin verilmesi şehir sakinleri tarafından tepki ile karşılanmakta ve ilk fırsatta bu değişiklikler şehir hafızasına uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır. Şehir hafızasına uygun olmayan bir başka değişiklik de isimlerin yerine numara verilmesi olmuştur. K5 ve K18 şehrin muhtelif yerlerindeki isimlerin değiştirilip yerine numara verilmesi konusundaki düşüncelerine şöyle ifade etmişlerdir:

“Şimdi bilemiyorum benim sokağı. Sen ne biçim Karamanlısın bilemiyorsun diyorlar. Eskiden bilirdim. Özpmar Sokak denildi mi bilirdim ki Topucak Mahallesi'nin hapishaneye doğru olan sokağın orada oturuyor o adamlar, şimdi oldu 73. Sokak, soğuk bir şey yani. Yaşar Evcen döneminde oldu tabi bu durum. Bunu yenileşme Avrupalılaşma sandı, değiştirdi. Avrupalılaşma böyle olmaz. Avrupalı bu isimleri koruyor yani. Çok kötü.” (K5)

“Akılda kalması kolay bir şey değil yani, insanların kafası zaten dolu. Üstüne bir de sokağımızın numara olarak verilmesi aidiyet duygusuna zarar veriyor, nereden güç ilham aldığını falan bilip aidiyet duyulur. Bu haliyle sokağın öldürülmesi, kültürün öldürülmesi, geçmişle olan bağın koparılması, hafızanın öldürülmesi gibi bir şey oluyor. Rakamlar soğuk ve insafsız.” (K18)

Şehir hafızasının isim değişikliklerine gösterdiği direncin sebeplerinden biri bu ifadelerde kendine yer bulmaktadır. Bilinen bir yerin bilinmeyene dönüşmesi şehri sakinlerinin itiraz ve direnç sebeplerindedir. Bir ismin yerine bir başka ismin verilmesine çeşitli sebeplerle hâlihazırda tepki gösterilirken isimlerin kaldırılıp yerlerine numara verilmesi hafızanın tam anlamıyla katledilmesine neden olmaktadır. Nuri Bilgin bu durumu “kimliksizleşme” olarak ifade etmektedir (2013, s. 141). Görüşmecilerden K5'in 73, K18'in 61 yıldır Karaman'da ikamet ettikleri göz önüne alındığında yaşadığı şehri çok iyi derecede tanıyor oldukları bir gerçektir. Ancak her ikisi de isimlerin kaldırılıp yerlerine numara verilmesi nedeniyle şehri bilemez olduklarını

59 Dönemin Karaman Belediye Başkanı Halil İbrahim Gülcan.

ifade etmektedirler. Bu durum kent hafızasına vurulmuş darbelerdendir. İsimlendirmeler bir takım toplumsal gerçekliklerden ilham aldığıında şehir sakinlerinin anlam dünyalarını zenginleştirip şehre aidiyetlerini pekiştirirken, isimler yerine rakamların verilmesi “*anlam*”ın bozulmasına ve şehir hafızasının bilinç kaybı yaşamasına neden olmaktadır. Ancak Karaman şehir hafızasında bu durumun tersi de gerçekleşmiş ve şehir sakinleri tarafından olumlu karşılanmıştır. K34 ve K39 rakamların isme dönüştürülmesini olumlu karşılayanlara bir örnektir:

“Numarayı isme değiştirebilirsin ama ismi numaraya çevirirsen insanların buna adapte olması zorlaşır.” (K39)

“859. Sokağın adı değiştirildi Anadolu Caddesi yapıldı. Söylenmesi daha boş oldu. Sayıdansa güzel bir isim olmasını tercih ederim.” (K34)

Şehir hafızası şehirle ünsiyetin bir sonucudur. Şehirle ünsiyet kurabilmek başka diğer şeyler kadar şehrin cadde ve sokak adlarını bilmek ve bu adların neden verildiğine vakıf olabilmekle ilgilidir. Rakamlar ve sayılar ise kendi başlarına özel bir anlam taşımayan soyut ve nesnel sembollerdir. Şehrin cadde ve sokaklarına verilmiş rakam veya sayılar şehir sakinlerinin şehrin gerçekliklerini anlayıp bu gerçeklikler üzerinden yeni yorumlar ve anlamlar kurmalarını engellemektedir. Dolayısıyla rakam ve sayılar şehir hafızasının devam ettirilmesini engelleyen unsurlardandır. Şehrin muhtelif yerlerine rakam veya sayı vermek yerine şehir hafızasında yaşayan isimleri vermek şehir hafızasının devam ettirilmesini ve şehir sakinlerinin şehirle ünsiyet kurmasını sağlamaktadır. Karaman şehir hafızasında öne çıkan bir başka husus şehirde cereyan etmiş önemli olaylardır.

Çarşı Yangını

Karaman şehir hafızasının şekillenmesinde bazı önemli olayların etkisi olmuştur. Bu olayların şehir hafızasında yer etmesinin sebebi, sonuçlarının tüm şehir sakinlerini etkilemesidir. Çarşı yangını, Karaman’ın il olması, bisküvi fabrikalarının kurulması gibi hadiseler şehrin nüfus dengesini “*bozmuş*”, şehir sakinlerinin yaşam biçimlerini değiştirmiş dolayısıyla Karaman şehir hafızasını biçimlendirmiştir. Bugünkü Karaman tabiri caizse bu olayların bakiyesi üzerine kurulmuştur. Bu olaylar arasında Karaman şehir sakinlerinin hafızalarında en fazla öne çıkan olay çarşı yangınıdır.

1960’lı yıllarda Karaman sakinlerinin ekonomik sorunlar yaşadıkları Karaman şehir hafızası üzerine konuşan pek çok görüşmecinin bahsettiği bir durumdur. Aynı dönemde hükümetin ekonomik sıkıntılar nedeniyle Avrupa’ya işçi gönderdiği bilinmektedir. Görüşmecilerden K5, İnönü iktidarının uygulamalarını ve halkın Almanya’ya işçi olarak gitme hayalini şöyle aktarmaktadır:

“O zamanlar devlet propaganda yapıyordu, 60’larda Almanya’ya gitme olayları başlamıştı. Almanya’ya gitmek efsanesi vardı. Çok iyi koşullarda çalışıyor, giyimini düzeltiyor, akçe biriktiriyor gibi söylentiler vardı. İnsanların kafasında zorda kalırsak Almanya’ya işçi gideriz fikri oluşmaya başlamıştı.” (K5)

Bu fikir bir süre sadece bir hayal olarak kalmış olsa da 19 Eylül 1964’te çıkan çarşı yangını bu hayalleri gerçeğe dönüştürme zorunluğunu ortaya çıkarmıştır. Çarşı yangını zaten ekonomik anlamda zor günler geçiren Karaman sakinlerini iyice zora sokmuştur. K5 ve K28 yangınının Karaman ekonomisine verdiği zararı şöyle ifade etmişlerdir:

“Karaman’ı yangın yaktı. Şimdiki Duru’ların⁶⁰ olduğu yerden başladı, Sait Eren’e⁶¹ doğru, oradan gir Nimet’e⁶² kadar yandı. Gazi Paşa Caddesinin Güneyi yanmadı ama Kuzey tarafı yandı. Karaman’ın ticaret merkezi bu kadardı zaten. Çok az Buğday Pazarı’nda⁶³ vardı ticaret, biraz askerlik şubesinin orada biraz da serpilmiş ufak tefek işler yapan küçük ticaret veya manifaktür iş yapan insanlar vardı, oralar kaldı.” (K5)

“Karaman’ın iş merkezi gitti o yangında, çöktü yani Karaman. Yangından sonra -babamdan dinlediğim kadarıyla- hayat ölüymüş, hiçbir şey yokmuş. Dışarıdan gıda yardımı bile gelmiş, baya sıkıntı çekilmiş.” (K28)

Şehrin yaşadığı derin buhranlar şehir sakinlerinin hafızasında yer eder. Çarşı yangını da şehrin yaşadığı büyük bir buhrandır. Karaman’ın en önemli ticaret merkezi yangın nedeniyle yok olmuştur. Ticari hayat neredeyse durma noktasına gelmiştir. Yangın nedeniyle mevcut ekonomik sıkıntılar iyice artmış, -K28’in babasından naklettiğine göre- şehir insanı gıda yardımına muhtaç hale gelmiştir. Bu durum şehir sakinlerinin hafızasına olağandışı bir durum olması nedeniyle yer etmiştir. Şehrin ve hatta ülkenin böyle bir zararı karşılayacak durumda olmadığını ve bu nedenle Karaman’dan Avrupa’ya işçi göçünün başladığını K11 şöyle ifade etmektedir:

“İnönü Başbakan idi. İnönü’ye bir heyet gönderdik. İnönü de demiş ki kuruş veremem, para yok. Ben dış devletlerle anlaşma yaptım, size öncelik tanıyayım, bana 50 kişilik liste gönderin demiş. 400 kişilik liste yaptık. Bunları Avrupa’ya gönderdik. Avrupalı bakmış demiş siz iyi çalışıyorsunuz yok mu başka? Bizimkiler demiş vize verirseniz gelir daha. Vize alan gitti, alan gitti. Şu Kızılyaka, Yollarbaşı, Kılbasan, Kazım Karabekir bu çevre köylerde kimse kalmadı, buralar boşaldı. Köylerde erkek kalmadı.” (K11)

Dönemin mevcut ekonomik şartlarını ortaya koyan bu ifadeler başka gerçeklikleri de göstermektedir. Karaman insanının çalışkanlığı Avrupalı

60 Duru Sarrafiye.

61 Sarraf Sait Eren.

62 Nimet pide fırını.

63 Günümüzde 4 nolu Aile Sağlığı Merkezinin bulunduğu yer ve çevresi.

işverenlerin hoşuna gitmiş ve en başta belirlenen kontenjanlar/kotalar esnetilerek daha fazla işçi alımı için izin verilmiştir. Bu durum ilk kafilenin ardından peyderpey birçok şehir sakininin Avrupa'ya göç etmesine ve şehir nüfusunun azalmasına neden olmuştur. Hafızada yer etmiş bir başka gerçeklik ise Kızılyaka, Yollarbaşı, Kılbasan, Kazım Karabekir gibi köylerin o dönem Avrupa'ya en yoğun göç veren köyler olduğudur. Günümüzde bu köylerde bilinen -toprak damlı, avlulu, aşeneli- köy evlerinden farklı olarak betonarme evlerin bulunuyor olması çarşı yangını ve yangın neticesinde gerçekleşen Avrupa'ya göç ile ilişkilidir. K15 ve K17 yangının ilk şokunun atlatılmasının ve Avrupa'ya göç sürecinin dengeye kavuşmasının ardından şehirde meydana gelen değişiklikleri şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Karaman’da bir Avrupalı algısı oldu. Yüzlerce kişi Avrupa’ya gitti, iş sahibi oldu. Para gelmeye başladı. Ev yaptılar, dükkân yaptılar. Yeni yeni müteahhitler çıktı. Ev alındı ev satıldı, ondan önce o kadar yoktu yani. Karaman biraz daha şehir görünümüne kavuştu. Apartmanlar yapılmaya başlandı. Yeni yeni teknolojiler geldi, teyp falan geldi.” (K17)

“Bu yangından sonra Avrupa’ya gidenler biraz ekonomiyi etkilediler, ailelerine para gönderdiler. Karaman canlandı biraz. Arsalar, tarlalar para etmeye başladı. Tabii bu ilk nesil. Şimdiki nesil buraya gelmiyor, Antalya’da, Muğla’da, Marmaris’te tatil yapıp gidiyor.” (K15)

Avrupa'ya giden işçilerin esas gidiş amaçları kendilerinin ve ailelerinin geçinebileceği kadar para kazanabilmektir. Ancak Avrupa'daki mevcut çalışma koşullarında para harcama imkân ve motivasyonlarının olmaması para biriktirebilmelerine imkân sağlamıştır. Aldıkları işçi maaşının Türk lirasına nazaran değerli olması da bu paraları Karaman'da yatırıma dönüştürme fikrine sebep olmuştur. Böylece işçi göçünün akabinde Karaman'daki işçi ailelerine para gelmeye başlamıştır. Bu paralar hem gündelik harcamalarda kullanılarak Karaman ekonomisini canlandırmış hem de arsa, ev gibi gayrimenkullerin alım satımını artırarak şehirdeki ev ve arsaların değerlenmesine neden olmuştur. Karaman sakinleri için çarşı yangını olumsuz bir durum iken sonuçları itibarıyla olumlu bir duruma dönüşmüştür. Yangın ilk etapta oluşturduğu çaresizlik hissi nedeniyle, daha sonra göçün ardından meydana gelen ekonomik refahla birlikte anılır olmuş ve bu yönüyle de şehir hafızasında yer etmiştir. Yangın şehir sakinlerine olumlu ve olumsuz duyguları bir arada yaşatmış önemli bir hadise haline gelmiştir. K29 Avrupa'ya işçi olarak giden Karamanlıların, gidiş motivasyonlarını şu cümlelerle özetlemektedir:

“Gidenler bir traktör bir de 3-5 dönüm tarla alabilirsem bana yeter, dönerim diyerek gittiler. Gidiş o gidiş, daha dönen olmadı. Şimdi cenazeleri uçağın kanadının altında geliyor.” (K29)

Yangının üzerinden 55 yıldan fazla bir süre geçmiştir. Günümüzde halk arasında “Avrupa emeklisi” veya “Avrupa’dan emekli” tabiri kullanılmaktadır. Bu tabir K29’un ifadeleriyle örtüşmektedir. Belli bir birikim yapıp daha sonra Karaman’a dönmek isteyenlerin pek çoğu daha sonraları ailelerini de Avrupa’ya götürmüş ve emekli olana kadar Karaman’a dönüş yapmamışlardır. Hatta emekli olanların da pek çoğu Karaman’a dönmemiş Avrupa’da yaşamaya devam etmiştir. Karamanlı pek çok gurbetçi yangın sonrası Avrupa’da yeni bir hayat kurmuş ve orada yaşamaya devam etmiştir. Emeklilikten sonra Karaman’a kesin dönüş yapan gurbetçi sayısı az olsa da henüz dönüş yapmayanların halen yatırımlarını Karaman’a yapıyor olmaları, Avrupa’ya giderken kurdukları Karaman’a kesin dönüş hayallerini yaşatmaya devam ettiklerinin bir göstergesidir.

Karaman Kent İmgesi

Daha önceki başlıklarda imgelerin kabaca algı boyutunda ortaya çıkan gerçekliklerin zihinde bıraktığı tortular olduğunu ifade etmiş ve bu yönüyle imgelerin “gerçeklik”ten ziyade “anlam” dünyasına daha yakın olduğundan bahsetmiştik. Bu zaviyeden bakıldığında imgeler ilkin bireysel tasavvur ve tahayyüller olarak ele alınabilir. Ancak Lefebvre (2019b, s. 304) imgelerin bireysel oldukları kadar aynı zamanda aktarılabılır eserler olduğunu ve bu aktarım durumunun da bilinçsiz değil bilakis bilinçli bir tercih olduğunu ifade eder. Ona göre imgeler tekil değil çoğuldur ve “bütün duyulara hitap eder”. Yani imgeler bireysel olarak üretildikten sonra çoğunlukla toplumsal dünyaya hitap etmeye başlar. Böylelikle imgeler üzerinden yeni toplumsal gerçeklikler inşa edilmeye başlanır. Benzer şekilde imgelerin bütün duyulara hitap etmesi de onların toplumsal bağlamını ve dolayısıyla bu inşa sürecini gösterir.

Bireysel imgeler bireyin anlam dünyasına yakın olması sebebiyle “gerçeklik”lerden kopuk olma ihtimalini barındırır da kolektif imgelerin kökeni çoğunlukla fiziksel gerçekliklerdir. Yani -ilerleyen kısımlarda istisnai örneği bulunmakla birlikte- kolektif imgeler hayal mahsulü ürünler değildir. Kolektif imgeler ile fiziksel çevre arasında sıkı bir bağ vardır. Lynch (2019, s. 5), kusursuz bir imgenin oluşması için fiziksel çevrenin önem arz ettiğini ifade ederken bir anlamda mekâna vurgu yapmaktadır. Haddizatında bir toplumsal üretim olan mekân, kolektif imgenin inşa sürecindeki en önemli duraktır. Mekân kolektif imgeyi beslerken aynı zamanda kolektif imge de mekâna sirayet eder. Yani mekân ve kolektif imge arasında diyalektik bir ilişki vardır. İbrahim Nacak’a göre mekân, bir yanıyla üretildiği koşulları yansıtan özellikler barındırırken (2017, s. 106), diğer yanıyla çevresindekilerin imgeleri sayesinde var olan yerdir (2018, s. 25). Yani ona göre mekân

olmadan imgenin, imge olmadan mekânın kendi başlarına var olma ihtimali yoktur. Bir mekân olarak kentler için de aynı durum geçerlidir.

Kent mekânından ilham alan kent imgesi, Bülent Batuman'a göre (2019, s. 11) kentlilerin, kendi kentlerini tahayyül etme biçimidir. Yani kent gerçekliklerinin, kent sakinleri üzerinde bıraktığı etkidir. Ancak bu ilişki tek taraflı değildir. Kentler aynı zamanda bu imgeler sayesinde dönüşüm geçiren mekânlardır. Kent sakinleri ile kent mekânı arasında kurulan ünsiyet (Nacak, 2017, s. 109) ve hatta o kentte yaşamayanların kente dair algısı (Öztürk Aykaç, 2021a, s. 160) kente özgü kimliğin oluşmasına ve bu kimliğin kent mekânına sirayet etmesine sebep olur. Başka bir ifadeyle kentlerin coğrafi yapısı, görünüm ve silueti, hareketli ve sabit yönleri, kentte gerçekleştirilen faaliyetler, kent görselleri, kent mimarisi ve kent peyzajı gibi etkenler (Eraslan Yayınoglu & Susar, 2008; Lynch, 2019) kent imgesini oluştururken; kenti daha hoş, daha anlamlı bir mekân haline getirme gayretiyle gerçekleştirilen tasarım uygulamaları kent mekânını dönüştüren müdahalelerdir. Bu bağlamda kentler bir yandan kent imgesinin oluşmasına zemin hazırlayan, diğer yandan kent imgesinin bir yansıması olan etkileşimsel alanlardır.

Coğrafya

Şehir sakinleri açısından kent imgesini oluşturan önemli öğelerden biri kentin fiziki özellikleridir. Şehrin konumu, iklimi, yer yüzü şekilleri, bitki örtüsü gibi fiziksel etkenler şehri çevreleyen, şehir sakinlerinin müdahale şansının olmadığı ve haliyle olduğu gibi kabul edip içselleştirdiği özelliklerdir. Şehrin fiziksel özellikleri şehir sakinleri tarafından beğenilir yahut beğenilmez. Her iki durumda da şehir sakinleri şehrin fiziksel özellikleri sebebiyle şehre dair imgeler oluşturur. Bu imgeler sayesinde şehri yaşanabilir veya katlanılabilir bir mekân olarak görür.

Karaman şehir coğrafyası da Karaman sakinlerinin imgelerini biçimlendirmekte, onların Karaman'a dair algılarını pekiştirmektedir. Konya'nın Güneyinde, Mersin ve Antalya'nın Kuzeyinde bulunan Karaman, K1 kodlu şehir sakini için "*İç Anadolu ile Akdeniz arasında bir geçit olan bir Anadolu şehri*"dir. K1'in imgesinde Karaman "*geçit*" metaforu ile tanımlanmaktadır. Burada kullanılan geçit metaforu çevre illerle kurulan karayolu veya tren yolu bağlantısının ötesinde bir anlam taşımaktadır. Her şehir bir diğer şehir ile karayolu, tren yolu, deniz yolu veya hava yolu sayesinde birbirine bağlıdır ancak Karaman'ın bulunduğu konum itibarıyla bir geçit görevi görmesi şehir sakinleri için birden fazla anlama gelmektedir. Karaman'ın "*geçit*" olarak algılanması öncelikle şehrin iklimi ile ilgilidir. K1 ve K22 iklime dayalı "*geçit*" imgesini şöyle detaylandırmaktadır:

“Taşeli Yöresi, Göksu Havzası Karaman’ı değer şehirlerden ayıran coğrafi özelliği. Karaman’da hem Akdeniz iklimi hem de yukarılara çıkınca karasal iklim yaşanabiliyor. Karaman aynı günde dört mevsimi yaşayabileceğimiz şehirlerden birisi.” (K1)

“Coğrafi olarak Karaman’ın bir tarafı engin bir ovardır, bir tarafı da engin dağlardır. Akdeniz iklimi ve karasal iklim bir aradadır.” (K22)

Şehir sakinlerinin böyle bir imgeye sahip olması şehirde yapabilecekleri eylemler için alternatiflerinin fazla olduğu anlamına gelir. Yani sınırlarının tamamında karasal iklim veya Akdeniz iklimi olan şehirlere nazaran Karaman her iki iklimi de barındırması sayesinde sıcaktan bunalan sakinleri için soğuk havayı, soğuktan bunalanlar için sıcak havayı teneffüs etme imkânı sağlamaktadır. K9 bu durumu *“Cenab-ı Allah buraya ayrı bir güzellik vermiş. Coğrafyası da güzel, havası güzel, dağların etrafında dağ havası alıyorsun, ova havası alıyorsun, bir veya bir buçuk saatte denizdesin”* şeklinde ifade etmektedir. Şehrin sakinlerine alternatifler sunması, sakinlerin kendilerini güvende hissetmesine sebep olan unsurlardandır. Malum olduğu üzere geçitler genellikle tehlikeli durumlarda kullanılan yollardır ve bu yönüyle geçitler *“güvenli”* kategorisinde değerlendirilirler. Karaman şehri iklimi itibarıyla bir *“geçit”* noktası olduğundan şehir sakinlerinin imgesinde çaresizlik hissini azaltmakta, şehre daha geniş bir perspektiften bakabilmelerine imkân tanımaktadır. Herhangi bir olumsuzluğun telafisinin çok yakınlarda olduğunu bilen şehir sakinlerinin imgesinde Karaman güvenli bir liman konumundadır. İklimle dayalı *“geçit”* metaforunun bir başka yönü ise şehrin sunduğu nimetlerle ilgilidir:

“Coğrafi açıdan her türlü sebzenin ve meyvenin rahat yetişebileceği, her türlü nimetin elde edilebileceği bir yer. Su açısından zengin bir geçmişi var.” (K22)

Karaman bulunduğu konum itibarıyla hem karasal iklimin hem Akdeniz ikliminin yaşandığı bir coğrafyada olması sebebiyle farklı iklimlerde yetişen farklı gıda maddelerinin kolayca şehir sakinlerinin tüketimine sunulabildiği bir mekândır. İnsanın temel ihtiyaçlarından biri olan yeme-içme ihtiyacının karşılanması günlük hayatın devamı için elzemdir. Fizyolojik ihtiyaçların karşılanması noktasında sorunlar yaşanması diğer insani ihtiyaçların karşılanmasını zora sokmaktadır. Karaman’ın envaiçeşit sebze ve meyveyi sakinlerine sunması şehir sakinlerinin zihinlerinde kıtlık, kuraklık, açlık, susuzluk gibi korkuların yer almamasına ve dolayısıyla gündelik hayatta ilgilenmek durumunda oldukları işlere odaklanabilmelerine imkân sağlamaktadır. Bu yönüyle de Karaman, şehir sakinlerinin imgesinde güvenli bir şehir konumundadır.

Şehrin *“geçit”* imkânı sağlamanın bir başka önemli yönü sakinlerinin mesafe algısını biçimlendirmesidir. Karaman sakinleri buldukları

coğrafyanın kendilerine sağladığı imkânın farkındadırlar. Karaman coğrafi açıdan sapa veya izole bir şehir olmadığı için diğer şehirlere her zaman yakın kabul edilmektedir. Aslen Karamanlı olmayan K32, şehrin konumu sebebiyle Türkiye'deki pek çok şehre yakın olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Karaman konum olarak çok iyi bir yerde bence. Her yere ulaşabiliyorsun. Mesela Ankara, Adana, Mersin, Antalya yakın, her yer yakın yani. Bence çok güzel bir yerde Karaman, mükenimel bir yer yani.” (K32)

K32'nin ismini andığı şehirlerden Karaman'a en yakın olanı 294 km ile Mersin, en uzak olanı 383 km ile Ankara'dır. Bu mesafeler kısa sayılabilecek mesafeler değildir ancak Karaman'ın coğrafi konumu sebebiyle şehir sakinlerinin algısı bu yöndedir. Her yere yakın olma algısı şehir sakinlerinin kent imgelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Sıradan bir sebeple veya acil bir durumda bu kentlere ulaşılması gerektiği durumlarda, şehir sakinlerinin Karaman'ı bu şehirlere yakın olarak kodlamış olması, Karaman imgesinin ulaşım anlamında da güvenli olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Karaman şehir merkezinin bitki örtüsü bakımından zayıf olması ise şehir sakinlerinin Karaman ile ilgili olumsuz duygular hissetmesine neden olmaktadır. Şehir merkezinde yeşil alanların çok az olması ile ilgili olarak K10, K21 ve K34 şunları söylemişlerdir:

“Karaman kurak bir yer. Yeşillik yok.” (K10)

“Hiç ağacın olmaması genel olarak şehre yorucu bir hava katıyor.” (K21)

“Eşim yeşillik bir yerden geldi, burası kurak diye Karaman'dan taşınmayı çok düşündüm yani. Birilerini de Karaman'a davet etmedim çünkü yaşamacak bir şehir değil, yeşilliği eksik.” (K34)

Şehir merkezinin bitki örtüsü bakımından fakir olması Karamanlı olmayan K10 ve K21'e göre kuraklıkla ve yoruculukla eşleştirilmiştir. Yeşil alanlar insanların dinlenebileceği, huzurlu vakit geçirebileceği alanlardır. Karaman şehir merkezinde hissedilen yeşil alan eksikliği şehir sakinlerinin dinlenememelerine yol açmaktadır. Haliyle şehrin yeşillikten uzak olması ile yoruculuk arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Hatta öyle ki K34 yeşilliği az diye Karaman'dan taşınmayı dahi düşünmüştür. Bu bağlamda şehir sakinlerinin Karaman şehir merkezi imgeleri olumsuzdur.

Şehrin Silüeti

Şehirlerin genel görünümleri ile şehir imgeleri arasında sarsılmaz bir bağ vardır. Çünkü görmek fikir edinmektir. Bir şehrin panoraması şehir sakinlerinin şehirle ilgili imgelerini biçimlendirir. Şehrin genel görünümü sadece şehir sakinleri için değil şehrin içinden veya kenarından geçip gidenler için de şehirle ilgili fikir verir. Çoğu zaman caddelerini,

sokaklarını gezmediğimiz şehirleri yol kenarından gördüğümüz kadarıyla değerlendiririz. Bu değerlendirmeyi yaparken de o şehre haksızlık ettiğimizi düşünmeyiz. Çünkü -daha önce belirttiğimiz üzere- yaşadığımız çağda imajlar gerçekliklerin yerini almaktadır. Algı bilgiyi alt etmektedir. Görünene inanmak görünmeyene inanmaktan kolaydır.

Bir şehrin genel görünümü şehrin vitrini konumundadır. Ticari mantıkta vitrin dükkânda yer alan ürünlerin en iyilerinin seçilip sergilendiği alandır. Şehirlerin genel görünümünün de vitrin olduğuna dair kuvvetli bir algı vardır. Şehre uzaktan bakıldığında görünenler şehrin en iyi yanları olarak değerlendirilirler. Şehrin genel görünümünün verdiği duygular, şehrin içine girildiğinde hissedilecek duygularla bir tutulur. Görüşmecilerden K1 Karaman'ın genel görünümü ile ilgili şunları söylemektedir:

“Senelerdir Konya-Mersin çevre yolundan geçenlerin kafasında Karaman hep Beyazkent’in geçekondü evleri, Kazalpa’nın ahırları, tek katlı evlerden ibarettir algısına yol açtı. Tamamen döküntü bir şehir görünümü. Biz il olduk ama il gibi görünemedik. İmaj bu, maalesef.” (K1)

Fotoğraf 14: Türk Dünyası Kültür Parkı’ndan Karaman manzarası. Abmet Özpmar.

K1 bu örneği Konya-Mersin çevreyolu üzerinden verse de Karaman'ın farklı noktalardan görünümünde de benzer bir durum göze çarpmaktadır. Karayolu ile şehre yaklaştıkça şehir görünümünden ziyade sanki kırsal bir bölgeye yaklaşıyor izlenimi vermektedir. Şehrin uzaktan görünümü böyle iken şehir merkezinin genel görünümü için de benzer ifadeler kullanılmıştır. Aslen Karamanlı olmayan K10 ve K24 kodlu görüşmeciler Karaman şehri merkezinin eski ve yeni halleri gösterildiğinde şöyle tepki vermişlerdir:

“Eskiden şehir başlık, bahçelik tek katlı evler varmış ya. Tam aslında olması gereken şekildeymiş o zaman. Öyle görünüyor yani resimde. Şimdi bir şey kalmamış her yer beton olmuş. Eski fotoğraflardan klasik bir şehir izlenimi edinebiliyorsun da bu yeni şehirde bir gariplik var yani.” (K10)

“Bu Karaman mı gerçekten, hakikaten Karaman mı bu? İmara çok açılmış her taraf, bütün yeşillik yerler gitmiş. Eski hali daha güzel yeşillik yani.” (K24)

Şehrin eski halinin yeni haline tercih edilmesi mevcut halinin şehir sakinlerinin hoşuna gitmediğini göstermektedir. Şehrin dışarıdan görünümü ile içeriden görünümü arasında ciddi bir fark olmadığı şehrin klasik şehir görünümünü kaybettiği anlaşılmaktadır. Yeşilliğin azalması ve dikey mimarinin yaygınlık kazanması Karaman’ın geçmişteki ferah görünümünü bozmuş, şehre boğucu bir hava katmıştır. K10’un şehrin şu anki görünümü için kullandığı “garip” nitelemesi K1’in “il olduk ama il gibi görünemedik” söylemiyle örtüşmektedir. Şehir görünümü şehir sakinlerinin şehir imgelerinin oluşması için önemli bir unsurdur. Karaman şehrinin dışarıdan veya içeriden görünümü, şehir sakinlerinin beğenisini kazanamamaktadır. Bu durum Karaman’ın genel görünümü ile ilgili algının olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Görüşmecilerden K33 de K1, K10 ve K24 ile aynı fikirdedir:

“Yaşar Evcen döneminde Beyazkent, Hürriyet, Mümine Hatun Mahallesinde yapılan evler beni çok rahatsız ediyor. Yani gerçekten yazık, Karaman’ın en güzel yerlerini mahvetmişler. ... Orası şehrin silüetini bozuyor. Düşünsene abi valilik gibi şehrin en önemli yerlerinden bir tanesinin etrafında gecekondu bölgesi oluşturulmuş. Yepeyeni, bomboş bir alanı resmen belediye eliyle bu hale getirmişsin ve uzun bir süre orayı dönüşüme de sokamayacaksın.” (K33)

Şehir silüeti oluşturmak şehir sakinlerinin bireysel gayretleri ile altından kalkabilecekleri bir durum değildir. Şehrin silüeti biraz önce bahsettiğimiz üzere şehrin vitrini konumundadır. Vitrine konulan malzeme, içerideki ürünün kalitesi ile ilgili fikir verir. Şehrin vitrinini düzenleyecek merci ise şehrin belediyesidir. Karaman şehrinin geçmişten günümüze belediyeçilik anlayışında genel görünüme önem verilmemiş olmalı ki şehrin silüeti ne Karamanlılar tarafından ne de Karamanlı olmayanlar tarafından beğenilmemektedir. Üstelik Karaman Belediyesi vitrine en iyi ürünleri koymak yerine şehrin genel görünümünü bozan, modern şehirlerde görülmekten hoşlanılmayan ürünleri yani gecekonduları yerleştirmiştir. Bu alanların kısa vadede kentsel dönüşüme dahil edilemeyecek olması şehir sakinlerinin ve şehirden gelip geçenlerin Karaman imgelerinde olumsuz etki bırakmaya devam edecektir.

Tarih Bilinci ve Kent Kimliği

Karaman pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış kadim şehirlerden biridir. Şehir sakinleri de Karaman'ın köklü bir tarihe sahip olduğunun farkındadırlar. Şehrin tarihi geçmişi ile kent imgesi arasında sıkı bir bağ vardır. Şehrin tarihi geçmişi şehir hafızasının önemli bir bileşeni olduğundan şehir imgesi ile şehir hafızası arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Karaman şehir sakinlerinin Karaman imgelerinde tarihi değerlerin önemli bir yeri vardır. Görüşmecilerden K19 ve K38'in Karaman imgesinde, şehrin sahip olduğu tarihi "*değerler*" önemli bir yer tutmaktadır:

"Yunus Emre olsun, Mevlâna ve annesi olsun ... diğer şehirlerin bu kadar değeri yoktur yani. Tarihi değerler açısından, yetiştirdiği önemli şahsiyetler açısından Karaman kadar yoktur diğer küçük şehirlerin yani." (K38)

"Yunus Emre'nin, Mevlâna'nın o kadar şehri geride bırakarak Karaman'da ikamet etmeyi tercih etmeleri, o dönem Karaman'ın ne kadar önemli bir şehir olduğunu gösteriyor." (K19)

Yunus Emre ve Mevlâna dünyaca bilinen önemli figürlerdendir. Bu figürlerin şehir hafızasında önemli bir yer tutması şehir imgesini de biçimlendiren unsurlardandır. K19 ve K38'in Yunus Emre ve Mevlâna vurgusu, şehrin tarihi geçmişi ile şehir imgesinin kesişmesinin bir sonucudur. İnsanlık tarihinde fikirleri geniş kitlelerce kabul görmüş önemli şahsiyetler, şehir imgesinin önemli unsurları haline gelirler. Şehir sakinleri ait oldukları veya yaşadıkları şehri anlamlandırırken bu aktörlerden ilham alırlar. Tüm insanlığa mâl olmuş aktörlerin yaşadıkları şehirler o şehir sakinleri için övünç kaynağıdır. Ancak şehir sakinlerinin gurur duyduğu başka bir durum daha vardır.

Karaman şehir sakinlerinin imgesinde tüm insanlığa mâl olmuş figürlerin yanı sıra adı sanı bilinmeyen veya unutulmuş olan büyük bir kitle önem kazanmaktadır. Bu kitle Karaman şehrinde kabirleri bulunan, bir zamanlar bu şehirde yaşayıp burada vefat etmiş olanlardır. Görüşmeler esnasında ortaya çıkan bu durum Karaman şehir imgesinin önemli kavramlarından birinin mezarlar olduğunu ortaya koymuştur. Şehir tarihi üzerine konuşan pek çok Karamanlı, şehirdeki mezar sayısının fazlalığından bahsetmektedir. Görüşmecilerden K8, K11 ve K29 mezar olgusu üzerinden, Karaman tarihini şöyle anlatmaktadırlar:

"Eski belediyenin orası kazıldığında altından dört kat mezar çıktı. Şimdiki belediye binasından sanayiye kadar, Cumhuriyet Mahallesine kadar mezarlıktı. Cumartesi pazarı mezarlıktı, İmam Hatip'in olduğu yerler mezarlıktı." (K29)

"Süleyman Bey Hamamının bu yanında Tanrıöver petrol vardı. Oraya tank indirirken üst üste 2-3 tane kabir çıktı. Karaman'ın ne kadar tarihi olduğunu,

doğduğunu, dolduğunu oradan anlarsın. Bunlar önemli. Karaman'ı basit bir yer zannediyor bu millet, bilmiyor. Karaman basit bir yer değil. Her yer mezarlı." (K11)

"Karaman mezarlıktır. Karaman tarihtir. Karaman vakıftır aslında. ... Sayların⁶⁴ oradan ta Yunuskent'e kadar mezarlıktır. Anafartalar Okulu, Kale İlkokulu falan yokken orası mezarlıktı. Gazalpa'da halen mahalle aralarında, cadde ortasında mezarlar, türbemi yapılar var. Annem Hacicezal Mahallesinde evlerin içinde bir köşesinde mezarlar var derdi. Karaman'ın bence en ayırt edici özelliği budur. Çok farklı dınlere anayurtluk yapmış bir yer Karaman. Karaman'ın tarihi gerçekten çok eski." (K8)

Şehir sakinlerinin kendilerine rivayet edilenlerin yanı sıra kendi tanıklıkları üzerinden anlattıkları, Karaman şehrinin çok büyük bir bölümünün mezarlıktan ibaret olduğunu göstermektedir. Görüşmeci ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla yakın dönemde imara açılmış Yunuskent, Doğukışla gibi sert zemine sahip yerler hariç Karaman şehir merkezinin yarısından ve belki dörtte üçünden fazlası mezarlıktır. Şehir sanki tamamıyla mezarlığın üzerine kurulmuş gibidir.

Mezarlığın çok fazla olması şehir sakinlerinin şehir tarihi ile ilgili algılarını belirleyen unsurlardandır. Karaman'daki mezarlık sayısının fazla olmasını, bazı şehir sakinleri Karamanoğulları Beyliği döneminde Osmanlı Devleti ile girişilen mücadeleyi kaybetmeye bağlamakta, bazıları ise -tarihin daha eski dönemlerine atıf yaparak- şehrin kadim bir geçmişe sahip olduğu şeklinde anlamlandırmaktadır. İki görüşün de ortak olduğu nokta mezarlık ve tarih ilişkisidir. Çünkü şehirdeki mezarlık sayısı esasen şehirdeki yaşanmışlıkların ispatıdır. Mezar sayısının fazla olması şehrin çok uzun süre önce imar edildiğini gösterir. Karaman'da kat kat mezarlar bulunması, şehir coğrafyasının tarihin eski dönemlerinden beri yerleşim için kullanıldığını göstermektedir. Bu durum K8 için şehrin "ayırt edici özelliği" iken, K11 için şehrin "basit bir yer" olmadığını tescilidir. Karaman'daki mezar sayısının bu denli fazla olması şehir sakinleri için gurur verici bir ölçüttür. Çünkü şehir sakinlerinin imgesinde köklü olmak, soylu olmak, kadim bir kültüre sahip olmak önemli bir göstergedir. Şehir tarihinin eski çağlara dayanması otomatik olarak şehir sakinlerinin de köklü bir geçmişe sahip oldukları algısını oluşturmaktadır.

Mezar konusunun şehir imgesi ile ilgili bir başka boyutu ise şehir sakinlerinin mezarlarla ve mezarlıklarla iç içe yaşamasıdır. Mezarlıklar hem geçmiş hem de bugünü birbirine bağlayan mekânlardır. Mezarlıklar dün yaşayanların bugünkü akıbetini gösterirken aynı zamanda bugün yaşayanların yarınki akıbetini de göstermektedir. Dolayısıyla mezar imgesi

64 Kırmahalle, Cedit Mahallesi civarı.

hem yaşanmışlıkları hem de yaşanacakları aynı anda göstermektedir. Yani şehir hafızası olarak ele alınabilecek olan mezarlıklar aynı zamanda şehir imgesini de oluşturmaktadır. Dünün şehir sakinleri bugün yaşamadığı gibi bugünün şehir sakinleri de yarın yaşamayacaklardır. Bu bağlamda şehir sakinlerinin mezarlıklara aşına olması hem şehir tarihi ile ilgili bilgilerini sürekli olarak taze tutmalarına sebep olmakta hem de bir insan olarak ömürleri bittiğinde o mezarlıklara defnedileceklerinin bilincinde olmalarını sağlamaktadır. Yani mezarlıklar hem şehir hafızasını canlı tutmakta hem de ölüm olgusunun gerçekliğini hatırlatmaktadır. Pek çok şehirde mezarlıklar şehrin kenarında ve uzağında yer alırken Karaman'da mezarlıklar şehrin içindedir ve aslında "her yer mezardır". Başka bir ifadeyle Karaman şehrinin sakinleri ölüleri ile beraber yaşamaktadır.

Şehir imgesinin tarihle ilgili bir başka boyutu şehir sakinlerinin Selçuklu ve Osmanlı'ya bakışında kendini gösterir. Genel olarak şehir sakinlerinin Selçuklu Devleti'ne bakışı olumlu iken, Osmanlı İmparatorluğu'na bakışı olumsuzdur.⁶⁵ Elbette bu durumun sebebi, geçmişte Karamanoğlu-Osmanlı arasında yaşanmış olan savaşlardır. K1, K8 ve K19'un Karaman'daki mevcut tarihi eserlerle ilgili ifadeleri şehir imgesinde Selçuklu ve Osmanlı algısını göstermesi bakımından önemlidir:

"Karaman Selçuklu ve Karamanoğlu döneminde hakikaten çok eser almış ama Osmanlı eseri yok Karaman'da." (K8)

"Karaman'da bir tane Osmanlı mimarisi eser yok varsa da ben bilmiyorum. Ya Karamanoğlu devri mimarisi ya da Selçuklu eserleri var." (K1)

"Karaman Selçuklu zamanında en son imar edilmiş, sonra Osmanlılar devrinde ihmal edilmiş bir şehir." (K19)

65 Bu yargı -Karaman'da doğup büyümüş bir Karamanlı olarak benim- bu zamana kadar şehir sakinlerinde gözlemlediğim bir durumu ifade etmektedir. Karamanlıların pek çoğu Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olumsuz duygularla yetişmektedir. Bu duyguların oluşmasında aileden ziyade "fısltı gazetesi" etkin olmaktadır. Pek çok Karamanlı için, şehir tarihi ile resmi tarihin uzlaşmayan/benzeşmeyen yönleri bulunmaktadır. Karaman'da doğup büyüyen birçok insan, Osmanlı'nın Karaman'ı yerle bir ettiğini, "taş üstünde taş, baş üstünde baş koymadığını" duyarak, dinleyerek büyür. Esasen görüşmecilerin mezar imgesi ile ima ettiklerinin bir kısmı da bu durumla ilgilidir. Bu tür anlatılar şehir sakinlerinin bilinç altına kazınır ve böylece söz konusu Karaman olduğunda, Osmanlı Devleti'ne karşı çoğu zaman belli bir mesafede durulur. Bu araştırma için gerçekleştirdiğim görüşmeler sırasında Osmanlı'yı doğrudan hedef alan hiçbir ifadeye şahit olmasam da şehirle ilgili bu gerçekliği bildiğim için, bu gerçekliği ima eden ifadeleri kolaylıkla seçebildim.

Fotoğraf 15: Osmanlı devrinde inşa edilmiş Yeni Minare Camisi. Ahmet Özpınar.

Şehirde bulunan tarihi eser çeşitliliği ile ilgili olan bu ifadeler şehir sakinlerinin Osmanlı imgesinin olumsuz olduğunun göstergelerindedir. Çünkü günümüzde halen kullanımda olan Yeni Minare, Pir Ahmet Paşa ve Nuh Paşa Camileri yapılış tarihleri itibarıyla Osmanlı dönemi yapılarıdır. Ancak şehir sakinlerinin Osmanlı Devleti'nin Karaman'ı yakıp yıkmış olduğu algısı, beraberinde şehirde Osmanlı eserinin olmadığı inancına yol açmaktadır. Meselenin bir başka boyutu da şudur: Osmanlı Devleti Karaman şehrini yakıp yıkmışsa, nasıl olup da Selçuklu ve Karamanoğlu dönemi eserleri günümüze kadar ulaşabilmiştir? Bu noktada daha önce bahsettiğimiz bir tespiti tekrar etmekte fayda vardır: Günümüzde algı, gerçekliği alt etmektedir. Karaman şehrinin fiziki gerçekliğinde Osmanlı eserleri mevcut olsa da şehir sakinlerinin imgesinde şehirde Osmanlı eseri bulunmamaktadır. Bu yönüyle şehir imgesi salt fiziki gerçeklikler kadar şehir hafızasına ve söylentilere de dayanmaktadır. Yani şehir imgesi bir yönüyle inanç ekseninde de şekillenmekte olup şehir imgesi bazen şehrin fiziki gerçeklikleri ile uyuşmayabilmektedir. Başka bir ifadeyle söylenecek olursa: Karaman şehir imgesi şehrin fiziki gerçeklikleri kadar bu fiziki gerçeklikleri şehir sakinlerinin nasıl yorumladığı ve anlamlandırdığı ile ilgilidir. Fiziki gerçeklik anlam dünyasına hitap etmiyorsa o gerçeklik şehir imgesinde kendine yer bulamamaktadır. Yani gerçeklik denilen olgu esasen anlam ve yoruma dayalı hale gelmektedir. Gerçeklik, şehir sakinlerinin yorumlamaları ve anlamlandırmaları sayesinde gerçeklik halini alabilmektedir. Zaten imge

meffhumunun kendisi de bir yönüyle bu anlama gelmektedir. Yukarıdaki ifadelerin bir kısmında da ipuçları görüldüğü şekilde Karaman şehir imgesinde Karamanoğlu Beyliğinin büyük bir önemi vardır.

Karamanoğlu Beyliği

Karaman kentinin ismi Karamanoğlu Beyliğinden gelmektedir. Daha önce isimlendirmelerle ilgili başlıkta da belirtildiği üzere isimlendirmeler hafıza oluşturuvcu önemli unsurlardandır. Kolektif hafıza da şehir imgesini biçimlendiren en önemli etkidir. Bu bağlamda Karaman ismi Karaman şehrinin hem toplumsal hafızasını hem de şehir sakinlerinin şehir imgesini biçimlendirmektedir. Karaman şehirde yaşayanların şehir tahayyülünde Karamanoğlu Beyliği imgesinin olmayacağını düşünmek mümkün değildir.

Görüşme yapılan şehir sakinlerinin çoğunluğu Karamanoğlu ve Karaman şehri bağını sıklıkla vurgulamış, şehrin beylik bakiyesi olduğundan bahsetmişlerdir. Aslen Karamanlı olmayan ancak 10 yıldan uzun süredir Karaman’da yaşayan K30, Karaman şehrinin sakinlerinde beylik geçmişinin izlerini gördüğünü söylemektedir:

“Zaten Karamanlılarda da buna benzer hisleri seziyorum yani. Karamanlılarda geçmişte bir beylik kurmuş, yönetmiş, Osmanlı ile savaşlara girmiş bir beylik havası var yani. Benim için Karaman’ı ayırıcı bir durum bu.” (K30)

K30’un ifadeleri, şehir sakinlerinin dışarıya aksettirdiklerini tanımlaması bakımından önemlidir çünkü böyle bir tespiti şehir sakinlerinin kendi kendilerine yapmaları zordur. Şehir tasavvurunda Karamanoğlu Beyliği imgesinin yoğun olduğu bir gerçek olsa da bunun bir yansıma halini alıp almadığı ancak dışarıdan bir gözlemlle anlaşılabilir bir durumdur. Bu anlamda K30, şehir sakinlerinin beylik kimliğini hissettirdiklerini söylemekte ve bir bakıma şehirde Karamanoğlu Beyliği imgesinin ne denli yaygın olduğunu tescil etmektedir. Karaman’da Karamanoğlu Beyliği imgesinin neden bu kadar kuvvetli olduğu ile ilgili olarak K18’nin ifadelerine bakmak yeterlidir:

“Osmanlı olmasaydı bugün Türkiye Cumhuriyeti Karamanoğlu Beyliğinin devamı olacaktı, öyle görmek lazım. Karamanoğlu Beyliğinin bayrağı vardı, sikkesi vardı, bunlar da devlet olmanın göstergeleri. 250 yıllık bir beylik var Karaman’da.” (K18)

Bu ifadeler şehir sakinlerinin Karamanoğlu imgesinin ne denli güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Şehrin geçmişini ve bugünü bilen çoğu şehir sakini K18’in söylediklerinin altına imza atacak durumdadır. Yani Karaman’ı bilerek, tanıyarak yaşayan pek çok şehir sakininin şehir imgesi tam olarak K18’in ifade ettiği gibidir. Yukarıda Osmanlı Devleti’ne mesafeli duruş olarak bahsedilen tavrın altında yatan sebeplerden birisi de işte bu imgedir.

Şehir sakinlerinin şehir imgesinde Karaman sıradan bir şehir değildir; devlet haline gelmiş bir beyliğin hem kurulduğu yerdir hem de idari merkezi konumundadır. Şehir sakinlerinin imgesinde geçmişte kendine ait bayrağı olan, kendi para birimi olan bir beylikten geriye kalan bir şehirdir Karaman. Bu imgenin güçlü olmasının sebebi bu bağlamda beyliğin geçmişteki gücü ile orantılıdır. Beyliğin gücünü geçmişte sahip olduğu topraklar üzerinden değerlendiren K5, Karamanoğlu beyliğinin ne kadar büyük bir alanda hüküm sürdüğünü şöyle ifade etmektedir:

“Karaman Beyliği, yani, Kayseri’nin Batısından Alanya’nın Doğusuna, Ankara’nın Güneyinden Anamur’un burnuna kadar olan yere Karaman eyaleti diyorlar.” (K5)

Geniş bir coğrafyada hüküm süren beyliğin bugünkü mirasçıları olan şehir sakinleri işte bu hafıza sayesinde şehir imgelerini oluşturmaktadırlar. Şehir hafızasında içkin olan “toprak”, “güç”, “kudret”, “bayrak”, “beylik” ve “devlet” metaforları şehir imgesini belirleyen önemli unsurlar haline gelmektedir. Bu kavramlar aynı zamanda “bağımsızlık” ve “özgürlük” algısına da zemin hazırlamaktadır. K30’un şehir sakinlerinde gördüğünü ifade ettiği “hava” bu kavramlar etrafında cereyan eden şehir imgesinin tezahürüdür. Görüşmecilerden K13’ün söyledikleri şehir imgesini biraz daha açıklayıcı detaylar içermektedir:

“Karamanoğlu tarihi Karaman’ı ayırıcı bir unsur. Karaman dönüm şehri değil, Karamanoğlu devrinde payitahtlık, başşehirlük yapmış bir yer, rasgele bir yer değil. (K13)”

K13’ün ifadelerinde beylik mirasının başka bir yönü göze çarpmaktadır. Karaman payitahttır, başkenttir. Bugün şehirde yaşayanlar beylikten bahsederken aslında bir anlamda başkentliği ima etmektedirler. Büyük ve güçlü bir beyliğin başkentliğini yapmış olmak şehir sakinleri için gurur kaynağıdır. Tıpkı soylu bir aileden gelmiş olmanın bireye verdiği özgüvene benzer şekilde Karaman şehir sakinleri “sıradan” olmadıklarının, bir zamanlar “yönetilen” değil “yöneten” olduklarının bilincindedirler. Şehrin hem beylik tarihi hem de daha eskilere dayanan tarihi geçmişini şehir sakinlerinin imgesinde “dönüm” şehrinde yaşamadıkları, önemli bir kültürel birikimin üzerinde yaşadıkları algısını oluşturmaktadır. Bu algı da şehir sakinlerinin Karaman’a ve diğer şehirlere bakışını etkileyen önemli bir imge haline gelmektedir. Karaman şehir sakinlerindeki başkent imgesinin aradan geçen bu kadar zaman sonra halen silinip gitmemiş olmasının önemli bir sebebi vardır.

Konya-Karaman mı?

Karamanoğlu Beyliği yıkılıp toprakları Osmanlı Devleti’ne katıldıktan sonra Karaman şehri eski ihtişamını kaybetmiştir. Başkentlik statüsü, yerini

sıradan bir vilayet olmaya bırakmıştır. Hatta K5'in ifadelerine göre Karaman Konya'ya bağlı bir ilçe haline gelmiştir:

“Osmanlı da büyük bir imparatorluk. Ne yapıyor? 2. Mahmut yönetim şeklini yeniden bölümlere ayırıyor. Yine Karaman eyaleti var ama Konya merkezli bir çerçeveye çiziyor, Karaman da bu arada Konya'ya bağlı bir ilçe oluyor. İşte belediye başkanını, belediye başkanı atıyor, kaymakam atıyor.” (K5)

Osmanlı Devleti'nin bu uygulaması Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Karaman, Cumhuriyet'in ilanından 1989 yılına kadar Konya'nın bir ilçesi durumundadır. Görüşmecilerden K18 bu durumu Karaman'ın cezalandırılması olarak görmektedir:

“Beylikten sonra Cumhuriyet döneminde Karaman, Konya'nın gölgesinde kalmıştır, cezalandırılmıştır. Bugün bile bazı hizmetler Karaman'a gelmemiştir, bazı hizmetler çok geç gelmiştir.” (K18)

K18'in ifadeleri Karaman şehir sakinlerinin bilinç altının dışı vurumudur. Beylik dağıldıktan sonra hem Osmanlı Devleti'nde hem de Cumhuriyet döneminde Karaman cezalandırılmıştır algısı şehirde yaygın bir algıdır. Uygulamada böyle bir gerçeklik olup olmadığını bilmek mümkün olmamakla birlikte bu durumun yol açtığı önemli bir sonuç Karaman şehrinin adının artık Karamanoğlu Beyliği ile değil Konya ile birlikte anılmasıdır. 1989 yılına kadar bir ilçe statüsünde olan Karaman, ülke genelinde Karamanoğlu Beyliğinin başkentliğinden ziyade bu sıfatıyla anılır olmuştur. Bu durum Karaman şehir sakinlerinin Karaman imgesinde önemli bir unsur haline gelmiştir.

Karamanlılar “Konya-Karaman mı?” sorusuna sık sık muhatap olmaktadır. Bu soru öyle çok sorulmaktadır ki şehir sakinleri için bu konu hassas bir konu haline gelmiştir. Şehir sakinlerinin Karaman imgesi bu soru ile pekişir olmuştur. Araştırmaya katılan Karamanlı görüşmecilerden neredeyse tamamı bu sorunun kendileri için rahatsızlık verdiğini belirtmişlerdir. “Konya-Karaman mı?” sorusu şehir sakinlerinin şehir hafızası ile bağlantı kurmalarını sağlayan sorulardan biri halini almıştır. Şehir sakinleri bu soruya cevap mahiyetinde çeşitli refleksler geliştirmişlerdir. Bunlardan şehir hafızası ile bağlantılı olanlar şunlardır:

“Esasında Konya Karamanoğulları'na bağlı iken sonradan Karaman'ı Konya'ya bağlamışlar. Büyüğü küçültmüşler, küçüğü büyütmüşler.” (K3)

“İnsan üzülüyor yani, Karaman bir il yani. Eskiden Karaman-Konya idi Karamanoğlu döneminde.” (K17)

“Konya-Karaman denilince sert tepki gösteriyorum hatta espri yapıyorum. Konya-Karaman değil Karaman-Konya diyorum. Çünkü Karaman beylikken Konya bizim topraklarımız içinde idi. Türk dilinin başkenti Karaman falan diyorum.”

Tabi güliyorlar Konya büyük kent. İlçe iken dahi Karamanlıyım derdim. Karaman farklıdır derdim.” (K8)

“Karamanlılar, Konyalıları pek sevmeydi. Babam derdi ki ‘askere gidince komutana Konyalıyım deme Karamanlıyım de’ derdi. ‘Ama baba biz Konya’nın kazasıyız’ derdim. ‘Olsun, tarihi yönden Karaman Konya’dan eski, devlet var devlet, hükümet var’ derdi. Biz Konyalıyız demezdik. İl olunca daha rahat söylüyoruz. Konya-Karaman diyenleri ayıplarım ben. Halen soranlar oluyor, biz zaten önceden de Konyalıyız demezdik ki.” (K15)

“Biz zaten eskiden de Konya-Karaman demezdik.” (K29)

“Evet, diyorlar. Canım çok sıkılıyor. Gerçekten çok söylüyorlar. Mesela şehir dışı telefon görüşmelerinde falan “Konya-Karaman mı?” diyorlar. Yok biz ayrı bir devletiz diyorum yani, tabi. Biz Karamanoğulları Beyliğiyiz. Karamanoğulları Selçuklu’nun devamı. Osmanlı’nın baş belasıyız, yani biz ayrı bir devletiz, öyle Konya-Karaman değil.” (K36)

Şehir imgesinin oluşmasında şehir hafızasının önemli olduğundan söz etmiştik. Yukarıdaki ifadeler şehir sakinlerinin şehir imgelerinin şehir hafızası ile bağlantısını ortaya koymaktadır. Karaman’ın bir ilçe olmadığı, münhasır bir il olduğu imgesi Karamanlılar için önem verilen bir durumdur. Karamanlılar hâlihazırda başkentlikten ilçe statüsüne “düşmeyi” hoş karşılamadıkları halde, il olduktan sonra bile halen ilçe sıfatıyla anılmayı güçlü bir şekilde reddetmektedirler. Şehir sakinlerinin imgesinde Karaman, Beyliğin başkenti, Cumhuriyetin vilayettir. Şehir sakinleri bunun haricindeki herhangi bir sıfatı kesinlikle kabul etmemektedirler. Hiçbir zaman Konyalı olduğunu kabul etmeyen Karamanlılar milliyetçilik denilebilecek bir tutumla ilçe iken dahi Konya-Karamanlı değil Karamanlı olduklarını söylediklerini ifade etmişlerdir. İl statüsüne kavuşmanın üzerinden 30 yıldan uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen “Konya-Karaman mı?” sorusuna muhatap olmak şehir sakinlerinin yarası haline gelmiştir. Kaşındıkça kanayan yara misali “Konya-Karaman mı?” sorusuna muhatap olmak, zamanla şehir sakinlerinin daha agresif cevaplar vermesine neden olmaktadır. K36’nın ifadeleri bu duruma örnek gösterilebilir. K36 şehrin mevcut statüsünün halen bilinmemesine tepki olarak Karaman’ın bugünkü statüsünü değil geçmişteki statüsünü öne sürmektedir. Şehir imgesinde hâlihazırda merkezi otorite tarafından “cezalandırılmak” algısı hâkim iken, “Konya-Karaman mı?” şeklinde sorular sorulması bu algıyı pekiştirmektedir.

“Konya-Karaman mı?” sorusunun şehir imgesini pekiştirmesi ile ilgili olarak K33’ün ifadeleri önemlidir:

“Konya-Karaman değil, Karaman diye diye Karaman’ın ne zaman il olduğunu ezberledik artık. ... Millet Osmaniye’yi Düzcü’yi bile öğrendi abi yani. Ne bileyim sinir oluyorum abi ya! Yok Konya-Karaman değil, Karaman 1989’da il oldu diye açıklıyorum.” (K33)

Sonradan il olan şehirlerin sakinleri için hangi tarihte il oldukları gündelik hayat hengamesinde hatırlanacak bir durum değildir. Ancak söz konusu Karaman olduğunda “Konya-Karaman mı?” sorusu şehir sakinlerinin Karaman’ın il olduğu tarihi ezberlemelerini ve akılda tutmalarını sağlamaktadır. Karamanlılar Karaman dışına çıktıkları her an böyle bir soru ile karşılaşabileceklerinin bilincindedirler ve bu bilinç şehrin ne zaman il olduğunu şehirlilere ezberleten bir etkidir. Görüşmecilerden K37 de bu bilinç seviyesinde olmakla beraber bu soruya kızgınlıkla değil sitemle cevap verdiğini ifade edenlerdendir:

“Ben üniversite hayatım boyunca bununla uğraştım hep. ... Ben 1993’lüyüm, Karaman 1989’da il oldu. Üniversite arkadaşlarım da genelde 93-94’lü. Onlar bile “Konya-Karaman mı?” diyor. Kaç doğumlusun diye soruyorum, 93 diyor. Ya diyorum, sen doğmadan önce il olmuş bir memleketi, sen nasıl Konya-Karaman olarak bilebilirsin ki diyorum. Ne bileyim öyle biliyoruz diyorlar.” (K37)

K37, Karaman il olduktan sonra doğmuş bir Karamanlıdır. Şehrin ilçe halini bilmeyen dolayısıyla şehir hafızası açısından dolayı daha az olan bir Karamanlıdır. “Konya-Karaman mı?” sorusuna muhatap olmasa belki de şehrin ne zaman il olduğunu ezberleyip daha sonra unutacak bir şehir sakinidir. Ancak kendisine bu sorunun sorulma sıklığı, kendisinin şehir imgesini pekiştirmektedir. Belki de Karaman’a dair ilgisi “Konya-Karaman mı?” sorusu sebebiyle artmaktadır. K37’nin ifade ettiği önemli bir diğer husus ise yaşlılarının da kendisi gibi Karaman’ın ilçe olduğu zamanları bilmemesine rağmen “Konya-Karaman mı?” sorusunu sormalarıdır. Gerçekten de şehrin eski statüsünü bilmeyenlerin, şehri mevcut statüsü yerine eski statüsü ile betimlemeleri nasıl mümkün olabilmektedir?

Bu noktada şehir imgesi ile ilgili bir başka durum ortaya çıkmaktadır. Esasen “Konya-Karaman mı?” sorusunun kendisi bu gerçekliği gözler önüne sermektedir. Şehir imgesi sadece o şehirde yaşayanların yahut o şehirli olanların imgesi değildir. Şehir imgesi o şehirde yaşayanlardan daha geniş bir kitle tarafından bilinen bir durumdur. Hayatında Karaman’a bir kere bile uğramamış birisinin bile Karaman’la ilgili bir imgesi olabilir. Bu imge şehrin gerçeklikleri ile örtüşebilir veya örtüşmeyebilir ancak şehir imgesi zaten gerçeklikle uyum sağlamak durumunda olan bir mefhum değildir. Daha önce bahsedildiği üzere şehir imgesi gerçekliklerin yanı sıra anlam ve yorum sürecinden beslenir. Yani hiç bilmediğimiz bir şehre dair kulağımıza gelen malumatlar, şehirle ilgili efsaneler, dedikodular, reklamlar veya bir yerlerde okuduğumuz kıvrıntı bilgileri o şehirle ilgili imgemizin oluşmasını sağlar. İşte bu eksik veya kusurlu veriler tarafımızdan yorumlanarak ve anlamlandırılarak imgeye dönüşür. Şehrin gerçekliğinin ne olduğu ikinci planda kalır. İmge gerçeklikten önce oluşur. Hâlihazırda şehir sakinlerinin şehirlerine dair imgesi

de bundan farklı değildir ve bu yüzden şehri bilmeyenlerin imgelerinin yanlış olduğunu söylemek mümkün değildir. Buradan hareketle “Konya-Karaman mı?” sorusunun şehrin yabancılarının Karaman imgelerinin bir yansıması olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yaşlı veya genç, şehri görmüş olsun veya olmasın Karaman şehrini -tam anlamıyla- bilmeyenlerin imgesi şehrin Konya’ya bağlı bir ilçe olduğudur. Onlar için gerçeklik budur. Karaman Konya’nın bir ilçesidir. Ancak görüşmecilerden K23 ve K37 son zamanlarda “Konya-Karaman mı?” sorusunun bir başka türü ile karşılaştıklarını söylemektedirler⁶⁶:

“Bir süre sonra buna alışmaya başladım ama sonra bir de şey çıktı, “Kahramanmaraş mı?” diyor. Yok artık diyorum yani. Konya-Karaman’ı geçtik, “Kahramanmaraş mı?” diyenler var artık, bir de onlar çıktı.” (K37)

“Karaman yasalar tarafından il olarak tanınmışsa Karaman’ın il olarak diğer vatandaşlar tarafından bilinmesi gerekiyor. Ben nasıl Hakkari’yi, Düzce’yi, Osmaniye’yi, Niğde’yi, Nevşehir’i, Aksaray’ı, Bayburt’u biliyorsam onların da bizi bilmesi gerekiyor. Karaman denildiği zaman “Kahraman Maraş mı?” veya “Konya-Karaman mı?” diye sormamaları gerekiyor. Tabi ki tepki veriyorum, Kahraman Maraş değil, biz 1989’da Konya’dan ayrılarak il olmuş bir şehiriz diyorum. Bunu Konyalılar daha çok kullansa hadi alışkanlık tamam diyeceğim de İstanbullusu da Denizlilisi de Mardinlisi de aynısını diyor.” (K23)

K23’ün “Bunu Konyalılar daha çok kullansa hadi alışkanlık tamam diyeceğim de” ifadeleri tarihi bir gerçekliğin gündelik hayatta sık kullanılması ile ilgilidir. Yani Konyalılar için Karaman, uzun süredir kendi şehirlerine bağlı bir ilçe olması dolayısıyla “Konya-Karaman” olarak betimlenebilir. Başka bir deyişle belki Karamanlılar, Konyalı birinin kendilerine “Konya-Karaman mı?” diye sormalarına itiraz etmeyebilirler, bunu Konyalılar için bir “hak” olarak görebilirler ancak başka şehirlerin “Konya-Karaman mı?” sorusu şehir sakinlerini rahatsız etmektedir. K37 bu soruya alışmaya başladığını ancak şimdi de “Kahramanmaraş mı?” diye soranların ortaya çıktığını söylemektedir. Aynı durumu K23 de teyit etmektedir. Ancak bu

66 Ben de -kendimi bildim bileli- “Konya-Karaman mı?” sorusuna muhatap olan bir Karamanlıyım ve bu soruya “maruz kaldığımda” araştırmaya katılan görüşmecilerin verdiği tepkilere benzer tepkiler veriyorum. Ancak son 10 yıldır “Konya-Karaman mı?” sorusundan başka bir soru ile daha muhatap olmuştum. Karamanlıyım dediğimde “Kahraman mı?”, “Maraş mı?”, “Kahramanmaraş mı?” gibi sorulara maruz kalıyorum. Daha önce Kahramanmaraşlı tanıdıklarım oldu ve hiçbir zaman kendilerini “Kahramanlıyım” şeklinde tanıttıklarına şahit olmadım. Bir “Maraşlı” veya “Kahramanmaraşlı” neden kendisini sadece “Kahramanlı” olarak tanıtır onu da bilmiyorum. Sosyal medyada “Kahramanmaraşlı” veya “Maraşlı” gibi takma adlarla çok karşılaştım ancak “Kahramanlı” şeklinde takma isim kullanan birisine hiç rastlamadım. Yine de Karamanlıyım dediğimde sanki “Kahramanlı” demişim gibi algılanıyor ve bu algıya göre tepki veriliyor. Bu durum bana çok ilginç geliyor. Bu araştırmayı yapana kadar bu soruya bir tek kendimin “maruz kaldığını” sanıyordum ancak görüşmecilerin de aynı soruya “maruz kaldıklarını” görmek beni bir nebze rahatlatı.

kısma geçmeden önce K39'un da "Konya-Karaman mı?" sorusuna alışıarak duyarsızlaştığını belirtmekte fayda var:

"O süreklî. Şehir dışına çıktığımda 100 insandan 90'ından duyuyorum. Daha önceleri açıklama gereksinimi duyuyordum ama alışlagelmiş oluyor yani. Evet Konya-Karaman deyip geçiyorum. Gerçekten bilmiyorlar yani. Senede 5-6 defa İstanbul'a gidiyorum orada yeni insanlarla tanışıyorum. "Nerelesin?", "Karaman", "Konya-Karaman mı?", "He, Konya-Karaman abi." (K39)

Karaman şehir sakinlerinin Karaman imgeleri ile başka şehirlilerin Karaman imgelerinin örtüşmediği/uyuşmadığı durumlarda ilk tepkiler "Hayır, il olan Karaman" şeklinde daha agresif tepkiler olsa da zamanla bazı şehir sakinlerinin bu duruma alıştığı ve sakin tepkiler verdiği görülmektedir. İmgelerin çakışması olarak adlandırabileceğimiz bu durum, esasında aşırı tepkiye veya tepkisizliğe yol açmaktadır. Kimi şehir sakinleri gün geçtikçe daha fazla tepki verirken kimileri de giderek duyarsızlaşmaktadır. Yani kimi zaman şehir sakinlerinin imgesi şehrin yabancılarının imgesini alt etmeye çalışırken, kimi zaman da şehir sakinleri şehrin yabancılarının imgesini kabullenmektedir. İşte bu durum imgelerin ve imajların gerçekliğin yerini aldığı, günümüzde tartışma zeminin gerçeklik üzerinden değil imgeler ve imajlar ve dolayısıyla algılar üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir. "Kahraman Maraş mı?" sorusu da bu bağlamda değerlendirilebilir. Şehrin yabancılarının Karaman imgesi değişiyor olabilir. "Konya-Karaman mı?" sorusunda Karaman içkin olarak yer alırken "Kahramanmaraş mı?" sorusunda Karaman'a dair en ufak bir iz yoktur. Bu durum Karaman şehir imgesinin ve haliyle Karaman isminin şehrin yabancılarında kaybolmaya/silinmeye başladığının bir işareti olarak kabul edilebilir. Karaman'a yabancı olanlarda şehir imgesinin şehrin gerçekleriyle uyuşmamasının sebeplerinden biri şehrin tanıtımının yeterince yapılamamış olması ile ilgili olabilir.

Tanıtım ve Marka Şehir İmgesi

Karaman şehir imgesi ile ilgili olarak öne çıkan önemli konulardan biri şehrin tanıtımının yeterli düzeyde yapılamadığıdır. Şehir sakinlerinin birçoğu Karaman'ın Konya-Karaman olarak bilinmesinin şehrin tanıtımı ile ilgili olduğuna inanmaktadır. Aslen Karamanlı olmayan K10 şehrin potansiyeli ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Karaman'da tarihi bir zenginlik var ama tanıtılmamış. Karaman iyi bir tanıtım yapamamış, potansiyel var ama işletmecilik biraz zayıf. Buraya bir turist gelse 1-2 gün burada tutulabilir yani." (K10)

K10'un ifadeleri hem bir durum tespitidir hem de kendisinin Karaman imgesidir. K10'a göre Karaman şehri mevcut potansiyelini kullanamayan ve

dolayısıyla kendini tanıtamayan bir şehir konumundadır. Karamanlı olmayan K7 de benzer bir tespiti şöyle yapmaktadır:

“Yani Karamanlılar ne olmadıklarını anlatmaya çalıştıkları için ne olduklarını anlatamıyorlar.” (K7)

K7'ye göre şehrin temel sorunu ne olduğunu değil ne olmadığını anlatmaya çalışmaktaki ısrarıdır. Onun imgesinde Karaman “*biz buyuz*” diyemeyen bir şehirden ibarettir. Karamanlı olmayan K32 ise “*anlatma problemi var abi Karaman’da*” diyerek kendisinin Karaman imgesini ortaya koymaktadır. Karamanlı olmayan şehir sakinlerinin bu tespitleri Karamanlılar tarafından da dile getirilmektedir.

Bir şehir imgesinin şehrin gerçekliğine uygun hale gelmesi, bu gerçekliklerin olabildiğince çok dile getirilmesi ve göze hitap etmesi ile ilgilidir. Aksi takdirde daha önce değinildiği üzere şehrin gerçeklikleri ile şehir imgesi arasında uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar imge ve gerçeklik farklı şeyler olsa da şehir imgesinin şehrin gerçekliklerinden güç alması şehir sakinleri tarafından istenen bir durumdur. Karaman şehri günümüze kadar bu örtüşmeyi sağlayamamış olacak ki şehrin yerlisi de yabancıları da kentin yeterince tanıtlamadığı noktasında uzlaşmaktadır. Görüşmecilerden K5 “Konya-Karaman mı?” sorusunun altında yatan nedeni de bu durumla açıklamaktadır:

“Konya-Karaman denilmesi, biraz da sen kendini tanıtmazsan, onlar da tanımaz. Konya-Karaman diyenleri ayıplamak, kendi görevini/işini yapmayıp suçu başkasına atmaktır. Ya insanlara bak, dünyadan haberi yok, Karaman’ın il olduğundan haberi yok demenin manası yok.” (K5)

Görüşmecilerden K1 ve K31’in ifadeleri de K5 ile benzeşmektedir:

“Karaman’ın biraz reklam eksikliği var bence.” (K31)

“Maalesef biz Karaman’ı yeterince tanıtamıyoruz. Bu yerel yönetimlerden de kaynaklı. Biraz biz yaşayanlardan da kaynaklı.” (K1)

Karaman’ın yeterince tanıtlamıyor oluşu -yerli veya yabancı- görüşme yapılan şehir sakinlerinin şehir imgesinde öne çıkan sorunlardan biri olarak görünmektedir. Bu durum kendi başına bir şehir imgesi olarak ele alınabilir ancak şehir imgesinin bir başka boyutu şehrin nasıl tanıtlabileceği ile ilgilidir. K9, K28 ve K40’ın ifadeleri şehrin potansiyelini gösteren örneklerden birkaçıdır:

“Karaman kendini dışarı tanıtmadı hocam. Aslında tanıtmaması için de çok sebeplerimiz var: Elmada Türkiye ikincisiyiz, bisküvide Allah-u alem Türkiye birincisiyiz, tarımda fena değiliz ama Karaman kendini dışarı açamadı.” (K9)

“Bir ara Karaman Dil Bayramı ve Yunus Emre’yi anma törenleri vardı. Onu da öyle bir laçkalaştırdık ki Yunus Emre’nin adı hiç geçmiyor. Şimdi Dil Bayramı

olarak öylesine yasak savar gibi kullanılıyor. 5 dakika çelenk bırakılıp bitiyor. Eskiden Cumburbaşkanı, Başbakan gelirdi, halkın katılımı olurdu. Şimdi halkın katılmasına müsaade etmiyorlar, bir çelenk koydular, ufacak bir konuşmayla Türk Dil Bayramı ve Yunus Emre'yi anma töreni bitti, hadi kutladık.” (K28)

“Mesela herkes Karaman marka şehir olsun istiyor ama birazcık sahihsiz olarak görüyorum ben Karaman'ı. Bu işe eğilmeyen büyükler var tabii yani. Mesela bana göre Karaman gıdada bir markadır, elmada bir markadır, mermerde bir markadır, tarih, kültür olarak bir marka şehirdir. Marka olabilmek için bunları dillendirmek gerekir. Isparta'da Karaman elması Isparta elması diye satılıyordu bir dönem. ... Karaman'da 100'ün üzerinde ruhsatlı mermer ocağı var ve ciddi kaliteli. Mermer buradan gidiyor ama Afyon'un adı kalmış.” (K40)

K9, K28 ve K40'ın ifadeleri Karaman'ın öne çıkan değerlerini göstermesi bakımından önemlidir. Diğer yandan bu ifadeler görüşmecilerin Karaman imgesini de ortaya koymaktadır. Türk Dili, Yunus Emre, elma, bisküvi (gıda), tarım, mermer kavramları şehir sakinlerinin Karaman imgelerini örneklemektedir. Bu kavramlar Karaman sakinlerinin şehre dair algılarında önemli bir yer tutmaktadır. K28'in bahsettiği Dil Bayramı ve Yunus Emre'yi anma etkinlikleri de esasında toplumsal bellek bağlamında Karaman için önemli önemli etkinliklerdendir. Asmman'a göre bu tür etkinlikler “kimliği simgeleştirme biçimleri” olarak işlev görürken (2018, s. 149), Connerton'a göre “törenlerin, onları gerçekleştirenlerin yaşamlarına değer ve anlam kazandırma güçleri vardır” (2019, s. 78). Dolayısıyla anma töreni gibi ritüeller bir yandan belleği canlı tutarken, diğer yandan kent imgesinin oluşumunda önemli bir görev üstlenirler. Şehirlerin markalaşması ve marka şehirlerinin ortaya çıkmasının önemsendiği günümüzde Karaman şehrinin tanıtımı için sadece bu örnekler üzerinden yola çıkmak bile yeterli görünmektedir. Aslında marka şehir olmak bir bakıma şehir gerçeklikleri ile şehir imgesinin en verimli düzeyde uyumlu hale getirilmesidir. Yani Karaman kentinin gerçeklikleri doğru bir şekilde tanıtıldığında, şehrin yabancılar gözündeki imgesinin de şehrin gerçekliklerine yaklaşma ihtimali vardır. Karaman ne olmadığını değil de ne olduğunu anlatmaya başladığında, marka şehir olmaya bir adım daha yaklaşacaktır. Görüşmecilerin verdiği örnekler kentin tanıtımı için önemli olduğu gibi bir bakıma Karaman'ı simgeleyen sembollerdir.

Şehir Simgesi

Simge ve semboller insanlık tarihi kadar eski olgulardandır. Mağara duvarlarına defaten çizilen hayvan figürleri, kabile tuğları ve totemleri, kral mühürleri, derebeylik sancakları, devlet armaları ve bayrakları, kral mühürleri, şirket logoları, kişisel imzalarımız vb. pek çok işaret insanın veya toplumun kendini nasıl gördüğünün, nasıl hissettiğinin ve nasıl yansıtmak istediğinin göstergeleridir.

Aidiyet duygusunun bir tezahürü olan semboller aynı zamanda “öteki”nden ayrılığın, farklılığın ve kopuşun nişaneleridir. Katılımcı bakımından belli bir niceliğe ulaşmış sosyal gruplar, kendilerini başkalarından ayıran, kendilerine özel, kendilerini anlattıklarına inandıkları sembol arayışına girerler. Benzer bir durum şehirlerde de mevcuttur. Geçmişten günümüze pek çok şehrin kendine ait bir sembolü vardır. Bu semboller genellikle şehir sakinleri tarafından üzerinde ittifak edilmiş bir göstergeyi ihtiva ederler. Dolayısıyla şehir simgeleri ile şehir imgeleri arasında genellikle bir uyum vardır. Karaman şehrinin de Karaman Belediyesi tarafından kullanılan bir sembolü bulunmaktadır. Halk arasında “ongun kuşu” olarak adlandırılan bu sembol fotoğrafta gösterilmektedir.

Fotoğraf 16: Karaman Belediyesi simgesi.

Araştırma için hazırlanan albümde şehir simgesine yer verilmiş ve bu albüm görüşmeye başlamadan önce görüşmecilere incelenmesi için verilmiştir. Ancak görüşme sırasında şehir simgesi sorulduğunda görüşmecilerin çoğunluğu şehir simgesini hatırlayamamıştır. Bu durum şehir sakinlerinin Karaman imgesi ile Karaman şehir simgesinin birbiriyle uyumsuz olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu sonucu ortaya koyan bir başka durum ise görüşmecilerin büyük bölümünün bu simge yerine başka bir simge önermesidir.

Karamanlı olsun veya olmasın pek çok şehir sakini şehir simgesini tam anlamıyla gözlerinde canlandıramamış, ancak albüme tekrar bakıp simgeyi gördükten sonra simge üzerine konuşabilir hale gelmişlerdir:

“Ongun kuşu... Valla gözümde canlanan şöyle 5-6 şeyi olan kıvrımları olan bir şey ama... Lacivert ve kırmızı renklerinde olan, çizgi çizgi bir şeyler olan bir şeydi

ama... Ha burada, evet. Kuş var, 7 tane nokta var, neyi ifade ettiğini bilmiyorum. Üst taraftaki şey hiçbir şey anımsatmıyor, el ele tutuşmuş insanlara benziyor. Başka bir şey yok. Karaman'la ilgili hiç çağrışım yapmıyor bu simge bende." (K34)

"Bu ne, tavus kuşu mu? 1877 diyor? İlginç bir çalışma olmuş. Sanki üç tane insan el ele vermiş, bir kale de olmuş aynı zamanda. Şöyle üç kafa, şunlar kolları, sanki birleşmiş. Aynı zamanda da kale burcu. Ortadaki kuş leylek mi, tavus kuşu mu onu çözemedim. 7 tane daire var iç içe konmuş. Onun da bir anlamı vardır da onu da kestiremedim hiç." (K21)

"Bu simge neyi ifade ediyor belli değil, bilmiyoruz. Mesela bu 7 nokta neyi ifade ediyor? Bu kuş ne anlama geliyor? Burada neden 4 tane pencere var? Bizim bunu bilip çocuklarımıza da aktarmamız gerekiyor." (K1)

Şehir simgesinin bilmediğini ifade eden görüşmecilerin simgeyi gördükten sonra yaptığı bu çıkarımlar şehir simgesinin Karaman'ı yansıtmadığını göstermektedir. Esasen şehir simgeleri şehir hafızasının ve şehir imgesinin hem bir sonucudur hem de şehir hafızasını devam ettiren ve şehir imgesini pekiştiren unsurlardandır. İlginç olan durum Karamanlı olan ve dolayısıyla şehir hafızasını bilen görüşmecilerin şehir simgesini bilmiyor olmalarıdır. Bu durumdan daha fazla ilginç olan ise şehir simgesini gördükten sonra da Karaman'la bağlantısını kuramamış olmalarıdır.

Şehir simgesini bilmeyen görüşmecilerin ifadeleri yukarıda görüldüğü üzere şehre dair en ufak bir ipucu bile içermemektedir. Görüşmecilerin bir kısmı ise şehir simgesini bildiklerini ifade etmişlerdir.

"Evet Karaman'ın şehir simgesini biliyorum. Sanırım Reşit Arat'ın Türkler Ansiklopedisinde okumuştum, orada Türk boylarının ongunlarından bahsederken hepsinin ki yurtcu bir kuş ama bir tanesinininkinin turnaya benzediğinden bahsediyordu. Sesiyle düşmanlarını korkuttuğunu yazıyordu." (K7)

"Bu simge kaleyi ve Karamanoğlu'nu temsil ediyor. Paraların üzerine basıldığı için ongun kuşu Karamanoğlu'nun simgesidir biliyorsunuz. Turna kuşudur bu. Eskiden Karaman'a turna ve flamingolar gelirdi. Su kuşları, balıkçıl kuşlar gökyüzünü kaplardı Karaman'da. Şunlar insan, halkı temsil ediyor." (K22)

"Biliyorum. Ongun kuşu var, bir de güneş sembolü var. Ha bir de kaleyi sembolize eden bir şekil var. O kuş Karamanoğullarından gelme. Karamanoğullarının bastırıldığı parada o kuş ve güneş figürü var. Göster bakalım. Hab! Ongun kuşu, şu güneş, ben güneş diye hatırlıyorum bunu. Bu alıcı bir kuş. Alıcı kuş demek etçil kuşlar var ya. Biliyorsun eski toplumlarda daima böyle alıcı kuş şeyi figürü vardır, tabi bir av kuşu. Leylek zannediyorlar bunu İmaretin, değil alakası yok. Bunun asıl şeklini de gördüm ben. Bu değiştirilmiş. Parada gördüm mesela, zannediyorum müzede var. Karamanoğullarından kalma sikkelerde bu kuş var. Şu da kale. Şu yukarıdaki de el ele insanlar evet." (K41)

"Malum ongun kuşu... Üzerinde bulunan 7 nokta Karaman coğrafyasında hüküm sürmüş medeniyetleri simgeliyor." (K18)

K7, K18, K22 ve K41 kodlu görüşmecilerin ifadeleri şehir simgesinin anlamını genel hatlarıyla ortaya koyan ifadelerdir. Bu ifadeler şehirle ilgili birtakım bilgilere dayanmaktadır. Bu bilgiler ışığında K7, K18, K22 ve K41'e göre simgedeki kuş leylek değil turna kuşudur, kuşun üzerindeki 7 nokta güneş veya medeniyettir, burçlar kaleyi, kale içinde el ele tutuşmuş insanlar şehir sakinlerini sembolize etmektedir. Yani Karaman şehrine dair bilgiler ve şehir hafızasına sahip olma durumu simgenin anlamlandırılabilmesini ve yorumlanmasını sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle şehir hafızası ve şehir imgesi, şehir simgesinin rahatlıkla yorumlanabilmesini yol açmaktadır. Görüşmecilerden K18 ve K30 ise simgenin ne anlama geldiğini şöyle ifade etmektedirler:

"Kuşu bir yerde bayrak gibi de görüyorum. Bağımsızlığın, özgürlüğün, beylik olmanın, devlet olmanın simgesi gibi görüyorum." (K18)

"Aslında bu kuş benim için Selçuklu ve Osmanlı'dan ayrı bir beylik olarak Karamanoğlu Beyliğini ifade ediyor. Yani Selçuklu Devletinininki gibi çift başlı bir kartal değil. Karaman'ın simgesi, ondan farklı bir şey. Dolayısıyla Karamanoğlu Beyliğinin bir simgesi ve bu haliyle de Karaman'ın kendi tarihine atıf yapan bir simge." (K30)

Şehir simgesindeki parçalar bir araya getirildiğinde söz konusu yorumlar şehir hafızasına uygun bir bütünlük arz etmektedir. Karamanoğlu Beyliğinin bir devlet olduğu, bu devletin kendini diğerlerinden ayıran yönleri olduğu, bu durumun da diğerlerine benzemeyen bir kuşla sembolize edilmesi, beyliğin bağımsız ve özgür olduğuna bir gönderme olarak okunmaktadır. Bu yönüyle Karaman şehir simgesi tarihi gerçeklere dayalı olarak tasarlanmış bir simgedir. Ancak araştırmaya katılan görüşmecilerin yarısından fazlası simgenin Karaman'ı yansıtmadığını söylemektedir.

Karaman şehir simgesinin Karaman'ı yansıtmadığı görüşü esasen şehir sakinlerinin şehir imgelerinin daha farklı olduğunu göstermektedir. Bu duruma karşılık görüşmecilere, bu simge yerine kendilerinin nasıl bir simge tercih edecekleri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar Karaman şehir sakinlerinin Karaman imgesini yansıtmaması bakımından önemlidir.

Koyun imgesi verilen cevaplar arasında en fazla öne çıkan imgelerden biri olmuştur:

"Karaman'ı dışarıdan bilenler 'Karaman'ın koyunu' diyorlar, tamam işte onu koyacaksın ambleme ya!" (K10)

"Koyun olmazdı, kimse koyun olmayı kabul etmez." (K23)

"Ongün kuşunu herkes tanımıyor ama koyunu herkes tanıyor. Burada tanınabilirlik önem arz ediyor aslında." (K19)

“Karaman’ı bilmeyen, Konya-Karaman diyen insanlar bile ‘Karaman’ın koyunu, sonra çıkar oyunu’ sözünü biliyor. O yüzden koyun olabilir.” (K26)

“Karaman’ın koyununun adı çıkmış mesela. Koyunu öne çıkarıp koyun/koç gibi bir şey yapsalar o daha akılda kalırdı.” (K3)

“Ankara’da kediyi yapmışlardı onun gibi Karaman’da da koyun olabilirdi.” (K21)

Koyun imgesi hem Karamanlıların hem de Karamanlı olmayanların Karaman imgesine yer etmiş önemli bir imgedir. Koyun imgesi hem bir tür/cins/ırk olarak Karaman koyununu ifade etmekte hem de Karamanoğlu tarihi ile ilgili bir duruma işaret etmektedir. Yani koyun imgesi hem şehir sakinlerinin hafızasına hitap etmekte hem de gündelik hayatlarıyla ilgili bir gerçekliği göstermektedir. Bu bakımdan koyun imgesi şehir sakinleri için önemli bir imgedir. Diğer yandan koyun imgesi Karaman şehrini görmeyenlerin de Karaman imgelerindeki en önemli unsurlardandır. Bu imge de hem hafızaya hem gündelik hayata atıf yapmaktadır. Dolayısıyla koyun imgesi Karaman şehrine dair güçlü imgelerden biridir.

Koyun imgesi kadar öne çıkan bir başka imge şehirdeki tarımsal üretim ile ilgilidir. Görüşmecilerin pek çoğunun Karaman imgesinde Karaman’da yetiştirilen tarımsal ürünler yer almaktadır. K31 kodlu görüşmeci koyun imgesi ve tarımsal üretim ile ilgili imgeyi tek simgede birleştirmeyi teklif ederek şunları söylemiştir:

“Kuş yerine koyun olabilir, elma olabilir. Hatta elma yiyen bir koyun olabilir.” (K31)

Elma şehir imgesinde sembolleşmiş ürünlerden biri olmakla birlikte elmadan başka imgeler de öne çıkmaktadır:

“Söyle olabilirdi Karaman’ın en meşhur neyi var? Elması var, hububatı var, pancarı var. Bunlardan biri olabilirdi.” (K6)

“Karaman deyince benim aklıma niye elma geliyor. Elma çizerdim ben olsaydım.” (K33)

“Şuraya iki tane başak konulabilir.” (K16)

“Mesela elma veya elma ağacı olabilirdi. Buğday başağı olabilirdi, bisküvi olabilirdi.” (K17)

Elma, hububat, pancar, buğday gibi imgeler Karaman’da yetiştirilen metaların Karaman imgesine sirayet ettiğini göstermektedir. Şehir sakinlerinin imgesinde özellikle elma ve buğday imgeleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu imgeler şehir sakinlerinin gündelik hayatına dair önemli göstergelerdir. Şehirle ilgili hiçbir bilginiz olmasa dahi, şehir sakinlerinin imgelerinden onların ne ile meşgul olduklarını anlama imkânımız vardır. Çünkü gündelik hayatta yoğun olarak yer kaplayan uğraşlar şehir sakinlerinin imgelerini

oluşturmaktadır. Kent imgesi bu bağlamda şehirdeki faaliyetleri yansıtan önemli bir unsur haline gelmektedir. Bisküvi imgesi de benzer şekilde şehrin tarıma dayalı sanayisinin bir yansımasıdır.

Şehir simgesi için önerilenler arasında “kapı” imgesi de öne çıkmaktadır. Kapı imgesi hem Karaman tarihine hem de gündelik hayata atıf yapan önemli bir imgedir. Görüşmecilerden K7 ve K20 mevcut şehir simgesi yerine ne konulabileceği ile ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

“Şu an İslam eserleri müzesinde sergilenen İbrahim Bey İmaretinin kapısında ‘kapımız açıktır girene, lokmamız helaldir yiyene’ yazar. Yunus Emre Camisinin kitabesinde de misafirlerin aç gönderilmemesine dair ifadeler var. Bundan daha güzel bir slogan, bundan daha güzel bir davetiye yok bence. Kapı iyi bir simge, geçmişe de geleceğe de açılabilir. Korumayı da anlatır, sadece açılan değil, kapanan da bir şeydir kapı.” (K7)

“‘Kapımız açıktır girene lokmamız helaldir yiyene’ der gibi ortada İmaret kapısı olabilirdi veya bu motif kapıya dönüştürülebilirdi.” (K20)

Fotoğraf 17: İmaret kapısı. Ahmet Özpmar.

Kapı imgesinin tarihi yönü, onun hem bireysel hem toplumsal zemini ile ilgilidir. Kapı hem konutların mahremiyetini hem de şehirlerin giriş çıkışını ifade eder. Modern şehirlerin kapıları olmasa da tarihi şehirlerde kapı istenmeyen unsurları dışarıda tutmaya yaramaktaydı. Şehir sakinleri bu kapıların ardında kendilerini güvende hissetmekte, başka şehirlere de bu kapılardan çıkarak ulaşmaktaydılar. Karaman'da kapı imgesi ise bunlara ek olarak bir davet içermektedir: “Kapımız açıktır girene, lokmamız helaldir yiylene.” Şehrin önemli tarihi yapılarından biri olan İmaret kapısındaki bu ifade şehrin misafirperver yönüne işaret etmektedir. “*Mevlâna'nın Mevlâna olduğu*” Karaman'da “ne olursan ol yine gel” ifadesine benzerliğiyle dikkat çeken bu ifade Karaman imgesinin önemli unsurlarındandır. Dostane duygularla gelen herkese açık olan bu “kapı” Karaman'ın şehir hafızasını yansıtmaktadır. Kapı imgesi aynı zamanda gündelik hayata dair bir imgedir. Kapı komşusu kavramı şehirde yalnız olmadığımızı aynı şehirde yaşadığımız diğer insanlara ihtiyacımız olduğu gerçeğini hatırlatırken, herhangi bir şehirde kalabilecek/barınabilecek bir kapının olması insanı güvende hissettiren bir olgudur.

Karaman için önerilen simgeler arasında, tarihi yapılardan Aktekke Camisi, Hatuniye Medresesi, Karaman Kalesi ve Binbirkilise kalıntıları; tarihi figürlerden Karamanoğlu Mehmet Bey, Yunus Emre, Kazım Karabekir ve Piri Reis öne çıkmaktadır. Bunlar şehrin tarihi yönünü vurgulayan sembolik yapılar ve figürlerdir. Bu sembollerin öne çıkma sebebi şehir sakinlerinin Karaman imgesinde önemli bir yer kaplamalarıdır. Yine Karaman'ın tarihi geçmişine gönderme yapacak şekilde Türk Dil fermanı çok sık bir şekilde önerilen semboller arasında yer almıştır. Türk dil fermanı kadar olmasa da Davut Yıldızı ve çift başlı kartal da sembol önerileri olarak anılmıştır.

Şehir simgesinin ne olduğuna, bilinip bilinmediğine, yorumlanabilip yorumlanamadığına, bu simgenin yerine nelerin konulabileceğine yönelik ifadeler esasen şehir sakinlerinin gözüyle Karaman şehri için nelerin sembol değeri taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Başka bir ifadeyle şehir sembolü olarak kullanılması önerilen her şey bir bakıma şehir sakinlerinin Karaman imgesinin yansımalarıdır.

Karamanlı Kimdir?

Kent imgesinin bir başka boyutu kent sakinlerinin kenti paylaştıkları, aynı kentte birlikte yaşadıkları kentlilerle ilgili fikirleridir. Bu fikirler kent sakinlerinin birbirlerini nasıl gördüğünü dolayısıyla nasıl bir toplumsal birliktelik kurduklarını göstermesi açısından önemlidir. Kentlinin aynı mekânı paylaştığı “diğerleri” hakkındaki görüşleri bir anlamda bu birliğin

içinde yer almakta olan “kendini” nasıl gördüğünü de yansıtmaktadır. Yani başkası hakkındaki görüşlerimiz esasen bizi yansıtan görüşlerdir. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse bütünüün içindeki parçanın bütüne dair ifadeleri aynı zamanda parçanın kendisine dair fikir vermektedir. Şehir sakinlerinde yılların birikimi ile yerleşmiş Karamanlı imgesi şehre dair önemli bilgiler verir.

Görüşmecilerden K18 Karamanlıyı şöyle tarif etmektedir:

“Karaman insanı, Karamanlı olmaktan gerçekten gurur duyar. Nereye giderse gitsin İstanbul’a da Almanya’ya da gitse Karamanlı kimliğini ve kültürünü götürür, orada devam ettirir.” (K18)

K18’in ifadelerine göre Karamanlılar Karamanlı kimliğini taşıyan insanlardır. Şehir sakinleri için Karamanlı kimliği Karaman dışında da geçerli bir kimliktir. K18’in ifadeleri göz önüne alındığında Karamanlıların bu özelliği onların milliyetçi olduklarını göstermektedir ancak K21’e göre Karaman ve Karamanlılar tipik İç Anadolu şehirlerine ve insanlarına benzemektedir:

“Karaman’ı başka şehirlerden farklı kılan bir özellik yok ya, tipik İç Anadolu şehri yani. İç Anadolu’dakilerin çoğuna benzer bir şehir. Niğde, Çankırı, Yozgat üç aşağı beş yukarı aynı. İnsan profili de üç aşağı beş yukarı aynı.” (K21)

“Karamanlıları ayırt eden bir yön var mıdır” sorusuna K31 ve K38 şöyle cevap vermişlerdir:

“Karamanlıyı yolun ortasında yürüyüşünden ayırırım abi. Çok nadir kaldırımdan yürür.” (K31)

“Yolun ortasından yürür, kaldırımdan yürümez. Gerçi kaldırım konulmamış ki şehre, kaldırımlara arabalar park etmiş. Doğal olarak yolun ortasından yürür.” (K38)

Şehir sakinlerinin kaldırımları kullanmaktan imtina etmesi pek çok Karamanlının ortak görüşüdür. Gerçekten de şehir sakinleri için yol ve kaldırım ayrımı keskin bir ayrımı ifade etmemektedir. Şehrin en merkezi yerinde yer alan ve en işlek caddesi olan İsmet Paşa Caddesi yaz akşamlarında araç trafiğine kapatılmaktadır. Yaz akşamlarında sadece yayalara hizmet veren İsmet Paşa Caddesinde yüzlerce Karamanlı caddenin ortasından yürümek suretiyle vakit geçirmektedir.

Görüşmeler sırasında ortaya çıkan önemli imgelerden biri de miskinliktir. Yunus Emre’nin şehri Karaman’da “miskinlik” önemli bir değerdir elbette. Çünkü Yunus Emre *“Adımız miskindir bizim, Düşmanımız kindir bizim. Biz kimseye kin tutmayız, Kamu âlem birdir bize”* demektedir. Ancak Karamanlıların miskinliği, Yunus Emre’nin kastettiği miskinlikle aynı anlamı

taşınamaktadır. K1, K7, K8 ve K29 Karaman insanındaki miskinliği şöyle tarif etmektedirler:

“Bu şehir, kültürel, sosyal anlamda, eğitim anlamında bizi maalesef Konya’ya bağımlı kılıyor. Arz talep meselesi bu. Karamanlı talep etmiyor. Karaman’da bir şey yok ama Karaman’da bir şey olması için uğraşan da yok.” (K1)

“Karaman’ı diğer şehirlerden ayıran bir yön bu. Miskinlik Karaman’ı ele geçirmiş. Belki Karaman’ın rüyaları gerçeklerden daha tatlı geldiği için kimse uyanmak istemiyor.” (K7)

“Talep etmiyor Karamanlı. Yeni AVM yapılıyor korkuyorum gitmez Karamanlı diye. İnsanlar evlerde. Eğlenmeyi bilmiyor Karamanlı. ... Bir miskinlik var yani.” (K8)

“Biraz da duyarsız Karamanlı. Hem milliyetçi hem de duyarsız. Eskiden sağ sol zamanı yine bir nebze yürütebilirdik Karamanlıyı ama şimdi her tarafı yık kimse kıpırdamaz.” (K29)

Yunus Emre’nin kastettiği miskinlik benliğinden sıyrılma, kendinden geçme ve bizliğe ulaşma anlamına gelmektedir. Karaman insanındaki miskinlik ise talep etmemekle ve tembellikle eşdeğer görülmektedir. Görüşmecilerin ifadelerine göre Karaman insanı tatlı uykusundan uyanmak istemeyen, halinden hep memnun olan, çevresinde yaşananlara duyarsızlaşmış bir kitledir. Bu ifadeler Karaman insanının görünen bir yönüne işaret etmekle birlikte tüm şehir sakinlerini kapsamamaktadır elbette. Ancak miskinlik imgesi görüşmeler sırasında ortaya çıkmış bir gerçekliği de ifade etmektedir. Miskinlik imgesine karşılık olarak çalışkanlık imgesi de görüşmeler esnasında ortaya çıkmış imgelerden biridir. Bu bağlamda görüşmecilerden K9, K13 ve K17 Karaman insanının girişimci yönüne işaret etmektedirler:

“Karamanlının girişimcilik ruhu diğer yerlerden fazla hocam. Karaman insanı girişimci ruhludur, gözü karadır. Bu özellik diğerlerinden ayırır hocam.” (K9)

“Karaman çiftçisiyle, sanayicisiyle, esnafıyla, sanatkarıyla hep bir anlamda kalkınan, gelişen bir yer. Karaman’da müteşebbis çok yani, kaynak var, potansiyel var.” (K13)

“Karaman’ın insanı çalışkandır, sıfırdan var olur. Mesela organize sanayideki insanlar esnafıktan, tarımdan, elmacılıktan gelmiştir. Devletin belki çok az bir katkısı vardır. Bu insanlar dışından turnağından artırarak bu duruma gelmiştir. Mesela Bifa bisküvi pazarcılıktan gelmiştir. Saray bisküvinin sahipleri eski pazarda peynir, yoğurt, zeytin satarlardı.” (K17)

Şehirdeki bisküvi fabrikaları şehir insanına yönelik algıyı belirleyen unsurlardandır. Bisküvi fabrikası sahipleri Karamanlı olmaları sebebiyle geçmişleri bilinen şahsiyetlerdir. Geçmişte pazarcılık, esnafılık, tüccarlık yapan bu figürler kendi emekleri ve birikimleri ile bisküvi fabrikaları kurmuşlardır. Yani bisküvi fabrikası sahipleri yüklü bir mirasa konarak veya toplum

nezdinde şaibeli işler yaparak bu fabrikaları kuracak duruma gelmemişlerdir. K17'nin ifadeleriyle devletten de ciddi bir destek görmemişlerdir. Bütün bunlar bir araya getirildiğinde herhangi bir destek veya ortaklık durumu olmadan şehir insanının kendi öz kaynakları ile fabrikalar açması, Karaman insanının girişimci ve gözü kara olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır.

Görüşmeler sırasında öne çıkan bir başka Karaman imgesi siyasettir. Görüşmecilerden bir kısmına göre Karaman sakinlerinin gündelik hayatında siyasi mevzular önemli bir yer tutmaktadır. Karamanlı olmayan K7 ve K32'nin ifadeleri Karaman'daki siyaset imgesini özetlemektedir:

“Karaman’da siyaset çok ön planda. Kimin yanına gidersen git konu siyasete geliyor. Kendini sürekli birilerini savunmak veya birilerine saldırmak zorunda bisediyorsun, fanatikçe yani. Karamanlılar ve Karaman’daki idareciler çok politik ama tutumları ve davranışları partilerinin tutum ve davranışlarıyla örtüşmüyor, uymuyor. Siyasi kimliklerini çok kullanıyorlar.” (K32)

“Şehirde siyaset çok konuşuluyor ama şehir sadece siyasetin etrafında dönmüyor. Karaman küçük bir şehir olmasına rağmen siyasette etkili olduğu söylenebilir. Bunun bir dezavantajı şu; her şey siyasetçiden bekleniyor. Kimse kendi yapması gereken işleri de yapmıyor. Karaman’daki kurumlar, kuruluşlar, sivil toplum dernekleri, herkes her şeyi siyasetten ve siyasetçiden bekliyor. Oysa siyasetçinin görevi alan açmaktır. Açtığı o alanı dolduracak olan ise kurumlar, kuruluşlar, sivil toplum örgütleridir.” (K7)

K7 ve K32'nin Karaman şehir sakinleri hakkında gözlemediği bu durum Karaman'ın küçük bir şehir olmasına rağmen çok fazla siyasetçi çıkardığı algısı ile açıklanabilir. Şehirde konuşulan siyaset daha çok gününbirlik siyasi konular üzerinedir. Yani şehrin veya ülkenin genel siyasi ikliminden ziyade partiler ve parti başkanları daha çok konuşulmakta ve tartışmanın tarafları ya savunan ya saldıran konumu almak durumunda kalmaktadırlar. Şehir sakinleri tarafından konuşulan siyaset, sorunlara çözüm bulma odaklı olmaktan çok tarafların birbirine galip gelme gayreti olarak cereyan etmektedir. K32 bu durumu “fanatiklik” olarak nitelemektedir. Gerçekten de şehirde konuşulan siyaset şehir sakinlerinin günlük rutinlerinin bir parçasıdır. Yani müşteri bekleyen esnafın veya müşterisiyle konuşacak başka bir şey bulamayan berber veya taksicinin, çay ocağında muhabbet eden veya kahvehanelerde oyun oynayanların siyasetten, futboldan veya otomobillerden bahsetmeleri gayet olağandır. K32'nin fanatiktikten kastı şehir sakinlerinin futbol ve otomobillerden çok daha yoğun bir şekilde güncel siyasi gelişmeleri tartışmalarıdır. K7'nin gözlemleri ise güncel siyasi gelişmelerin bu denli merkeze alınmasının ortaya çıkardığı sorunlar eksenindedir. Şehir sakinleri siyaseti araç olarak değil amaç olarak kullanmaktadırlar. K7'ye göre Karaman'da siyasetin bu denli öne çıkması şehrin tüm sorunlarının çözülmesinde siyasetçilere görev düştüğü algısına yol açmaktadır. Yani şehir sakinleri yapılması gereken her şeyi siyaset

üzerine yüklemişlerdir. Karaman'da sorumluluk alma davranışının geri plana itildiği ifade edilmektedir.

Şehir sakinlerinin konuştuğu konular sadece futbol, siyaset ve otomobiller değildir elbette. Karaman'ın nispeten küçük bir şehir olması, dolayısıyla Karamanlıların büyük oranda birbirlerini tanıyor olmaları şehir sakinlerinin konuştukları konulardan birinin "bir başkası" olmasına neden olmaktadır. Bir başkası hakkında konuşmak Karaman'da yaygın durumlardan biridir. Bu durum "dedikodu" imgesi olarak adlandırılabilir.

"Karamanlı dedikoduyu ciddi manada çok sever, en önde dedikodu gelir. Buradan taşınmayı düşündüm. Neden düşündüm işte en başta bu dedikodu olayından dolayı düşündüm. Hayatımı mutlaka etkiliyor. Benim 1 milyon liralık arabaya binebilecek arkadaşlarım var ama Karaman şartlarında o arabaya binsinler, hemen, "acaba çaldı mı, çırptı mı, gömü mü buldu?" derler. Onlar da bu yüzden 200-300 binlik arabaya biniyorlar." (K35)

"Burada herkes, herkesin hayatını biliyor. Çok fazla dedikodu var. Bir kafeye gidiyorsun mesela oradaki garson senin hayatını biliyor. Evine girip çıkanları biliyor, bunu konuşabiliyor. Ben bunu yaşadım. Bu şehirde kaybolmak istesen de kaybolamıyorsun, kötü bir şey. Hayatın didik didik olmasın istiyorsun, çünkü burası bir köy değil ki herkes senin hayatını bilsin. Ama herkes senin hayatını bilmeye odaklanmış burada." (K32)

Dedikodu şehir sakinlerinin hayatına olumsuz etki eden olgulardan biridir. Şehir sakinlerinin güncel siyasi konular kadar başkalarının hayatı hakkında konuşmaları toplumsal güveni zedeleyen sorunlardandır. Çünkü birisi ile beraber bir başkası hakkında konuşanlar, başkalarının da kendileri hakkında konuşacağını bilirler. Böylece bireyler insani ilişkilerde birbirleri ile yeterince samimi olamazlar. Dedikodunun artması bireylerin kendileriyle ilgili pek çok şeyi gizlemesine, toplumsal ilişkilerin yapay hale gelmesine ve nihayetinde sosyal bağların kopmasına neden olur. K35'in ifadelerinde meselenin bir başka boyutu daha vardır. Dedikodunun yaygın olduğu yerlerde bireyler özgürlüklerini yeterince yaşayamazlar. Toplumda anormal kabul edilmeyecek sıradan davranışlar bile dedikodu nedeniyle sergilenemez hale gelmektedir. Yani Karamanlılar dedikodudan çekindikleri için normalde yapabilecekleri şeyleri de yapamaz hale gelmektedirler. Böyle durumlarda şehir, sakinlerini bunaltır, boğar. Şehir sakinleri rahatlamak için başka şehirlere taşınmayı düşünmeye başlar. Şehir sakinlerinin şehirden taşınmayı düşünmeye başlaması ise şehirle olan ünsiyeti, şehre duyulan aidiyeti ortadan kaldırır. Dedikodu yüzünden Karaman'dan taşınmayı düşünecek duruma gelmek bireylerin gündelik hayatlarını rahat yaşayamadıklarının bir göstergesidir. Bu durum şehir sakinlerinin şehir imgelerinin olumsuz olmasına neden olmaktadır.

Dedikodu, mahalle baskısından farklı bir olgudur. Mahalle baskısı toplumsal olarak istenmeyen davranışların sergilenmesini engelleme amacıyla verilen tepkiler bütünüdür. Dedikodu ise “normal” davranışların bile sergilenmemesine yol açar. K15 Karaman’daki mahalle baskısı olgusunu şöyle ifade etmektedir:

“Herkes birbirini tanırda, yabancı gelince nereye gidiyor niye gelmiş diye peşinden giderdik. Kimse kimseye kötülük yapmazdı. Yapsa zaten aforoz olurdu. ‘İle karşı’, ‘il ne der?’ lafı var ya hani, o çok önemliydi.” (K15)

K15’in ifadeleri Karaman’ın nüfus bakımından daha küçük olduğu dönemlere işaret etmektedir. “İle karşı” veya “il ne der?” ifadesindeki “il” yabancıyı değil içinde yaşanılan toplumu kastetmektedir. “İl” sözcüğü “ben”i değil “biz”i nitelemektedir. “Ben” birey, “biz” ise toplum demektir. “Toplum ne der?” düşüncesi ile hareket etmek bireylerin içtimai normlara uymasını, anormal kabul edilen davranışlar sergilemesini engelleyen toplumsal bir sigorta durumundadır. Goffman’ın “mahcubiyet” şeklinde kavramsallaştırdığı (2019b, s. 126) “il ne der?” ifadesi toplumsal sözleşme kavramının halk dilindeki karşılığıdır. Bu sözle yetişmiş bireyler utanılacak, kendisine yakışmayacak, toplumda hoş görülmecek, yüz kızartacak eylemlerden uzak durarak, topluma uyumlu bir birey haline gelir. Kent kültürü de bir bakıma bu kavram çerçevesinde şekillenir.

Karaman’da kent kültürü ve kentlilik bilinci konusunda şehir sakinleri olumsuz bir imgeye sahiptir. Görüşmecilere göre Karaman il olmuştur ancak kent özelliklerini göstermekten uzaktır. K1 ve K35’e göre Karaman kentlilik bilinci konusunda yeterli gelişimi gösterememiştir:

“Küçük bir şehir Karaman, bana göre halen büyümemedik, büyüyemedik. Valisi olan köy gibiyiz yani.” (K35)

“Karaman insanı ne köylü ne şehirlili. Ne köyden kopabildik ne tam şehirlili olabildik. Konya’yla kültürel anlamda aramızda dağlar kadar fark var.” (K1)

Karaman nüfusu şehir 1989’da il olduktan sonra ciddi bir şekilde artmıştır. Bu nüfus hareketliliğinin temelinde kırdan kente göç olgusu yatmaktadır. Çevre köylerden şehir merkezine doğru yaşanan bu göç, köy ile bağı kesmek anlamına gelmemektedir. Köyden şehre göçenlerin pek çoğu köydeki evlerini, tarla ve bahçelerini satmamıştır. Köylerden şehre göç edenler hem şehirle bağ kurmuş hem de köyleriyle olan bağlarını muhafaza etmişlerdir. Bu durum K1’in “ne köylü ne şehirlili” nitelemesinin altında yatan ana sebeplerden biridir. Köylünün topraktan kopamaması, ancak şehir hayatına da tam olarak uyum sağlayamaması, köyü şehirde, şehri köyde yaşamaya çalışmalarına yol açmıştır. Görüşmecilerden K5 ve K19 bu durumu apartman kültürü örneğinde şöyle ifade etmektedirler:

“Karaman’da hâlâ kat otomatiji yanmayan onlarca apartman bulursun. Karaman’da milyon liraya daire satılıyormuş biliyor musun? Ama git gir o apartmana, ayakkabı kapının önündedir yani. Bu bir kültür.” (K5)

“Karaman’da halen dikey değil yatay mimari var. Bu da altyapı hizmetlerini zorlaştırıyor. Bizde halen şu kültür var küçük olsun benim olsun. Apartmanda yaşama kültürü tam oluşmamış. Yeni yapılan sitelerde, toplu yaşamaya yeni yeni alışıyor Karaman. Karaman’ın dikey büyümeye devam etmesi lazım, nüfusun gerektirdiği şeyler bunlar artık.” (K19)

Müstakil konutlardaki yaşam ile site tipi konutlarda yaşam arasında önemli farklar vardır. Müstakil konutlarda yaşam “bir başkası”na göre şekillenmemektedir. Özgürlük alanı çok geniştir. Site tipi konutlarda ise özgürlük alanı bir başka site sakininin özgürlük alanının sınırlarına kadardır. Site tipi konutlarda yaşamaya alıştıktan sonra müstakil konutlarda yaşamak uyum sorununa yol açmasa da müstakil konutlarda yaşamaya alıştıktan sonra site tipi konutlarda yaşamak uyum sorunlarına yol açabilmektedir. Kentlilik bilincinin temelinde başkasını rahatsız etmeme, çoğunluğun koyduğu kurallara uyma gibi toplumsal sözleşmeye dayalı normlar vardır. Bu tip normlara uyumun yüksek olduğu şehirler genel itibarıyla kentlilik bilincinin yüksek olduğu şehirler olarak nitelenir.

K5 ve K19’un ifadelerinde yer alan apartman/site kurallarına uyum örneği kentlilik bilinci konusunda önemli göstergelerden biridir. Apartman aidatı ödemelerini kabul etmemek, gece vakti komşularını rahatsız edecek şekilde gürültü yapmak, çöplerini vaktinde çıkarmamak vb. örneklerde olduğu gibi toplu yaşamın gerektirdiği şekilde davranışların aksine davranışta bulunmak, kentlilik bilincinin eksikliğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Karaman sakinleri için kullanılan “*ne köylü ne şehirli*” nitelemesi kentlilik bilincinin az olduğunu ifade etmekte olup Karaman’a ve Karaman sakinlerine dair olumsuz bir imgedir.

Karamanlıya dair olumlu imgelerden biri misafirperverliktir. Karamanlılar genel olarak misafir ağırlamayı, misafirlere ikramda bulunmayı severler. Karamanlı olan K3 ve K16’nın yanı sıra Karamanlı olmayan K30, şehir sakinlerinin bu yönünü şöyle ifade etmektedirler:

“Karaman insanı misafirperverdir, yardımlaşmayı sever.” (K3)

“Hele dışarıdan gelen memuru, amiri öyle sever ki çoğu burada kalır.” (K16)

“Konya’ya yakın olduğu için Karaman’ın insanının da Konyalıya benzer olduğu algısı var. Ancak bence Konya ve Karaman insanı çok net ayrılır. Mesela Karaman insanını ben çok yobaz görmem, yobazlık da şöyle yani Karaman insanı bu Karamanlıdır bu Karamanlı değildir gibi ayırım yapmaz, ben hiç dışlayıcı bir şey hissetmedim. Karaman insanı yabancıya daha hoşgörülü bakan bir yapıya sahip, özellikle Konya’ya nazaran.” (K30)

Misafirperverlik toplumumuzda önem verilen değerlerimizden biridir. Ancak günümüz sosyal hayatındaki keşmekeş genel itibarıyla misafir ağırlama mefhumunu azaltmaktadır. Özellikle büyükşehir sakinleri, iş hayatının yoğunluğu, trafik sıkışıklığı gibi nedenlerle kendilerine ayıracak kaliteli zaman bulamamaktadırlar. Haliyle misafir ağırlama ihtimalleri ciddi oranda azalmaktadır. Büyükşehirlere nazaran küçük şehir sakinlerinin misafir ağırlama ihtimalleri daha yüksektir. Karaman şehir sakinleri de misafirperver kabul edilmektedir. K16 ve K30'un ifadeleri birbirini tamamlamaktadır. K16, şehre dışarıdan gelenlerin, Karaman'da karşılaştıkları misafirperverlikten etkilendiklerini ve bu sebeple Karaman'a yerleşmeye karar verdiklerini söylerken, Karamanlı olmayan K30 da Karaman'da bir yabancı olarak hiçbir dışlayıcı tavır görmediğini, Karamanlıların hoşgörülü insanlar olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Karamanlı imgesinin içinde olumlu bir değer olarak misafirperverliğin yer aldığı söylenebilir.

Karaman'da esnaf algısında ise ortak bir görüş yoktur. Kimi görüşmeciler Karaman esnafının davranışlarını olumlu bulmakta iken kimileri de Karaman esnafından şikayetçidir. Yine de esnafın tutumunu olumsuz bulanlar daha fazladır. Karamanlı olmayan K10 ve K25 Karaman esnafının tavır ve davranışlarını olumlu bulanlardandır:

“Gittiğim esnaflar çok iyiler.” (K10)

“Terzilere falan gidiyoruz mesela onlar hep yerlisi Karaman'ın. Sohbet ediyorsun adam çok içli konuşuyor, yerlisi cidden çok iyi buranın.” (K25)

K10 ve K25 gibi düşünmeyen Karaman'ın yerlisi K9 ile Karamanlı olmayan K21 ve K32'nin esnaf algısı ise olumsuzdur:

“Ustalar sözünde durmuyor. Telefon ederiz açmaz, dönüş yapmaz. Şimdi hepsini silsem rehberde kimse kalmayacak. İşini düzgün yapan adam kalmamış.” (K9)

“Esnaf bir büyükşehir esnafı gibi değil. Büyük şehirde genelde esnaflar güler yüzlü ve müşteriye memnun etme çabasında olur. Ama burada ‘zaten benimle beraber bu işi yapan üç beş kişi var ya benden alacak ya ondan’ diye çok da umurlarında değil yani. Daha tok satıcılar.” (K21)

“Esnaf gittiğin zaman köpek gibi davranıyor. Bu hiç hoşuma gitmiyor yani. Hepsini böyle değil ama çoğu alırsan al, almazsan alma der gibi davranıyor. Genel olarak esnaf çok kaba ve gittiğinde kendini düdüklenecekmiş gibi bisediyorsun. Sanayiye gidiyorsun mesela, adam o işi yapıp yapamayacağını hesaplamıyor. Senden alacağı parayı hesaplıyor.” (K32)

Şehir esnafının davranışları da şehir imgesinin oluşmasında önemli bir etkidir. Çünkü şehrin -yerlisi veya yabancı- bütün sakinlerinin şehir esnafı ile bir şekilde alışverişi olmaktadır. Esnafın müşterisine sergilediği tutum, şehrin bütün sakinlerine genellenir. Yani esnafın tutumu sanki tüm

şehir insanının tutumuymuş gibi algılanır. Bu bağlamda esnaf da bir şehrin vitrini konumundadır. Turist sayısının fazla olduğu şehirlere bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılabilir. Yabancı müşteriye mutlu etmenin şehirle ilgili olumlu algıyı pekiştireceği ve devamında yeni turistlerin gelmesine sebep olacağı bilindiğinden, esnaflar güler yüzlü olmaları konusunda teşvik edilir. Alışverişinden memnun kalan turistin algısı genel olarak o şehirde mutlu olduğu algısına yol açar. Mevzuya bu bağlamda bakıldığında Karaman'daki esnaflarla ilgili olumsuz imge, şehrin tamamına dair olumsuz bir izlenim bırakmaktadır. Şehirdeki bütün esnaflar böyle olmasa da müşterinin velinimet olduğunun bilincinde olmayan esnaflar Karaman'ın imajını zedelemektedir.

Karamanlıların konuşma biçimi de şehir imgesinde öne çıkan konulardan biri olmuştur. Görüşmeler sırasında fikirlerinden istifade ettiğimiz pek çok şehir sakini Karamanlıyı konuşmasından tanıyabileceğini iddia etmiştir. K1, K26, K31 ve K38 Karamanlı'nın konuşma biçimiyle ilgili şunları söylemişlerdir:

“Karaman'ın insanı genizden konuşur, konuşmasından tanırım Karamanlı'yı, diğer şehirlerden ayırırım.” (K1)

“K'leri G diye söyler.” (K31)

“Karamanca olabilir aslında belki ayıran yönü. G ile, Anğara, Gonya, Garaman. K'nin G'ye dönmesi gibi. Ağızdan fark ediyor.” (K26)

“Gerçi sadece Karaman değil de Karaman, Konya insanını konuşmasından bilirsin. Garaman, Gonya diye G ile konuşur.” (K38)

Coğrafyanın ve mekânın insan üzerindeki bir etkisi midir yoksa aileden gelen bir alışkanlık mıdır bilinmemekle birlikte gerçekten de Karamanlıların kurduğu cümlelerde K harfi, G şeklinde söylenmektedir. Bu bağlamda Karaman'da kullanılan Türkçe de İstanbul Türkçesinden bariz bir şekilde fark eder. Cümleler daha az narin ancak daha samimi bir şekilde kurulur. Zerafetten ve ağdalı bir dil kullanımından ziyade karşıdakini İç Anadolu'da olduğuna kat-i surette ikna edecek şekilde konuşulur. “Nasılın?”, “ne yapıyorsun?” yerine “nörün?”, “naban?” denilir. “Çay içer misin?” yerine “çay goyyum mu?” veya “çay gatayım mı?” diye sorulur. Çoğu durumda K harfi G'ye döner ancak G harfinin K'ye, D harfinin T'ye dönüştüğü durumlar da vardır⁶⁷:

67 Konuyla ilgili küçükken dinlediğim ve çok güldüğüm bir fıkra vardır. Ankara'da bir kuruma personel alınacaktır. Farklı şehirlerden insanlar işe girebilmek için başvuruda bulunurlar. Kurum, işe alınacak personelin mülakat ile belirleneceğini ilan eder. Belirtilen tarihte bir grup insan görüşme sırasını beklemeye başlar. Aralarında bir tane de Karamanlı vardır. Karamanlı kendisine sıra gelene kadar mülakattan çıkan herkese aynı soruyu sorar: “İçeride sana ne sordular?” İlk çıkanlardan biri “memleketimi sordular” der. Karamanlı “sen ne dedin?” diye sorar. “Gayseriliyim dedim, tamam çıkabilirsin dediler” der. Bir başkası “Angaralıyım dedim, tamam

“Karamanlılarda tersine baskın bir K harfi var, temiz olmayan bir Türkçe kullanıyorlar.” (K30)

Birini yolculuğa uğurlarken “tıkattı ol, yavaş git” veya bir kazayı anlatırken “adam kitmiş goca duvara vurmuş” minvalinde kurulan cümlelere Karaman’da denk gelmek işten bile değildir. Şehir sakinlerinin konuşma tarzında buna benzer ses değişiklikleri alışılmış bir durumdur. Dolayısıyla bu durumu Karamanlılardan daha çok Karamanlı olmayanlar fark etmektedir. Karaman, Türk Dilinin başkenti olduğu imajını yansıtmaya çalışan bir şehirdir. Şehrin tanıtımı ve tanınırlığının büyük bölümü bu algı üzerine kuruludur. Ancak şehrin yansıtmaya çalıştığı bu imaj ile şehir gerçekleri arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Şehir sakinlerinin konuşma biçimi kadar şehirde yer alan yabancı dil kullanılmış tabelalar bu imajı zedeleyen unsurlardandır. Görüşmecilerin bir kısmı, şehirde kullanılan yabancı dildeki tabelalardan ve şehir sakinlerinin konuşma biçimlerinden rahatsızlık duyduklarını belirtmişler ve bu durumu Karaman’a yakıştıramadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Karamanlıların konuşma tarzı Karamanlılar kadar Karamanlı olmayanların Karaman imgesini oluşturan unsurlardan biridir ve Karaman, dil kullanımıyla ilgili olumsuz bir imgeye sahiptir. Karaman şehir imgesinde öne çıkan bir başka öge şehrin sakinlerine sunduğu imkânlar ile ilgilidir.

Sosyal İmkânlar

Şehrin sakinlerine sunduğu imkânlar, şehir imgesini oluşturan önemli unsurlardandır. Şehir sakinlerinin ihtiyaçlarını rahatlıkla giderebildiği şehirlerle ilgili imgeleri olumlu iken gündelik hayatlarında zorluklarla karşılaştıkları şehirlerle ilgili imgeleri olumsuzdur. Şehrin sakinlerine sağladığı imkânların ne olması gerektiği ile ilgili genel geçer bir ölçüm birimi yoktur ancak bir şehrin, ilk etapta sakinlerinin temel ihtiyaçlarını karşılaması beklenir. Ancak temel ihtiyaçların karşılanabiliyor olması da şehre dair imgenin olumlu olmasına yetmez. Çünkü şehirler köy ve kasabalardan daha örgütlü yapılar olduklarından sakinlerine temel ihtiyaçlardan daha fazlasını sunmak durumundadır.

Karaman şehri söz konusu olduğunda, şehrin sakinlerine sağladığı olanaklar “küçük şehir” metaforu ile anlatılabilir. Küçük şehir olma durumu kimi şehir sakinlerine göre olumlu iken, kimi şehir sakinlerine göre olumsuz

çıkabilirsin dediler” der. Sonraki çıkan “Çangırılıyım dedim, pekiyi, teşekkürler deyip kapıyı gösterdiler” der. Karamanlı durumu anlamıştır. Sıra kendisine gelir ve içeri çağrılır. “Hoş geldiniz, nerelisiniz?” Karamanlı, K harfi haddinden fazla baskın olacak şekilde: “Karamanlıyım efendim” der. Bu durum mülakati yapanların hoşuna gider: “Öyle mi? Çok güzel çok güzel, sizi işe alıyoruz o halde. Ne içersiniz?” Karamanlı cevap verir: “Kazoz efendim”.

bir durumdur. Karaman'ın küçük bir şehir olmasından memnuniyet duyan görüşmecilerden bazıları şu hususları vurgulamışlardır:

“Karaman’ı ben diğer illerden ayırırım hocam, suç oranı az hocam. Mesela 74 affından sonra hasbel kader mahkûm gelmedi cezaevine, hep ihtiyadi meslek mahkûm⁶⁸ geldi. Yeni suç işleyen gelmedi. Adam hırsızlığı sanat edinmiş onlar geldi, hep alışmışlar geldi.” (K14)

“Karaman’ın ulaşım sorunu yok. Benim ihtiyaçlarımı gören bir şehirdir. Şehirler büyüdükçe kozmopolitleşiyor, çocuklarla ilgili daha büyük endişeler taşıyorsunuz. Karaman bu haliyle hence çok iyi, ideal yani. Yapısal bir sorun da yok.” (K20)

“Küçük şehirde yaşamının avantajlarını barındırıyor, bir yere ulaşım kolaylığı bağlamında, kalabalıklıkla çok muhatap olmama bağlamında, gün içinde işlerini halledebilme anlamında hem şehir olmanın avantajlarını sunuyor hem de büyük şehrin dezavantajlarından muaf tutuyor.” (K30)

“Karaman kapalı bir şehir, insan para biriktirmek isterse, yatırım yapmak isterse, ciddi manada para biriktirebileceği bir yer. Güvenlik açısından iyi, ulaşım kolay. Bir ailenin arayıp da bulamadığı bir şey yok her türlü ihtiyacını karşılar yani.” (K35)

Yukarıdaki ifadelerde Karaman ile ilgili öne çıkan imgeler suç oranının az olması, güvenli olması, ulaşım sorunun olmaması, tenha/sakin olması, ekonomik olmasıdır. Bunlar her şehir sakininin, şehrinde olmasını isteyeceği özelliklerdir. Ancak bunlar aynı zamanda günümüzde büyükşehirlerde yaşayan pek çok insanın o şehre dair şikâyet ettiği konuların başında gelmektedir. Karaman sakinleri, güvenlik kaygısı yaşamadan, kalabalığın içine karışmak zorunda kalmadan, şehirde bir yerden bir yere kolaylıkla ulaşarak gündelik ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bunlara ek olarak şehir sakinleri şehrin ekonomik/ucuz bir şehir olması sebebiyle tasarruf edebilmekte, para biriktirebilmekte ve biriktirdiği parayla yatırım yapabilmektedir. Bu yönüyle Karaman şehir sakinlerinin imgesinde Karaman “*huzurlu bir şehir*”dir. K30’un ifadeleriyle Karaman, sakinlerine hem bir şehir olmanın avantajlarını sunmakta hem de sakinlerini büyük şehirlerin dezavantajlarından muaf tutmaktadır. “*Küçük bir şehir*” olan Karaman, sakinlerinin imgesinde “*memur şehri*”, “*emekli şehri*”, “*insanları samimi şehir*” algısı oluşturmaktadır. Bu algının oluşması şehirde temel gündelik ihtiyaçların karşılanmasında bir zorlukla karşılaşılmasıyla ilgilidir.

Küçük şehrin imkânlarının sınırlı olması şehir sakinleri açısından olumsuz bir durumdur. Temel gündelik ihtiyaçlar karşılanırsa da sosyal-kültürel etkinliklerin az olması, kaliteli vakit geçirilebilecek mekânların yetersizliği Karaman sakinlerinin şikâyetçi olduğu konulardandır. Görüşmecilerden K21,

68 Eski işlediği suçları tekrar işleyen.

K34 ve K39'un Karaman imgesi Karaman şehrinin kendilerine sunamadığı imkânlar ile ilgilidir:

“Tiyatro, sinema yeterli düzeyde değil. Yemek mekânları çok iyi değil. Etlikmek dışında çok fazla lezzetli alternatif bulamıyorsun.” (K21)

“Sosyal hayat kısıtlı, kültürel olanakları az. Ne bileyim bir kitap alayım dediğinde kitapçısı yok.” (K34)

“Karaman’da büyükşehirde göre insanların üzerinde sosyal baskı biraz daha fazla. Şehir küçük olduğu için nereye gitsen bir tanıdık çıkıyor. Ben mesela kapriyle sokakta yürümek istiyorum ama tanıdık çıkacak diye yapamıyorum. ... Karaman’da eşin ve arkadaşlarıyla bir ay boyunca -her hafta- farklı farklı noktalarda buluşamazsın, çünkü sosyal mekân az. Yemek yiyecek olsan 1 veya 2 yer var, üçüncü bir yer yok. Karaman’da pikniğe gidecek olsan baraj kenarı, Sertavul, Akköprü var, başka da yok.” (K39)

Temel gündelik ihtiyaçlarını karşılayan pek çok şehir sakini, günün kendine kalan kısmını keyfince geçirmek ister. Şehirdeki olanaklar ne denli fazla ise şehir sakininin şehirden aldığı keyif de bir o kadar artar. Kır yürüyüşüne çıkmak, sinemaya gitmek, alışveriş esnasında bol çeşit arasından gönlünce seçebilmek, tiyatro, konser, spor müsabakası izlemek, sevdiklerimiz ile piknik yapmak, resim, hat, ebru, yan flüt, maket uçak gibi kurslara katılmak, nezih bir mekânda çay eşliğinde kitap okumak vb. sosyal etkinlikler şehir yaşamından aldığımız keyfi artıran unsurlardandır. Şehir imgesinin oluşmasında temel ihtiyaçların karşılanmasından daha çok bu tip kaliteli zaman geçirme olanaklarının azlığı ya da çokluğu önemlidir. Daha önce belirttiğimiz üzere şehir örgütlenmesi haddizatında temel ihtiyaçları karşılamakla mükelleftir. Yani bir şehrin temel ihtiyaçları karşılayabiliyor olması, o şehrin sakinlerine sağladığı bir lütuf değil, sağlamak zorunda olduğu bir haktır.

Şehir sakinlerinin ifadelerine göre Karaman sosyal imkânlar yönünden zayıf bir şehirdir: Şehirdeki sinema salonu sayısı yetersizdir, düzenli şekilde tiyatro oynanan bir yer yoktur, şehir sakinlerine hitap etmemenin ötesinde şehre gelen misafirleri götürebilecek yeme-içme mekânları dahi bir elin parmaklarını geçmemektedir. İçindeki pek çok mağazanın yıllardır kapalı olduğu Makro ve yakın zamanda açılan Park Karaman haricinde şehir insanının hem vakit geçirip hem alışveriş yapabileceği başka AVM yoktur ve bu AVM’lerde yer alan mağazalarda da ürün çeşitliliği sınırlıdır. Bunlardan başka Karaman’da “şehrin kitapçısı” denilebilecek bir kitabevi yoktur. Şehir sakinlerinin sportif faaliyetlerde bulunabilecekleri mekân sayısı azdır. Görüşmecilerin büyük bir kısmı bu gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Konya’ya gittiklerini ifade etmişlerdir. Karaman, gündelik hayatın keşmekeşinden sıyrılmak isteyen sakinlerine, yeterli sosyal-kültürel imkânları sağlayamamaktadır.

Karaman'ın küçük bir şehir olmasının bir başka dezavantajı da şehir sakinlerinin gündelik hayatta yapmak istedikleri bazı şeyleri yapmasını engellemesidir. Örneğin K39'un sokakta kapriyle dolaşmasını engelleyen şey şehrin küçüklüğü, dolayısıyla şehir sakinlerinin çoğunlukla birbirine tanıyor olmasıdır. Şehir küçük olduğu için her yerde bir tanıdığa rast gelmek çok olası bir durumdur. Görüşmecilerden kimilerine göre bu durum şehirde güven içinde yaşamayı sağlarken kimileri için ise şehirde rahat davranabilmenin önündeki en büyük engellerden biridir. Bütün bunlar bir araya getirildiğinde Karaman'ın, sakinlerine sağlayamadığı sosyal imkânlar bağlamında “küçük şehir” imgesi olumsuzdur.

Karaman’da Gündelik Hayat

Gündelik hayat, bireyi çepeçevre saran ve bugüne dair her şeyi kapsayan olgular bütünüdür. Yani doğumdan ölüme kadar geçen sürenin her bir anı ve bu anların her birinde yaşanan her şey gündelik hayatımızı oluşturur. Ancak birey bu süreçte edilgen konumda değildir. Gündelik hayat, bir yönüyle çevremizde olup bitenlerin bizi etkilemesi iken diğer yönüyle eylemlerimizin toplumsal hayata karıştığı alanı ifade eder. Ensar Çetin’in ifadeleriyle “gündelik hayat, içinde yaşadığımız toplumsal yapının dinamikleriyle bireyin karşılıklı etkileşimi sonucunda inşa edilen ve süreç içinde kalıplaşarak tekrar edip duran günlük hayat pratikleri” (2017, s. 57) iken Michael Gardiner’e göre “bizim doğayla dönüştürücü bir praksis içine girdiğimiz” (2016, s. 14) çevredir. Her gün gerçekleştirildiği için rutin hale gelen ve kendi içinde bir ritme sahip olan, çoğunluğu tekrara dayanan türlü eylemler sayesinde, insan kendini tamamlayabilme fırsatı bulur (Lefebvre, 2017a; Lefebvre, 2019a, s. 168). Bu bakımdan gündelik hayat bireyin hem kendi benliğini keşfettiği hem de sosyalleştiği ortama tekabül eder.

Gündelik hayattaki eylemlerimizin rutin bir görünüm arz etmesi, gündelik hayat mefhumunun sıradan ve anlamsız eylemler yekûnu olduğu gibi anlaşılmasına neden olabilir. Ancak insan sadece refleksif davranışlar sergileyen bir canlı değildir. Yani bir etki-tepki düalizmi söz konusu değildir. En sıradan insani eylemlerin ardında bile bir anlam örüntüsü vardır. Yani gün içinde sergilediğimiz eylemler kişisel tercihlerimiz olduğu kadar aynı zamanda toplumsallaşma biçimimizin yansımasıdır. Bu perspektiften bakıldığında gündelik hayat mefhumu, barındırdığı toplumsal karakter dolayısıyla sosyoloji disiplini açısından incelenmeye değer bir alandır. Lefebvre, görünüşte bir düzen içinde yer almayan, anlamsız gibi gelen

insan eylemlerinin bir düzen içerisinde incelenmesi gerektiğinden bahseder (Lefebvre, 2016). Çünkü “aşına olunan illaki bilinen değildir” (Aktaran: Gardiner, 2016, s. 13). Gündelik hayata dair olguların incelenmesi sayesinde yoksulluğun altında gizli olan zenginlik, sıradanın sıra dışılığı, olağanın olağanüstülüğü ortaya konularak içinde yaşanılan toplumu anlamak mümkün hale gelir.

Okyanusta yaşadığının farkında olmadan, ömrünü okyanusu aramakla geçiren balık misali, sosyal bilimcinin gündelik hayatı inceleme nesnesi haline getirmesi kolay değildir. Bennett’e göre kuramcının önündeki en büyük engellerden biri sıradanlığın kanıksanması ve ona karşı gelişen duyarsızlaşma hissi iken bir diğeri kuramcının kendisini gündelik hayattan koparma ihtimalinin bulunmamasıdır (Bennett, 2018, s. 11). Bu kanıksama ve duyarsızlaşma hali gündelik hayat mefhumunun özellikle modern dünyanın hızı ve karmaşası içinde görünürlüğüne kaybetmesiyle de ilgilidir. Ancak Lefebvre gündelik hayatın hâlihazırda modern dünyanın ürettiği bir olgu olduğunu ve bu bağlamda modern toplumları anlamak için gündelik hayata bakmak gerektiğini ifade eder (Lefebvre, 2016, s. 72; Lefebvre, 2017a, s. 14). Gündelik hayatın bir mekânda akıp gittiği göz önüne alındığında, modern dünyanın mekânı olan kentler, gündelik hayatın izinin sürülebileceği mümbit mekânlardır. Yani gündelik hayat modern bir kavramdır ve kente dair bir olgudur. Bu bağlamda Karaman kentini anlayabilmenin yollarından biri, kentteki gündelik hayata bakmaktır.

Şehirde Ekonomi

Gündelik hayatı etkileyen önemli unsurlardan biri şehir ekonomisidir. Şehir sakinlerinin geçim kaynakları ile kentleşme arasında ilişki vardır. Tarım ve hayvancılık merkezli kentler ile sanayi merkezli kentler birbirinden farklı görünümler arz ederler. Şehir ekonomisi şehrin tasarımına etki etmesinin yanı sıra şehir sakinlerinin günlük yaşantılarına da etki eder.

Günümüzde Karaman ekonomisi tarıma dayalı sanayi üzerine şekillenmiştir ancak il olmadan önce sanayiden bahsetmek mümkün değildir. 1989’dan önce Karaman ekonomisinin temellerini tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Dolayısıyla Karaman sakinlerinin yaşam biçimleri de bu temel üzerine inşa edilmiş haldedir. Görüşmecilerden K14, geçmişte Karaman’daki tarım ekonomisini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ben 17 yaşında çocuk iken Duru Bulgur’da çalıştım. Karaman’a çok faydası oldu, işçi çalıştırdı. O zamanlar bulgur kaput üzerinde kurutulurdu. Duru’nun Tekke⁶⁹’de bulgur hanesi vardı. Kadınlar orada çalışırlar, bulgur karıştırırlardı.” (K14)

69 Günümüzde Karaman Valiliğinin de içinde bulunduğu bölgenin halk arasındaki adı.

K14'ün ifadelerine göre 1960'larda şehirde özel teşebbüs maharetiyle yapılan en önemli ekonomik faaliyetlerden biri bulgur üretimidir. Bulgur üretimi şehir ekonomisinin tarıma dayalı olmasının bir sonucudur. Çoğunlukla kıraç topraklara sahip olan Karaman'da en fazla yetişen tarımsal ürün buğday olduğundan, şehrin en önemli geçim kaynaklarından biri bulgur imalatıdır. K14'ün ifadelerinden 1960'lar Karaman'ıyla ilgili iki önemli gerçeğe ulaşmak mümkündür. Birincisi K14'ün kendisi ile ilgilidir. 17 yaşında bulgur imalathanesinde çalışmış olması dönemin toplumsal koşulları ile ilgili bir ipucu vermektedir. 17 yaşında çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmak günümüzde çoğunlukla okumak istemeyen gençlerin yaptığı bir faaliyettir. Ancak geçmişte çalışmak okumaya karşı isteksizlikten ziyade şartlar gereğidir. Ekonomik gelişmişliğin düşük olması tahsil hayatının önündeki engellerden biridir. Bu durum çocuk yaşta gençlerin şehir ekonomisine katılmasına neden olmaktadır. K14'ün ifadelerinden anlaşılan bir başka gerçeklik de esasında bu konu ile ilgili olabilir. Kadınların bulgur imalatında görev almaları da büyük ihtimalle ev ekonomisine katkı sağlamakla ilgilidir. Diğer yandan kadınların üretimde yer alıyor olmaları da o döneme dair kadının toplumsal hayatta yer almadığı algısını çürütmektedir. Kadınlar ve gençlerin bulgur üretimine katılıyor olmaları bu kitlenin şehir ekonomisi için kaba kuvvet gerektirmeyen görece hafif işlerde çalıştıklarını göstermektedir. Elbette kaba kuvvet gerektiren işlere nazaran bu tip işlerde çalışmanın karşılığı olan ücretin düşük olacağı kolaylıkla tahmin edilebilir. Kadınlar ve gençler ucuz iş gücü kaynağı olarak şehir ekonomisini beslemişlerdir.

Görüşmecilerden K4'ün ifadeleri ise geçmişte şehirdeki esnafın genel durumunu göstermesi bakımından önemlidir:

“O zamanlar insanlar -meçbur sırtına bir şey giyecek- kumaşını alıyordu, içinin malzemesini alıyordu, geliyordu, dikip veriyorduk. Terzi çoktu. Karaman'da 250 terzi vardı. O zaman kimse başka bir şey bilmiyordu ki. Mektepten çıkan çocuklar hep sanatkâr oldu. Yavaş yavaş babaları zengin olanlar dükkân açtı. Yalnız usta param da yok ama harmanı kaldırıncaya ödeyeceğiz derlerdi, başka yoktu.” (K4)

K4'ün ifadelerine göre geçmişte merkezdeki esnafın büyük çoğunluğu terzilik yapmaktadır. Karaman'da başka meslekler de icra ediliyor olsa da yoğunlukla icra edilen meslek terziliklidir. Okulu bitirenler çoğunlukla baba mesleğini devam ettirmektedir. Bu durum dönemin ekonomik imkânlarını da göstermektedir. “Çocuk okutma” masrafı Karaman sakinlerinin pek çoğunun karşılayabileceği bir durum değildir. İlkokuldan sonra ya tarlada ya dükkânda çalışarak aile ekonomisine katkı sağlamak gerekmektedir. Şehrin ekonomik durumunu gösteren bir başka ifade “harman” kavramı ile ilgilidir. Tarımsal üretime dayalı ekonominin göstergesi olan “harman” kavramı, tarımsal ürünlerin toplanıp kaba işlemden geçerek satışa hazır hale gelmesini

ifade etmektedir. Karaman'da “harman” ve “veresiye” birbirini karşılayan kelimelerdir. Borçlar harman zamanına kadar veresiye yazılır. Düğünler de genelde harmandan sonra yapılır. Şehir ekonomisinin büyük bölümü bu kavramın etrafında şekillenir. Hatta kesin doğum tarihini bilmeyenler, doğum tarihlerini harman zamanına göre ifade ederler. Harman zamanı bir yönüyle düzenli bir yönüyle düzensizliği ifade eder. Düzenli olma sebebi her sene harman zamanının belirli bir aralığı ifade etmesidir. Harman zamanı belki bir hafta önce veya bir hafta sonrasını ifade etse de herkes tarafından bilinen aralık olarak net bir zaman dilimini ifade eder. Düzensiz olma sebebi harmandan harmana geçen zamanda düzenli bir gelire sahip olmama durumudur. Yani şehir sakinlerinin çoğunun maaşlı bir işte çalışmadığı, harmanda kazanılan hasıla ile tüm yılı geçirmeye çalıştıkları söylenebilir. Bu bağlamda geçmişte Karaman sakinlerinin ekonomik olarak düşük gelir düzeyine sahip oldukları ifade edilebilir.

Geçmişte Karaman ekonomisinin büyük kısmını esnaf ve çiftçiler oluşturmaktadır. Dolayısıyla esnaf ve çiftçi arasındaki ekonomik ilişkiler şehirdeki ekonomik ilişkilerin bir özeti durumundadır. Esnafın çiftçiye göre, çiftçinin esnafa göre kendini ayarlamasına dayalı bir ekonomik ilişki biçimi şekillenmiştir. “Harman” kavramı bu ilişkinin anahtar öğelerinden biridir. Şehir esnaflarından K29'un ifadeleri de şehirdeki gündelik hayatta esnaf-çiftçi ilişkisini yansıtmaları bakımından önemlidir:

“Unutuldu şimdi erken gitme. Şimdi sabah 9’da falan dükkâna gideriz. Eskiden sabah namazından sonra dükkânı açardık. Her şeyi ayarlardık, çıkarılacakları dışarı çıkarırdık sonra öylece bırakır eve gider çorbamızı içer, dükkâna geri gelirdik. Bir şey olmazdı. Eskiden o saatte müşteri gelirdi, köylü gelirdi zaten o saatte. Köy arabalarının saatleri de öyleydi. Eskiden esnaf kalıvrecisi, berber, fırın sabah namazından önce dükkânı açardı. Kalıvreci suyu kaynatır çayını demlerdi, sabah namazından çıkan oraya gider çayını kalıvesini içerdi, sonra esnafa dağıtırdı. Berber de erken açardı çünkü sabah namazından sonra köylü gelmiş olurdu. Benim sakalı bir tıraş ediver derdi, hemen tıraş eder gönderirdi. Öğlen de durumu iyi olanlar etliemek yerdi, ekmeğin arası helva yenilirdi veya yarım ekmeğin çemen yenilirdi. Akşam ezanı okunmadan dükkân kapanırdı.” (K29)

Köyden kente yoğun göç dalgasının henüz başlamadığı zamanlarda esnaf-çiftçi bağı daha belirgindir. Şehir esnafının dükkân açma kapama saatlerini belirleyen ana etken köy otobüslerinin kalkış saatleridir. Şehirde işi olan köylünün ihtiyaçlarını karşılamak için şehir esnafı sabah namazından sonra dükkânını açmaktadır. Devlet dairelerinde işi olan köylü, sabah erkenden Karaman’a gelmekte, tıraşını olmakta, simidini yiyip çayını içmekte, mesai saati başlamadan önce devlet dairesinin önünde sıraya girmektedir. Haliyle şehir esnafı köylünün -dolayısıyla çiftçinin- ihtiyaçlarına göre kendini ayarlamaktadır. Başka bir ifadeyle esnaf, şehir sakinlerinden ziyade köylüye

göre dükkânını açıp kapatmaktadır. Günümüzde bu durum değişmiştir. Köyden kente yoğun göçün etkisiyle esnaf-çiftçi bağı azalmış, esnaf daha çok şehir merkezinde ikamet eden şehir sakinlerine göre dükkânını açıp kapatmaya başlamıştır. K9'un ifadelerine göre sabah 9'dan önce açık dükkân bulmak zordur.

Fotoğraf 18: Sümerbank tekstil fabrikası. Mustafa Koçak arşivi.

Sümerbank Karaman Pamuklu Sanayii Müessesesi, halk arasındaki adıyla tekstil fabrikası, temeli dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, dönemin Başbakanı Adnan Menderes ve dönemin Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu tarafından 1956 yılında atılmış, uzun yıllar Karaman ekonomik hayatına katkıda bulunan bir fabrikadır. Henüz organize sanayi bölgesinin olmadığı şehirde, çevre yolunun kenarında kurulmuştur. Dolayısıyla şehrin ilk fabrikası tekstil fabrikasıdır. Bulduğu yerin yakınında tren garı vardır. Fabrikanın Kuzeyinden demiryolu, Güneyinden karayolu geçmektedir. İki ana yolun arasındadır. Bu yollar dönemin şartlarında Karaman merkezinin Kuzey sınırını oluşturmaktadır. Fabrika şehrin sınırındadır. Günümüzde fabrikanın Kuzeyinde kalan mahalle Sümer Mahallesi adını taşımaktadır. Görüşmecilerin pek çoğu fabrikanın şehir için olumlu etkide bulunduğunu ifade etmiştir.

“Karaman fakirdi, iş yoktu. Tekstil fabrikası kurulunca işçiler çoğaldı, çalıştılar, evini geçindirdiler.” (K12)

“Tekstil fabrikası Türkiye’de fabrikaların olmadığı bir dönemde fabrikaydı. Karaman’da ekmeğ teknesi idi.” (K13)

Tekstil fabrikasının Karaman için önemi K12 ve K13'ün ifadelerinden net olarak anlaşılmaktadır. Fabrikanın kurulduğu dönemde Karaman sakinleri işsiz ve dolayısıyla fakirdir. Tarlası veya dükkânı olmayanların çalışacak yer bulma imkânları azdır. Böyle bir ekonomik ortamda fabrika kurulmuş olması şehir sakinleri için bir fırsat haline gelmiştir. Görüşmecilerden K4 ve K5 tekstil fabrikasının şehirdeki dönüşüme etkisini şöyle ifade etmektedirler:

“Mensucat fabrikasında çalışan tanıdıklarım vardı. Fabrika açılınca boş gezen adam fabrikaya girdi çalıştı. Evli değilse evlendi, ev aldı, ev yaptırdı.” (K4)

“O zamanlar orada sendikalı işçilerin olması çok iyi bir örnek oluyordu. Gerçi sarı bir sendika idi -işçi sınıfının gerçek hakkını savunuyor görünüşü işverenle dirsek teması olan sendika- ama o bile iyiydi. Bu anlamda örnek oluyordu, üretim de çok iyiydi. İşçiler aybaşı olunca birikimlerini Karaman'da harcıyorlardı. O zaman 300-500 kişinin bir anda harcama yapması büyük bir olay. Ay başlarında esnafın işi çok iyi olurdu.” (K5)

Tarıma dayalı olan şehir ekonomisi, tekstil fabrikasının kurulması ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Alışverişte “harman” kavramının yanına “maaş” kavramı eklenmiştir. Esnafın veresiyesini alacağı süre bir yıldan en geç bir aya düşmüştür. Çünkü harman kavramı bir yıl sonrayı ifade ederken, maaş kavramı en geç bir ay sonrasını ifade etmektedir. Bu durum esnafın sıcak para döngüsünü daha hızlı sağlayabildiğini ortaya koymaktadır. Tekstil fabrikası işsizlik sayısını azaltmıştır. Fabrika sayesinde iş sahibi olanlar evlenmişler ve ev almışlardır. Dolayısıyla fabrikanın kurulması ile birlikte şehirde inşaat sektörünün gelişmeye başladığı söylenebilir. Aynı zamanda fabrika işçilerinin düzenli bir maaş alıyor olmaları, düzenli bir harcama yapıyor olduklarına da işaret eder. Daha önce esnaf-çiftçi bağlamında bahsettiğimiz düzensizliğin yerini düzenli tüketim almaya başlamıştır. Harmanda kazandıklarını bir dahaki harmana kadar dengeli bir şekilde harcamaya çalışan çiftçinin aksine aydan aya maaş alıp düzenli bir şekilde harcayan bir işçi kesimi ortaya çıkmıştır.

Tekstil fabrikasının şehir ekonomisine kattığı bir başka önemli unsur sendika kavramıdır. Çiftçilikte veya esnaflıkta sendikalaşma mefhumu yoktur ancak fabrikanın kurulması ile birlikte “sendika” kavramı Karaman'da bilinen bir kavram haline gelmiştir. Sendika kavramı sadece tekstil fabrikası işçileri için önemli bir kavram değildir. Sendika kavramı işçi-işveren ilişkisindeki haklarla ilgili bir kavramdır. İşçinin ve işverenin haklarının adil bir şekilde korunması sendikal faaliyetlerin verimli bir şekilde icra edilmesi ile mümkündür. Bu bağlamda çoğu şehir sakini tarafından daha önce bilinmeyen işçi hakları gibi kavramlar tekstil fabrikası ile birlikte şehir sakinlerinin gündemine girmiştir. K5'e göre tekstil fabrikası işçilerinin bağlı bulunduğu sendika sarı sendikadır. Yani işçi-işveren arasındaki uzlaşmayı sağlamaktan ziyade fabrika işçisinin

yanında görünüp daha çok işveren ile iş birliği içinde bulunan bir sendikadır. Ancak bu haliyle bile Karaman sakinlerinin daha önce duymadığı birçok kavram tekstil fabrikası örneğinde şehirde bilinir hale gelmiştir.

Tekstil fabrikası ekonomik anlamda şehre katkı vermesinin yanında şehir sakinlerinin bazı ihtiyaçlarına da cevap vermiştir. Görüşmecilerden K17 ve K18 tekstil fabrikasının kamuya açık yönüyle ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

“Yemyeşil bahçesi vardı. Eskiden düğünler orada olurdu. En güzel yemek salonları oradaydı, en güzel düğünler orada olurdu. Tekstil düğün salonu gerçekten dört dörtlük, kaloriferli, yüksek tavanlı bir düğün salonuydu. Dişerleri bodrum katta şurada buradaydı.” (K17)

“Oranın düğün salonunda düğün yapılırdı. Bayanların saçlarını yaptırıp tuvalet giydiklerini, orada dans edip oynadıklarını hatırlarım. Eskiden düğünler kahvehanelerde veya evlerin bahçelerinde yapılıyordu. Kahvehanede masa sandalye, çay limonata ikramı yapılırdı biz onun yeterli olduğunu sanırdık, şartlar öyleydi.” (K18)

K17 ve K18’in ifadelerinden anlaşıldığı üzere, tekstil fabrikası şehrin ekonomisine katkı sağlamanın yanı sıra şehir sakinlerinin düğün algılarını da değiştirmiş bir mekândır. Tekstil fabrikası, apartmanların bodrum katlarındaki karanlık düğün salonlarında, evlerin bahçelerinde veya kahvehanelerde çay limonata ikramıyla yapılan düğünlere alternatif bir mekân haline gelmiştir. Bu bağlamda tekstil fabrikasının, Lefebvre’in “*Mekânın Üretimi*”nde bahsettiği şekilde -bir toplumsal mekân olarak- yeni anlamlandırmalar ve sembolizmler ürettiği söylenebilir (2020, s. 352). Haddizatında tekstil fabrikası sadece alternatif bir düğün salonu olmaktan da öteye geçmiştir. K18’in “ *bayanların saçlarını yaptırıp tuvalet giydiklerini, orada dans edip oynadıklarını hatırlarım*” ifadesi, fabrikanın Karaman’daki geleneksel düğün anlayışına da bir alternatif oluşturduğunu göstermektedir. Karaman düğünleri genel itibarıyla kadınların ve erkeklerin ayrı yerlerde kutlama yapacakları şekilde planlanır. Kadınlar genellikle evde, erkekler genellikle kahvehanede düğün yaparlar. Veya kadınlara ayrı, erkeklere ayrı salonlar kiralanır. Böylelikle kadınlar da erkekler de kendi aralarında eğlenirler. Bu bağlamda Karaman düğünleri genel itibarıyla geleneksel ve muhafazakâr eğilimlerin yansıtıldığı düğünlerdir. Tekstil düğün salonu ise K18’in ifadeleriyle, kadın ve erkeklerin bir arada bulunup, dans edip oynayabildikleri bir mekândır. Bu bağlamda “tuvalet” kavramı da önemli bir göstergedir. Fistan, basma, şalvar gibi kıyafetler geleneksel olanı ifade ederken, tuvalet kavramı modernliği çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla tekstil düğün salonu geleneksel olanın yerine modern olanın ikame edilmesi noktasında işlev görmüş bir mekândır. İç Anadolu’da yer alan bir ilçe konumunda olan Karaman için bu dönüşüm büyük önem arz etmektedir.

Fotoğraf 19: Makro AVM. Ahmet Özpmar.

Tekstil fabrikası zaman içinde hantallaşmış gerek teçhizat bakımından gerek kapasite bakımından muadilleri ile yarışamaz hale gelmiş ve neticesinde kapanmıştır. Uzun süre atıl halde bekleyen bu mekân daha sonra özel bir şirkete satılmıştır. Özel şirket bu alanı AVM olarak kullanmıştır. Günümüzde bu alanda AVM'nin yanı sıra, lunapark, go-kart pisti, çay bahçesi yer almaktadır. Dolayısıyla bu mekân üretim endeksli bir mekândan tüketim endeksli bir mekâna dönüşmüş durumdadır. Bu dönüşüm neticesinde şehir sakinleri mekânla daha fazla hemhal olmaya başlamışlardır. Bu mekân Karaman'ın ilk AVM'si olması sebebiyle şehir sakinlerinin uğrak yeri haline gelmiştir. Eskisi kadar olmasa da halen Karamanlıların yoğun olarak kullandığı mekânlardan biridir.⁷⁰

Tekstil fabrikasının kapanmasının olumsuz sonuçlarını önemli ölçüde engelleyen unsur Karaman'a kurulan bisküvi fabrikalarıdır. 1980'lerden itibaren hızla artan bisküvi fabrikası sayısı Karaman ekonomisini biçimlendiren önemli unsurlardandır. Tekstil fabrikasının şehirdeki tek fabrika olduğu döneme göre sayıca fazla olan bisküvi fabrikaları en başta şehir sakinlerinin fabrika kavramı ile olan ünsiyetlerini artırmıştır. Daha fazla fabrika daha fazla iş gücü ihtiyacına, daha fazla iş gücü ihtiyacı da daha fazla istihdam olanağı anlamına gelmektedir.

70 2022 yılında çay bahçesi kapanmış, 2024 yılında AVM yıkılmıştır.

Fotoğraf 20: Organize sanayi ve bisküvi fabrikaları. Abmet Özpmar.

Bisküvi fabrikalarının kurulması ile birlikte Karaman sakinlerinin çalışabileceği yerler artmıştır. İşsizlik oranı ciddi biçimde düşmüştür. Öyle ki bazı dönemlerde Karaman'da işsizlik oranı yüzde sıfır oranındadır. Yani fabrikaların kurulması ile birlikte şehirde işsizlik gibi bir sorun kalmamıştır. Görüşmecilerden K39 bu durumu ilginç bir örnek üzerinden şöyle ifade etmektedir:

“Karaman’ı emsal şehirlerden ayıran yönü sanayisi. Gördüğüm şehirlerde gençlerin çalışabileceği veya yönlenebileceği bir iş dalı yoktu. Mesela gördüğüm ve yaşadığım bir şehirdeki sadece bir iş merkezinde 10-15 tane Play Station⁷¹ salonu varken, Karaman’da toplamda 10 tane salon ancak vardır.” (K39)

K39, emsal gördüğü iki şehri karşılaştırmaktadır. Şehrin birinde sadece bir mekânda 10-15 Play Station salonu olması genç nüfusun vaktini değerlendirebilecek daha iyi bir imkânının olmaması ile ilgilidir. İşsiz genç nüfus şehirde yapacak başka bir şey bulamadığından internet kafeler ve Play Station salonları gibi yerlerde vakit geçirmektedirler. Karaman’da ise bu tarz yerler daha çok öğrencilere hitap etmektedir. Elbette çalışan genç nüfus da bu tip mekânlarda vakit geçirmektedir ancak bu durum iş çıkışları veya tatil günleri ile sınırlıdır. Haliyle işsizliğin fazla olduğu bir şehirde sadece bir mekândaki oyun salonu sayısı Karaman’ın genelindeki kadardır. Arz-talep dengesi ile açıklanabilecek olan bu durum, Karaman genç nüfusunun iş gücüne katılım sağladığı için oyun salonlarına olan talebin düşük olması ile ilgilidir.

71 Video oyun konsolu.

Bisküvi fabrikalarının ortaya çıkardığı bir başka durum bisküvi fabrikalarının talep ettiği iş gücü ihtiyacını Karaman sakinlerinin karşılayamamış olmasıdır. Karaman'daki iş gücü arzı bisküvi fabrikalarının talebine yetişememiştir. Böylece şehir ekonomisi iç göç olgusuna yol açmıştır. Bisküvi fabrikaları kurulduktan sonra Karaman, çevre köy, kasaba, ilçe hatta şehirlerden yoğun göç almaya başlamıştır. Görüşmecilerden K41 göçün yoğunluğu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Var. Bisküvi fabrikaları. Ciddi göç aldı ben lisedeyken. 90’ların sonunda Karaman yüzde 40’lık falan bir nüfus artışına muhatap oldu kendi içinde. Hatta daha fazla. 1990’larda nüfusu 70 binlerdeyken, 99’da 100 binin üzerine çıktı. Yani yüzde 50 gibi bir nüfus artışı. O zaman Ereğli’den, Mut’tan, Doğu’dan, kendi köylerinden falan ciddi şehre doğru bir artış oldu.” (K41)

Karaman gibi şehirlerin genel nüfus trendi göç almaktan ziyade göç vermektir. Küçük şehirler çoğunlukla en yakınlarındaki büyük şehirlere yahut İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropollere göç verirler. Karaman’ın coğrafi konumu göz önüne alındığında şehrin Konya, Mersin ve Antalya gibi üç büyük şehrin arasında yer aldığı görülür. Haliyle Karaman’ın ilk etapta bu şehirlere göç vermesi beklenir. Ancak bisküvi fabrikalarının kurulması şehrin göç hareketliliğini beklentinin aksine tersine çevirmiştir. Bisküvi fabrikalarının kurulması Karaman’ı göç veren değil göç alan şehirlerden biri haline getirmiştir. Bu yönüyle Karaman nüfus hareketliliği bakımından Türkiye’deki ender küçük şehirlerden biridir.

Bu göçün temel sebeplerinden biri bisküvi fabrikaları olmakla birlikte, bisküvi fabrikaları tek başlarına bu dönüşümü sağlayan mekânlar değildir. Bisküvi fabrikaları şehir ekonomisinde kendi ekosistemini oluşturmuştur. Yani bisküvi fabrikalarının kurulması ile birlikte bu fabrikaların ihtiyaçları için gerekli olan başka fabrikalar da kurulmaya başlamıştır. Görüşmecilerden K13 bisküvi fabrikalarının oluşturduğu ekosistemi şöyle özetlemektedir:

“Karaman’daki sanayi sadece bisküvi sanayi mi şu anda? Bisküvinin yan sanayisi oluştu. Ambalaj sanayi kuruldu, kutu fabrikaları kuruldu, makine sanayi oluştu, yeni un fabrikaları kuruldu. Elektrik sanayisi gelişti, süt fabrikası var, yumurta fabrikaları var, servisler var. Karaman’ın cevizini kullananlar, olsa Karaman’ın fındığını, fıstığını kullanırlar.” (K13)

Bisküvi fabrikalarının kendi başlarına istihdam ettiği iş gücü kadar bu fabrikalar sebebiyle ortaya çıkan ekosistem de iş gücü istihdam etmektedir. Fabrikalar ve oluşturdukları yan sanayi ve hizmet dalları hem niteliksiz hem de nitelikli iş gücüne ihtiyaç duymaktadır. Böylece iş gücü talebi sürekli olarak artmakta ve Karaman göç almaya devam etmektedir.

Fabrikaların iş gücü ihtiyacının fazla olması Karaman sakinlerinin iş gücüne katılma biçimlerini de değiştirmiştir. Bisküvi fabrikaları sayesinde

kadınlar iş hayatında daha fazla yer almaya başlamışlardır. Görüşmecilerden K3 ve K9, kadınların bisküvi fabrikalarında istihdam edilmesi ile ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

“Kadınlara çalışma fırsatı verildi. Kadınların genç kızların çalışması evlere destek oldu, çeyizlerinde fırsatlar oldu kazandıkları paralarla.” (K3)

“Fabrikalar kadınların çalışmasını değiştirdi bocom. Biz yurtdışına gittiğimizde Karaman nüfusu 45bin idi, o 45bin kişiden çalışan bayan sayısı, tekstilde kaç kişiye, bir de mevsimlik çapa zamani çapaya giderdi kadınlar. Şimdi fabrikalar hep kadın dolu. Pek hayra alamet olmadı.” (K9)

Karaman’da bisküvi fabrikaları kurulmadan önce kadınlar çoğunlukla tarımla ilgili işlerde çalışmaktadır. Ancak kadınların tarımsal iş gücüne katılımları hem zaman hem emek bakımından erkeklere oranla düşüktür. Zaman boyutu tarımsal faaliyetlerin gününbirlik işler değil mevsimsel olması ile ilgilidir. Yani kadınlar yılın sadece belli aylarında çalışabilmektedir. Tarımsal üretimde yoğun emek gerektiren işlerde de çoğunlukla kadınlar değil erkekler tercih edilmektedir. Bu nedenle de kadınların yıl içinde iş gücüne katıldıkları süre kısalmaktadır. Haliyle tekstil fabrikasında istihdam edilenler hariç olmak üzere kadınların genel olarak düzenli bir gelir kaynağı yoktur. Bisküvi fabrikaları bu durumu değiştirmiştir. Fabrikalarda kullanılan bant sisteminin sağladığı kolaylık sebebiyle üretimde yoğun emek gücünden daha çok düşük emek gücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece bisküvi fabrikalarının ihtiyacı olan iş gücü için erkeklerden ziyade kadınlar tercih edilmiştir. Netice itibarıyla kadınlar fabrikalar sayesinde mevsimsel işlerle uğraşmak yerine gününbirlik işlerle meşgul olmaya başlamışlardır. Düzenli gelire sahip olan kadınlar hem ev ekonomisine katkıda bulunmuşlar hem de kendi ihtiyaçları için gereken parayı kazanmaya başlamışlardır. Evli olmayanlar için ise fabrikalar, çeyiz parasının kazanılabileceği bir mekân olarak görülmüştür. Çeyiz parası biriktirmek için fabrikada iş başı yapan kadınların büyük bir kısmı evlendikten sonra da çalışmaya devam etmişlerdir. Günümüzde Karaman’da bisküvi fabrikalarından emekli olmuş pek çok kadın çalışan vardır.

Bisküvi fabrikaları sayesinde kadınların iş gücüne katılım oranının artması bazı görüşmeciler tarafından olumsuz bulunmaktadır. K1, K27, K33 ve K40 bisküvi fabrikalarının Karaman’daki aile hayatını olumsuz yönde etkilediğini öne sürmüşlerdir:

“Fabrikalar aile yapımızı etkiledi bence. Adam ailesini görmüyor, karısını beraber çalıştığı kadından daha az görüyor. Karı koca birbirini görmüyor.” (K33)

“O dönemde aile yapısında da ciddi bir çatlama oldu, çünkü eşler vardiyalı çalışıyorlardı. 12 saat çalışıyorlardı, birbirlerini belki bir ay göremiyorlardı. Fabrikalar bu dönemde ailede ciddi çatlaklara neden oldu. Aldatmalar, boşanmalar arttı. 2005’ten sonra Aile ve Sosyal Politikalar, Çalışma Bakanlığı olaya müdahil

olunca biraz düzeldi bu sorunlar. Şimdi vardiyalar 8 saate düşürüldü, mesaiye kalınca ücreti veriliyor, eş durumuna göre vardiyalar belirleniyor.” (K1)

“Anne, baba sağ ama çocuğun ailesi parçalanmış bir aile pozisyonunda yani. Anne baba hayatta ve beraber ama anneye babayı bir arada çok az görebiliyor yani çocuk.” (K40)

“Yeni neslin eski nesile göre daha bozuk olmasının bir sebebi kadınların fabrikada çalışması oldu. Çocukların anneden aldığı eğitimi daha eksik alması eğitim kalitesini düşürdü yani.” (K27)

Kadınların iş gücüne katılması ailevi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların iki boyutu vardır. Birinci boyut eşler arasındaki sorunlarla, ikinci boyut ailedeki çocuklarla ilgilidir. Özellikle fabrikaların ilk kurulduğu dönemlerde uygulanan 12 saatlik vardiyalar fabrikada çalışan eşlerin birbirleri ile olan iletişimlerini etkilemiştir. Erkeğin gündüz, kadının gece mesaisinde -veya tersi- çalışıyor olması eşlerin uzun süre boyunca birbirlerini görememesine neden olmuştur. “Gözden irak olan gönülden de irak olur” sözündeki gibi, uzun süre görüşemeyen eşler arasında huzursuzluk peyda olmuştur. Bu durumu eşler arası geçimsizlik, aldatmalar, boşanmalar takip etmiştir.

Benzer sorunlar çocuklu aileler için daha yıkıcı sonuçlara yola açmıştır. Ebeveynlerin arasındaki sorunlar çocuklara sirayet etmiştir. Mutlu bir aile tablosu içinde yetişmeyen bireyler aile olgusuna olan inancını kaybetmiştir. Eşlerin her ikisinin de evde bulunmaması nedeniyle ebeveyn denetimini üzerinde hissetmeyen çocuklar daha kontrolsüz bir hayat sürmeye başlamışlardır. Eşler aynı evde yaşasa da ailenin bütünlüğü zedelenmiştir. Ortada boşanma durumu olmadığı halde aile yapısı parçalanmış aile görünümü vermiştir. Böyle bir aile ortamında yetişen çocuklar, ailelerinden alamadıkları sevgiyi veya görmedikleri ilgiyi evin dışında aramaya başlamışlardır. Boşanmalar neticesinde anne-baba ikileminde kalan çocuklar kendilerini boşlukta hissetmişlerdir. Bu bağlamda aile terbiyesi ve aile eğitiminden mahrum kalan çocuklar “bozuk” nesil olarak nitelendirilmişlerdir.

Fabrikalar bunlardan başka şekillerde de gündelik hayatı biçimlendirmeye devam etmiştir. Görüşmecilerden K8 ve K13, fabrikaların ortaya çıkardığı ekonomik refah düzeyinin şehir eşrafına nasıl etki ettiğini şu ifadelerle ortaya koymuşlardır:

“Fabrikalar sayesinde fakir insanların evlerine para girer oldu. Fabrikada parayı zarfla dağıtırdık, iş bitince çarşıya inip bir iki esnaf ziyaret ederdim. Çarşı, esnaf hareketlenirdi. O zamanlar taksitle çamaşır makineleri, buzdolapları, bulaşık makineleri almaya başladı insanlar. Kooperatifle eve girmeye başladılar. Böyle bir değişim getirdi Karaman’a.” (K8)

“Karaman’ın imarında fabrika işçilerinin önemi büyük. 100m² evde oturanlar 150m² eve geçeceklerinde ellerindeki evi satacak, bu 100m² evi kalender fabrika işçisi alıyor. Bu 100m² evlere bir talep olacak ki adam elindeki evi satabilsin, satamazsa 150m² alamaz. Yani inşaat piyasasını döndüren bir anlamda fabrika işçileridir. Alttaki insan da ev sahibi oluyor, üstteki insan da ev sahibi oluyor. Öyle olmasa biri satamayacak biri alamayacak. Bu bir zincir.” (K13)

Fabrikalar Karaman’da aylık maaş ödeme sisteminin önemli örneklerinden biridir. Daha önce tekstil fabrikasında çalışan işçi sayısına nazaran bisküvi fabrikalarında çalışan işçi sayısı kat kat fazladır. Dolayısıyla günümüzde düzenli gelir sahibi olan kişi sayısı daha yüksektir. Fabrikalar sayesinde düzenli bir gelire sahip olan Karaman sakinleri kendilerine daha iyi bir hayat kurmak için uğraşmışlardır. Temel ihtiyaç maddelerini daha kolay temin etmelerinin yanı sıra kalan para ile gelecekleri için yatırım yapma hayalleri kurmaya başlamışlardır. Karaman’da geleceğe yatırım yapmak, başını sokacak bir ev almak demektir. Kooperatifler kuran pek çok çalışan sayesinde Karaman’ın inşaat sektörü canlanmıştır. Bugün Yunuskent ve Hürriyet mahallelerinin imarı büyük oranda bu kooperatiflerle ilgilidir. Kooperatiflere katıl(a)mayan işçiler ise sıfır konutlar yerine ikinci el konutlara yönelmiştir. İşçilerin gelirlerine uygun evleri tercih etmeleri, kendisine dar gelen evleri satın daha büyük bir eve taşınmak isteyenler için ideal ortamı oluşturmuştur. K13’ün ifadeleriyle işçiler 100m² evleri satın almış, 100m² evlerde oturanlar da daha büyük evlere taşınmışlardır. Böylece Karaman’da konut sayısı ve konut çeşitliliği artmıştır.

Fabrikalar sayesinde alışılan aylık ödeme sisteminin bir başka olumlu getirisi şehir esnafına sağladığı katkıdır. Ay sonunda alacağı maaşa güvenerek veresiye alışveriş yapan pek çok işçi, maaşı almalarını müteakip esnafa olan borçlarını kapatmış, yeni veresiyeler yazdırmaya başlamıştır. Bu durum şehir esnafının cirosunu artırmasının yanı sıra şehirdeki sıcak para trafiğini canlandırmıştır. Fabrika işçileri sayesinde şehrin hem fiziki görünümü değişmiş hem de ekonomik refah düzeyi artmıştır.

Mahallede Yaşam

Mahalle şehirdeki en belirgin mekânlardandır. Nasıl ki toplumun temel yapı taşı aile ise kentin temel yapı taşı da mahalledir. Mahalle şehrin özünü oluşturan, şehre kendi imzasını atan, dolayısıyla şehirde kendi sınırlarını belirginleştiren bir mekândır. Çünkü mahalle belirli bir örgütlenmeyi ifade eder. Herhangi bir mahalle rasgele bir şekilde kurulmaz. Mahalleler kuruluş dinamiklerini kendi içlerinde barındırırlar. Böylece mahalleler birbirlerinden farklılık arz ederler.

Bir mekânın mahalle haline gelmesi için o mekânda yaşayanların kendi aralarında geliştirdikleri birtakım normlara uyması gerekir. Bu bağlamda mekânlar iki şekilde mahalle halini alırlar. Birincisi zamana yayılmış uzlaşmalara dayanır. Yani şehirde eskiden beri mevcut olan mahalleler geçen süre içindeki yaşanmışlıklar üzerinden şekillenir. Uzun süredir bir arada yaşayan mahalle sakinlerinin tecrübeleri, mahalle dinamiklerini şekillendiren ve mahallenin normlarını keskinleştiren unsurlardandır. “Uygunsuz hal ve hareketlere verilen tepkilerde, cenaze, düğün, bayram gibi birlik ve beraberlik gerektiren eylemlerde görünürlük kazanan kolektif duygu, mahalle yaşantısının esaslı özelliklerinden biridir” (Alver, 2013b, s. 50). Bu tip mahalleler aralarına kolay kolay yeni bir mahalle sakini kabul etmezler ancak bir sakini mahalleye kabul ettiklerinde de onun hızlı bir oryantasyon sürecinden geçmesi gerekir.

İkinci tip mahalle ise daha önce farklı mekânlarda kurulmuş ilişkilerin şehirde yeniden biçimlenmesi ile şekillenir. Çoğu zaman köyden kente göç veya zorunlu tehcir gibi nedenlerle kurulan bu tip mahalleler şehrin görece yeni mahalleleridir. Bu mahallelerdeki ilişkiler de geçmiş tecrübelerle dayanan normlar üzerinden şekillenir ancak önceki mekâna ait olan bu normlar şehir ortamına uygun hale getirilir. Çünkü eski ilişkiler üzerinden yeni bir mekânda kurulan bir örgütlenme biçimi için, yeni mekâna uygun davranmak gerekir. Yeni kurulan mahallelerin eski mahallelere nazaran daha açık bir yapı arz ettiği ve dışarıdan geleni daha çabuk kabul ettiğini söylemek mümkündür. Her iki tip mahalle türü de zamanla mekânsal ayrışmayı belirgin hale getiren örneklerdir. Nacak, Türkiye genelinde vuku bulan bu ayrışmanın özellikle 1980 sonrası döneme tekabül ettiğini vurgulamaktadır. Ona göre ayrışma salt mekânsal değil “aynı zamanda tüketim normları, davranış kalıpları ve politik tercihler” bakımından ortaya çıkmıştır (2019, s. 108).

Karaman şehri söz konusu olduğunda her iki mahalle biçiminin de şehirde birçok örneği olduğunu söylemek mümkündür. Araştırma sırasında nerelerin yeni, nerelerin eski mahalle olduğu kadar, kimlerin hangi mahallelerde yaşadığı ve mahallelerin neye göre kurulduğu da ortaya çıkmıştır. Yani mekânsal ayrışmanın temel dinamiklerinin neler olduğu görüşmeci ifadelerinde kendini göstermektedir.

“Mut tarafından gelenler Tekke Mahallesi'ne oraya otururdu. Kılbasan'dan gelenler demiryolunun oraya otururdu. Pınarbaşı'dan gelenler de garajın⁷² oraya otururdu. Larende Mahallesi Türkmenler ve ova köyleri. Zengencililer ve Gödetliler de yine -Zengen yolu var işte- urgan boğazında otururdu, halen de öyle.” (K15)

“Kırmahallede genelde Tatarlar, Çerkezler, Araplar yaşardı. Yenimahallede romanlar yaşardı. Hisar’da genelde Türkmenler; Çeltek’te genelde Yörükler-Sarıkeçili, Karakeçili- yaşardı. Larende ve Sümer’de muhacirler ve Doğu’dan gelen vatandaşlar yaşardı. Dağ köylüleri genelde Gazi Dükkân Mahallesi tarafına, göl yeri tarafına otururlardı. Köyleri o tarafta olduğu için arabaları da⁷³ oradan kalkardı, oradan binmesi kolay olurdu. Mesela Göcer, Bozkandak, Manyan, Başkışla arabaları o taraftan kalkardı, o yüzden hep o tarafa otururlar. Mesela kasabalılar⁷⁴ Kazım Karabekir Mahallesi, stadın o civara oturur. Suduraklılar Cumhuriyet Mahallesi oturur. Taşkaleliler, Yeşildere Yemişli Mahallesi oturur.” (K17)

“Kardeşim emlak işiyle uğraşıyor. Emlak dükkanının kapısından giren bir insana nerelisin diye sorulunca bu insan Zengenliyim diyorsa Yeşil Camiden alt tarafta ev göstermeye gerek kalmıyor çünkü o adamın muhiti Yeşilada, Kırbağı, Yenimahalle gibi düşünüyor. Çocukluğu orada geçtiği için veya başı dara düştüğü zaman yakın çevresinde tanıdığı birilerinin olmasını istiyor. Karaman’da bu yaygın. Halen öyle.” (K39)

“Önceden gelenlerin olduğu yerlere oturulur. TOKİ’lerde, sitelerde oturanların çoğu şehrin yerlisi değildir. Çoğu Karaman’da aile başı bulunmayanlardır. Memur olanlar, dışarıdan gelenler genelde öyle yerlere oturuyorlar.” (K1)

Karaman’da mahallelerin oluşum biçimlerinde dikkat çeken ilk unsur yön duygusu ile ilgilidir. Köyden kente göç eden insanlar öncelikle yön olarak köylere en yakın konumları tercih etmişlerdir. Bu tercihin altında yatan pek çok sebep olabilir ancak en kuvvetli ihtimal köyle bağlantıyı hiçbir zaman koparmamak ve her an köye dönecekmiş gibi yaşamaktır. Şehre göç eden ancak bir yandan da köyündeki evini, tarlasını, bahçesini satmayıp muhafaza eden pek çok köylü, köye yakın olmayı ilkin coğrafi olarak köye yakınlıkla bir tutmuştur. Haliyle şehre girdiği kapı neresi ise hemen oraya yerleşme iradesi göstermiştir.

Yeni bir mekâna bir veya birkaç ailenin yerleşmesini müteakip şehre dair rivayetler köye daha hızlı ulaşmış, şehre göç artık şehirli olan aileler tarafından teşvik edilmeye başlanmıştır. Köyden kopmadan şehirde yaşayabiliyor olmanın kendileri için önemli bir fırsat olduğunu düşünen köylüler de şehre göç etmeye karar vermişlerdir. Bu saatten sonra şehirde nerede, hangi bölgede ikamet edileceği artık bellidir. Köyden kente ilk göç edenlerin yerleştiği muhit, yeni göç edeceklerin de yerleşecekleri muhit olacaktır. Çünkü köye yakın olmanın ikinci alameti kendi köylüsüne yakın olmaktır. Şehirde yaşanacak muhtemel sorunların çözümünde, şehirde yaşama bakımından kendilerinden daha deneyimli olanlarla bir arada yaşamak aynı zamanda güven verici bir olgudur. Nilüfer Öztürk Aykaç’a göre

73 Köy otobüsleri.

74 Kazım Karabekirliler.

“(ortak bir kent, ilçe veya köyden) göçle gelen kesimin aynı mahallelerde oturma eğiliminde olmaları; kentte benzer sorunlarla baş eden insanlarla bir arada olmayı, metropol hayatı öncesi sahip olunan değerleri muhafaza etme hissiyatını ve kentte ihtiyaç duyulan dayanışmayı kendileri gibi kente göç eden insanlarla kurma çabalarını mümkün kılmaktadır” (2021a, s. 163). Bu yönüyle hemşehriciliğin daha küçük bir boyutu köyden kente göç sürecinde ortaya çıkmaktadır. Böylece belli mahalleler aynı köyün köylülerinin köydeki ilişkilerini devam ettirdiği mekânlara dönüşmektedir. Mahalleler bir bakıma köylerin şehirdeki temsilcileri konumundadırlar. Farklı ritüellere sahip köyler, şehirde de farklılık arz eden mahalleler halini almaktadır. K40’ın mahalleden mahalleye değişkenlik gösteren ritüellere şöyle bir örnek vermektedir:

“Var, var. Geçişler var tabii yani, farklı farklı. Larende’deki bir düğünle atıyorum 1. İstasyon Caddesindeki bir düğün arasında farklılık var yani.” (K40)

Belli köylülerin odaklaştığı mahalleler kendi içinde benzeşmeyi sağlarken diğer mahallelerden farklılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Mahalle yapılarındaki farklılığın diğer boyutu ekonomik imkânlar ile ilgilidir. David Harvey bu farklılaşmanın kapitalist toplumdaki ilişkiler bağlamında açıklanması gerektiğini ifade eder (2020, s. 170). Bazı mahalleler zenginlikle, bazı mahalleler ise fakirlikle birlikte anılmaktadır. Görüşmecilerden K2, K18, K22 ve K33, geçmişten günümüze Karaman mahallelerinde yaşayanların ekonomik durumları ile ilgili olarak şunları söylemektedirler:

“Zenginler çarşıya yakın yerlerde otururdu. İstasyon Caddesinde de zenginler otururdu genelde.” (K2)

“Mansurdede Mahallesi Kayserililer mahallesi denilirdi. Varlıklı, güngörmüş insanların mahallesi.” (K18)

“Geçmişte şehrin bir eski şehir bölümü vardı. 1. İstasyon Caddesi çevresinde lüks bir mahalle vardı. Bir de köyden gelenlerin oluşturduğu varoşlar vardı. Bu üç grup üç ayrı kast oluşturuyordu. Varoşlar Kırmahalle, Yenimahalle, Larende Mahallesi ve Hisar Mahallesi otururlardı.” (K22)

“Zenginler şu an Şeyh Şamil Mahallesi oturuyorlar, orada fakir bir insanın oturma şansı yok çünkü orada öyle bir ev yok yani. Yunuskent’te Anadolu Lisesi etrafında fabrikatörler oturur mesela, hep onların villaları var oralarda. 1. ve 2. İstasyon Caddesinde oturanlar biraz daha elit. Fakirler genelde Beyazkent, Mümine Hatun, Hürriyet Mahallesi oturuyorlar. Yani buralarda da tek tük zengin vardır ama çoğu dar gelirli.” (K33)

Fotoğraf 21: Şeyh Şamil Mahallesindeki villa tipi konutlar. Ahmet Özpmar.

Genel olarak şehrin belli bölgelerinde varlıklı ailelerin, bazı bölgelerinde ise yoksul ailelerin yoğunlaştığı söylenebilir. Ancak Karaman'daki mahalleleri birbirinden ayıran temel unsur bu ekonomik farklılıklar değildir. Geçmişte ekonomi temelli mekânsal ayrışma daha belirgin olsa da günümüzde yaşanan kentsel dönüşüm gibi süreçler mahallelerdeki zengin-fakir ayrımını belirsiz hale gelmiştir. Dar gelirlilerin yaşadığı mahallelere inşa edilen lüks sitelerin yanı sıra, zenginlerin yaşadığı mahallelerde halen varlık gösteren gecekondular tipi evler keskin bir ayrımın olmadığını gösteren örneklerdir. Yine de gelir düzeyi ile yaşanan mahalle arasında bir ilişki olduğu görmezden gelinemez bir gerçekliktir.

Geçmişe nazaran günümüzde değişime uğramış bir başka husus mahalle sakinlerinin eğitim düzeyleri ve meslekleri ile ilgilidir. Geçmişte Karaman'da belli mahallelerde belli meslek grubu erbabı veya belli bir eğitim düzeyine sahip kişiler yaşamaktadır. Görüşmecilerden K15, K16 ve K41 geçmişte Karaman mahallelerinin sosyo-ekonomik görünümü ile ilgili olarak şunları ifade etmişlerdir:

“Hocamabmut Mahallesi terzi merzi, esnaftı bütünü. Çiftçiler Hacıcelal’de otururdu, koyunları vardı o yüzden şehir içinde oturamazlardı. Hisarda da köyden gelenler otururdu.” (K15)

“Hecceler’de⁷⁵ genellikle tarımla uğraşan yerli halkımız otururdu. Güzelevler Camisi civarında beyaz gömlekliler, çalışanlar, memur kısmı otururdu. Birileri daha mektepli giyinirdi, biri daha bahçecilikle uğraşan bir giyim kuşam.” (K16)

75 Hacıcelal Mahallesi'nin Karaman sakinleri arasındaki söyleyiş biçimi.

“Ayrım vardı tabii. Mesela benim çocukluğumda vardı. 1. İstasyon Caddesi, 2. İstasyon Caddesi, Güzelevler, Alishabane Mahallesi veya aşajı taraftaki Valide Sultan Mahallesi biraz daha işte bürokrat, memur, doktor, avukat; daha okumuş kesimin oturduğu yerlerdi Karaman’da. İstasyon Caddesi falan daha CHP’lydi oralar, öbür taraflar daha muhafazakârdı.” (K41)

Geçmişte mahallelerde oturanların benzer meslekler icra ediyor olması özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir. Bu grubun şehrin merkezi mahallelerinde ikamet etme ihtimali yoktur çünkü şehir merkezinde tarımla ve hayvancılıkla uğraşacak yeterli bir alan bulunmamaktadır. Şehrin kıyısında yer alan ve etrafında yapılaşma olmayan alanlarda kurulan mahalleler, tarım ve hayvancılık için daha uygun bir görünüm arz etmektedir. Dolayısıyla bu mahalleleri tercih edenler hemşehricilik ve ekonomik imkânlar kadar bu durumu da göz önüne almaktadırlar.

Şehrin kıyısında tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar yaşarken, merkezde -Karaman’daki anlamıyla çarşıya- daha yakın olan mahallelerde esnaf ve memur kesimi ikamet etmektedir. Çarşıya yakın olmakla eğitim düzeyi ve siyasi görüş arasında da bir bağlantı olduğu görülmektedir. K41’e göre “okumuş kesimin” oturduğu mahalleler CHP’ye oy vermekte iken, diğer bölgelerde muhafazakarlık oranı artmaktadır. Meseleye merkez-çevre çerçevesinden bakıldığında merkezde sol siyasi görüş hakimken, çevrede sağ-muhafazakâr siyasi görüş öne çıkmaktadır. Dolayısıyla geçmişte Karaman mahallelerindeki mekânsal ayrışmanın bir boyutunun da değerler ekseninde şekillendiği söylenebilir. Günümüzde Karaman’daki mahallelerde yaşayan mahalle sakinlerinin genel profili ile ilgili olarak K7, K34 ve K37 şunları söylemişlerdir:

“Beyazkent Mahallesi daha çok inşaat işçilerinin yoğun olduğu yer diye biliyorum. Hürriyet Mahallesi kısmı daha çok fabrika işçilerinin yoğun olduğu yer. Ziya Gökalp Mahallesi esnafların yoğunlukta bulunduğu bir mahalle. Yeni açılan, elitlerin, zenginlerin oturduğu bir yer var ağalar harmanının⁷⁶ olduğu yerde, villalar falan var o tarafta. Gazi Dükkân, Mansurdede Mahallesi daha çok Çatakluların olduğu köylü mahallesi. İstasyon Caddesi biraz daha Karaman’ın yerlilerinin oturduğu bir yer.” (K34)

“Doğukışla’da biraz daha üniversite öğrencileri ağırlıkta.” (K7)

“Mesela Yunuskent’e falan gittiğimde sanki oralarda soğuk bir yaşam varmış gibi. Yani bu tarafa göre⁷⁷ komşuluk ilişkileri falan daha az gibi oralarda. O bölgede fabrikalarda çalışan insanların daha çok olduğunu gözlemledim.” (K37)

76 Şeyh Şamil Mahallesinin Batı kısmı.

77 Hisar Mahallesi.

Mesleğe, ekonomik gelire, hemşhriciliğe ve ideolojik ve politik değerlere bağlı mahalle oluşumlarının günümüzde değişen kent şartları sebebiyle ortadan kaybolmaya başladığı söylenebilir. Çünkü geçmişte mahalleler mahalle sakinlerinin iradeleri ile şekillenmekte iken günümüzde mahalleler yönetim eliyle kurulmakta ve kentsel müdahale daha fazla uygulanmaktadır. Yeni kurulan mahalleler belli planlamalar ve çizimler üzerinden şekillenmektedir. Dolayısıyla yeni imara açılan mahalleler homojen değil daha heterojen bir yapı arz etmektedir. Köyden kente yoğun göç olgusunun üzerinden geçen zamanda, birkaç nesildir şehirde yaşayan aile sayısı artmıştır. Yani şu an Karaman'da yaşayanların büyük bölümü şehirde doğup büyümüş, köy hayatı görmemiştir. Bu durum küçük grup mensuplarının grup büyüdükçe gruba duydukları aidiyet duygusunu kaybetmesine benzemektedir. Köyle ilişkisi iyiden iyiye azalmış şehirliler kendi köylülerine duydukları yakınlığı eskisi kadar duymaz olmuşlardır. Dolayısıyla şehir sakinleri nitelik bakımından çeşitlendikçe mahalle odaklı yerleşmelerden ziyade konut odaklı yerleşmeler göze çarpmaya başlamaktadır.

Geçmişte Sümer Mahallesinde bir bürokratin oturmayacağı düşünülürken günümüzde bu durum sıradan görülmektedir. Yine de geçmişten bugüne kadar devam eden mekânsal ayrışma olgusu şehrin genel görünümüne bakıldığında kendini göstermeye devam etmektedir. Bu duruma mahalle kültürü ve komşuluk ilişkileri perspektifinden bakıldığında da eski mahalleler ve yeni mahallelerin genel itibarıyla birbirinden farklı özellikler gösterdiği göze çarpmaktadır. Bu bağlamda K30 ve K31 kodlu görüşmeciler, mahalleden mahalleye farklılık gösteren ilişki biçimlerini şöyle özetlemektedir:

“Valide Sultan Mahallesinde otururken mahallede oturduğumu hissedirdim ama Gevher Hatun Mahallesinde hissetmiyorum. Valide Sultan Mahallesi sakinlerinin çoğu eski Karamanlılardı, hatta bir kısmı eski zenginlerdi. Elma toplandıysa kapıya elma bırakıp gidiyorlardı, aşure geliyordu, pişi geliyordu, dut toplandıysa dut geliyordu. Bir yandan modernler ama bir yandan salça kaynatıyorlardı. Bizim gibi yabancı gördüklerine yesin diye ikram ediyorlardı, o paylaşım kültürü vardı. Orada hakikaten o havayı hissediyordum yani. Orada oturanlar genelde birbirini tanıyor veya akrabalar. O güvenlik ve oturmuşluk hissi orada belirgindi. Gevher Hatun daha yalıtılmış bir mahalle. Gevher Hatun Mahallesinin yeni bir mahalle olduğu belli.” (K30)

“Merkezde mahalle ilişkileri pek kalmadı ama Karaman'ın kenar mahallelerinde var ağabey. Mesela Larend'e -bizim mahallede- komşuluk ilişkisi halen çok sıkı. Komşular birbirine gidip geliyor, kapıyı çalan geliyor. Birbirlerine bir şeyler getirip götürüyorlar. Sokakta birileri oturmuş çekirdek çitleyerek muhabbet ediyor, çocuklar sokakta rahatça top oynuyor.” (K31)

Mekânda geçirilen süre ile mekâna duyulan aidiyet arasında bir ilişki kurulması mümkündür. Mekâna dair tecrübelerin artmasının yanı sıra,

o mekânda biriktirilen anılar bu aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Bu mekân bir mahalle gibi geniş bir alan olduğunda, uzun süre boyunca aynı mahallede ikamet etmenin getirdiği birtakım avantajlar vardır. Mahalle sakinleri ile tanışıp kaynaşmak, onlarla hemhal olmak, kişinin kendini güvende hissetmesine sebep olan asli unsurlardandır.

Mahalle, sakinlerinin gündelik hayatını biçimlendirici ve dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Ancak bu etkiye sahip olabilmesi için mahallenin bazı niteliklerinin olması gerekmektedir. Mahalle, barındırdığı sakinlerinin ortak yaşama dair tecrübelerinin işlendiği ve bu tecrübelerin bir örüntüye dönüştüğü bir mekândır. Haliyle mahalleler ancak kurulduktan belli bir zaman sonra kimliklerini kazanırlar. “Mahalle kimliğinin özü mahalle ritüellerinde ve pratiklerinde kendini belli eder” (Alver, 2013b, s. 47). Mahallenin kimlik kazanması aynı zamanda kendi kültürünü oluşturması anlamına gelir. Mahalle kültürü mahalle sakinleri tarafından paylaşılan ortak değerlerin bir bütünüdür. Aydemir’e göre bu durum sosyal sermaye kaynağı olarak değerlendirilebilir (2013, s. 86). Geçmişten günümüze Karaman’da mahalle kültürünün komşuluk ilişkilerine yansımaları şu ifadeler ortaya koymaktadır:

“Biz komşuysak sizin evde bulgur nerde, salçası, yağı yerini bilirdik. Kendi evimiz gibi bilirdik. Şimdi üstteki adamlar günlerce ne görüşüyoruz ne konuşuyoruz.” (K9)

“Tabi televizyon radyo falan yok, herkes birbirine giderdi. Arabası çekilirdi, pişmaniye çekilirdi, sobaların üstünde kestane pişirilirdi, çemen ekmekler, ikramlar, kuzinelerde patatesler falan tabi şimdi o işler bitti. Şimdi herkes geçim derdinde can derdinde yani. Eski dostlukları, arkadaşlıkları, komşulukları kaybettik. Çünkü herkes kendi muhitinden ayrıldı, dağıldı, komşudan uzaklaştı artık gidip gelmek zorlaştı. Şehir büyüdü. Eskiden akşam çıktığın zaman 5 dakikada istediğin yere giderdin.” (K17)

“Tabi o zamanki mahalle ile şimdi kıyaslanmaz. O zamanlar mahallenin çocuğunu bilirlerdi, kollarlardı. Senin çocuğu şurada gördüm diye haberdar ederlerdi. Şimdi hasbel kader birine böyle söyleyen sen benim çocuğumla niye uğraşıyorsun diyebilir, dayak yeme ihtimalin var. Bu yüzden de zaten kimse kimsenin çocuğunu da haber etmiyor söylemiyor.” (K20)

Yukarıdaki ifadelerde eski mahallelere dair göze çarpan en önemli husus, mahallelinin birbirine güveniyor olmasıdır. Komşunun evindeki yağın, şekerin yerini biliyor olmak bu güvenin bir sonucudur ve aynı zamanda komşunun komşudan gizli saklısının olmadığına işaretidir. Alver’in deyişiyle “evlerin dahi sırt sırta yan yana yapılaştığı bir alemde insanın komşusuz kalması düşünülemez.” (2013a, s. 24). Bu bağlamda Türk geleneklerinden ilham alan “komşu komşunun külüne muhtaçtır” atasözünün, geçmişte Karaman’daki mahalle kültüründe önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Şehir sakinleri her türlü ihtiyaçları için komşusuna müracaat edebilmektedir.

Öyle ki Mumford'un köyler için sarf ettiği "komşusunun yüzüne bakan kişi kendi suretini görür" (2019, s. 30) ifadesi geçmişte Karaman mahalle kültüründe kendini göstermektedir. Mahalle kültürünün komşuluk ilişkilerine bir yansıması olan bu durum ilişkilerin yakınlığını ve samimiyetini göstermektedir. Benzer şekilde komşular arası ev oturmaları ilişkileri her daim canlı tutan, mahallelilik bilincini artıran önemli bir husustur.

Hediyeleşmenin önemli bir değer olarak görüldüğü toplumumuzda, ikramlar da aynı öneme haizdir. Ev oturmaların bir sebebi komşularla ve yakınlarla ilişkileri canlı tutmak iken diğer sebebi onlara ikramda bulunmaktır. İkramlar paylaşım kültürünün en bariz göstergelerinden biridir. Elinde olanı bir başkası ile paylaşmak eski mahalle kültürünün başat öğelerindedir. Ev oturmalarından başka, bağı, bahçesi, hayvanı, tarlası olanların, hasat ettikleri meyve ve sebzelerden veya kurban ettikleri hayvanların etlerinden mahalleliye dağıtıyor olması da bu paylaşma kültürünün bir başka yönüdür.

Eski mahallelerde baskın olan paylaşma kültürünün somut olmayan bir başka yönü bilgi alışverişidir. K20'nin ifadeleri, eski mahalle kültüründe önem arz eden bilgi paylaşımının, mahalle sakinlerini olumsuz durumlardan muhafaza etme işlevini ortaya koymaktadır. Akın bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Geleneksel toplumlarda komşular, toplumsallaşma sürecine dahil olan önemli aktörlerdir. Çocuklar ve gençler üzerinde akrabadan birisiymiş gibi otorite sahibi olan, onların süre giden toplumsal hayata atılmalarına önemli katkıları olan bir toplumsallaşma araçlarıdır" (2014, s. 86). Mahallenin çocuklarının yanlış yerlerde ve yanlış kişilerle olma ihtimalini önlemeye yönelik, ebeveynler arası bir iletişim ağı mevcuttur. Ebeveynler komşularının çocuklarını kendi çocuklarıymış gibi sahiplenmekte ve komşularına bugünkü anlamıyla "çocuklarının konumunu" bildirmektedirler.

Karaman'da eski mahalle kültüründe öne çıkan benzer bir durum "karanlık gecelerde ne aran Heccelerde?" sorusuyla özdeştir. İlk bakışta Karaman sokaklarının gece vakitlerinde tehlike içerdiği izlenimi veren bu ifadenin arkasında yatan gerçek, esasen verdiği izlenimin tam tersidir.

"Kırmahalle'de falan öyle gezemezdin eskiden, dayağı yerdin. Senin bizim mahallede ne işin var? Birincide neyse de ikincide ne işin var?" (K29)

"Kime dolanıyorsun? Hangi kıza dolanıyorsun? Hangi kızımızın peşindesin? Hangi kardeşimizin, bacımızın peşindesin? Halen de az çok sürdürürler bunu. Aynı özellik zamanında Tekke, Hisar Mahalleleri için de geçerliydi." (K18)

"Hatta 'karanlık gecelerde ne aran Heccelerde' diye bir laf vardır. Akraban falan varsa veya çocuksan pek sorun olmazdı ama büyük olup da 3-4 defa geçtin miydi bemen mahallenin delikanlıları çağırır. 'Niye geziyorsun burada, hayırdır?' diye sorarlardı. Mahallenin namusunu koruma amaçlı olarak döverlerdi yani." (K17)

Mahalle sakinlerini koruma ve kollama niyeti taşıyan bu sorgulama durumu, mahalleye duyulan aidiyetin, dolayısıyla mahalle kültürünün bir sonucudur.⁷⁸ Konu mahallenin “kızlarım, kardeşlerini, bacılarımı” koruma şeklinde yansıtılsa da gerçekte bundan daha fazlası olduğunu tahmin etmek güç değildir. Mahallenin gençleri, mahallelinin can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla mahalleye girip çıkanı takip etmektedir. Günümüzde MOBESE kameralarının yaptığı görevi geçmişte mahallenin gençleri yerine getirmektedir. Mahalleye giriş yapan yabancıların, hırsızlık, gasp, cinayet, tecavüz gibi olumsuz eylemlerde bulunmasının önü alınmaya çalışılmaktadır. Günümüz mahalle yapısında bu tip durumlarla karşılaşmak pek mümkün değildir. Ancak kirli işlerin döndüğü bölgelere giren yabancılar bu sorgulamaya maruz kalmaktadırlar. Belki de mahalle yapısında yaşanan en önemli dönüşümlerden biri bununla ilgilidir. Eskiden mahalleliyi “kötülerden” korumak için sorulan bu tip sorular şimdi “kötüleri” “iyilerden” gizleme amacıyla sorulmaktadır.

Karaman mahalle kültüründe geçmişten bugüne yaşanan değişim otokontrol kavramı ile açıklanabilir. Geçmişte homojen bir görünüm arz eden mahalleler günümüzde daha heterojen bir yapıya kavuşmuştur. Bu heterojenlikle birlikte çağın getirdiği dönüşümler ve ortaya çıkan güvensizlik ortamı, mahallelinin mahallesine duyduğu aidiyeti zedelemiştir. Mahalle sakinleri birbirleri ile daha az görüşmekte, komşuluk ilişkileri zayıflamaktadır. Haliyle mahalle kültüründe önemli bir yer tutan otokontrol mekanizması ortadan kaybolmaktadır. Günümüzde çoğu şehir sakini için mahalle sadece yaşanılan bölgeyi, komşu aynı mahallede katlanılmak zorunda olan kimseyi, ev ise sadece soğuktan ve sıcaktan koruyan bir sığınağı ifade etmektedir. Görüşmecilerden K22 bu konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Eskiden yanlışlar engelleniyordu. Şimdi mahalle baskısına son diye bir kampanya yapıyorlar. Mahalle baskısına son vermeyi bırakın, mahalle baskısının desteklenmesi güçlendirilmesi lazım. Yanlış nasıl fark edeceksiniz? Siz farkında değilseniz, aileniz farkında değilse, birinin sizi ikaz etmesi lazım. Bunu kim yapabilir? Komşu yapabilir, mahalle yapabilir.” (K22)

78 2000 veya 2001 yılında bir kış akşamı, liseden bir sınıf arkadaşımınla gezmek üzere buluştuğum. Gezerken Kırmahalle’de ikamet eden bir başka sınıf arkadaşımın evine uğrayıp onu da dışarıya davet etmeye karar verdik. Henüz Kırmahalle sınırlarına girmiş idik ki karanlığın içinde bir yerden “gençler saat kaç?” sorusunu işittik. Sesin geldiği yöne baktığımızda bizden 4-5 yaş büyük bir genci fark ettik. Saatin kaç olduğunu göstermek üzere gayri ihtiyari yanına yaklaştık. Saati söyleyip yürümeye devam etme niyetinde iken ikinci bir soru geldi: “Hayırdır, ne geziyorsunuz siz buralarda?” Ortamda bir soğukluk oluştu. Neyle karşılaşacağımızı kestiremiyorduk. Ancak ben yine de ne amaçla orada bulunduğumuzu anlattım. Neyse ki “kusura bakmayın gençler, mahalleye tip tip insanlar gelip gidiyor. Kim niye geliyor gidiyor bilemiyoruz, o yüzden sordum” deyip bizi uğurladı. Bu durumu Karaman’da ikamet ettiğim süre boyunca sadece bir kere yaşadım ve bu durumu yaşatan ise bir grup genç değildi; sadece bir kişi idi. Yine de o gün bu tip durumların suç önlemeye yönelik nasıl bir işlev görebileceğini fark ettim.

Boş Zaman Etkinlikleri

Geçmişten günümüze insanlık, sürekli olarak zorunlu temel ihtiyaçlarını karşılamakla meşgul olmuştur. Avcılık-toplayıcılık, tarım, hayvancılık gibi faaliyetler insanın bir gün daha hayatta kalabilmesi için zaman ayırması gereken uğraşlar olagelmıştır. Gün içinde bu ihtiyaçların karşılanması amacıyla harcanan zaman kadar, ertesi gün aynı tempoyla çalışabilmek için de dinlenmek gerekmiştir. Dolayısıyla insanlık tarihi çoğunlukla çalışmanın tarihidir. Yine de çalışma zamanlarının dışında insanın kendine ayırdığı zamanlar vardır. Lefebvre'in ifadeleriyle “modern hayat’ın yorgunlukları, eğlenmeyi, hoş vakit geçirmeyi, gevşemeyi gerekli kılmaktadır” ve “modern’ denen insan, bir yorgunluğun ya da bir gerilimin sonunda, endişenin, kaygının ve meşgalelerin sonunda öncelikle elbette boş vakit bekler” (2016, s. 65; 2019a, s. 39). Bu tip zamanlara boş zaman veya serbest zaman denilmektedir.

İnsanlar serbest zamanlarında kendi başlarına olmayı veya sevdikleri ile vakit geçirmeyi severler. Kimi zaman el becerilerini geliştirmek için ahşap işlemeyi, kimi zaman bulmaca çözmeyi, kimi zaman da dostlarla birlikte eğlenmeyi tercih ederler. Bu tercihler çok çeşitlidir. Mustafa Aydın’a göre bu tip aktiviteler genellikle bilgi edinme, sanatsal faaliyetler ve hobisel davranışlardan müteşekkildir (2000, s. 218). Ancak belirli bir mekânda gerçekleşen serbest zaman faaliyetleri, mekânın sağladığı olanaklar ile ilintilidir. Şehir mekânında serbest zaman aktivitelerinin sınırı şehrin sunduğu imkânlara ve bireyin bu imkânları kullanma iradesine bağlıdır.

Bir mekân olarak Karaman söz konusu olduğunda, şehirde yapılabilecek serbest zaman etkinlikleri, şehrin sakinlerine sunduğu imkânlar nispetindedir. Görüşmeciler çoğunlukla Karaman’da serbest zaman etkinliği gerçekleştirmenin zor olduğunu ve Karaman’da yapacak çok fazla bir şeyin olmadığını söylemişlerse de belli başlı bazı serbest zaman aktiviteleri neredeyse tüm görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Karaman sakinlerinin boş zamanlarında -şehir merkezi ile sınırlı olmak kaydıyla- neler yaptıkları sorulduğunda bazı mekânların öne çıktığı görülmektedir. Bu mekânlardan biri Karaman tren garı ve çevresidir. Özellikle geçmişte tren garı ve çevresi şehir sakinlerinin -serbest zamanı değerlendirmek için- en yoğun kullandığı bölgelerdendir. Görüşmecilerden K17 ve K18 tren garında geçirilen zaman ile ilgili şunları ifade etmektedirler:

“Yapacak bir iş olmayınca, televizyon falan da olmayınca, elimize çekirdeği alırdık, istasyona trenlere bakmaya giderdik. Trenin geleceği saati de bilirdik. Adana’ya giden kara tren 4’te gelirdi. Buhar verirdi, su alırdı. Onlar bize çok değişik gelirdi bakardık yani.” (K17)

“Treni izlerdik. Özellikle bizden önceki kuşak neredeyse treni görmeye giderlermiş. Tren Ereğli’den veya Konya’dan geldiği zaman istasyona uğranır, gelen tanımadık

yolculara boş geldiniz denilirmiş. Giderken de kolları ağrıyınca kadar el sallanır, uşurlanırmuş.” (K18)

Bir serbest zaman etkinliği olarak tren izlemek garip bir faaliyet gibi görünebilir. Ancak geçmişte Karaman’ın bir ilçe konumunda olduğu hatırlandığında, şehirde yapılabilecek serbest zaman etkinliklerinin de sınırlı olacağı aşıkardır. K17 ve K18 şehir sakinlerinin tren garına gidiş sebebini, gelip geçen trenleri ve yolcuları izlemek olarak ifade etseler de Karaman tren garı bir mekân olarak ulaştırma işlevinden daha fazlasını ifade etmektedir. Aslında tren izlemek bu civarda yapılan başka serbest zaman faaliyetlerinden sadece bir tanesidir. Geçmişte tren garının çevresi şehrin önemli mesire alanlarından biridir. Şehir sakinleri piknik yapmak için istasyon çevresindeki yeşil alanları kullanmaktadır.

“Pazar günleri istasyona giderdik. Orada istasyon binasının sol tarafında çayırılık vardı, şimdi yok. Karaman’ın gençleri orada olurdu. Genç kızlar da çayırılıkta olurdu, genç erkekler de orada olurdu. Mutlaka bir yolcumuz olurdu zaten, onu uşurlama bahanesiyle istasyona giderdik, sonra da orada piknik yapardık.” (K29)

“İstasyona iskele derdik. Şimdiki istasyon lojmanlarının olduğu yerlerde o lojmanlar yoktu. Oralar hep yeşillikti, orada oturur piknik yapardık.” (K16)

Fotoğraf 22: Karaman tren garındaki lojmanlardan biri. Ahmet Özpmar.

İstasyon çevresindeki yeşil alan, şehir sakinlerinin hem dinlendikleri hem de sosyalleştikleri alanlardan biridir. Geçmişte bu alan o kadar yoğun bir şekilde kullanılmıştır ki “istasyon” yerine “iskele” şeklinde adlandırılmıştır. İskele benzetmesi mekânın farklı amaçlarla kullanıldığını ortaya koyan bir

ifadedir. İstasyon çevresi ailelerden daha çok gençlerin piknik yaptığı bir mekândır. Karaman gençleri bu mekânı “iskele” misali birbirlerine “yanaşma”, birbirlerini tanıma amaçlı kullanmaktadır. Dolayısıyla “iskele” kavramı gençler arası sosyalleşme mekânını işaret etmektedir. Bu bağlamda mekânın gerçekliğine yeni anlamlar yüklenmekte ve mekân şehir sakinleri tarafından farklı boyutlarla yeniden üretilmektedir.

Tren garının çevresinde yer alan istasyon aile çay bahçesi de şehrin en eski parklarından biridir. İstasyon Parkı olarak da adlandırılan bu mekân geçmişten günümüze neredeyse hiç değişmemiştir. Şehir merkezinde Aktekke Camisi bahçesinde yer alan çınar ağacı kadar yaşlı olmasalar da istasyon parkındaki ağaçlar, parkın ne kadar uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Şehirde yer alan çoğu parkta bu kadar yaşlı ağaçlara rastlamak mümkün değildir. Parkın geçmişinin fazla olması, şehir sakinleri için önemli bir mekân olması ile ilgilidir. Geçmişten günümüze pek çok Karamanlı'nın bu parkla ilgili anısı vardır.

“Karaman’ın en işlek parkı İstasyon Parkı’ydı. Akşam oldu mu millet oraya akın ederdi.” (K6)

“Akşamları İstasyon Parkına çok giderdik. Zaten oranın keyfi akşam çıkardı. Video filmler koyarlardı, eski şarkıcıların Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur, İbrahim Tatlıses, Cüneyt Arkın filmleri seyrederdik. Aile yeri ayrıydı, filmin sonuna idare edecek kadar çekirdeğimiz -cephanemiz- olurdu. Akşamları ayrı bir neşesi vardı.” (K20)

“En çok İstasyon Çay Bahçesine giderdik. Karamanlı olup da çekirdek çitlememek olmaz tabii çekirdeğimizi alır giderdik.” (K19)

Fotoğraf 23: Karaman tren garı ve İstasyon Aile Çay Bahçesi. Ahmet Özpınar.

İstasyon çevresindeki yeşil alan çoğunlukla hafta sonları piknik amaçlı kullanılırken, İstasyon Parkı hafta içi hafta sonu fark etmeksizin daha yoğun tercih edilen mekânlardandır. Şehir sakinlerinin günün yorgunluğunu atma ve keyifli zaman geçirme amacıyla gittiği bu park -K20'nin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere- aynı zamanda açık hava sineması işlevi görmektedir. Geçmişte şehir sakinlerinin alternatiflerinin fazla olmaması, İstasyon Parkını gözde mekânlardan biri haline getirmiştir. İstasyon Parkı günümüzde de aktif olarak kullanılan önemli mekânlardan biridir ancak şehre yeni yapılan parklar ve piknik alanları ile birlikte eski ihtişamlı günlerini kaybetmiştir. Karaman sakinleri artan alternatifleri değerlendirmeye başlamışlardır. Konuyla ilgili görüşlerine başvuru gördüğümüz serbest zaman etkinlikleri için şu mekânları kullandıklarını ifade etmişlerdir:

“Gökçe Çamlığuna, Necmettin Erbakan Parkına ve Türk Dünyası Kültür Parkına piknik yapmaya gideriz.” (K23)

“Hafta sonu genellikle üniversitenin uygulama otelinin önünde piknik yapıyoruz. Yukarıda piknik alanı var, seyir terası mı diyorlar neresiydi? Yeni yapılan bir piknik alanı var ya Baylan'ın yukarısında. Hah! Evet Türk Dünyası Kültür Parkı, işte oraya çok gideriz. (K25)

“Üniversitenin önündeki sahada voleybol, basketbol oynadığımız oluyor. Genellikle uygulama oteline pikniğe gidiyoruz.” (K26)

“Çamlık veya Türk Dünyası Kültür Parkına pikniğe gideriz.” (K35)

Fotoğraf 24: Türk Dünyası Kültür Parkı. Ahmet Özpmar.

Günümüzde istasyonun çevresinde yeşil alan kalmamış ve yerine lojmanlar yapılmıştır. Dolayısıyla bu bölgenin günümüzde mesire alanı olarak kullanılma durumu ortadan kalkmıştır. Ayrıca tren garı geçmişte şehrin kenarında yer alırken, günümüzde şehrin içinde kalmıştır. Gençlerin genellikle daha kenarda, kıyıda, tenhada buluştukları göz önüne alındığında, istasyon ve çevresi gençler için cazibesini kaybetmiştir. Bunlara ek olarak il olduktan sonra yapılan yeni mesire alanları da bu bölgeye olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Günümüzde Karaman sakinlerinin boş zamanlarını geçirmek için kullandığı mekânlar çeşitlenmiştir. Gökçe Çamlığı, Necmettin Erbakan Parkı, Türk Dünyası Kültür Parkı gibi mekânlar şehir sakinlerinin tercih ettiği mekânlar haline gelmiştir.

Şehir sakinlerinin yapmayı sevdiği boş zaman etkinliklerinden biri de çay içmektir. Elbette çay içmek sadece sıcak bir içeceği tüketmek demek değildir. Çay içmek şehir sakinlerinin birbirleri ile konuşmasını, dertleşmesini, muhabbet etmesini ifade etmektedir. Bu yönüyle çay içmek boş zamanlarda gerçekleştirilen bir sosyalleşme türüdür. Karaman şehir sakinlerinin çay içme amacıyla belli mekânları daha sık kullandığı dikkat çekmektedir:

“Eski devlet hastanesinin bahçesinde bir çay ocağı var. Orada yaz kış çay içmeyi severim. Bana göre Karaman’da en keyifli yer orası. Bir de Aktekke Meydanındaki çay bahçesinde oturmayı severim.” (K32)

“Daha çok eski hastanenin orası, stadyumun yan tarafı, İstasyon Çay Bahçesi ve Aktekke’nin yanındaki çay bahçesine otururuz.” (K36)

“Arkadaşlarla toplandığımızda -ille de şurası diye bir yer yok ama- genellikle eski hastane çay bahçesine gideriz.” (K35)

“Genelde 1. İstasyon Caddesindeki kafelerde otururum yani. Çay bahçesi var şu eski taksi durağının olduğu yer, Cambazkadı Türbesinin oradaki, oraya otururum.” (K41)

“Boş vaktim olduğunda Kütüklü Parka gidip Pınar Çay Ocağında çay içerim. (K34)”

“İsmet Paşa Caddesinde Kuşulu Park’ın içinde ve etrafında sevdiğimiz birkaç çay ocağı var oralara gideriz. Birtad Lokantasının altında bir çaycı var oraya gideriz.” (K33)

Fotoğraf 25: Kütüklü Parkta yer alan çay ocağı. Ahmet Özpmar.

Günümüzde çay içilebilecek mekânların artmış olması Karaman sakinlerinin boş vakitlerini daha farklı yerlerde değerlendirebilmelerini sağlamıştır. Şhrin farklı noktalarında açılan çay bahçeleri, şehir sakinlerinin belli noktalarda yoğunlaşmalarını engellemektedir. Şehir dönüşüme uğrarken çay içme mekânları da değişmiştir. Geçmişte tren garına gidip gelmek için kullanılan 1. İstasyon Caddesi artık serbest zaman etkinliklerinin yapıldığı bir cadde haline gelmiştir. Genci yaşlısı pek çok şehir sakini bu cadde üzerindeki kafelerde vakit geçirmektedirler.

Karaman şehir sakinlerinin serbest zamanlarında en fazla yaptıkları faaliyetlerden biri de yürümektir. Şhrin kapladığı alanın küçük olması hâlihazırda yürüme mefhumunu öne çıkaran sebeplerdendir. Karaman’da genellikle ihtiyaca binaen bir yerden başka bir yere gitmek için vasıta kullanmaya gerek kalmamaktadır. Dolayısıyla şehir sakinleri gündelik işlerinin çoğunu yürüyerek halledebilmektedir. Ancak yürümek Karaman sakinleri için aynı zamanda bir serbest zaman faaliyetidir. Görüşmecilerden K22, Karaman’da 1970 öncesinde cadde, sokak ve mahallelerde bir serbest zaman etkinliği olarak yürüme faaliyetinin olmadığını söylemektedir:

“70’lere kadar yollarda sokaklarda volta atan, gezen insan knanırdı. Mahalleli önünü kesip “ne aryorsun?” diye hesap sorardı. 70li yıllarda 1. İstasyon Caddesi, 2. İstasyon Caddesi, Molla Fenari Caddesi gibi caddeler açılınca gezme adeti ortaya çıktı. Genç erkekler Hacı Beyler Camisinin önünden istasyona kadar gider gelirdi. Yürürken sohbet ederlerdi, falancanın kızına bakarlardı, arkadaşlıklar kurmaya çalışırlardı.” (K22)

K22, Karaman'da “gezme adetinin” oluşmasını 1. İstasyon, 2. İstasyon ve Molla Fenari Caddelerinin açılmasına bağlamaktadır. Şehirdeki mekânsal dönüşüm geçmişte “aylaklık”, “avarelilik”, “ayıp” gibi algılanan yürüme olgusunu değiştirmiştir. Şehir sakinleri 1970’lerden sonra açılan bu caddelerde, sadece vakit geçirmek amacıyla da yürür olmuşlardır.

“Pazar günleri oldu mıydı -1. İstasyon Caddesi dümdüz bir cadde, biliyorsun işte- o caddede yürür dururduk.” (K2)

“Mecburîyet caddesi olarak İsmet Paşa Caddesinde yürürdük.” (K19)

“Gençliğimde 1. İstasyon Caddesinde eğleşirdik. Oralarda baharın yazın çok gezerdik, yürürdük.” (K20)

“Okuldan çıktığımızda yaptığımız ilk iş çekirdek almaktı. Külâh değil daha büyüğümü de alırdık, ceplere basardık falan. Öyle çitleyerek giderdik. O zaman 1. İstasyon Caddesinde yürümek dışında yapacak çok bir şey yoktu.” (K41)

Fotoğraf 26: Geçmişte 1. İstasyon Caddesinde yürüyen şehir sakinleri. Mustafa Koçak arşivi.

1970’lerden sonra ortaya çıkan “yürüme adeti” günümüze kadar devam etmiştir. Bir serbest zaman etkinliği olarak yürümek halen şehir sakinlerinin tercih ettiği bir aktivitedir. Gençliğinde bu caddelerde arkadaşlarıyla yürümüş olan K20, günümüzde de ailesiyle yürüdüğünü ifade etmiştir:

“Mesela kızımınla mesai çıkışı İsmet Paşa Caddesinde tur atarız. Aktekk Meydanında yürürüz, gezeriz, hava alırız. Bazen ailecek eşimle beraber çıkarız.” (K20)

K20'nin yanı sıra pek çok Karaman sakini de boş vakitlerinde şehrin cadde ve sokaklarında yürüdüklerini söylemişlerdir:

“Aile ile çarşıda gezeriz. İsmet Paşa Caddesi, 1. İstasyon Caddesi, 2. İstasyon Caddesi, Gazi Paşa Bedesteni, Molla Fenari Caddesi ve kale civarında yürüyerek dolaşırız. Yaz aylarında dondurma yemek ve çekirdek çitlemek için dışarı çıkarız.” (K23)

“Yaz akşamları arkadaşlarla dışarı çıkarız. İsmet Paşa Caddesinde, Molla Fenari Caddesinde, 30 metrelik yolda, 1. İstasyon Caddesinde yürüye yürüye muhabbet ederiz.” (K36)

“1. İstasyon Caddesinden bir başlıyoruz, oradan İsmet Paşa Caddesine çıkıyoruz, oradan dönüyoruz Molla Fenari Caddesinden aşağı iniyoruz. Alparslan Türkeş Parkı'nın önünden sola dönüp tekrar 1. İstasyon Caddesine bağlanıyoruz. Bazen oradan aşağı inip Piri Reis heykelinin oradan geri dönüyoruz. Arada İsmet Paşa Caddesindeki mısırçılardan bardakta mısır alıp onu yiyerek yürüyoruz, bazen de çekirdek alıp yürürken çekirdek çitliyoruz.” (K37)

Fotoğraf 27: İsmet Paşa Caddesi girişi. Ahmet Özpmar.

Görüşmeci ifadelerinden anlaşıldığı üzere yürümek Karaman sakinlerinin rutinlerinden biri haline gelmiştir. Şehir sakinleri boş vakitlerinde grup halinde yürümekten keyif almaktadır. Karaman sakinleri için yürümek, bir spor olmaktan veya bir yere ulaşma gayesinden daha fazla anlam ifade etmektedir. İnsanlar yürüyerek birbirleriyle iletişime geçmektedir. Gün içinde iş yerinde yaşadıkları sorunları, başkalarının kendileri hakkında ileri geri konuştuğunu, önceki ay iyi bir ciro elde ettiklerini, önümüzdeki ay nişanlanacaklarını veya

önemli bir sınavdan iyi bir puan aldıklarını çoğunlukla yürürken birbirlerine anlatmaktadır. Bu bağlamda yürümek Karaman sakinleri için bir sosyalleşme aracı haline gelmiştir.

Genel itibarıyla Karaman'da gerçekleştirilen serbest zaman etkinlikleri olarak bu faaliyetler öne çıkmaktadır. Bunların yanı sıra görüşmeler esnasında Karaman'da serbest zaman etkinlikleri olarak sinemaya gitmek, futbol maçı yapmak, arabaşı çorbalı-pişmaniyeli-tura bükme oyunlu sıra geceleri düzenlemek, yüzmek gibi çeşitli aktiviteler de dile getirilmiştir. Ancak yukarıda bahsedilen etkinlikler, hemen hemen bütün görüşmecilerin yaptığını söyledikleri ortak serbest zaman etkinlikleridir. Bu etkinliklerin pek çoğunda dikkat çeken ilginç bir detay vardır. Görüşmecilerin neredeyse tamamı piknikte iken, tren izlerken, çay içerken, yürürken, film izlerken çekirdek çitlediklerini ifade etmişlerdir. Karaman sakinleri o kadar çok defa çekirdek çitlediklerini ifade etmişlerdir ki sanki Karaman'da çekirdek çitlenmeyen bir etkinlik yok gibidir. Buradan hareketle denilebilir ki Karaman'da çekirdek çitlemenin kendisi bir serbest zaman etkinliği olarak değerlendirilebilir.

İl Olduktan Sonra

Mekâna atfedilen değerın değışmesi o mekânın etrafında yaşanan ilişkileri de dönüştürmektedir. Söz gelimi müze olarak kullanılan bir binanın okula dönüştürülmesi binada gerçekleşen toplumsal eylem biçimlerini tamamen değıştiren bir olaydır. Ya da çıkan bir yangın sonucu küle dönen kıymetli bir mekândaki hareketliliğın tekrar eski günlerine kavuşma ihtimali çok azdır.

İlçe iken il statüsü kazanan Karaman şehri için de benzer bir durum geçerlidir. İlçe halindeki toplumsal ilişkiler ile il olduktan sonraki toplumsal ilişkiler birbirinden farklı görünümler arz etmektedir. Karaman'ın il olması durumu aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşen bir olay değildir. Yani Karaman ilçe iken bile toplumsal yaşantı olarak il görünümü veren bir yer değildir. Dolayısıyla şehrin resmi anlamda il statüsü kazanması yukarıdan aşağı doğru gerçekleşen bir gelişmedir. Başka bir ifadeyle il olma statüsü zaten önceden kazanılmış bir hakkın teslimi değil bilakis bir lütuf gibidir. Haliyle il olmak şehirde hem mekânsal hem de toplumsal değışikliklere yol açmıştır. Karaman'ın 15 Haziran 1989'da il olması şehir sakinleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

“Köy gibiydi Karaman. Her yer toz toprak idi, il olduktan sonra biraz toparlandı.”
(K11)

“Bu dönem kentsel dönüşümün başlangıcı. Yeni il müdürlükleri, valilik, yeni belediye binası yapıldı. Yeni sanayi sitesi, organize sanayi yapıldı. Yunus Kent Mahallesi gibi yeni mahalleler kuruldu.” (K1)

“Karaman’ın il olması Karaman’ın çehresini değiştirdi. Dışarıdan baya göç aldı, memur, amir geldi. İl olunca -beklediğimiz kadar olmasa da- biraz da yatırım aldı.” (K28)

İl olmanın önemli avantajlarından biri belediye hizmetlerindeki gelişmeyle ilgilidir. K28 yatırım oranının beklentileri karşılamadığını söylese de ilçenin aldığı paya göre ilin aldığı pay elbette daha fazladır. İlçe iken önem verilmeyen bazı hizmetler il olduktan sonra öncelikli hale gelmektedir. Söz gelimi eski Karaman fotoğraflarındaki tozlu, çamurlu yollar il olduktan sonra asfaltlanmaya başlamıştır. Bu durum bile şehir sakinlerinin ilişki biçimlerini değiştiren olgulardandır. En basit hali ile tozlu, çamurlu yollarda giyilen kıyafetler ile asfaltlanmış caddelerde giyilen kıyafetler birbirinden farklıdır. Benzer şekilde şehirde kullanılan vasıta türleri değişmektedir. Elbette çok önemsiz veya değersizmiş gibi görünen bu küçük değişikliklerin, daha büyük ölçekte ilişki biçimlerini nasıl değiştirdiğini her iki dönemi de yaşamış olan şehir sakinleri daha iyi bilmektedir. Ancak bu küçük ölçekli değişikliklerden ziyade büyük ölçekli değişiklikler daha fazla öne çıkmaktadır. Şehrin il olması ile birlikte Karaman’daki resmî kurum sayısı artmıştır. Resmî kurum sayısının artması şehir sakinlerinin gündelik hayatında ihtiyaç duydukları hizmetlere daha kolay ulaşmalarını sağlamıştır.

“Pasaport ehliyet almak için, Konya’ya giderdik, il olunca o kalktı.” (K9)

“Vergi dairesinin, valiliğin Karaman’da olması, resmi dairelerde işi olan insanların Konya’ya gidip gelmesinden kurtardı yani.” (K27)

“İl olunca her şey değişti. Ben bir araba aldım, bir plaka almak için Konya’ya gittim. Benim orada bir günüm gitti. Şimdi gidiyorum tık tık hallediyorsun. Ehliyet mi alacaksın, nüfustan şey mi çıkaracaksın, eskiden hepsine Konya’ya gidiyorduk.” (K29)

Konya’ya bağlı bir ilçe iken il haline gelmek şehir sakinlerinin Konya ile olan ilişkilerini azaltmasına sebep olmuştur. Gündelik hayatın temposunda, işi bırakıp Konya’ya gidip, bir gününü Konya’da geçirmek şehir sakinleri için eziyet verici bir durumken, il olduktan sonra bu durumdan “kurtulmuşlardır”. Dolayısıyla il olmak Karaman sakinlerinin hayatını “zaman yönetimi” açısından biçimlendirmiş önemli bir olaydır. İl olduktan sonra şehir sakinleri zamanı daha verimli kullanabilir hale gelmiştir. Bu durumun sosyal ilişkilerde olumlu yansımaları olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Şehir sakinleri bu tip işler için harcadıkları zamanı kendi işleri için, kendi zevkleri veya sevdikleri için ayırabilişlerdir.

İlçe belediyesi iken Karaman’da olmayan pek çok resmi bina il olduktan sonra imar edilmiştir. Bu durum ilk etapta şehrin görünümünü etkileyen unsurlardandır. Görünümün değişmesinin yanında yeni devlet dairelerinin

kurulması bir anlamda yeni istihdam olanaklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İl olduktan sonra resmi kurum sayısının artması bu kurumlarda istihdam edilecek personel ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Haliyle şehre “dışarıdan”, “memur, amir” gelmeye başlamıştır. Herkesin birbirini tanıdığı bir ilçe konumunda olan Karaman il olduktan sonra “yabancıların” da ikamet ettiği bir mekâna dönüşmeye başlamıştır. Elbette şehre yabancıların gelmesi “memur, amir” ile sınırlı değildir. Karaman il olduktan sonra kendi hinterlandında bulunan bölgelerden yoğun göç almaya başlamıştır. Köy ve kasabalarda yaşayan pek çok Karamanlı il merkezine taşınmaya başlamıştır. Netice itibarıyla şehrin nüfusu hızlı bir şekilde artmıştır. Nüfus baskısı şehirdeki mekânsal dönüşümü hızlandırmıştır.

“Karaman il olduktan sonra bir şehirleşme, büyüme gerçekleşti.” (K27)

“Nüfus arttı, yapılaşma arttı. Bunlar kiralari artırdı ama gelirler de arttı.” (K18)

Vilayet statüsüne geçişle birlikte şehrin mevcut yapı stoku artan nüfusu karşılamaya yetmemiştir. Haliyle yeni konut ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacı gidermek üzere yapılanlar şehrin görünüşünü iki şekilde değiştirmiştir. Birincisi mevcut tek katlı yapıların bir kısmı yıkılarak -o zamana göre- yüksek katlı binalar yapılmaya başlanmıştır. İkincisi ise mevcut mahallelere ek olarak yeni yerler iskana açılmış, yeni mahalleler kurulmuştur. Karaman imar bakımından hızlı bir büyüme trendine girmiştir. Dolayısıyla şehrin görünümü hem dikey hem de yatay ekseninde değişmiştir. Mekânsal anlamda ortaya çıkan bu farklılık sosyal ilişkilerde de dönüşüme yol açmıştır. Görüşmecilerden K22, toplumsal ilişkilerdeki dönüşümü şöyle ifade etmektedir:

“Karaman yerlisi belli bir Karaman kültürüne sahipti. Aileler genişti dede-torun bir arada yaşardı. Komşunun komşusundan gizlisi saklısı yoktu, bir evde pişen öbür evin sofrasına düşerdi. Kimse kimseyi rahatsız etmezdi, mahallenin sarhoşu bile yıllarca kimseyi en ufak şekilde rahatsız etmezdi. Göç alınca, gelenlerle yerliler kaynaşamadı. Dolayısıyla 89’dan sonra Karaman’da ciddi bir kültürel fırtına oluştu. Eski kültür kayboldu yerine yeni bir kültür de oluşmadı, arabesk bir kültür ortaya çıktı.” (K22)

Mekânsal dönüşüm şehir kültürünün değişmesine yol açmıştır. Gerek mevcut binaların yerine yüksek katlı binaların inşa edilmesi gerek yeni mahallelerin kurulması şehirdeki “Karaman kültürünün” crozyona uğramasına neden olmuştur. “Yeni gelenler” Karaman’a kendi değerleri ile birlikte gelmişlerdir. Gerek köy ve kasabalardan gerek başka şehirlerden Karaman il merkezine göç edenler ile hâlihazırda Karaman merkezde ikamet edenler birbirlerine uyum sağlayamamışlar, bu durum melez bir şehir kültürünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde Karaman üzerine konuşan pek çok şehir sakininin “Karaman Türkiye’nin en büyük köyüdür”

söylemi esasen bu durumun bir tezahürüdür. “Yerlinin” değerleri ile “yeninin” değerleri kısa vadede ortak bir paydada buluşmamıştır. Dolayısıyla şehir kültürü “arabesk” bir kültür haline gelmiştir. Şehir büyüdükçe mahalle ve komşuluk kültürü kaybolmaya başlamıştır.

Mekânsal olarak büyümenin bir başka sonucu şehir sakinlerinin güvenliği ile ilgilidir. Şehir büyüdükçe emniyeti sağlamak daha zor hale gelmektedir. Görüşmecilerden K5 ve K29, il olduktan sonra Karaman’daki kolluk gücü sayısının ciddi biçimde arttığını ifade etmişlerdir:

“60’ların ortalarına kadar Karaman’da asayiş daha düzgündü, berkemaldi. Toplasan 10-20 tane polis 30 tane de bekeci ancak vardı. Bu kadardı. Karaman il olunca bolca polis geldi.” (K5)

“Bu 10 katlılar var ya, onun bir bloğu emniyetindir. İl olmadan önce Karaman emniyet teşkilatı 47 kişi idi toplam, oradaki 3 daire boştu. Karaman il olduktan sonra bir sürü polis geldi. En son hatırladığım 650 kişi falandı. Şimdi kaçtır bilmiyorum.” (K29)

Karaman’da nüfus artışına sebep olan önemli faktörlerin başında il olmak gelmektedir. İl olduktan sonra artan nüfusla birlikte şehirdeki asayiş olaylarının da artmış olacağını tahmin etmek zor değildir. Daha fazla asayiş olayı daha fazla kolluk gücü ihtiyacı demektir. Mekânın dönüşümü şehirdeki adli vaka oranını da değiştirmiştir.

İl statüsü kazanmış olmanın şehrin gündelik hayatına bir başka etkisi şehirdeki ekonomik hareketlilik ile ilgilidir. İl olduktan sonra şehir sanayisi ciddi bir gelişme göstermiştir. K40 bununla ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Yatırımlar olarak mesela ben il olduktan sonra Karaman’ın daha fazla sanayileştiğini düşünüyorum. Varmıştır belki eski gelenekten gelen gıda sektöründe fabrikalarımız ama il olduktan sonra daha böyle ivme kazanarak devam etti diye düşünüyorum.” (K40)

Karaman il olmadan önce de şehir ekonomisini canlı tutan çeşitli işletmeler ve fabrikalar vardır. Ancak il olmak daha fazla destek ve dolayısıyla daha fazla yatırım anlamına gelmektedir. Şehrin ilçe belediyesinden il belediyesine dönüşmesi Karaman’a daha fazla yatırımın gelmesine sebep olmuştur. İl olduktan sonra şehre akın eden nüfus ve yatırımların artarak yeni ve büyük çaplı fabrikaların kurulması şehirdeki ekonomik hayatı daha da canlandıran önemli unsurlardandır. Fabrikalar bu canlılığı sağlayan önemli mekânlar olmakla birlikte, il olma olgusunun kendisi bu duruma yol açan kritik olgulardandır. Çarşı yangınının akabinde gelen kalkınma trendi vilayet olduktan sonra iyice artmıştır. Konut yapılaşmasının yanı sıra sanayi tesisleri çoğalmış, organize sanayi bölgesi kurulmuş ve şehir sakinlerinin geçimini sağlayacak iş imkânları çoğalmıştır. İl olmanın sağladığı avantajlar şehir ekonomisini ve dolayısıyla şehirdeki yaşamıyı değiştirmiştir.

Üniversitenin Kurulması

Üniversite bilimsel üretimin yoğun olduğu önemli mekânlardandır. Temel ve zorunlu eğitimin nihayete ermesinden sonra belli alanlarda kendini geliştirmek ve uzmanlaşmak için başvurulabilecek en yüksek eğitim kurumu olarak kabul edilmektedir. Ancak üniversiteler sadece bir eğitim mekânı değildir. Üniversiteler ile buldukları şehirler arasında karşılıklı bir ilişki kurulur. Bu ilişkide baskın olma durumu şehir nüfusuna göre değişkenlik gösterir. Nüfusu milyon sınırı aşan bir büyükşehirde, şehir üniversiteyi biçimlendirir. Ancak küçük şehirler söz konusu olduğunda bu ilişkide ağırlığı daha fazla hissedilen taraf üniversitedir. Başka bir ifadeyle üniversite şehri, şehrin üniversiteyi değiştirmesinden daha fazla değiştirir.

Karaman'a üniversite kurulması şehrin hem fiziki görünümünü hem de gündelik hayatını değiştirmiş önemli bir hadisedir. Üniversiteden önce daha içe kapanık bir görünüm arz eden Karaman, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nin açılması ile birlikte canlanmaya başlamıştır. Görüşmecilerden K20, K23 ve K35, üniversitenin Karaman'daki sosyal hayat üzerine etkilerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Karamanlının kendisi özellikle kışın 7'den sonra, yatsı namazından sonra dışarı çıkmazdı. Dolayısıyla dışarıda bir hareketlilik olmuyordu, terk edilmiş bir şehir gibi oluyordu. Üniversite değiştirdi Karaman'ı. Gençler piyasaya çıktı. Üniversite öğrencisi çıktığı için halk da çıktı. Öğrenciler önce bir canlılık verdi sonra halk da onlara ayak uydurdu. Caddelerde, sokaklarda insanlar artık yürümeye başladı. Mesela eskiden sadece kahvehane, kıraathane, okey ve iskambil salonu kültürü vardı Karaman'da. Kafeye veya çay bahçesine gitme kültürü yoktu.” (K35)

“8 buçuk gibi sokaklar bomboş olurdu. Üniversitenin gelmesiyle gençler vakit geçirmek için genellikle dışarıda oluyorlar. Gece 12'ye, 1'e kadar kafelerde oturma kültürü oluştu.” (K23)

“Tek tük pastane kültürü vardı Karaman'da ama sonra kafe sayısı çok arttı. Sosyalleşme açısından kafeler iyi oldu ya. Öğrenci bunları tetikledi ama Karaman halkına da hitap eden çok yönü var. Karaman halkı açısından da iyi oldu.” (K20)

Daha önce bahsedildiği üzere, görme duygusu sayesinde çevremizde olup bitenleri keşfeder, tanır ve biliriz. Karaman'da üniversite eğitimi gören öğrenci sayısı şehir nüfusunun neredeyse yüzde 10'unu oluşturmaktadır. Bu durum üniversite öğrencilerinin şehirdeki görünürlüğünü artıran unsurlardandır. Başka bir ifadeyle üniversite öğrencileri sürekli göz önündedirler. Karaman'da üniversite öğrencilerinin görünürlüğünün fazla olması, şehir sakinlerinin onları tanımalarına ve bilmesine imkân tanımaktadır. Üniversite öğrencileri her şeyden önce şehrin yabancılarıdır. Yani üniversite öğrencileri Karamanlılar açısından “Karamanlı olmayan”, “bir başkası”dırlar. Farklı şehirlerden Karaman'a eğitim görmeye gelmiş, dolayısıyla farklı

şehirlerdeki yaşam tarzını Karaman'a taşımışlardır. Üniversite öğrencilerinin nicelik bakımından fazla oluşu şehirdeki gündelik hayatı dönüştürmüştür. Bu dönüşümün önemli göstergelerinden biri Karaman'da “gece hayatının” artmasıdır.

Üniversite kurulmadan önceki dönemde Karaman'da gün, havanın kararması ile birlikte sona ermekte ve herkes evlerine çekilmektedir. Birkaç bakkal, kahvehane ve tekeli dışında açık dükkân bulmak zordur. Akşamları cadde ve sokaklar “*terk edilmiş bir şehir*” görüntüsü vermektedir.⁷⁹ Üniversite kurulduktan sonra bu durum değişmiştir. Üniversite öğrencileri akşamları boş olan cadde ve sokakları doldurmaya başlamıştır. Şehir sakinleri öğrencileri örnek alarak bu duruma “*ayak uydurmuş*” ve akşamları Karaman sokaklarındaki insan sayısı artmıştır. Gece hayatının artması ise şehirde daha önce olmayan yeni bir kültürün oluşmasına sebep olmuştur. Şehir sakinleri artık dışarıda daha fazla vakit geçirmeye başlamış, haliyle kafe ve çay bahçesinde vakit geçirme davranışı yaygınlaşmıştır. Dışarıda vakit geçirme davranışının yaygınlaşması ile birlikte kafelerin sayısında da hızlı bir artış olmuştur. Görüşmecilerden K18, K27 ve K38 bu durumu şöyle ifade etmişlerdir:

“Üniversite açıldıktan sonra Karaman'da esnaf kültürü değişti. Kafe, kafeterya tarzında gençlerin ilgisini çekebilecek alanlar çoğaldı.” (K38)

“Üniversitenin esnafa katkısı oldu. Mesela 1. İstasyon Caddesinde atıl durumda olan bütün dükkânlar şu anda faaliyette. Orada bir sektör oluştu sonuçta, gençler orada bolca para harcıyorlar.” (K27)

“En büyük fiziksel görünüm değişikliğini 1. İstasyon Caddesi yaşadı. Her yer kafe oldu. Dükkân kiralarnın 10-20 bin olmasına oranın esnafı alıőtı, bir bardak çayın 5 lira olmasına müşteriler alıőtı.” (K18)

79 Lise yıllarımızda akşamları arkadaşlarla dışarı çıkar, Karaman sokaklarında gezerdik. Yavaş tempoda, şehir merkezine 45 dakika veya 1 saatlik yürüme mesafesindeki tüm mahalleleri gezdik. Sokaklarda bizden başka sadece sarhoşlar, polisler ve sokak köpekleri olurdu. Akşamları dışarı çıkmak serserilik gibi değerlendirilirdi. Kuyumcu, manifaturacı, züccaciyeci gibi dükkânların akşamları kapalı olması zaten normal bir durumdur ancak bakkallar ve marketler de çoğu zaman kapalı olurdu. Bazen bir şişe su veya atıştırmalık bir şeyler almak için 10-15 dakika açık bakkal, market arardık. Bütün bunların tek istisnası İsmet Paşa Caddesi idi. Özellikle yaz akşamlarında İsmet Paşa Caddesi bir uçtan diğer uca kadar insan kalabalığı ile dolu olur, haliyle cadde üzerindeki pek çok dükkân da açık olurdu. Ancak kış akşamlarında İsmet Paşa Caddesi de sakin bir görünüm arz ederdi. Kış akşamları sokaklarda gezerken ben de Karaman'ın terk edilmiş bir şehir olduğu hissine kapılırdım. Benzer bir durum Pazar günleri için de geçerliydi. Pazar günleri gece-gündüz fark etmeksizin şehir merkezi çok tenha olurdu.

Fotoğraf 28: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi giriş kapısı. Ahmet Özpmar.

2007 yılında üniversitenin kurulmasının ardından Karaman'da yaşanan en önemli mekânsal dönüşümlerden biri I. İstasyon Caddesinde gerçekleşmiştir. I. İstasyon Caddesi geçmişten günümüze Karaman'ın önemli arterlerinden biridir ancak üniversite kurulmadan öncesi ve sonrası arasındaki fark görüşmecilerin pek çoğu tarafından üzerinde durulmuş bir olgudur. Yani I. İstasyon Caddesinin Karaman için önemi, üniversite açıldıktan sonra daha da artmıştır.

Geçmişte farklı türde dükkânlara ev sahipliği yapan cadde, günümüzdeki kadar yoğun kullanılmamaktaydı. Cadde üzerinde konfeksiyoncu, perdecisi, pastane, kahvehane, medikalci, çiçekçi, kuaför, market gibi şehrin geneline hitap eden dükkânlar bulunmaktaydı. Çoğu dükkân ise kapalı veya boş durumdaydı. Üniversitenin cadde üzerindeki en büyük etkisi cadde üzerindeki dükkân türlerini dönüştürmesi ve neredeyse hiç boş dükkân bırakmamasıdır. Günümüzde cadde üzerinde şehir geneline hitap eden dükkânlar yerine daha çok üniversite öğrencilerine hitap eden kafe, kafeterya, pizzacı, çorbacı, simitçi, dürümcü gibi dükkânlar faaliyet göstermektedir. Üniversite hem cadde üzerindeki esnafın iş yapış biçimini hem de caddenin rantını değiştirmiştir. Hâlihazırda şehrin diğer yerlerine göre I. İstasyon Caddesinde pahalı olan kira ücretleri, üniversitenin kurulmasına bağlı olarak kafe sayılarının fazlalaşması ile daha da yükselmiştir.

Kafe sayılarının artmasıyla beraber İsmet Paşa Caddesindeki yoğunluk I. İstasyon Caddesine kaymıştır. Cadedeki kalabalık, gecenin ilerleyen

saatlerine kadar devam etmektedir. 1. İstasyon Caddesindeki bu dönüşüm -daha önce değinildiği üzere- Karaman'da gece hayatının artmasına yol açmıştır. Caddede neredeyse hiç boş dükkân kalmaması ve caddenin geçmişe nazaran ciddi biçimde hareketli bir mekân haline gelmesi, şehir sakinlerinin de bu caddede vakit geçirmelerine önyak olmuştur. Dışarıda yiyip içmeye alışkın olmayan Karamanlılar da öğrenci endeksli açılan kafelerde “*takılmaya*” başlamıştır. Esnaf kahvesinden veya çay bahçesinden başka yerde çay içmemiş olan pek çok Karamanlı kafelerde “*bir bardak çayın 5 lira olmasına*” alışmıştır. Dolayısıyla mekânsal dönüşüm hem esnaf için hem şehir sakinleri için yeni bir kültürün oluşmasını sağlamıştır.

Görüşmecilerden K33 yeni yapılan Karaman Park AVM'nin öğrenci endeksli bir mekân olduğunu öne sürmektedir:

“AVM mesela şu an tamamen üniversite öğrencilerine yönelik hareket ediyor. Starbucks geliyor mesela Karaman'a. Kim gider Karaman'dan Starbucks'a? Burger King yıllardır niye yoktu Karaman'da? Yemez ki Karamanlı. Şimdi niye geliyor, nüfus mu arttı?” (K33)

AVM'nin kurulmasının temel sebeplerinden biri elbette öğrenci hareketliliğinin fazla oluşuyla ilgilidir. Ancak şehir sakinlerinin alışkanlıklarının değişmeye başladığı göz önüne alındığında bu mekânın da Karamanlılar tarafından yoğun bir şekilde kullanılacağını tahmin etmek zor değildir. Dolayısıyla öğrenciyi hedef kitlesi görerek kurulan pek çok işletmenin müşterilerinin sadece öğrenciler olmayacağı, şehir sakinlerinin de öğrenci endeksli bu mekânları kullanacağı öngörülebilir. Görüşmecilerden K17'nin ifadeleri bu yargıyı destekler niteliktedir:

“Şöyle daha güzel bir büyükşehir havasına girdik yani. Mesela bir spor salonu açıldı, Karaman'da öyle bir yer yoktu. Yazın da kışın da gidebileceğimiz bir yer oldu. (K17)

Üniversite yerleşkesi içinde bulunan yüzme havuzu ve spor salonu, işletmesinin özel sektöre devredilmesinin ardından Karaman sakinlerinin kullanımına açılmıştır. Daha önce üniversite personeline ve üniversite öğrencilerine hizmet veren bu mekândaki insan sayısı birkaç kişi iken, özel sektöre kiralanmasının ardından boş yer bulunamaz hale gelmiştir. Bu tip mekânlar şehir sakinlerinin de istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilmiş, haliyle üniversite ve şehir sakinleri arasında kurulan bağ artmaya başlamıştır. Günümüzde spor salonu ve yüzme havuzunu kullananların büyük çoğunluğunu personel ve öğrenciler değil şehir sakinleri oluşturmaktadır.

Üniversite ve şehir arasında kurulan bağın bir başka boyutu şehirde gerçekleştirilen sosyal faaliyetlerin pek çoğunun öncülüğünü üniversitenin yapmaya başlamasıdır. K1 ve K38 kodlu görüşmeciler üniversitenin çevresinde oluşturduğu etkiyi şu cümlelerle ifade etmektedirler.

“Eskiden kongre ve konferanslar Yunus Emre Kültür Merkezinde veya Piri Reis Kültür Merkezinde yapılırdı. Artık Üniversite’nin 15 Temmuz konferans salonunda yapılıyor.” (K1)

“Üniversite civarı artık eğitimle anılır oldu çünkü artık liselerimiz de hep orada. Stadyumun o tarafa yapılması, liselerin oraya yapılması üniversitenin etkisidir diye düşünüyorum ben. Orası sanki bir eğitim bölgesi oldu.” (K38)

Üniversitenin faaliyete başlaması, Karaman’ın eğitim ve sosyal etkinlikler bakımından dönüşüm geçirmesine sebep olmuştur. Üniversite bir çekim merkezi haline gelmiştir. Kongre, panel, konferans, sempozyum, konser gibi sosyal etkinlikler üniversite bünyesindeki salonlarda icra edilmeye başlanmıştır. Bu durum üniversitenin bir mekân olarak sadece kendi üyelerine değil, aynı zamanda Karaman şehir sakinlerine de hitap etmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla üniversite Karaman’ın kültür merkezi olmaya başlamıştır.

Üniversite çevresine yapılan liseler ise bu bölgenin genel itibarıyla bir eğitim yerleşkesi haline gelmesini sağlamıştır. Lise ve üniversite yerleşkelerinin birbirine yakın olması iki farklı mekân arasında görünmez bağların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Lise öğrencileri hemen yanı başlarında olan üniversitenin kütüphanesinden, yemekhanesinden, konferans salonlarından ve spor tesislerinden faydalanmakta, üniversite öğrencisi olma olgusunun nasıl bir şey olduğuna dair fikir edinmektedir. Lise öğrencileri iyi bir üniversite kazanmanın kendilerine sağlayacağı imkânların neler olabileceğini daha kolay bir şekilde algılayabilmekte ve gelecek planlarını buna göre yapmaya gayret etmektedirler. Mekânsal yakınlığın bir başka avantajı ise üniversitede görevli akademisyenlerin lise öğrencileri ile daha fazla iletişim kurma imkânı ile ilgilidir. Üniversite çevresindeki liselerde düzenlenen etkinliklere üniversite hocaları konuşmacı olarak davet edilmektedir. Öğrencilerin lise öğretmenlerinden farklı olarak üniversite hocalarını dinleyip tanınması, kendilerinin ufkunu açan bir fırsattır.

Bunlara ek olarak üniversite, çevresini fiziki olarak da dönüştürmüştür. Bu dönüşümü K20 şöyle özetlemektedir:

“Üniversiteye yakın arsaların değeri arttı, konutların değeri arttı. Tabi daha önce konutlar vardı Doğukışla’da ama bu kadar değildi.” (K20)

Şehrin imarında üniversite önemli bir çarpan haline gelmiştir. Üniversiteden önce “şehrin kenarı” olarak değerlendirilen Doğukışla, üniversite kurulduktan sonra hızlı bir dönüşüm geçirmiştir. Arsaların ve mevcut konutların değeri ciddi bir biçimde yükselmiştir. Daha sonra yeni yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Şehir merkezindeki kurumların bir kısmı üniversite çevresine konumlandırılmış, yatırımcılar yatırımlarını üniversite

çevresine yapmaya başlamışlardır. TOKİ konutları, hastane ve kongre merkezi gibi devlet eliyle yapılan yatırımlar ve özel sektör yatırımları Doğukışla bölgesinin “şehrin yeni merkezi” denilebilecek hale gelmesini sağlamıştır. Bu dönüşüm, bir bakıma Karaman’daki mevcut konut anlayışının değişimini de ifade etmektedir.

Geçmişte 2+1, 3+1 oda şeklinde inşa edilen konutlara ek olarak, üniversitenin faaliyete geçmesi ile birlikte Karaman’da 1+1 oda düzeninde stüdyo daireler ve apartlar inşa edilmeye başlanmıştır. Bunların yanında geçmişte devlet eliyle yapılmış yurt sayısı artmış ve özel teşebbüs marifetiyle yapılan özel yurtlar da inşa edilmeye başlanmıştır. Görüşmecilerden K31 ve K35 bu durumu şöyle ifade etmektedirler:

“Şehrin o tarafa kaymasını sağladı, o tarafta bir şehirleşme olmasını sağladı. Ev tiplerini değiştirdi, apartlar yapılmaya başladı. 1+1 ev Karaman’da varsa da çok nadirdi.” (K31)

“İnşaat sektörüne katkısı oldu, apart sektörü oluştu. İnşaat sektöründe yapı bazı hem de işletme bazı bir etkisi oldu.” (K35)

K35’in kullandığı “sektör” kavramı “yoğunluk” ile ilgilidir. Daha önce Karaman’da olmayan veya bilinmeyen yeni bir konut tipinin, çok kısa bir zamanda bu denli yaygınlık kazanması ve bilinir hale gelmesi, apart sisteminin bir “sektör” olarak görülmeye başlamasını sağlamıştır. Apart sistemi de tıpkı kafeler gibi öğrenci endekslisi olarak tasarlanmasına rağmen, şehir sakinlerinin ihtiyaçlarına da cevap verebilmiştir. Öğrencilerin yanı sıra, ilaç mümessilleri, yalnız yaşayan memurlar, sadece karı-kocadan oluşan aileler ve hatta göçmenler apart sistemini tercih etmeye başlamıştır. Dolayısıyla üniversite sayesinde Karaman’daki konut tipinin de dönüşüme uğramaya başladığını söylemek mümkündür.

Üniversitenin sağladığı bir diğer dönüşüm şehir sakinlerinin bilinç düzeyiyle ilgilidir. Görüşmecilerden K20 ve K36 üniversite kurulduktan sonraki dönemde şehir sakinlerinin üniversite olgusuna bakışlarının değiştiğini ifade etmişlerdir:

“Üniversite! Bir defa toplumun genel bakışında bir değişiklik meydana getirdi. Yeni modeller, yeni yaşam biçimleri görüldü. Üniversite öğrenciliği ne demek halk bizzat gördü yani. Üniversite görmemiş bir insan, çocuğum üniversiteye gitmeli, üniversite okumalı, üniversite hayatı yaşamalı diye düşünmeye başladı.” (K20)

“Karamanlı öğrencilerin bilgi sahibi olmaları kolaylaştı. Bizim zamanımızda çoğu çocuğu, ailesi üniversiteye yollamıyordu bozulacak diyerek. Ya çok iyi bir bölüm tutturacaksın ve okuyacaksın ya da okumayacaksın. Göndermek düşünülmezdi. Ama şimdi üniversite Karaman’a geldiği için Karaman’da eğitim seviyesi yükselmeye başladı.” (K36)

Üniversitenin kurulmasının ardından farklı şehirlerden Karaman'a gelen üniversite öğrencilerinin şehir sakinleri ile kurduğu iletişim, şehir sakinlerinin üniversite olgusuna bakışını biçimlendiren önemli unsurlardan biri olmuştur. Karaman'a üniversite kurulmadan önce çocuklarının üniversite okumasına olumsuz bakan pek çok şehir sakini, üniversite öğrencileri ile hemhal oldukça fikirlerini değiştirmeye başlamıştır. Üniversiteye bakışın değişmesi ile birlikte daha fazla öğrencinin üniversite öğrenimi gördüğünü söylemek mümkündür. Karaman'a üniversite açılmış olmasının bir başka olumlu yönü ise Karamanlı öğrencilerin üniversiteyi şehir dışında okuma zorunluluğunu büyük oranda ortadan kaldırmış olmasıdır. Bu durum gerek ekonomik sıkıntılar, gerek "bozultur mu?" endişesiyle çocuğunu üniversite okumaya gönderemeyen ailelerin, çocuklarını üniversitede okutma imkânını sağlamıştır. Dolayısıyla üniversite hem farklı şehirlerden öğrenci gelmesi ile hem de şehir sakinlerinin kendi şehirlerinde üniversite eğitimi alabilme imkânı ile Karaman'da eğitim anlamında önemli bir mekân haline gelmiştir.

Rahatsızlık Veren Mekânlar ve Olaylar

İnsanlar her zaman rahat ve sakin bir hayat sürmek ister. Önüne çıkan türlü engelleri bertaraf ederek daha mutlu ve daha konforlu bir gelecek inşa etmeye çalışır. Bu çabanın önemli duraklarından biri mekânın rehabilite edilmesidir. Yani yaşanan veya yaşanılması planlanan mekânlar, insanı rahatsız edecek, hayatını tehlikeye atacak unsurlardan temizlenmeye çalışılır. Bu tehlikelerin tamamen giderilmesi mümkün olmadığında ise kendini bu tehlikelerden uzak tutacak yapılar inşa edilir.

Bu çabanın bir neticesi olarak çadırlar, barınaklar, evler, konaklar ve siteler yapılmıştır. Bir arada yaşamının türlü tehditleri engellediği ve ihtiyaçların daha hızlı halledilebildiği bilindiğinden mahalle, köy, kasaba ve kent gibi örgütlü mekânlar kurulmuştur. Dolayısıyla bugünkü örgütlü yaşamın altında yatan önemli sebeplerden birinin huzurlu bir hayat isteği ile ilgisi olduğu söylenebilir. Ancak toplu halde yaşamak çevresel tehlikeleri büyük oranda giderse de kendi içinde yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Tabiatı "*dizginleyen*", dizginlemediğinde ise kendini korumayı başarabilen insanlık, günümüzde kendi ürettiği sorunları çözmeye çalışmaktadır.

Kent ortamı bu sorunların yoğun olarak ortaya çıktığı mekânlardandır. Kentteki bazı bölgeler şehir sakinlerinin türlü şekillerde rahatını bozmaktadır. Karaman'da da şehir sakinlerine rahatsızlık veren bazı yapılar, bölgeler ve mahalleler bulunmaktadır. Şehirde kendilerini rahatsız eden mekânların nereler olduğu sorulan görüşmeciler birbirine benzer cevaplar vermişlerdir. Görüşmecilerden K5, K17 ve K27 bu soruyu şöyle cevaplamışlardır:

“Karaman’da beni rahatsız eden Topucak Mahallesi - Tartan Konağı Güneyine- yapılan iki tane ucube bina var. Bir de Halk Eğitim binasına giderken 12 katlı mı 14 katlı mı bina yapıldı, onlar beni rahatsız ediyor. O binalar eski tek katlı iki katlı evlerin içinden fırlamış, çıkmış yukarı doğru. Bir de Akteke’nin etrafındaki evlerin yüksek katlı olması beni rahatsız ediyor, iki kattan fazla olmamalıymış o evler.” (K27)

“Akteke’nin karşısındaki cam giydirilmiş yüksek katlı apartman beni rahatsız ediyor. Zamanında böyle bir bina yapılmazın, bu kadar yüksek bina olmasın dedim ama dinletemedim. Bir tarafta Akteke, öbür tarafta İmaret gibi bir güzellik var. Var olmasına var ama işte bunun gibi binalar bu güzellikleri gölgeliyor.” (K5)

Fotoğraf 29: Akteke ve İmaret Camileri çevresindeki yüksek katlı binalar. Ahmet Özpmar.

“Lel Hamamı’nın oraya çok yüksek katlı bina yapmışlar. Nuh Paşa Camisine giderken yolun solunda yine yüksek katlı bina var. Bunlar şehre hiç yakışmıyor. Yani 5 katlı falan olsaydı neyse de böyle 10-12 katlı bina yapmışlar, vatandaşın riizgarını, güneşini engelliyor yani.” (K17)

Fotoğraf 30: Abbas Mahallesinde yer alan yüksek katlı apartman. Ahmet Özpınar.

Estetik değerler öne çıkarılarak inşa edilen pek çok yapı kentlilerin gözde mekânları haline gelir. Şehir adeta bu estetik yapılarla bütünleşir. Göze hitap eden mekânlar, kentlilerin yaşadığı şehirden aldığı hazzı artırır. Yapılardaki estetik kaybolduğunda ise şehirler binaların kütle gibi durduğu beton yığınları izlenimi verir. Yani şehir sakinlerinin estetik duygularına hitap etmeyen yapılar, onları rahatsız eden unsurlardandır. Karaman’da da çevresiyle uyumu bozduğu düşünülen birtakım yüksek katlı binalar, görüşmecilerin rahatsız olduğu mekânların başında gelmektedir. Aktekte Meydanı çevresinde, Topucak ve Abbas Mahallelerinde, oraların genel dokusuna uymayan binalar şehir sakinlerinin göz zevkini bozmaktadır. Bu binaların rahatsızlık veren bir başka yönü etrafındaki güzellikleri gölgelemesidir. Yani bu binalar kendileri estetik yoksunu olduğu gibi etrafındaki estetik yapıların da görünürlüğünü azaltmaktadır.

Şehrin veya belli bir bölgenin dokusuna uygun olmayan bu tip binaların rahatsızlık veren başka bir yönü daha vardır. Böyle binalar her şehir sakininin hakkı olan güneş ve rüzgâr gibi kişiyi dinlendiren, ferahlatan doğal ihtiyaçlardan yeterince faydalanamamalarına neden olmaktadır. Evlerinin penceresinden bakan insanlar şehir silüeti görmek yerine bu yüksek katlı binaları görmektedir. Ufku göremeyen insanlar şehrin ferah değil kasvetli bir ortam olduğu hissine kapılarak, şehirde boğulmaya başladıklarını düşünmektedirler. Psikolojik olarak insanı bunaltan bu tip duyguların, şehir

sakinlerinin aile ve iş hayatlarına da olumsuz yansımaları olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Karaman şehir sakinlerini rahatsız eden bir başka husus, içerisinde hayat barındırmayan terk edilmiş evlerle ilgilidir. Görüşmecilerden K10, K26 ve K35 şehir merkezinde yer alan bu tip mekânlara dair şunları söylemişlerdir:

“Şehir merkezine giderken zaman zaman eski evlerin arasından geçiyorum. Tartan Erinin o aradan 30 metrelik yola doğru, oradaki yıkılmak üzere olan binalar boşuma gitmiyor. Bunların restore edilip daha yaşanabilir hale gelmesi lazım.” (K10)

“Tartan Konağına yakın beni korkutan, rahatsız eden eski çok bina var. Aslında o binaların çoğu birer sanat eseri ama her an yıkılacak gibi. Yıkılmaya hazır, terk edilmiş çok bina var. Bugün de geçtim oradan, o binalar her an üzerimize yıkılacak gibi duruyor. Yıkılsa yerine daha iyi bir şey yapılabilir.” (K26)

“Tartan Konağının etrafındaki bölgede yer alan metruk evlerden ifrit oluyorum. Ya gerçekten ciddi mamada sahip çıkılsın ve tadilat yapılsın, ya da yıkılsın.” (K35)

Fotoğraf 31: Topucak Mahallesi Tartan Konağı civarındaki metruk evlere bir örnek. Ahmet Özpmar.

Örgütlü bir yaşama mekânı olarak şehir, sakinlerinin zihninde olumlu duygulara yol açması beklenen bir mekânı işaret etmektedir. Bu yönüyle şehir demek hayat demektir. Şehir demek canlılık demektir. Şehir demek hareketlilik demektir. Şehirde yaşayan insanlar, günlerinin belli bir temponun altına düşmeden geçeceği bir mekânda yaşadıklarını bilirler. Ancak bir organizma gibi işleyen şehir hayatının da canlılığını kaybetmiş, kurumaya,

çürümeye yüz tutmuş bölgeleri vardır. Bu tip yerler arttıkça şehir sakinlerinin rahatsızlık seviyesi de artar. Harvey'e göre "simgeleştirmenin belirlenmesinde bu deneyimin doğası yaşamsal önemde olabilir -örneğin kentin, mutsuz anılar nedeniyle yaklaşmaktan nefret ettiğiniz bir bölgesi ya da tersine her zaman güzel anıları çağrıştıran bir bölge" (2016, s. 40).

Karaman şehir sakinleri Topucak Mahallesi ve çevresini rahatsız edici bulduklarını söylemektedirler. Esasen bu mahalle ve çevresinde rahatsızlık veren durum mahalle dokusunun kendisinden ziyade, bu bölgede yer alan terk edilmiş evlerdir. Bu evlerin rahatsızlık vermesinin sebebi içinde bir yaşamın sürmüyor olmasıdır. Normalde ev mefhumu barınağı, korunağı, sığınağı çağrıştıran dolayısıyla ev varsa o evde hayat da olmalıdır. Ancak terk edilmiş evler ölümü hatırlatır, kentte yaşayanlar ise çoğunlukla ölümü hatırlamak istemezler. Kentlilere göre böyle yapılar ya ortadan kaldırılmalı ya da tekrar canlandırılmalıdır. Yıllardır ne yıkılan ne de yapılan bu tip yerler iki arada bir derede kalmış olmaları nedeniyle de şehir sakinlerinde belirsizlik duygusuna yol açmaktadırlar. Oysa kent, başka pek çok yerleşim yerine göre, gündelik hayata dair birçok şeyin planlandığı ve belirlendiği bir mekân ifade eder. Urry'nin modern kent ortamında ortaya çıktığını söylediği "dakiklik" kavramı (2018, s. 39) böylesi bir belirlemenin örneğidir. Dolayısıyla belirsizlik hissi kent ortamında yaşayanların hoşlandığı bir durum değildir. Topucak Mahallesinde yer alan metruk binalar çevresine yaydıkları bu belirsizlik duygusu nedeniyle şehir sakinlerine tedirginlik yaşatmakta ve bu nedenle kentlilere rahatsızlık vermektedir.

Bir kentte, kent sakinlerine rahatsızlık veren mekânlar sadece estetik yoksunu olan, genel dokuya uymayan veya yıkılma tehlikesi altında olan mekânlardan ibaret değildir. Kentte yer alan bazı mekânlar, kent sakinlerinin günlük rutinlerini engelleyen yönleri nedeniyle onları rahatsız eder. Bu tip mekânlar kentlilerin huzur ve sükûn hakkını gasp eden mekânlardır. Görüşmecilerden K11, K24, K30 ve K34, kendilerine rahatsızlık veren mekânlarla ilgili olarak şunları ifade etmişlerdir:

"Mesela en çok şikâyet ettiğim benim, İsmet Paşa Caddesi gibi yerde gazino var. İleride Belediye İş Ham'nin üzerinde de bir tane gazino var. Buralar sarhoş yatağı, fuhuş yuvası. Gece oldu mu kavgaya, gürültü çok oluyor. Buralar berbat ya! Bildiğin gibi değil." (K11)

"Belediye İş Ham'nin olduğu yerde bir pavyon mu var, meyhane mi ne var, işte orası beni çok rahatsız ediyor. Saat 12'den sonra oradan değişik değişik insanlar, hayat kadınları falan çıkıyor. Ben orada çok kadın dövüldüğünü gördüm, çok fazla. Bazen de adamlar inip dövüşüyor falan. Kavgaya çok oluyor." (K24)

"Karaman'a ilk geldiğimde merkezde, Belediye İş Ham'nin arkasındaki bir apartta kalıyordum. O civar akşam ve geceleri oldukça tehlikeliydi. Sık sık kavgaya başlıyordu"

sesleri duyardım. Bir keresinde bir gece bıçaklı bir kavgaya şahit olmuştum. İnsanların bu kadar ulu orta kavga edip bıçak çekebilmesi çok rahatsız ediciydi. O bölge benim için tehlikeyi çağırıyor. Sırf bu yüzden merkezde oturduğum dönemde akşamları dışarı çıkıp gezemedim.” (K30)

“Karaman’ın en işlek caddesi olan İsmet Paşa Caddesinde barlar, gazinolar gibi alkol tüketilen yerlerin olması rahatsız edici benim için. Gazinoda şarkı söyleyen kadının etrafa yayılan çatlak sesi, insanların yoğun geçtiği yerde sarhoşların yarı küfürlü yarı hakaretvari konuşmaları... Ailenle ağız tadıyla gezemiyorsun oralarda. Bunlar şehrin kültürel dokusuna uymuyor, -Anadolu’nun küçük, dindar bir şehri- Karaman’a yakışmıyor. Bunların şehrin ortasında olması rahatsızlık verici. Böyle yerlerin şehrin dışında olması gerektiğini düşünüyorum.” (K34)

Fotoğraf 32: İsmet Paşa Caddesinde yer alan gazino. Ahmet Özpınar.

Cumhuriyet Parkı civarından Aktekk'e 15 Temmuz ve Demokrasi Meydanına kadar olan bölge Karaman sakinlerinin en yoğun kullandığı mekânlardandır. Tabiri caizse bu bölge şehrin kalbinin attığı yerdir. Gün içinde bu bölgede, şehrin başka yerlerinde olmadığı kadar fazla hareketlilik olur. Kentliler gündelik işlerinin çoğunu burada halleder. Böylesine yoğun kullanılan bir bölgede yer alan alkollü mekânlar şehir sakinlerini rahatsız etmektedir.

Bu bölgeleri kullanan şehir sakinleri, bu tip mekânların kendilerini farklı şekillerde rahatsız ettiğini dile getirmişlerdir. En fazla rahatsızlık veren olgu bu mekânlar etrafında cereyan eden kavga, gürültüdür. Gazinodan ayrıldığı an şehrin en merkezi yerlerine dahil olan “müdavimler” çeşitli sebeplerle kavgaya tutuşmaktadırlar. Kendi aralarındaki bu kavgalar kimi zaman çevredeki işyerlerine zarar veren boyutlara ulaşmaktadır. Cade

esnafı bu durumdan şikayetçidir. Cadde esnafının yanı sıra oradan geçmekte olan pek çok şehir sakini bir anda kavga, gürültünün arasında kalmakta ve korkmaktadır. Kadınların dövüldüğü, insanların birbirine bıçakla saldırdığı bu tip adli olaylar şehir sakinlerinin buralarda kendilerini daha temkinli olmak zorunda hissetmesine neden olmaktadır. Buna benzer hadiselerin sık yaşanması nedeniyle kimi şehir sakinleri bu bölgeyi kullanmamaya özen gösterdiğini, kimileri sırf bu bölgedeki olaylar sebebiyle akşam yürüyüşe çıkmadığını, kimileri ise buralarda aileleriyle rahatça gezemediklerini ifade etmiştir. Görüşmecilerin pek çoğu bu mekânların şehir merkezinde yer alıyor olmasının uygun olmadığını, şehrin dışında insanları rahatsız etmeyecek bir yere taşınması gerektiği konusunda hemfikirdir.

Şehir sakinlerini rahatsız eden mekânlar bazen bir bina, bazen bir bölge, bazen de bir mahalle olabilir. Görüşmeler esnasında Karaman'da bir mahallenin Karaman sakinlerini rahatsız ettiği ortaya çıkmıştır. K37 ve K39'un ifadeleri rahatsızlığın sebebinin göstermesi bakımından önemlidir:

“Bazı mahallelere giriyorsun burada çok oyalanmayayım diyorsun. Mesela Yenimahalle öyle. Orada beni sıkıştırdılar, bıçak çektiler, para istediler. Bir iki defa başıma geldi orada, o yüzden o mahalleye pek uğramıyorum.” (K37)

“Yenimahalle dediğimiz bir mahalle var. Biz oradan geçerken balen desturla geçeriz yani. Ufacık -bacak kadar- bir çocuk saat sorma bahanesiyle sigara ister, vermezsen bir dünya sopa yersin orada.” (K39)

Yenimahalle ismiyle müsemma bir mahalledir. Geçmişte mezarlık olan, şehrin kıyısında yer alan bu bölge daha sonradan kurulmuş görece yeni bir mahalledir. O zamana kadar şehirde bulunan mevcut mahalle kültüründen farklı olarak şehre yeni gelenlerin ikamet ettiği bir bölgedir. Levent Taş'ın “*suç mekânları*” kavramsallaştırmasına (2019, s. 409) benzer özellikler gösteren Yenimahalle, hem kendi yansıttığı şehrin genel kültüründen ayrışan birtakım farklılıklarla hem de şehir sakinlerinin “*damgalamaları*” (Goffman, 2019a) ile günümüze kadar “*tehlikeli*” bölge olarak kodlanmış durumdadır.

Yenimahalle çoğu Karaman sakininin hayatı boyunca hiç uğramadığı, işi düşmediği bir bölge olsa dahi bu algı halen devam etmektedir. Bu algıyı pekiştiren olumsuz durumların yaşanıyor olması da kent sakinlerini buradan uzak tutmaya yetmektedir. K37 ve K39'un dile getirdikleri olaylar sadece Yenimahalle'ye özgü olmamakla birlikte, Karaman'daki diğer mahallelere oranla bu tip olaylar bu bölgede daha çok yaşanmaktadır. Netice itibarıyla kent sakinleri zor duruma düşme ihtimalleri olan bölgelerden uzak durmaya çalışırlar. Yenimahalle'de yaşanan veya yaşananlardan hareketle yaşanması muhtemel olumsuz durumlar, kent sakinlerinin bir mahalleden belediklerinden uzak olduğundan bu mahalle şehir sakinlerinin pek çoğu için rahatsız edici mekân olarak görülmektedir.

Bunlardan başka, şehir sakinlerinin, şehir içinde kalmış küçük sanayi bölgesi ve Karaman Belediyesi'ne çok yakın bir konumda yer alan ve yıllardır atıl halde bekleyen Mezhepler İş Hanı⁸⁰ gibi farklı mekânların varlığından rahatsızlık duydukları ortaya çıkmıştır.

Fotoğraf 33: Mezhepler İş Hanı. Ahmet Özpmar.

Fotoğraf 34: Küçük Sanayi bölgesi. Ahmet Özpmar.

80 Mezhepler İş Hanı 2024 yılı Ekim ayında yıkılmıştır.

Karaman şehir sakinleri tarafından bazı mekânların yanı sıra şehirde cereyan eden bazı olaylar da rahatsız edici bulunmaktadır. Şehrin geneline sirayet ettiği düşünülen bu olaylar şehir sakinlerinin gündelik hayatını olumsuz anlamda etkilemektedir. Kent sakinlerine rahatsızlık veren olaylardan biri şehirdeki adli olayların fazlalığıdır. Görüşmecilerden K10, K28, K37 ve K41, bu konuyla ilgili şunları söylemişlerdir:

“Karaman’da ben bir başıboşluk görüyorum. Pitbul köpeği gezdirenler, bıçaklama bilmem ne olayları falan. Karaman sanki orta Anadolu’nun Adana’sı gibi bir imaja bürünmüş. Başurtı, çağurtı, kavga, küfür... Çok fazla karşılaşıyorum eskisine göre. Tabii rahatsız oluyoruz canım. Sen eşinle, dostunla, ailenle alışverişe bir yere giderken orada iki tane gencin birbirine küfredip başurması seni rahatsız etmez mi?” (K41)

“Son zamanlarda biraz güvenlik sıkıntısı var gibi yani. Biz ilk geldiğimizde öyle kavga, güürültü pek olmuyordu ama sonradan kavgalar, güürültüler artmaya başladı. Hatta İsmet Paşa Caddesinde iki mısırcı birbirine saldırdı, biri birini öldürdü yani hatırlarsan.” (K10)

“Karaman’da son zamanlarda kavga dövüş arttı, madde bağımlılığı arttı.” (K28)

“Şimdi sürekli olaylar oluyor kalede. Biri birinin kafasını kesti mesela. Neden? Çünkü haplanıyorlar falan. O yüzden artık yaklaşmıyoruz yani. Bu ciddi anlamda rahatsız olduğum bir konu, gidemiyoruz artık kaleye.” (K37)

Görüşmecilerin ifadelerine göre Karaman’daki adli vaka sayılarında geçmiş yıllara nazaran bir artış vardır. Şehrin merkezi noktalarında vuku bulan bıçaklama hadiseleri, gençlerin pitbul köpeği gezdirmesi, cana kastetme gibi olaylar kent sakinlerinin gündelik hayatını olumsuz etkilemektedir. Kimi şehir sakinleri bu olayların arkasında yatan ana nedenin şehirde madde bağımlılığı oranının artması olduğunu ifade ederken, kimileri ise şehrin dışarıdan fazla göç almasının bu tip olayları artırdığını öne sürmektedir. Bazı görüşmeciler ise karı-koca fabrika çalışanlarının çocuklarının böyle olaylara daha fazla karıştığını iddia etmektedir. Buna benzer olayların arkasında yatan pek çok neden olabilir ancak insanın can ve mal güvenliğine kasteden her türlü olay kent sakinlerinin huzurunu kaçıtır.

Kent sakinlerinin can ve mal güvenliğine kasteden olaylardan biri de Karaman trafiğindeki davranışlarla ilgilidir. Görüşmecilerden K12, K24, K30 ve K39, Karaman trafiğinin çok yoğun olduğunu, şehir trafiğinde kendilerini güvende hissetmediklerini ifade etmişlerdir:

“Trafikten gidemezsin, gelemezsin mesela. Biri mi çarpacak, başımıza bir şey mi gelecek diye dışarı çıkamaz olduk. Eskisi gibi yürüyemez olduk.” (K12)

“Karaman’da normal araba sürebilen insan yok yani. Bence kimsenin ehliyeti yok bu şehirde. Herkes çok hızlı sürüyor.” (K24)

“Karaman trafiğinde trafik kurallarına uymamak normalmiş gibi bir algı var. Sinyal kullanmamak, geçilmeyecek yere geçmek, ters şeritte ilerlemek, hatalı

sollama yapmak falan o kadar rutin bir hale gelmiş ki artık kurallara uyanlar garip karşılanıyor. Bunu yayayken de araç kullanırken de hissediyorum. Olur olmaz yerlerden yola fırlayan elektrikli bisiklet ve motosikletler ile yayaların hiç umursamadan sağa sola bakmadan yola atlaması rahatsız ediyor.” (K30)

Trafik kültürü olarak adlandırılan olgu kentlerle birlikte anılan bir olgudur. Köy, kasaba, mezra gibi nüfusun daha az olduğu yerlerde trafik kültüründen bahsetmek mümkün değildir. Bu bağlamda “trafik” ile “kent” kavramı arasında bir bağıntı vardır. Çoğu zaman trafikten bahsedildiğinde kent, kentten bahsedildiğinde de trafik akla gelir. Öyle ki “*en yaşanabilir şehir*” endekslerinin neredeyse hepsinde trafik başlığı vardır. Dolayısıyla trafik olgusu kente dair bir olgudur ve kent kültürü trafik adabını belirler. Kent yönetimleri şehrin trafik akışını düzenlemek için yoğun çaba sarf eder.

Görüşmeci ifadelerine göre Karaman trafiği şehir sakinleri için önemli sorunlardan biridir. Belirli bir düzen ve intizam halinde işlemesi gereken trafik, Karaman’da düzgün işlememesi nedeniyle henüz yerleşmemiş bir kültürü işaret etmektedir. Şehir sakinleri trafiğe çıktıklarında ne ile karşılaşacaklarını kestiremediklerini söylemektedir. Trafik kurallarına uyulmaması bir yana kurallara uyanlar kurallara uymayanlar tarafından selektör ve korna ile ikaz edilmektedir. Başka bir ifadeyle kurallara uyanlar, kurallara uymayanlar tarafından, kurallara uymamaya davet edilmektedir.

Şehir sakinlerini rahatsız eden başka bir durum da rahatsız edici bakışlara maruz kalmaktır.

“İsmet Paşa’ya çıktın, yanında eşinle yürüyorsun. Kenara 20 tane zibidi dizilmiş. Biz geçerken böyle ö..z gibi baktılar mı ben kalamıyorum, kendimi tutamıyorum, kontrol edemiyorum yani. Sonra hır güür.” (K27)

“Başka şehirde ailecek rahat edebiliyorum ancak Karaman’da röntgenci bir bakış var, bu beni rahatsız ediyor. Mesela İsmet Paşa Caddesinde Kuşulu Park’ın oraya oturup, çekirdek çitleyip, milleti röntgenlemek, süzmek başka yerde yok. Ben görmedim yani. Karaman’da ailecek gidip oturabileceğimiz nezih bir ortam sıkıntısı yaşıyorum. Eşimle gittiğimde, dik bakışlara, röntgenci bakışlara maruz kalmadığımız bir mekân eksikliği hissediyorum.” (K34)

Birlikte yaşama kültürünün cisimleştiği önemli bir mekân olarak kentler, başkalarını rahatsız etmeme düsturunun hâkim kılınmaya çalışıldığı bir alandır. Kent sakinleri hem başkalarını rahatsız etmemek hem de başkaları tarafından rahatsız edilmemek isterler. Böylece huzurlu ve emniyetli bir yaşam mümkün hale gelir. Görüşmecilerin önemli bir kısmı Karaman’da rahatsızlık duydukları konulardan birinin “dikizlenmek” olduğunu söylemişlerdir. Tepeden tırnağa süzöldüklerini, başkalarının bakışlarını uzun süre kendi bedenleri üzerinde hissettiklerini ifade etmişlerdir. Gerçekten de uzun süre başkalarının bakışlarına maruz kalmak insanı tedirgin eden olumsuz

bir durumdur. Aynı zamanda gerginliğe yol açan nezaketsiz bir tutumdur. Goffman'ın “*odaksız etkileşim*” (2018b, s. 7-8) olarak ifade ettiği karşılaşma biçimine benzeyen “*röntgenlemek*” bir anlamda karşdakini taciz etmektir. Şehir kültürü ise her türlü tacizi hoş karşılamayan bir yapı arz eder. Şehirde yaşayan insanlar benzer davranışlardan rahatsız olur. “*Yan baktım*” kavgaları da bu rahatsızlığa gösterilen tepkinin sonucudur.

Genel itibarıyla Karaman sakinlerinin gündelik hayatta rahatsız olduğu olaylar şehirdeki adli olayların artması, şehir trafiğinin düzensizliği ve dikizlenmektir. Bunlar araştırma kapsamında görüşme yapılan görüşmecilerin çoğunluğunun dile getirdiği olaylardır. Dolayısıyla bu olaylar Karaman'da en çok göze çarpan sorunlardandır. Görüşmeciler bunlardan başka bozulan güven algısından, sosyal imkânların az olduğundan, sokak aralarında “*drift atan*” “*şahincilerden*”, boşanma oranlarının fazla olmasından, İsmet Paşa Caddesinde dilenen çocuklardan, “*Alamancılar*” geldiğinde esnafın yaptığı zamlardan, mahalle parklarının aileler tarafından kullanılmayıp “*serseri*” mekânı haline gelmesinden rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir.

Kent Planlaması

Planlama olgusu modern şehirler için olmazsa olmaz bir konumdadır. Çünkü “kent toplumunun gerçekleşmesi için toplumsal ihtiyaçlara, kent toplumunun ihtiyaçlarına yönelik bir planlama gerekir” (Lefebvre, 2017b, s. 158). Şehir sınırları içinde kalan tüm bölgeler belirli ölçeklerde tasarlanarak imar ve iskana açılır. Yani günümüz kentlerinde herhangi bir bölgeye yerleşme olmadan önce yerleşim planlaması yapılır. Daha sonra bu planlamaya bağlı kalarak alt yapı ve üst yapı hizmetleri planlanır. Kademe kademe şekillenen planlar uygulamaya konduktan sonra yeni yerleşim yeri şehir sakinlerinin yaşayabileceği bir mekân halini alır.

Kent planlaması ideal olarak, kentsel mekânın en verimli ve en etkili bir şekilde kullanılması amacıyla hazırlanan projeleri ifade eder. Daha yaşanabilir ve daha ferah bir kent mekânının oluşturulabilmesi kent sakinlerinin münferit beklentileri ile kamu yararı dengesinin uzlaşabilmesi ile mümkündür. Yani kent aktörlerinin bir kentten belediklerinin ortak bir paydada buluşuyor olması kentin sağlıklı bir şekilde planlanabilmesine sebep olur.

Sağlıklı bir kent planlamasının kent sakinleri için önemi büyüktür. Şehrin sağladığı tüm imkânlardan adil bir şekilde faydalanabilmek, gündelik işleri kolayca ve rahat bir şekilde halledebilmek, güvenli ve konforlu binalarda yaşayabilmek, şehrin bir noktasından başka bir noktasına hızlıca ulaşabilmek ve kentten çıkmadan kent içinde ferahlayabilmek gibi pek çok beklentinin karşılanabilmesi ideal bir kent planlaması sayesinde mümkün olur. Melek

Göregenli'ye göre “iyi bir yerleşmenin gerçekleştirmesi gereken amaçsal nitelikli ilkeler olarak yaşanabilirlik, hakçalık ve sürdürülebilirlik önerilebilir” (2018, s. 224). Yani ideal bir kent planlaması, kentlilerin gündelik hayatlarını olumlu anlamda etkileyen önemli unsurlardan biridir. Süha Göney'e göre iyi bir şehir planlaması şehir sakinlerinin çeşitli ihtiyaçlarına cevap verebilmeli ve aynı zamanda doğal ve tarihi çevreye uyum sağlamalıdır (2017, s. 273). Harvey de benzer bir durumdan bahsetmektedir. Ona göre “nasıl bir şehir istediğimiz sorusu, nasıl kimseler olmak istediğimiz, ne gibi toplumsal ilişkiler arayışı içinde olduğumuz, doğayla nasıl bir ilişkiye değer verdiğimiz, ne tür bir yaşam tarzı arzuladığımız, hangi estetik değerlere sahip olduğumuz sorularından ayrı düşünülemez” (2015, s. 44). Ancak çoğu zaman kent planlamaları bu idealden uzaktır. Öyle ki bazı kentlerin planlaması ne kamu yararı ne de sakinlerin münferit isteklerini karşılayamamaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen görüşmecilere Karaman'ın genel olarak planlı bir şehir olup olmadığı sorulmuştur. Görüşmecilerin bir kısmı Karaman'ı genel olarak planlı bir şehir olarak gördüklerini ifade ederken, diğer kısmı Karaman şehir planında ciddi sorunlar olduğunu iddia etmişlerdir. Şehrin plansız olduğunu savunan görüşmecilere, planlamanın hangi bağlamlarda sorunlu olduğu ve bu sorunların gündelik hayatlarında kendileri için ne gibi zorluklara neden olduğu sorulmuştur. Böylelikle Karaman kent planlamasının, şehir sakinlerinin gündelik hayatını nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Şehir planlamasında sorunlu görülen alanlardan biri Karaman'da meydan olarak kullanılan mekân ile ilgilidir.

Fotoğraf 35: Sulupark. Mustafa Koçak arşivi.

Sulupark'ın mevcut olduğu fotoğrafta aktif bir fiskiye, fiskiye etrafında güneşlikli banklar, kamelyalar, Karamanoğlu Mehmet Bey heykeli, büfe, ankesörlü telefon kulübeleri, büfe önüne park edilmiş bisiklet ve motosiklet ve parkın içinde ve çevresindeki insanlar göze çarpmaktadır. Parkın içindeki oturma alanlarından sadece bir tanesi boştur. Park gibi dinlenme mekânlarının mesai saatlerinden sonra daha yoğun kullanıldığı göz önüne alındığında, Sulupark'ın öğle vakitlerinde bile dolu olması, mekânın günün her saatinde yoğun olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Dolayısıyla Sulupark'ın şehir sakinlerinin gündelik hayatta sıklıkla uğradığı ve kendileri için önem arz eden bir mekân olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

“Sulupark⁸¹, yemyeşil ağaçların olduğu bir yerd. Bir gün kalktık, bir baktık ağaçlar kesilmiş, yerlerine taşlar döşenmiş. Hiç ağaç yok. Şimdi orada mitingler yapıyor, müzikler falan çalınıyor ama sonuçta arka tarafında Mevlâna'nın annesi yatıyor. Oranın meydan haline getirilmesi yanlış yani. Bence en olmayacak yerd.” (K23)

“Karaman'da meydan kesinlikle bir ihtiyaçtı. Bu bir gerçekt. Ancak Aktekte'nin orada bir meydan olması ve o meydanda tarihi yapıya uygun olmayan faaliyetlerin yürütülmesi beni rahatsız eder hep. Konserler, siyasi parti toplantıları beni hep rahatsız etmiştir. Meydana ihtiyaç var ama Aktekte Meydanının olduğu yerde olmamalıydı. İlle de Sulupark demiyorum ama o ağaçlığın olması güzeldi.” (K34)

“O saat kulesinin olduğu yerden memnun değilim, boş, beton bir alan yani. Eskiden Sulupark'tı, yeşillikti. En azından insanlar orada oturup vakit geçirebiliyordu. Şimdi sadece bir siyasi gelecek de konuşma yapacak, işte bir vali gelecek de halk toplanacak falan. Ne zaman kalabalık insan gelecekse sadece onu ağırlamayı amaç edinerek oluşturulmuş bir meydan. O da yılda bir kere, iki kere olur, başka olmaz. Yani yılda bir veya iki kere olacak bir şey için oraya o görüntünün verilmesi çok yanlış bence. Amaçsız boş bir meydan, işe yaramayan bir meydan olarak görünür benim gözümde.” (K38)

Fotoğraf 36: Aktekte Meydanı. Abmet Özpmar.

81 Karamanoğlu Mehmet Bey Parkının halk arasındaki adı.

Sulupark 2004 yılında yıkılıp, yeri bir süreliğine otopark olarak kullanılmıştır. Daha sonra bu alan -fotoğrafta da görüldüğü üzere- meydan haline dönüştürülmüştür. Park olarak kullanılan mekânın meydana dönüşmüş olması görüşmeciler tarafından olumsuz karşılanan durumlardan biridir. Şehrin plansız olduğunun sadece bu bölgeye bakılarak bile anlaşılabilceğini ifade eden görüşmeciler bu durumu parkın çok kısa sürede meydana dönüştürülmesine bağlamaktadırlar. Şehir planlamalarının belli bir zaman aldığı, planlandıktan sonra da uygulama için belli bir süre gerektiğini öne süren görüşmeciler, parktan meydana dönüşüm süresinin çok kısa olduğunu, haliyle bu durumun plansızlığa işaret ettiğini söylemişlerdir.

Planlamaya yönelik bir başka eleştiri ise bu bölgenin meydan olarak seçilmesi ile ilgilidir. Bu eleştiri iki boyutludur. Birincisi şehrin yeşil alanlarından birinin ortadan kaldırılmış olması istenen bir durum değildir. Yeşil alanın yok edilerek betonlaştırılması yerine, şehirde daha uygun bulunan başka bir yere meydan yapılmış olması gerektiği görüşü öne çıkmaktadır. İkincisi meydan olarak düzenlenen bu bölgenin çevresindeki dini yapılarla uyum sağlamıyor oluşudur. Aktekte, Hacı Beyler ve İmaret Camileri ile Hatuniye Medresesi arasında kalan bu bölgenin park iken yerel dokuya daha uygun olduğunu ancak meydan haline getirildikten sonra burada gerçekleştirilen etkinliklerin bu doku ile uyum sağlamadığına vurgu yapılmıştır. Meydanda gerçekleştirilen siyasi mitinglerin, konserlerin ve bir takım dünyevi etkinliklerin, bölgenin uhreviyatı ile ilgisi olmadığı ifade edilmiştir. Buna ek olarak meydan planlaması tasarım açısından da eleştirilmiştir. Meydanın gündelik hayatta farklı amaçlarla kullanılabilir şekilde planlanmadığı, sadece şehirde gerçekleşen büyük çaplı etkinlikleri ağırlayabilecek şekilde düzenlendiği öne sürülmüştür.

“Meydan planlaması kötü. Meydan dediğin yer insanların yürüyebileceği, dinlenebileceği, oturabileceği, nefes alabileceği bir alan olmalı. Meydanda oturursun, insanları izlersin, empati yaparsın. Aktekte meydanında bir şey yapamıyorsun ki. Meydana güdeyim desen bu sefer de çevresinde araç park edecek yer yok yani.” (K32)

“Bir devlet büyüğü geleceği zaman trafik tıkanıyor. Ulaşım zorlaşıyor. Yani ambulans bile oradan gelip geçmekte problem yaşıyor. Bunlar büyük sıkıntı.” (K39)

“Karaman’ın şu anda bir Aktekte Meydanı var başka da meydan bana göre yok. O meydan da bence yeterli değil. Niye değil çünkü orada ulaşım, park bunların hepsi problem.” (K40)

Şehirsakinlerinin bir meydanda olmasını istediği nitelikler, meydanın ferah, çevresiyle uyumlu, yürünebilecek, dinlenebilecek ve vakit geçirilebilecek bir yer olmasıdır. Genellikle kent meydanları, sakinleri için “hem görsel hem işitsel bir şölen sunar” (Özpinar, 2016, s. 71). Ancak Aktekte Meydanı

bu beklentilerin çoğunu karşılamaktan uzak, “işe yaramayan bir meydan” olarak nitelendirilmektedir. Bu beklentileri karşılamamasının yanı sıra meydan, yapılış amacına uygun olarak kullanıldığı zamanlarda da gündelik hayatı olumsuz etkileyen durumlara yol açmaktadır. K32, K39 ve K40’ın ifadelerinde vurguladıkları üzere, meydan böyle zamanlarda çevresindeki trafiği de kesintiye uğratmaktadır. Aktekte Meydanı siyasi bir miting, konser veya başka amaçlarla kullanıldığı zamanlarda gerek park yeri bağlamında gerek çevresindeki yolların kapatılması bağlamında, şehir sakinlerine zor anlar yaşatmaktadır. Kent planlamasının kent mekânının daha verimli ve etkili kullanılması için hazırlandığını daha önce ifade etmiştik. Görüldüğü üzere günümüzde Karaman’ın en büyük meydanı olarak kullanılan Aktekte Meydanı etkili ve verimli bir mekân değildir. Geçmişte meydanın yerinde yer alan Sulupark ise halen şehir sakinlerinin unutamadığı mekânlardandır.

Karaman kent planının sorunlu olduğu bir başka alan, cadde ve sokak planlamaları ile ilgilidir. Görüştüğümüz şehir sakinlerinin neredeyse tamamı, Karaman cadde ve sokaklarının plansız olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden K5, K23, K33, K39 ve K41, şehirdeki cadde ve sokakların dar olmasının gündelik hayatta kendilerine zorluk yaşattığını söylemişlerdir:

“Karaman’ın fiziki olanakları geniş, coğrafi yapısı uygun ama yöneticiler düzgün kullanamıyor. Yine sokaklar dar, yine iki apartmandan sonra bir sokak geliyor, öyle olunca da trafik olağan akışını sağlanamıyor işte. Sağdan araba çıkıyor, soldan araba çıkıyor, karşıdan araba geliyor, arkadan araba geliyor. Gitsen gidemiyorsun, kalsan kalamıyorsun.” (K5)

“Sokakta arabayı sıyirtmeden, çizmeden geçmek için uğraşıp duruyoruz. Zaman israfi...” (K23)

“Sokaklara zaten, sokak demeyelim de patika yol diyelim yani. İki araba geçerken aynası sürtüyor, yani o sokaksa... Ben şu an sana bunu söylerken sadece çarşı merkezi, eski yerleri kastetmiyorum yani. Hisar, Yunuskent, Beyazkent, Mümine Hatun, Hürriyet Mahallesi de aynı, çok kötü. Şurası Ahmet Özpmar’ın evi oradan yol geçirmeyelim, oraya pek dokunmayalım falan demişler herhalde. Yoksa böyle planlama olmaz yani.” (K33)

“Eskiler tamam. Caddeler, sokaklar, at arabasıydı, eşekti, ulaşım yoktu. Tamam, amenna, şu anda oralara yapılabilecek pek bir şey yok ama öbür tarafta yeni kurulan İbrahim Hakkı Konyalı Mahallesinde bir araç geçecek kadar büyüklükte bir imara izin verilmesi çok can sıkıcı. Çünkü geleceğe yönelik geniş yollar yapılmıyor. Dar. Yani Hürriyet’e girdiğimiz zaman yol kenarına araç park edebilecek bir alan yok. Park edildiği taktirde de iki aracın yan yana geçebileceği bir yol yok. Yeni planlanmış olmasına rağmen.” (K39)

“Araya ya da bir mahallenin içine girdiğin anda keşmekeşe giriyorsun yani. Yunuskent ve Beyazkent bile öyle, maalesef yanlış planlanmış yani.” (K41)

Fotoğraf 37: Eski bir sokak. Ahmet Özpmar.

Karaman coğrafi anlamda geniş bir düzlüğün üzerine inşa edilmiş bir şehirdir. Şehri dar bir bölgeye hapseden herhangi bir fiziksel etken bulunmamaktadır. Yani Karaman, vadi tabanına veya deniz ve dağ arasında kalmış sıkışık bir alana kurulmuş bir şehir değildir. Şehrin bulunduğu bölge, şu anki nüfusunun belki 5-10 katını barındırabilecek kadar geniştir. Ancak geçmişten bugüne şehrin cadde ve sokak planlamaları sanki mekândan tasarruf etme amacıyla dar tutulmuş gibidir.

Fotoğraf 38: Yeni bir sokak. Ahmet Özpmar.

Şehir sakinleri Karaman cadde ve sokaklarının planlamasından çeşitli şekillerde rahatsızlık duymaktadır. Bunlardan biri caddelere bağlanan sokak sayısının fazla oluşudur. Çok kısa aralıklarla konumlandırılan sokaklar, cadde üzerinde seyreden araç sürücülerinin trafikte tedirgin olmalarına neden olmaktadır. Halbuki “sürekliliği olan ve tanımlanabilen yollar, işlevsel bir gerekliliktir. İnsanlar her zaman bu özelliğe güvenmektedir” (Lynch, 2019, s. 58). Caddeleri dik açıyla kesen sokakların sıklığı şehirde yaşanan trafik kazalarının artmasına sebebiyet vermektedir. Medyaya sürekli olarak yansıyan bu tip kazaları yaşamak istemeyen temkinli sürücüler, kendilerini caddelerde belirlenmiş hız limitlerinin çok altında seyretmek zorunda hissetmektedirler. Haliyle trafik, bir şehirde olması gerekenden daha yavaş akmaktadır. Bununla beraber cadde ve sokakların darlığı sürücülere trafikte zor anlar yaşatmaktadır. Özellikle kaldırım kenarlarına park edilmiş cadde ve sokaklarda trafik bazen kilitlenmektedir. Sıkışık cadde veya sokaklarda farklı yönlerden gelerek karşılaşan sürücüler gidecek başka bir yerleri olmadığından kendilerince çözüm üretmeye çalışmaktadır. Böyle durumlar kimi zaman bir aracın kaldırımaya çıkması ile, kimi zaman da bir aracın gittiği istikamet tersine -geri- manevra yapması ile aşılmaya çalışılmaktadır. Bazen de bu tip durumlar hâlihazırda gergin olan sürücülerin araçlarından inip kavga etmesine neden olmakta ve medyada “*yol vermedin kavgası*” şeklinde yer almaktadır. Netice itibarıyla cadde ve sokak planlamalarının “*düzgün*” yapılmamış olması şehir sakinlerinin çeşitli kayıplar yaşamasına neden olmaktadır. Sürtmeler, göçükler ve kazalar gibi maddi kayıpların yanı sıra trafikte geçirilen zamanın artması, gerginlik halinin kavgaya dönüşmesi gibi manevi kayıplar cadde ve sokak planlamalarının gündelik hayat için neden önemli olduğunu göstermektedir.

Karaman kent planlamasıyla ilgili öne çıkan bir başka sorun genel olarak şehrin imar planıyla ilgilidir. Görüşmecilerin büyük bir kısmı şehrin imar planında ciddi sorunlar olduğunu iddia etmektedir. Bu sorunlardan ilki ekilebilir alanların imara açılmasıdır.

“Karaman’da tarım arazilerinin imara açılmış olması çok saçma. Aslında Toktaylar parseli, Sümer, Lavende ve Esentepe Mahalleleri, Konya yolunun sağlı, sollu kısımları ve Atatürk Mahallesi derin toprak profili olan mutlak tarım arazileri.” (K19)

“Ekim yerleri inşaata açıldı. Ekim yeri kalmadı.” (K3)

“Atatürk Mahallesi mesela. Tarım arazileri, verimli araziler imara açıldı. Şimdi ne oldu? Köy oldu. Mahalleden köye dönüştü. Bunu yapacaksan git Urgan tarafında dağlık bir alana yap mesela.” (K1)

Günümüz kentlerinin pek çoğunun planlama kaynaklı olarak yaşadığı sorunlardan biri ekilebilir alanların imara açılmasıdır. Gerek nüfus baskısından

gerekse şehrin coğrafi konumundan kaynaklı fiziksel baskılardan dolayı, şehirler ekilebilir alanlara doğru genişlemektedir. Günümüzde verimli araziler azalmaya başlamış, toprak geçmişe oranla ciddi bir biçimde kirlenmiş, gıda güvenliği olgusu devletlerin öncelik verdiği konular arasında yer almaya başlamıştır. İnsanın temel ihtiyaçlarının neredeyse tamamını karşılayan “toprak” bu denli önemli bir varlık iken şehirlerin verimli topraklar üzerine inşa edilmesi, insanlığın yavaş yavaş intihar ettiğini düşündürmektedir. Karaman sakinleri de şehrin imar planında bu hususun dikkate alınmadığını ifade etmektedirler.

Şehrin “ovaya bakan” kısmı imara açılmaktadır. Yakın geçmişe kadar elma bahçesi, buğday, arpa ve lahana tarlası olarak kullanılan bölgelerde yüksek katlı binalar inşa edilmeye başlanmıştır. Esasen şehrin Güneybatısı imar için en uygun bölgedir. Bu bölgede ekilebilir arazi bulunmamaktadır. Aynı zamanda bu bölge zemini sağlam olduğundan depreme daha dayanıklıdır ve daha yüksek bir konumda yer aldığından sel gibi doğal afetlerin yaşanma ihtimali düşüktür. Ancak şehir planlanırken yapılan hatalar şehir sakinlerinin gelecekte tarımsal ürün kaybı yaşamalarına neden olacaktır. Geleceği düşünmeden bugüne bakıldığında, doğanın kendine ait olanı geri alması durumuna benzer şekilde tarım arazileri üzerine kurulan mahallelerin köy haline geldiği görülmektedir. Şehirleşmesi için imara açılan Atatürk Mahallesi bu duruma bir örnektir. Yanlış amaçla kullanılan mekân, bu bölge örneğinde olduğu gibi aslına rücu etmeye çalışmaktadır.

Karaman’ın imar planındaki ciddi yanlışlıklardan bir diğeri şehir merkezindeki yığılmanın ana nedenlerindedir. Görüşmecilere göre, şehir planlanırken merkezdeki yoğunluk dikkate alınmamıştır.

“Karaman’ın ticari, kültürel ve sosyal hayatı Kazım Karabekir Caddesi ile 30 metrelik yol arasına sıkışmış durumda, tabii trafiği de öyle. Maalesef bu konuda bir dönüşüm sağlanamamış.” (K18)

“Aksaray’a gidiyorsun geniş geniş sokaklar caddeler, bir sıkıntı yok, şehri parçalamış. Karaman’ın merkezi, kalbi İsmet Paşa. Öbür taraftan da Semerciler Sokağı. Çoğu işimizi buralarda halletmemiz gerekiyor. Ya kardeşim dağıt. Üst üste binmiş kalmış işte.” (K9)

“Merkeze bağlı tek bir yere tıkmayla alakalı İsmet Paşa Caddesinde ister istemez bir trafik yoğunluğu oluyor. Bu yoğunluk otoparkla vs. çözülmez. Bu yoğunluk merkezin kaydırılmasıyla çözülecek bir şey. Alternatif merkez yapılması lazım.” (K35)

“Karaman Cumhuriyet Parkı’nın orada sıkıştı kaldı. Etrafa dağılamadı. Etrafa dağılması lazım. Karaman genişledi ama dükkânlar sıkıştı. Eski garajın oradan başlıyor, Aktekte’de bitiyor her şey, dağılamadı. Tutuculuktan dağılamadı, ona göre plan yapılmadı.” (K29)

“Her şey, yollar bir yere toplanmış ve trafik de bir yere toplanıyor, sonra millet birbirine sürtüyor. Karaman’ın planlaması çok kötü, çok. Bir yere yıkılmış her şey ya. İsmet Paşa, Belediye İş Hanı’nın orası... Hep bir yere toplanmış her şey. Doğruyla tarafına mesela daha yeni yeni geliyorlar. Sanayinin o tarafa yeni yeni gelmeye başladılar.” (K24)

Görüşmeci ifadelerine göre şehrin imar planı sürekli revize edilmektedir. Çoğu zaman imar planlarına dışarıdan müdahale olmaktadır. Karaman küçük bir şehir olduğundan şehir sakinlerinin pek çoğu birbirini tanımaktadır. Bu tanışıklık kamu yararı gözetilerek hazırlanan planlara bireysel müdahalelerin olmasına neden olmaktadır. İmar planları ilk hazırlandığı halden uygulamaya konulacağı zamana kadar ciddi değişikliklere maruz kalmaktadır. Konuyla ilgili olarak bir görüşmeci *“Karaman’a kayyum atanması lazım, belediye başkanının Karamanlı olmaması lazım bence. Çünkü burada işler hep amcaoğlu, dayıoğlu ile yürüyor. Adam işini yapamıyor, bir yeri yıkacak yıkamıyor”* (K32) demektedir.

Şehrin imar planının bu tip değişikliklere maruz kalması şehir merkezinin dağılamamasına da sebebiyet vermektedir. Aslında Karaman’ın en büyük sorunlarından biri şehir merkezinin tek bir bölgede toplanmış olmasıdır. Karaman’da çarşı ile merkez birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Alternatif bir çarşı veya alternatif bir merkez kurulmamıştır. Yakın zamanda devlet hastanesi, valilik gibi bazı kurumlar şehir merkezinden, şehrin kenar kısımlarına taşınmış olsa da henüz şehrin merkezi tektir. Karaman sakinleri gündelik ihtiyaçlarını gidermek için yoğunlukla şehir merkezini kullanmak durumunda kalmaktadır. Bu durum şehirde göze çarpan diğer sorunların da altında yatan ana nedenlerdendir. İmar planında şehir merkezinin parçalanmayıp tek bir yerde toplanması meydan, cadde, sokak planlarına da olumsuz etkide bulunmaktadır. Şehirde tarım arazilerinin imara açılıyor olması, merkezde trafik yoğunluğunun çok fazla olması, araç park edecek park yeri bulunamaması, ulaşımın aksaması gibi pek çok sorun şehir merkezine alternatif bölgelerin planlanmamış olmasıyla ilgilidir. Şehir nüfusu artmaya devam etmekte iken şehir merkezi aynı kalmaktadır. Bu durum da çarşı/merkezdeki yoğunluğun her geçen gün artmasına neden olmaktadır. Karaman sakinleri merkezin tek bir yerde toplanmış olması sebebiyle gündelik hayatta kendilerini rahatsız eden sorunlarla baş etmeye çalışmaktadırlar.

Sonuç

Fotoğraflardan faydalanmak suretiyle, görsel sosyoloji tekniğinin bir kente uygulanmasına dayanan bu çalışma ile Karaman sakinlerinin şehir gerçekliklerini nasıl algıladıkları, şehirdeki mekânsal değişikliklerden nasıl etkilendikleri, şehre dair hangi değerleri sembol olarak gördükleri incelenmiştir. Şehrin anlam dünyasında hangi unsurların yoğunluk arz ettiği, şehir kimliğinin oluşmasında hangi tarihi olayların etkili olduğu ve şehir sakinlerini nelerin mutlu, nelerin mutsuz ettiği tespit edilmiştir.

Araştırma bulguları sahadan üretilmiş olan üç temel tema altında toplanmıştır. Bu temaların ilki kent hafızasına ilişkindir. Kentin hafızasına baktığımızda bazı mekânların öne çıktığı ve dolayısıyla toplumsal hafızada bu mekânların daha fazla yer ettiği karşımıza çıkmaktadır. Bu mekânlar genellikle tarihi ve dini mekânlardır. Bu durum Karaman sakinlerinin tarihi ve dini mekânlara yüklediği sembolik anlamlardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda hafızada yer alan mekânların değer dünyasına dair belirli göstergeleri barındırdığını, bu değer dünyasının kent hafızasında tarihi ve dini değerlerle şekillendiğini ifade etmek mümkündür. Benzer şekilde kent hafızasında yer edinmiş kişiliklere bakıldığında Karaman kent imgesinin tarihi, siyasi ve sivil kişilerde şekillendiğini görmek mümkündür. Bu üçlü ayırım sahada ortaya çıkan verilerin farklılaşması üzerinden gerçekleşmiştir. Bu bağlamda tarihi kişilik olarak Karamanoğlu Mehmet Bey ve Yunus Emre, siyasi kişi olarak Kemal Kaynaş, sivil kişilik olarak ise Muammer Baran, Karaman ile özdeşleşmiş görünmektedir. Sivil ve siyasi kişiliklerin Karaman'a katkıları ölçüsünde daha fazla hafızada yer edindiklerini belirtmek mümkündür.

Mekânlar ve sembolik şahsiyetler kadar kente ilişkin isimlendirmeler, kentteki anıt ve heykeller de kent hafızasında yer edinmiştir. Özellikle isimlendirmeye ilişkin bulgular Karaman'ın siyasal hafızasını ortaya çıkarmaktadır. Bu isimlendirmeler genellikle sağ siyasal düşünceye ait

isimlendirmelerdir. Bunu yanı sıra İsmet Paşa, Cumhuriyet gibi Türk modernleşmesinin genel tavrına uygun ve birçok şehirde karşılaşılabilen isimlendirmelerle de karşılaşmak mümkündür. Benzer şekilde bulgularda isimlendirmeler üzerinden siyasal erklerin hafızaya müdahalesi de açığa çıkmaktadır. Resmiyette geçerli olan fakat halkın hafızasında yer edinmiş ve resmiyetten farklı adlandırmalarla karşılaşmak mümkündür. Örneğin resmiyette 15 Temmuz Demokrasi olan Karaman'ın en büyük meydanı halkın diline Aktekke Meydanı olarak yerleşmiş durumdadır.

Bulgulardan üretilen merkezi temalardan bir diğeri kent imgesine ilişkindir. Kent imgesi temasında kent sakinlerinin kent tahayyülü anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu tahayyülde en belirgin nokta Karamanoğlu Beyliği ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çatışmadır. Halen bu çatışma üzerinden tarafgirlikler söz konusudur. Büyük oranda yaşanan kolektif travmalar ve bu travmaların aktarımı ile şekillenen sözlü kültür bugün dahi kent imgesini şekillendirmektedir. Bu bağlamda tarihsel hafıza bugünün kent imgesinin temel belirleyeni konumundadır ve Karaman'ın sosyolojik analizinde önemli bir yere sahiptir. Karaman merkezinde üç Osmanlı eseri olmasına rağmen görüşmecilerin hiç birisinin Karaman'da var olan bu eserlere atıf yapmaması oluşturmaktadır.

Kent imgesine ilişkin bir diğer dikkat çekici nokta görüşmecilerin neredeyse tamamının şehir simgesinin içeriğini ve anlamını bilmediklerini ifade etmesidir. Bu durum şehir sakinlerinin Karaman imgesi ile Karaman şehir simgesinin birbiriyle uyumsuz olduğunu ve dolayısıyla şehir simgesinin Karaman'ı temsil etmediğini ortaya koymaktadır. Karaman sakinleri mevcut şehir simgesi yerine, elma, buğday başağı, koyun, İmaret kapısı, Türk Dil fermi, Aktekke Camisi, Hatuniye Medresesi, Karaman Kalesi, Binbirkilise kalıntıları, Karamanoğlu Mehmet Bey, Yunus Emre, Kazım Karabekir ve Piri Reis'in konulabileceğini söylemişlerdir. Karamanlıların, Karaman'ı bu gibi imajlarla yansıtmak/tanıtmak istedikleri görülmüştür. Bu noktadan hareketle bu imajların, Karaman sakinleri için sembolleşmiş değerler olduğu ve yine bu imajların şehir sakinlerinin anlam dünyasındaki Karaman'ı temsil edebileceği anlaşılmıştır.

Üçüncü tema Karaman'ın gündelik hayatına ilişkin elde edilen bulgulardan şekillenmiştir. Şehirdeki gündelik hayatın geçmişten günümüze önemli ölçüde değiştiği görülmüştür. Bu değişime sebep olan faktörlerin başında ekonomi gelmektedir. Çarşı yangını sonrasında gerçekleşen Avrupa'ya göç olgusu, 1960'larda kurulan tekstil fabrikası ve 1980'lerden sonra kurulan bisküvi fabrikaları şehirdeki ekonomik hayatı canlandırmıştır. Ekonomik refah düzeyinin yükselmesi şehir nüfusunun artmasına ve dolayısıyla kent

mekânının görünümünde değişikliklere sebep olmuştur. Karaman ekonomik anlamda kalkındıkça yeni konutlar ve mahalleler kurulmuş, şehir genişlemiştir. Bu değişiklikler kent sakinlerinin ilişki biçimlerini de etkilemiştir.

Gündelik hayat temasına ilişkin önemli noktalardan birisi Karaman'ın il olmasının ve şehre üniversite kurulmasının ardından Karaman nüfusunun çok hızlı bir şekilde artmasıdır. Hızlı nüfus artışı şehirde yeni yerleşim birimlerinin kurulmasını, şehri mekânsal olarak genişletmeyi gerektirmiştir. Bu durum hem şehir coğrafyasını hem de şehir kültürünü değiştirmiştir. Kentin gündelik hayatı, yeni mekânların açılması ve eski mekânların restore edilmesi suretiyle belirli değişimlere uğramaktadır. Bu anlamda Karaman gündelik hayatının belli başlı yerleri ve bu yerlerdeki dönüşüm aynı zamanda Karaman kentinin sosyolojisine dair belirli çıkarsamalara imkân vermektedir.

Sonuç olarak söz konusu üç tema üzerinden Karaman kentinin sosyolojisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çabada çalışmanın özgün değeri kent sosyolojisinin görselliğin imkânlarından yararlanılması suretiyle yapılmasıdır. Kent sosyoloji literatüründe yer alan, alışlagelmiş sınıf, merkez-çevre, demografi, yapı, işlev analizlerinden farklı olarak görsellik bir analiz parametresi olarak kullanılmıştır. Görselliğin kullanımı ile birlikte gerçekleştirilen mülakatlar, Karaman sakinlerinin muhayyilesinde yer alan kenti ortaya koyarken aynı zamanda kent anlamlandırılma biçimlerine dair sosyolojik verilerin üretilmesine de imkân sağlamıştır. Böylelikle imgelem, sosyolojik bir parametre olarak değerlendirilmiş ve fotoğraflar vasıtasıyla gerçek olan ile sınanmıştır. Sonuç olarak kent hafızası ve imgesi ile birlikte Karaman gündelik hayatının diyalektik olarak kenti sürekli yeniden ürettiği ifade edilebilir. Bu sebeple kent durağan bir yer değildir. Hiçbir zaman olduğu gibi kalmamaktadır. Kent hafızada, imgede ve gündelik hayatta sürekli yeniden inşa edilen bir yerdir. Bu yerin dönüşümünü takip etmek ve izini sürmek açısından görsellik, sosyoloji açısından çok önemli ve fakat bir o kadar ihmal edilen bir araç olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynaklar

- Abercrombie, N., Hill, S., & Turner, B. S. (2006). *The Penguin Dictionary of Sociology*. London: Penguin Books.
- Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akın, M. H. (2011). *Toplumsallaşma Sözlüğü*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Akın, M. H. (2014). Bir Toplumsallaşma Aracısı Olarak Komşu. *Komşuluk Kültürü* içinde, edt.: Ahmet Koyuncu, Ankara: Hece Yayınları, ss: 73-87.
- Alver, K. (2012a). Kent İmgesi. *Kent Sosyolojisi* içinde, edt.: Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, ss: 9-31.
- Alver, K. (2012b). Bir Kenti Keşfetmek. *Kent Sosyolojisi* içinde, edt.: Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, ss: 475-496.
- Alver, K. (2013a). Komşu Kimdir?. *Sosyoloji Divanı* içinde, edt.: Ahmet Koyuncu, Sayı: 2, Konya: Çizgi Yayınları, ss: 23-36.
- Alver, K. (2013b). *Mahalle*. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2016). Sosyolojik Muhayyile. *Sosyoloji Divanı* içinde, edt.: Mehmet Ali Aydemir, Uğur Çağlak, Sayı: 8, Konya: Çizgi Yayınları, ss: 43-62.
- Arnheim, R. (2015). *Görsel Düşünme*. Çev.: Rahmi Öğdül, İstanbul: Metis Yayınları.
- Arslan, H. (2007). *Epistemik Cemaat Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev.: Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Avcı, E. (2019). Görsel Araştırma Sürecinde Dijital Teknolojiler. *Görsel Araştırma Yöntemleri Teori Uygulama ve Örnek* içinde, edt: Suzan Duygu Bedir Erişti, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, ss: 222-256.
- Aydemir, M. A. (2013). Komşuluk ve Sosyal Sermaye. *Sosyoloji Divanı* içinde, edt.: Ahmet Koyuncu, Sayı: 2, Konya: Çizgi Yayınları, ss: 79-93.
- Aydemir, M. A. (2016). Sunuş. *Toplumsal Tipler* içinde, edt.: Mehmet Ali Aydemir, İstanbul: Açılım Kitap, ss: 7-10.

- Aydın, M. (2000). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aydın, M. (2016). Sembolden İşaretle Düşüncenin Dönüşümü. *Sosyoloji Divanı* içinde, ed.: Mehmet Ali Aydemir, Uğur Çağlak, Sayı: 8, Konya: Çizgi Yayınları, ss: 31-41.
- Baker, U. (2018). *Kanaatlerden İmajlara Duygular Sosyolojisine Doğru*. Çev.: Harun Abuşoğlu, İstanbul: Birikim Kitapları.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı-Örneklili)*. Bursa: Sentez Yayınları.
- Ball, M. S., & Smith, G. W. H., (1992). *Analyzing Visual Data*. ABD: Sage Publications.
- Bardakçı, M. (2004) *Karamanlılar boşuna sevinmesinler, Konstantin Karamanlis, Serezlidir*. <https://www.hurriyet.com.tr/karamanlilar-bosuna-sevinmesinler-konstantin-karamanlis-serezlidir-209368>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2020.
- Barnard, M. (2010). *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür*. Çev.: Nilüfer Korkmaz, Ankara: Ütopya Yayınları.
- Barthes, R. (2014). *Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler*. Çev.: Reha Akçakaya, İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.
- Başer, N. (2020). İmago. *Cogito: İmajı Düşünmek* içinde, Sayı: 97, ed.: Emre Şan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss: 56-70.
- Başkan, Y. (2018). Karamanoğlu-Osmanlı Mücadele ve Münasebetlerinde Larende. *Karaman Kitabı Üçüncü Cilt Karaman ve Tarih* içinde, ed.: İdris Nebi Uysal, Mehmet Mercan, Karaman: Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, ss: 189-200.
- Batuman, B. (2019). *Kentin Suretleri Mekân ve Görsel Politika*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Baudrillard, J. (2003). *Simulakrlar ve Simülasyon*. Çev.: Oğuz Adanır, Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2012). *Neden Her Şey Hâlâ Yok Olup Gitmedi?*. Çev.: Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Becker, H. S. (1974). Photography and Sociology. *Studies in the Anthropology of Visual Communication* içinde, Sayı: 1, No: 1, ss: 3-26.
- Becker, H. S. (2006). Fotoğraf ve Sosyoloji. *Toplumbilim* içinde, Çev.: Berrin Yanıkkaya, Sayı:19, ss: 45-67.
- Becker, H. S. (2016). *Toplumunu Anlatmak*. Çev.: Şerife Geniş, Ebru Arıcan, Mesut Hazır, Ankara: Heretik Yayınları.
- Bennett, A. (2018). *Kültür ve Gündelik Hayat*. Çev.: Nagehan Tokdoğan, Burcu Şenel, Umut Yener Kara, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Berger, J. (2011a). *Görme Biçimleri*. Çev.: Yurdanur Salman, İstanbul: Metis Yayınları.

- Berger, J. (2011b). *O Ana Adanmış*. Haz.: Yurdanur Salman, Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berger, J., & Mohr, J. (2007). *Anlatmanın Başka Bir Biçimi*. Çev.: Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Berger, J., & Mohr, J. (2018). *Yedinci Adam Avrupa'da Bir Göçmen İşçinin Hikâyesi*. Çev.: Cevat Çapan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berger, P., & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. Çev.: Vefa Saygın Öğütle, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Buran, A. (2017). Nitel Araştırmada Veri Toplama. *Nitel Araştırma Yöntem Teknik Analiz ve Yaklaşımları* içinde, ed.: Fatma Nevra Seggie, Yasemin Bayyurt, Ankara: Anı Yayınları, ss: 43-58.
- Burke, P. (2003). *Afişten Heykele, Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*. Çev.: Zeynep Yelçe, İstanbul: Kitap Yayınları.
- Cengiz, A. (2014). *Karaman Tarihi (XVIII. Yüzyıl)*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Collier, J., & Collier, M. (1990). *Visual Anthropology Photography as a Research Method*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. Çev.: Alâeddin Şenel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coulhon, A. (2015). *Etnometodoloji*. Çev.: Ümit Tatlıcan, İstanbul: Küre Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Çev. ed.: Selçuk Beşir Demir, Ankara: Eğiten Kitap.
- Çelik, C. (2017). Toplumsal Hafızanın İnşasında İsimler. *Sosyoloji Divanı* içinde, ed.: Mehmet Birekul, Faruk Karaarslan, Sayı: 10, Konya: Çizgi Yayınları, ss: 63-75.
- Çetin, N. (2012). Saatleri Ayarlama Enstitüsüne Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım Denemesi. *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri* içinde, ed.: Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, ss: 345-366.
- Çetin, E. (2017). *Gündelik Hayata Sosyolojik Bakmak*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Debord, G. (2016). *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. Çev.: Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demir, Ö., & Acar, M. (2002). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2018). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. ed.: Norman K Denzin ve Yvonna S. Lincoln, Sage Publications.
- Dikeçligil, F. B. (2017). *Ontolojiyi Hatırlamak Sosyolojide Yöntem Sorunu*. Konya: Çizgi Yayınları.

- Donald, J. (1995). The City the Cinema: Modern Spaces. *Visual Culture* içinde, ed.: Chris Jenks, New York: Routledge, ss: 77-95.
- Dora, S. (2003). *Büyükten Fotoğraf Küçülen Sosyoloji*, İstanbul: Babil Yayınları.
- Durkheim, E. (2013). *Toplumbilimin Yöntem Kuralları*. Çev.: Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınları.
- Duru, A. T. (2010). *Karaman Tarihi*, Konya: Anadolu Manşet Gazetecilik-Matbaacılık Yayınları.
- Edgar, A., & Sedgwick, P. (2007). *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar Sözlüğü*. Çev.: Mesut Karaşahan, İstanbul: Açılım Kitap.
- Ellul, J. (2015). *Sözün Düşüşü*. Çev.: Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Emmison, M., Smith, P., & Mayall, M. (2012). *Researching the Visual*. Sage Publications.
- Emre, A. (2017). Şehirlerin Hafızası. *Bir Şehrin Hafızası Kayseri'de Sosyokültürel Hayat* içinde, ed.: Faruk Karaarslan, Mustafa Derviş Dereli, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, ss: 15-20.
- Eraslan Yayınoglu, P., & Susar, A. F. (2008). *Kent, Görsel Kimlik ve İletişim*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Erduyan, I. (2017). Etnografi. *Nitel Araştırma Yöntem Teknik Analiz ve Yaklaşımları* içinde, ed.: Fatma Nevra Seggie, Yasemin Bayyurt, Ankara: Anı Yayınları, ss: 82-104.
- Ersoy, A. & Avcı, E. (2019). Eylem Araştırması. *Görsel Araştırma Yöntemleri Teori Uygulama ve Örnek* içinde, ed.: Suzan Duygu Bedir Erişti, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, ss: 109-146.
- Filmer, P. (2012). İmaj/Metin. *Temel Sosyolojik Dikotomiler* içinde, Çev.: Mustafa Selim Yılmaz, ed.: Chris Jenks, Çev. ed.: İhsan Çapçioğlu, Ankara: Birleşik Yayınları, ss: 408-428.
- Flanagan, K. (2017). *Teolojideki Sosyoloji Düşünümsellik ve İnanç*. Çev.: Emrullah Ataseven, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2020). *Bu Bir Pipo Değildir*. Çev.: Selahattin Hilav, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri*. Çev.: Deniz Özçetin, Babacan Taşdemir, Burak Özçetin, Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2018a). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Çev.: Barış Cezar, İstanbul: Metis Yayınları.
- Goffman, E. (2018b). *Karşılaşmalar*. Çev.: Sercan Çalıcı, Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2019a) *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Çev.: Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S. N. Ağırnaslı, Ankara: Heretik Yayınları.

- Goffman, E. (2019b). *Etkileşim Ritüelleri Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler*. Çev.: Adem Bölükbaşı, Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2020). *Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Gombrich, E. H. J. (1984). *Art and Illusion A Study in the Psychology of Pictorial Representation*. London: Phaidon Press.
- Gökçe, B. (1999). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Göney, S. (2017) *Şehir Coğrafyası II*. edt.: Mehmet Bayartan, İstanbul: Beta Yayınları.
- Göregenli, M. (2018). *Çevre Psikolojisi İnsan-Mekân İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Grady, J. (2001). Becoming a Visual Sociologist. *Sociological Imagination* içinde, Sayı: 38, No: 1/2, ss: 83-119.
- Grady, J. (2007). Visual Sociology. *21st Century Sociology: A Reference Handbook* içinde, edt.: Clifton D. Bryant, Dennis L. Peck, California: Sage Publications, Vol: 2, ss: 63-70.
- Gulbenkian Komisyonu (2008). *Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. Çev.: Şirin Tekeli, İstanbul: Metis Yayınları.
- Güçlü, A., vd. (2003). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güler, A. (2008). *Karamanlı Sarı Paşa*. Karaman: Karaman Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gümüşçü, O. (2001). *XVI. Yüzyıl Lârende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus: Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güney, N. B. (2018). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Karaman'da Eğitim ve Kültür Hayatı. *Karaman Kitabı Üçüncü Cilt Karaman ve Tarih* içinde, edt.: İdris Nebi Uysal, Mehmet Mercan, Karaman: Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, ss: 221-243.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. Çev.: Büşra Uçar, Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Hafıza*. Çev.: Banu Barış, Ankara: Heretik Yayınları.
- Harper, D. (1988). Visual Sociology: Expanding Sociological Vision. *The American Sociologist* içinde, Sayı:19(1), Springer, ss: 54-70.
- Harper, D. (2005). An Argument for Visual Study. *Image-based Research A Sourcebook for Qualitative Research* içinde, edt.: Jon Prosser, Routledge/Falmer Press, ss: 20-35.
- Harper, D. (2012). *Visual Sociology*. New York: Routledge.
- Harvey, D. (2015). *Asi Şehirler*. Çev.: Ayşe Deniz Temiz, İstanbul: Metis Yayınları.

- Harvey, D. (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir*. Çev.: Mehmet Morali, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2020). *Kent Deneyimi*. Çev.: Esin Soğancılar, İstanbul: Sel Yayınları.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çev.: Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsun Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2001). *Pratik Usun Eleştirisi*. Çev.: İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul: Say Yayınları.
- Karaarslan, F. (2017). Hafızanın Sosyo-Psikolojik Bağlamı. *Sosyoloji Divanı* içinde, edt.: Mehmet Birekul, Faruk Karaarslan, Sayı: 10, Konya: Çizgi Yayınları, ss: 25-36.
- Karaarslan, F. (2019). *Toplumsal Hafıza Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Karaman MEM (t.y.) <http://karaman.meb.gov.tr>, *Karaman İl Millî Eğitim Müdürlüğü*. Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020.
- Karaman TOM, (t.y.) *Tarımsal Yapı*. <https://karaman.tarimorman.gov.tr/Menu/26/Tarimsal-Yapi>, Karaman İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020.
- Kasapoğlu, A. (2008). Giriş. *Madalyonun İki Yüzü: Hastalık ve Sağlık* içinde, edt.: Aytül Kasapoğlu, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss: 13-38.
- Kaya, P. (2016). *Karamanlı Türkçesi Üzerine Dil Çalışması: "Yenovefa Hikayesi" (Çeviri Yazı - Dil İncelemesi - Dizin)*. Ankara: Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Ens. Türk Dili ve Edebiyatı ABD Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KMÜ (2020) *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Aday Öğrenci Tanıtım Sitesi*, <http://aday.kmu.edu.tr>, Erişim Tarihi: 18 Eylül 2020.
- Koraş, H. (2018). Türkçenin Devlet Dili Olma Macerası. *Karaman Kitabı Birinci Cilt Karaman ve Dil* içinde, edt.: İdris Nebi Uysal, Karaman: Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, ss: 51-73.
- KTSO (2018) Karaman'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı. *Karaman Ticaret ve Sanayi Odası*, <https://www.ktso.org.tr/UserFiles/File/2018%20sosyoekonomikveriler.pdf>, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020.
- Kurt, M. (2014). *Din, Aidiyet ve Kürtlük: Kürt Hizbullah'ı Üzerine Etnografik Bir Araştırma*. Konya: Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Ens. Sosyoloji ABD, Doktora Tezi.
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Çev.: Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2017a). *Ritimanaliz Mekân, Zaman ve Gündelik Hayat*. Çev.: Ayşe Lucie Batur, İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Lefebvre, H. (2017b). *Şehir Hakkı*. Çev.: Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2019a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. Çev.: Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2019b). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*. Çev.: Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2020). *Mekânın Üretimi*. Çev.: Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları.
- Leppert, R. (2002). *Sanatta Anlamanın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi*. Çev.: İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Light, K. (2006). Belgesel Fotoğrafçılık Üzerine. *Toplumbilim* içinde, Çev.: Mertter Oral, Sayı: 19, ss: 13-15.
- Lynch, K. (2019). *Kent İmgesi*. Çev.: İrem Başaran, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martindale, D. (2000). Şehir Kuramı, *Şehir ve Cemiyet* içinde, Çev.: Fırat Oruç, Yay. haz.: Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayınları, ss: 35-100.
- Mayring, P. (2000). *Nitel Araştırmaya Giriş Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*. Çev.: Adnan Gümüş, M. Sezai Durgun, Adana: Baki Kitabevi.
- Mazzoleni, D. (1990). The City and the Imaginary. *New Formations* içinde, ed.: Erica Carter, Sayı: 11 / Yaz, Subjects In Space, ss: 91-104.
- McKenzie, R. D. (2017). İnsan Topluluklarının Çalışılmasında Ekolojik Yaklaşım. *Şehir Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler* içinde, Çev.: Pınar Karababa Kayalığıl, ed.: Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Ankara: Heretik Yayınları, ss: 107-122.
- Mead, G. H. (2017). *Zihin, Benlik ve Toplum*. Çev.: Yeşim Erdem, Ankara: Heretik Yayınları.
- Mumford, L. (2019). *Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. Çev.: Gürol Koca ve Tamer Tosun, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nacak, İ. (2016). Merkezle İthafen Taşranın Hikâyesi. *Sosyoloji Divanı* içinde, ed.: Mehmet Ali Aydemir, Uğur Çağlak, Sayı: 8, Konya: Çizgi Yayınları, ss: 377-387.
- Nacak, İ. (2017). Taşrada Mekân İmgesi: Kayseri. *Bir Şehrin Hafızası Kayseri'de Sosyokültürel Hayat* içinde, ed.: Faruk Karaarslan, Mustafa Derviş Dereli, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, ss: 105-115.
- Nacak, İ. (2018). *Taşra Kentin Ötekisi*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Nacak, İ. (2019). Kent Sosyolojisinde Temel Kavramlar. *Kent Sosyolojisi* içinde, ed.: Köksal Alver, Konya: Çizgi Yayınları, ss: 99-118.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Çev.: Sedef Özge, Ankara: Yayınodası Yayınları.

- Outhwaite, W. (2008). *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*. ed.: Kerem Ünüvar, Tanıl Bora, William Outhwaite, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdamar, G. (2016). Sosyolojinin ve Etnografinin Vazgeçilmezi: Fotoğraf. *Afsad Kontrast Fotoğraf Dergisi* içinde, Sayı: 50, ss: 32-35.
- Özlem, D. (2013). Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Yeni Bir Kavrayışa Doğru* içinde, Ankara: Metis Yayınları, ss: 53-66.
- Özpinar, A. (2016). Meydanın Gör Deddiği. *Mahalle Mektebi* içinde, ed.: Ulvi Kubilay Dünder, Sayı: 28, Konya: Erman Ofset, ss: 71-72.
- Öztürk Aykaç, N. (2018). *Toplumsal Bir Tıp Olarak "Ankaralı"*. Konya: Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Ens. Sosyoloji ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Öztürk Aykaç, N. (2021a). Kent Hayatı ve Kent Kültürü. *Şehir Sosyolojisi* içinde, ed.: Musa Yavuz Alptekin, Ankara: Nobel Yayınları, ss: 149-169.
- Öztürk Aykaç, N. (2021b). Kent, Kültür ve Kimlik. *Kent Sosyolojisi Üzerine Senfonik Okumalar* içinde, ed.: Ünal Şentürk, Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım, ss: 125-151.
- Park, R. E. (2017). Şehir Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler. *Şehir Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler* içinde, Çev.: Pınar Karababa Kayalığıl, ed.: Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Ankara: Heretik Yayınları, ss: 37-85.
- Pauwels, L. (2010). Visual Sociology Reframed: An Analytical Synthesis and Discussion of Visual Methods in Social and Cultural Research. *Sociological Methods & Research* içinde, Sayı: 38, Sage Publications, ss: 545-581.
- Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*. Çev.: Şadan Karadeniz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Prosser, J., & Schwartz, D. (2006). Sosyolojik Araştırma Sürecinde Fotoğrafın Yeri. *Toplumbilim* içinde, Çev.: Ebru Aykut, Sayı: 19, ss: 101-112.
- Ricoeur, P. (2017). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. Çev.: M. Emin Özcan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Rieger, J. H. (1996). Photographing Social Change. *Visual Sociology* içinde, Sayı: 11(1), ss: 5-49.
- Robins, K. (2013). *İmaj Görmenin Kültür ve Politikası*, Çev.: Nurçay Türkoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rose, G. (2016). *Visual Methodologies an Introduction to Researching with Visual Materials*. Sage Publications.
- Sayın, Z. (2015). *İmgenin Pornografisi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Schütz, A. (2018). *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*. Çev.: Adnan Akan, Seyda Kesikoğlu, Ankara: Heretik Yayınları.

- Seggie, F. N., & Akbulut Yıldırım, M. (2017). Nitel Araştırmaların Desenlenmesi. *Nitel Araştırma Yöntem Teknik Analiz ve Yaklaşımları* içinde, ed.: Fatma Nevra Seggie, Yasemin Bayyurt, Ankara: Anı Yayınları, ss: 23-35.
- Sennett, R. (2017). Hafızayı Rahatsız Etmek. *Sosyoloji Divanı* içinde, Çev.: Mustafa Derviş Dereli, ed.: Mehmet Birekul, Faruk Karaarslan, Sayı: 10, Konya: Çizgi Yayınları, ss: 9-24.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Simmel, G. (2000). Metropol ve Zihinsel Yaşam, *Şehir ve Cemiyet* içinde, Çev.: Ahmet Aydoğan, Yay. haz.: Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayınları, ss: 167-184.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*. Çev.: Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Slattery, M. (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Yay. haz.: Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz, Bursa: Sentez Yayınları.
- Sontag, S. (2011). *Fotoğraf Üzerine*. Çev.: Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Soykan, Ö. N. (2005). Sanat ve Sosyoloji. *Sanat ve Sosyoloji* içinde, Yay. haz.: Aylin Dikmen Özarslan, Ankara: Bağlam Yayınları, ss: 73-79.
- Şaman, E. B. (2020). Hat Nasıl Bir Surettir?. *Cogito: İmajı Düşünmek* içinde, Sayı: 97, ed.: Emre Şan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss: 42-55.
- Şan, E. (2020). İmajı Düşünmek. *Cogito: İmajı Düşünmek* içinde, Sayı: 97, ed.: Emre Şan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss: 5-16.
- Tapur, T. (2009). *Karaman Şehir Coğrafyası*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Taş, L. (2019). Kentsel Eşitsizlikler -Normallik ve Adaletsizlik Arasında Kentsel Eşitsizlikler. *Kent Sosyolojisi* içinde, ed.: Köksal Alver, Konya: Çizgi Yayınları, ss: 395-413.
- Taştan, A. (2017). Kayseri’de Göç ve Kimlik. *Bir Şehrin Hafızası Kayseri’de Sosyokültürel Hayat* içinde, ed.: Faruk Karaarslan, Mustafa Derviş Dereli, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, ss: 69-81.
- Tatar, B. (2012). Bir Şehir Hermenötğine Doğru Konya’nın Sembolik Dili Üzerine Felsefi Düşünceler. *Kent Sosyolojisi* içinde, ed.: Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, ss: 43-60.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Toksoy, N. G. (2012). *Bellek İzleri Kurgudan Kurama Görüntüler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Toksoy, N. G. (2019). Görsel Sosyolojik Saha Araştırmaları ve Fotoğraf. *Sosyal Bilimler Dergisi* içinde, Yıl: 6, Sayı: 41, Ekim 2019, ss: 362-373.

- Tuna, K. (2012). Şehrin Serüveni. *Kent Sosyolojisi* içinde, edt.: Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, ss: 33-41.
- Tuna, K. (2019). Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri. *Sosyoloji Seminerleri 3: Şehir ve Sosyoloji* içinde, edt.: Mehmet Ali Akyurt, İstanbul: Alfa Yayınları, ss: 95-114.
- TÜBA (t.y.) Görsel İmgeleri Okumak. *TÜBA Açık Ders Malzemeleri Portalı Sosyal Araştırma, Yaklaşım ve Beceriler (Açık Üniversite: toplama dersler)* içinde, Çev.: Nil Seda Şatana, https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/3086/mod_folder/content/0/Görsel%20İmgeleri%20Okumak.pdf?forcedownload=1, Erişim Tarihi: 11.08.2020.
- TÜİK (2020a) *Bitkisel Üretim İstatistikleri*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020.
- TÜİK (2020b) *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020.
- TÜİK (2020c) Eğitim Göstergeleri, Kültür Göstergeleri, Nüfus ve Göç Göstergeleri, Sağlık Göstergeleri, Sanayi Göstergeleri, Ulaştırma Göstergeleri. *İl Göstergeleri* içinde, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020.
- TÜİK (2020d) *İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçlar*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2020.
- TÜİK (2020e) Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları Veri Tabanı. *Adalet ve Seçim İstatistikleri* içinde, <https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2020.
- TÜİK (2020f) Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları Veri Tabanı. *Adalet ve Seçim İstatistikleri* içinde, <https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/yerel.zul>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2020.
- TÜİK (2020g) Halk Oylaması Sonuçları Veri Tabanı. *Adalet ve Seçim İstatistikleri* içinde, <https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/halkoylama.zul?>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2020.
- TÜİK (2020h) Cumhurbaşkanlığı Seçimi Sonuçları Veri Tabanı. *Adalet ve Seçim İstatistikleri* içinde, <https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/cumhursecim.zul?>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2020.
- TÜİK (2020i) İkamet Edilen İle Göre Nüfus Kütüğüne Kayıtlı Olunan İl. *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi* içinde, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2020.
- Uca, A., Ülker, A., Şaşma, İ., & İncekara, H. İ. (2015). *Karaman'ın Ünlü Şahsiyetleri*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Uca, A. & Ülker, A. (2016). *Geçmişten Günümüze Karaman'da Meslekler*. Konya: Palet Yayınları.

- Uca, A. & Ülker, A. (2017). *Karaman Çarşı Yangını ve Avrupa'ya Göç*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Ulutaş, B. (2017). Doküman Analizi. *Nitel Araştırma Yöntem Teknik Analiz ve Yaklaşımları* içinde, ed.: Fatma Nevra Seggie, Yasemin Bayyurt, Ankara: Anı Yayınları, ss: 279-297.
- Uysal, A., Alodalı, N., & Demirci, M. (1992). *Diünü ve Buğünüyle Karaman*. Karaman: Karaman Yunus Emre Kültür Derneği Yayınları.
- Urry, J. (2012). Kent Hayatı ve Duyular. *Kent Sosyolojisi* içinde, Çev.: Mahmut Hakkı Akın, ed.: Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, ss: 461-473.
- Urry, J. (2018). *Mekânları Tüketmek*. Çev.: Rahmi G. Ögdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Varlı Görk, R. (2016). Bir Yöntem, Yöntembilim ve/veya Bir Sosyoloji Alanı Olarak Görsel Sosyoloji. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi* içinde, Sayı: 15, ss: 25-40.
- Weber, M. (2000a). Şehrin Doğası. *Şehir ve Cemiyet* içinde, Çev.: Fırat Oruç, Yay. haz.: Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayınları, ss: 101-129.
- Weber, M. (2000b). Batı Şehri. *Şehir ve Cemiyet* içinde, Çev.: Fırat Oruç, Yay. haz.: Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayınları, ss: 131-166.
- Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme. *20. Yüzyıl Kenti* içinde, Der. ve çev.: Ayten Alkan, Bülent Duru, Ankara: İmge Yayınları, ss: 77-106.
- Wirth, L. (2017). Kent Topluluğu Üzerine Kaynakça. *Şehir Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler* içinde, Çev.: Pınar Karababa Kayalığıl, ed.: Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Ankara: Heretik Yayınları, ss: 217-295.
- Yavuz, O. (2020). *Antropoloji ve Fotoğraf Yöntem ve Temsil Üzerine*. İstanbul: Espas Yayınları.
- Yılmaz, Ş. C. (2019). Karaman Seçmeninin Seçimlerdeki Siyasal Eğiliminin Değerlendirmesi: 1994-2014 Yerel Seçimleri Karaman-Ülke Geneli Karşılaştırması. *Karaman Araştırmaları II* içinde, ed.: Hüseyin Muşmal, Erol Yüksel, Mehmet Ali Kapar, Konya: Palet Yayınları, ss: 699-706.
- Yücel, G. (2020) *Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde Mekân*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Ekler

Ek 1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Katılımcının: Doğum Yeri, Doğum Tarihi (Sadece Yıl), Mesleği, Eğitim Durumu, Medeni Durumu, Karaman'da ikamet ettiği süre, Karaman'da en çok ikamet ettiği mahalle.

1. Karaman'da boş zamanlarınızda neler yaparsınız?
2. Karaman'la özdeşleştirdiğiniz mekânlar var mı? Sizce Karaman'ı ve Karamanlılığı temsil eden mekânlar nerelerdir?
3. Karaman'ı diğer şehirlerden farklı kılan bir yönü var mı? Varsa sizce nedir?
4. Karaman'ın yakın tarihinde hangi şahsiyetler/figürler öne çıkar? Karaman'ın yetiştirdiği önemli figürler kimlerdir?
5. Karaman'da geçmişten bugüne mekânsal/fiziksel anlamda ne gibi değişiklikler fark ettiniz?
 - a. Karaman'da geçmişten bugüne ciddi anlamda değişen mekânlar/bölgeler var mıdır? Varsa nerelerdir? Bu değişiklikler sizin hayatınızı etkiledi mi?
 - b. Geçmişte nereler değerli/gözde mekânlardı (ya da değersiz/önemsiz), günümüzde nereler kıymetlendi (ya da değer kaybetti/gözden düştü)? Neden?
 - c. Karaman'da sizi rahatsız eden, olmasını istemediğiniz bir yapı, mekân veya alan var mı? Karaman'da şikâyetçi olduğunuz bir durum var mı?
6. Karaman tarihinde hangi dönemleri ve hangi olayları değerli/önemli/kritik/özel görürsünüz? Bu olaylar sizin hayatınızı nasıl etkiledi? “Konya-Karaman” ifadesi size ne çağrıştırıyor? “Konya-Karaman” denilince ne hissediyorsunuz?

7. Karaman'ın "şehir simgesi"ni biliyor musunuz? (Bilmiyorsa Karaman Belediyesi'nin simgesini göstererek) Bu simge Karaman'ı temsil ediyor mu? (Temsil etmiyorsa) Bir Karaman simgesi veya Karaman kartpostalı yapılsaydı nasıl bir görsel kullanılabilirdi?
8. Karaman'daki heykeller ve anıtlarla ilgili ne düşünüyorsunuz? Sizce bu heykel ve anıtlar Karaman'a dair neler anlatmaktadır?
9. Karaman'da park, cadde, sokak ve mahalle isimleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Buralara siyasilerin, şehitlerin, Karamanlıların veya Karaman'a hizmet etmiş kişilerin isimlerinin verilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu adların sıklıkla değiştirilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
10. Karaman'ın meydan, cadde, sokak, ulaşım bağlamında planlamasını/ tasarımını/dizaynını nasıl buluyorsunuz? Sizce Karaman planlı bir şehir mi?
11. Karaman'ın bugünkü ekonomik durumunu (olumlu veya olumsuz) neye bağlıyorsunuz? Fabrika kavramı sizin için ne anlama geliyor? Fabrikalar Karaman'da neleri değiştirdi?
12. Karaman'da üniversitenin açılmasını ve Karaman'da üniversite öğrencisinin artmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Üniversite, Karaman'da mekânsal/kültürel/ekonomik anlamda neleri değiştirdi?
13. Karaman'ın farklı mahallelerinde ikamet edenler arasında farklılık var mıdır? Mahalleye göre insan profili değişir mi?
14. Geçmişten günümüze Karaman'da konutların/evlerin dönüşümü ile ilgili ne düşünüyorsunuz? Konut/ev tipindeki dönüşüm sizin hayatınızı nasıl etkiledi? Geçmişte mahalleniz ve mahalle ilişkileriniz nasıldı, günümüzde nasıl?

Ek 2: Görüşmecı Listesi

Görüşmecinin							
Kodu	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Karaman'da İkamet Ettiği Süre (Yıl)	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Mesleği	Karaman'da En Uzun Süre İkamet Ettiği Mahalle
K1	1977	Karaman/Köy	36	Lisansüstü	Evli	Kamu Personeli	Abbas
K2	1930	Antalya/Köy	79	İlkokul	Evli	Sarraf / Emekli	Rauf Denктаş
K3	1946	Karaman/Köy	68	Lisans	Evli	Diş Hekimi	Nefise Sultan
K4	1927	Karaman/Merkez	93	Okumamış	Evli	Terzi / Emekli	Nefise Sultan
K5	1947	Karaman/Merkez	73	Lise	Evli	Ticaret / Emekli	Topucak
K6	1952	Karaman/Köy	57	İlkokul	Evli	Berber / Emekli	Kırmahalle
K7	1977	Konya/Köy	13	Lisans	Evli	Kamu Personeli	Sümer
K8	1954	Karaman/Merkez	56	Lise	Evli	Özel Sektör / Emekli	Alişahane
K9	1959	Karaman/Köy	23	İlkokul	Evli	Yurtdışı-Gurbetçi / Emekli	Kırmahalle
K10	1964	Konya/İlçe	11	Lisansüstü	Evli	Kamu Personeli	Elmaşehir
K11	1934	Konya/Köy	65	İlkokul Terk	Evli	Serbest Meslek / Emekli	Gazidükkan
K12	1932	Karaman/Köy	63	İlkokul	Evli	Çiftçi-Hademe / Emekli	Ahiosman
K13	1949	Konya/İlçe	67	İlkokul	Evli	Özel Sektör-İnşaat / Emekli	Ahiosman
K14	1945	Karaman/Köy	50	İlkokul	Evli	Kamu Personeli / Emekli	Osman Gazi
K15	1933	Karaman/Merkez	87	Lise	Evli	Kamu Personeli / Emekli	Topucak
K16	1950	Karaman/Merkez	66	Lisans	Evli	Eczacı / Emekli	Külhan
K17	1958	Karaman/Merkez	56	Enstitü	Evli	Kamu Personeli	Ahiosman
K18	1953	Karaman/Merkez	61	Lise	Evli	İşçi / Emekli	Külhan
K19	1972	Karaman/Merkez	35	Lisans	Evli	Kamu Personeli	Larende
K20	1972	Karaman/Merkez	37	Lisansüstü	Evli	Kamu Personeli	Valide Sultan
K21	1984	Erzurum/İlçe	3,5	Lisansüstü	Evli	Kamu Personeli	Valide Sultan
K22	1955	Karaman/Köy	53	Ön Lisans	Evli	Gazeteci / Emekli	Valide Sultan
K23	1986	Karaman/Köy	20	Lisansüstü	Evli	Kamu Personeli	Kırmahalle
K24	1999	Afyonkarahisar/Köy	3,5	Lise	Bekar	Üniversite Öğrencisi	Muhtelif
K25	1996	Şirnak/İlçe	3,5	Lise	Bekar	Üniversite Öğrencisi	Muhtelif
K26	1998	Karaman/Merkez	22	Lise	Bekar	Üniversite Öğrencisi	Mahmudiye
K27	1976	Karaman/Merkez	44	Lisans	Bekar	Muhasebeci-Serbest Meslek	Alişahane
K28	1959	Karaman/Merkez	58	Lise	Evli	Esnaf / Emekli	Kirişçi
K29	1942	Karaman/Köy	64	İlkokul	Evli	Esnaf / Emekli	Fenari
K30	1984	Ankara/İlçe	11	Lisansüstü	Evli	Kamu Personeli	Valide Sultan
K31	1996	Konya/Köy	23	Ön Lisans	Evli	Esnaf	Yenimahalle
K32	1985	Tokat/İlçe	7	Lisansüstü	Bekar	Kamu Personeli	Osman Gazi
K33	1993	Karaman/Köy	23	Lisans	Evli	Mühendis	Hisar
K34	1988	Karaman/Merkez	25	Lisans	Evli	Serbest Meslek	Ziya Gökalgp
K35	1986	Karaman/Merkez	32	Lise	Evli	Serbest Meslek	Alişahane
K36	1985	Karaman/Merkez	31,5	Ön Lisans	Bekar	İşçi	Ahiosman
K37	1993	Karaman/Merkez	20	Lisans	Bekar	Sanayici-Çiftçi	Hisar
K38	1987	Karaman/Merkez	29	Lisans	Evli	Kamu Personeli	Mahmudiye
K39	1991	Karaman/Köy	23	Lisans	Evli	Serbest Meslek	Şeyh Edebali
K40	1975	Konya/İlçe	34	Ön Lisans	Evli	Özel Sektör-Yönetici	Alacasuluk
K41	1981	Karaman/Merkez	18	Lisansüstü	Evli	Kamu Personeli	Cumhuriyet

Ek 3: Araştırma İçin Hazırlanan Albümden Görüntüler

Özgeçmiş

Ahmet Özpınar 1986 yılında Karaman'da doğdu. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktorasını Selçuk Üniversitesinde tamamladı. Akademik hayatına 2010 yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi'nde başlayan Özpınar, 2016 yılından itibaren Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde görev yapmaktadır. Görsel sosyoloji, kent, aile, siyaset, duyu ve mizah sosyolojisi gibi alanlarda çalışmaları bulunmaktadır.

Kente Bakmak

Görsel Sosyoloji Penceresinden Karaman

Ahmet Özpınar

Kentler, yalnızca birer yerleşim alanı değil, aynı zamanda insan ile mekân arasındaki dinamik ilişkiyi ve bu ilişkinin sürekli dönüşümünü yansıtan mekânlardır. Kentler, içinde yaşayan insanların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenirken, aynı zamanda bu insanların eylemlerinin izlerini taşıyan, görsel bir mekân olarak varlık gösterir. Bir kentin görünümü, kent sakinlerinin kentte gerçekleştirdiği eylemlerin bir sonucudur. Bu bağlamda kentler, diğer pek çok mekâna göre, göze daha fazla hitap eden yerlerdir. Kent, mekân olarak aslında semboller, imajlar ve imgelerden müteşekkil, görsel bir alandır.

Elinizdeki bu kitap, Karaman kent sakinlerinin kent hafızası, kent imgesi ve gündelik hayat pratiklerini, kent fotoğrafları ve kentlilerin kişisel deneyimleri üzerinden anlamaya yönelik bir keşif sunmaktadır. “Bir görünürlükler bütünü olarak kent” mekânının görünür yönlerinden hareket edilerek kent hakkında bazı sosyolojik verilere ulaşılabileceği ortaya konmuştur. Bu çalışma anlama ve anlamlandırma odaklı bir çalışma olduğundan, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve kent sakinleriyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görsel sosyoloji yaklaşımı ile nitel araştırma yöntemi harmanlanarak, görüşmeler sırasında kullanılmak üzere Karaman kent fotoğraflarının yer aldığı bir albüm hazırlanmıştır. Oluşturulan bu albüm ile yarı yapılandırılmış görüşme formu birlikte kullanılmıştır. Görüşmeler sonucu ortaya çıkan verilerden kent hafızası, kent imgesi ve kentte gündelik hayata dair temalar oluşturulmuş, bu temalar bağlamında Karaman sakinlerinden elde edilen veriler yorumlanmıştır.